

Gromon András

Ki dobja az első követ?

Jézus üzenete,
a vallási hiedelmek
és a való élet

Elpídia Kiadó

Gromon András

Ki dobja az első követ?

Jézus üzenete, a vallási hiedelmek és a való élet

**Elpídia Kiadó
Budapest, 1999**

TARTALOM

Akit a Csillag jelez

„Világítson világosságotok az emberek előtt!”

Tökéletesség avagy radikalitás
Józan vagy jézusi megoldás?
Nincs két csúcsérték
A jogosnál többet!
A tékozló fiú meg a bátyja
Két paradigma
A jóság határtalanítása
A szokatlan és a megszokott kihívása
„Ha szerettek engem...”
Virrasszatok!
Ha meg nem tértek...

„Boldogok az irgalmasok...”

Ne akarj egyre többet birtokolni – amid van,
oszd szét!
A gazdag nem juthat be
Négy kérdés a szegénységről
Hamis vagy okos sáfár?
Egyetemes szolidaritás
Megelőlegezett szeretet
Legyőzte a világot?
Hatalmaskodás helyett szolgálat!
Légy jó – törvény és határok nélkül!
Az „ilyeneké” Isten országa
Példaképünk: a gyermek
Hívás és küldetés
Hármas küldetés
Politizált-e Jézus?
Kontraszt-társadalom

„Kő kövön nem marad!”

Istenképek csatája
Isten: anya és apa
Vakon hinni vagy bízni?
Tapasztalásra épülő hit
Apokaliptika helyett morál

Lebontani a templomot?
Karácsony ünneplése
Kinyilatkoztatás – Szentírás
Egy, szent, katolikus és apostoli?

„Hát ti kinek tartotok engem?”

A kulcs Jézus életéhez
Micsoda ember!?
A kritikus Jézus
Az önmagához kegyetlen Jézus
Rajongó vagy realista?
Normális, paranormális, szupernormális
Jézus, a fölcserélhetetlen
Jézus, a mértékadó
Isten fia
Az Emberfia
Mivé tette magát?
Hogyan szerette Jézus az ellenségeit?
János és Jézus

„Miért keresitek az élőket a holtak között?”

Kaifás és Pilátus ítélőszéke előtt
Hogyan keletkezhetett a húsvéti hit?
Pál feltámadáshitéről
Realista értelmezés – miért is?
Mit ünnepeljünk?

„Jöjjön el a te országod!”

Beleszólt-e Jézus társadalmi kérdésekbe?
Elpídiá
Európa mint erődítmény
Szabad-e bálványozni az államot?
Mítoszok áldozatai
Az ökológia jézusi alapjairól
Szakrális — profán
A Miatyánk
Tréfa, humor és ironia Jézus életében
Jézus monológja a kereszttúton
„Az én erőm az Úr”

A borítón
annak a lépcsősornak részlete látható,
amely Sion hegyén, Kaifás házának közeléből
ereszkedik lefelé a Kedron völgye felé.
Lehetséges, hogy kínszenvedése éjjelén
ezen vezették el a fogoly Jézust.

Az ember folyton-folyvást menekül a benne
élő lelkiismerettől a fölötte lévő csillagokhoz.

Anton Mayer

Akit a Csillag jelez

(Mt 2,12–16)

Egyesek szerint ez az elbeszélés a valóságot tükrözi, mégpedig szó szerint: valóban létezett a „betlehemi csillag” (konkrétan a Halley-üstökös, a Jupiter és a Saturnus együttállása a Halak jegyében, háromszori megjelenése Kr. e. 7-ben: május 29-én, október 3-án és december 4-én), valóban léteztek a napkeleti bölcsek, s el is mentek Jeruzsálembe és Betlehembe (októberben indulhattak el keletről, és decemberben érkezhettek meg), valóban aranyat, tömjént és mirhát vittek magukkal stb.

Mások szerint tanító célzatú történetről, „legendáról” van szó, szimbolikus elbeszélésről, amely az egyik felfogás szerint a tények kifejezése a szimbólumok nyelvén (azaz: Jézus a Messiás, Isten Fia, az egész világ ura, akit saját népe elvet, üldöz, de a bölcsek által jelképezett „pogány” világ hódol előtte), egy másik felfogás szerint Jézusnak a tényekkel ellenkező felmagasztalása messiássá, istenné, holott ő „csak” ember és próféta volt.

Feltehetően azoknak van igazuk, akik úgy vélik, hogy a két szembenálló felfogás valamilyen módon együtt igaz, vagyis: vannak benne történeti elemek és vannak benne szimbolikus elemek, és attól, hogy a legenda fölhasználja a történeti mozzanatokot, még nem válik történeti beszámolóvá, megfordítva pedig, a történeti mozzanatokot nem kell kétségbe vonni azért, mivel az elbeszélés egészében véve legenda; a legenda nem lebeg légüres térben, a történet és a legenda áthatják egymást, ezért a mondanivalóra kell odafigyelni, és nem a legenda történeti értékét kell kutatni.

Most azonban még csak **nem** is az elbeszélés **eredeti** mondanivalóját keresem, **hanem** egyfajta **időtlen** érvényű **szimbolikaként** fogom fel és mint ilyennek az üzenetét próbálom megfejteni. Következzék hát 15+1 tétel az elbeszélés igazi, bár rangrejtett főszereplőjére – vagy talán nem is csupán rá vonatkozóan...

1. Annak eljövetele, megérkezése, akit a Csillag jelez, **messziről fölismerhető**. – „Messziről”: a napkeleti bölcsek térben és időben távol voltak még az eseménytől, amikor tudomást szereztek róla (2. vers). „Fölismerhető”: ha nem is közvetlenül, de legalábbis kikövetkeztethetően, mégpedig bizonyos természetes jelenségekből (vö. „fényes csillag”, bolygóegyüttállás), melyek valahogy mégsem egészen természetesek (= magától értetődők, gyakoriak, hétköznapiak); nem természetfölöttiek, csodások, mégis különösek. „Fölismerhető, kikövetkeztethető”: ez azt is jelenti, hogy nem szükségképpen a fölismerése, de megvan rá a lehetőség.

2. Annak eljövetele, akit a Csillag jelez, **csak hozzáértők számára** ismerhető fel. – Egész Babilonban csak néhány csillagász jött rá arra, miről is van szó (1-2. v.). Az egyszerű ember csak fölneéz (ha fölneéz), és az egyszerű csillagos eget látja; föl se tűnik neki egy különös csillag; ha mégis, nem tulajdonít neki különösebb jelentőséget; ha mégis, nem tudja, miben áll az; a kisgyerek Jézusban csak egy kisgyereket lát a sok közül, a felnőtt Jézusban csak egy rabbit (tanítót) a sok közül. Sokan hangoztatják, hogy amit Jézus elmondott, azt már mind elmondta előtte valaki, sőt meg is csinálta, amit ő megcsinált (pl. Szókratész).

3. Annak eljövetele, akit a Csillag jelez, **csak előzetes tanulmányok és ismeretek birtokában** ismerhető föl. – A napkeleti csillagászok korábban sokat tanultak már, mielőtt rájöttek a „fényes csillag” jelentésére (vö. 2. v.). E 3. tétel valószínűleg minden körülmények között igaz marad, de ne szűkítsük a dolgot a *szoros* értelemben vett tanulásra, a szükséges ismeretekre nyilván más módon is szert lehet tenni, például élettapasztalat révén. Egy azonban elengedhetetlen: a gondolkodni tudás, a gondolkodni akarás és a *tényleges gondolkodás* (enélkül az

élettapasztalatok sem érnek fabatkát sem): a szimpátia, az „ösztönös megérzés” vagy a látszatok alapján levont következtetés nem vezet el ahhoz, akit a Csillag jelez.

4. Annak, aki meg akarja találni azt, akit a Csillag jelez, **kockázatos, fáradságos és veszedelmes** útra kell vállalkoznia. – A napkeleti bölcsek számára semmi biztosíték nem volt, hogy célhoz érnek (vö. 2-9. v.). A sivatagi utazás teveháton, nappali hőségben, éjjeli fagyban, nélkülözések és viszontagságok között igencsak megerőltető, valamint veszélyes, sőt életveszélyes dolog (pl. homokvihár, rablók, úttévesztés, éh- és szomjhalál). – Aki nem akarja vállalni a kockázatos, bizonytalan kimenetelű utat, amely ki tudja, hol és miben végződik, aki nem akarja vállalni az embert próbáló fáradságot és nélkülözéseket, és aki irtózik a veszedelmektől, harcoktól, küzdelmekről, az jobban teszi, ha eleve otthon marad, hiszen így sem, úgy sem jut el ahhoz, akit a Csillag jelez (vö. Lk 14,28-30.31-32).

5. Annak, akit a Csillag jelez, már születése (eljövetele, megjelenése) is **rémületbe ejti a Hatalom birtokosait**. – Heródes, a főpapok és az írástudók már a hír hallatára megrémültek (3. v.; Heródes biztosan, a főpapok szinte biztosan, az írástudók valószínűleg). Nem csoda. A hatalom megszállottjait mi nyugtalaníthatná jobban és ejthetné jobban kétségbe, mint egy másik, netán még erősebb hatalom feltűnésének híre? Különösen akkor, ha tudják vagy ösztönösen sejtik, hogy transzcendens hatalom megjelenése van a láthatáron (vö. mágusok, csillag, jóslatok, 1-6. v.), és még akkor is, ha ennek a transzcendens hatalomnak a lényege a hatalomnélküliség (bár ez természetesen nem tudatos bennük), sőt ekkor igazán: Hiszen lehet-e nagyobb ellensége a hatalomnak, mint a hatalomnélküliség? – Mindenesetre ha igaz a tétel, akkor valószínűleg igaz a megfordítása is: Aki nem kelt nyugtalanságot a Hatalom birtokosaiban, az nem olyan, mint akit a Csillag jelez...

6. Annak megjelenése (föllépése), akit a Csillag jelez, nemcsak a világi, hanem **az egyházi hatalom birtokosait is** rémületbe ejti. – Ezt nemcsak azon az alapon állíthatjuk, hogy a szöveg említi a főpapokat (és az írástudókat) is (4. v.); az ókorban a világi és az egyházi hatalom még ugyanannak a valóságnak két oldala (dimenziója) csupán; Heródes egyszerre testesíti meg a legfőbb (helyi) világi és egyházi hatalmat, ahogyan Mózes törvénye, a Tóra egyszerre világi és egyházi törvény (vö. *Beleszólt-e Jézus társadalmi kérdésekbe?*). Ezt igazolják a későbbi fejlemények is, amikor a világi és az egyházi hatalom válllvetve juttatja keresztre Jézust. – Mindenesetre megint igencsak érvényesnek látszik a tétel fordítottja is: Aki nem kelt rémületet az egyházi hatalom birtokosaiban (magasabb vagy alacsonyabb rangú képviselőiben), az nem olyan, mint akit a Csillag jelez.

7. Akit a Csillag jelez, az **a társadalmi ranglétra alján** születik (és él és hal meg). – Jézus esetében erre utal már az is, hogy barlangban született és állatok etetőjászlában feküdt (Lk 2,7), szülei alacsony társadalmi osztályba tartoztak (a legalacsonyabb adóságot képviselték: Lk 2,24), később szegénységben élt, s végül a ranglétra legaljára jellemző módon halt meg: kivégezték, mint valami bűnözőt. – A tételt kiterjesztve azt mondhatjuk, hogy ami a születést és a meghalást illeti, lehetnek bizonyos módosulatok (születhet valaki a ranglétra magasabb fokán vagy éppen csúcsán is, és nem feltétlenül kivégzés vet véget az életének), de ha a Csillag jegyében áll, akkor tudatos életét a ranglétra alján fogja élni. A kényelemben, jólétben, biztonságban, (világi és egyházi) megbecsültségben élők között nem lehet találni olyat, akit a Csillag jelez.

8. Akit a Csillag jelez, azt lényegileg **mindenki félreismeri**. – Heródes az eljövendő trónbitorlót látja a gyermekben (vö. 13., 16. v.), a főpapok és az írástudók a megígért Messiást (aki majd kivívja népe e világi érvényesülését, és egyáltalán az aranykor eljövetelét, 6. v.), a napkeleti bölcsek királynak gondolják (2., 11. v.), és Mária is aligha van tisztában azzal, kit ringat. – Igazolják ezt a későbbi fejlemények, és nemcsak Mária esetében, aki majd eszelős-

nek tartja elsőszülött fiát (Mk 3,21.31), hanem tanítványai, ellenfelei és az „egyszerű nép” esetében is (vö. pl. Mk 8,29; 3,22; 8,28), de nem kivételek a betegek (Mk 5,28) vagy szimpatizáns vendéglátói sem (Lk 7,39).

9. Akit a Csillag jelez, azt még a vele szimpatizálók és a neki hódolni akarók is **rossz helyen keresik**. – Olyan helyen, ahol őt sosem lehet megtalálni (vö. Lk 7,25), hacsak nem megbilincselve, megkínzottan (Mt 26,57: a főpapnál, Mk 15,1: Pilátusnál, Lk 23,7: Heródesnél). Ahogy a napkeleti bölcsek is rossz helyen keresik: Heródesnél (1-7. v., bár kétségbe lehet vonni, vajon ők kezdeményezték-e a találkozást; mindenesetre a 7. vers értelmezhető az ő tudakozódásuk [1. v.] folytatásaként is), az ország politikai-vallási centrumában (a politikus rögtön hívja a főpapokat...). – Amint hiába keresték volna a római pápa, az ortodox pátriárka, az Egyházak Világtanácsának elnöke vagy a dalai láma rezidenciáján (hogy királyi vagy miniszterelnöki palotákról ne is szóljunk), de a püspöki udvarokban vagy a különböző felekezetek templomaiban is csak szóra sem érdemes kivételképpen találkozhattak volna vele.

10. Akit a Csillag jelez, annak még (áldozatkész) jóakarói is **hozzá nem illő ajándékokkal** kedveskednek. – Ahogy Jézusnak a bölcsek: hódolattal, valamint arannyal, tömjénnel, mirhával (10-11. v.), csupa olyasmivel, amivel egy kisgyerek, pláne egy újszülött semmit sem tud kezdeni. Később, felnőtté válása és az utókor idején is ez volt, illetve maradt a helyzet: Nem létező uralmát kiterjesztették (bár sosem vágyott erre), ha „kellett”, tűzzel-vassal (erre meg végképp nem), ennek szimbóluma az arany, ami a Királyt illeti; buzgón vallották és vallják, hogy ő a Messiás, az egyetemes Szabadító, amit a mirha jelképez; végezetül Istenné avatták, az Abszolútummá, akit méltán illet meg a tömjén felszálló füstje. – Ám alig akadt és akad olyan, aki megadná neki az egyetlen hozzá méltó és neki kedves ajándékot: követné tanítását, megtenné, amit mondott (Lk 6,46; vö. Mk 4,3-8.20 és 3Jn 4).

11. Annak, akit a Csillag jelez, **látszat szerint még a Hatalom is hódol(hat)**. – Ahogy ezt Heródes előadta a bölcseknek (8. v.). Persze ő eleve csak színlelte, de az uralkodóknak Nagy Konstantintól kezdve Pinocheten keresztül Kádár Jánosig és Orbán Viktorig kedvenc foglalatosságuk, hogy hódolatukat ha nem is a betlehemi Gyermeknek, de az ő első számú földi képviselőjének, a római pápának kifejezésre juttassák. – Ez a látszat-hódolás azonban elsődlegesen mégiscsak az egyházi vezetők kiváltsága (bármely vallásban és felekezetben), kezdve a legkisebbeken, s arányosan növekedő mértékben a legnagyobbakig. – A látszat-hódolás lényege, hogy elvben teli szájjal megvallják azt, akit a Csillag jelez, a gyakorlatban pedig teljes életükkel megtagadják és eltapossák (rájuk vonatkozik Máté evangéliumának 23. fejezete). Tehát sosem az a mérvadó, mit mondanak, hanem hogy mit tesznek.

12. Annak lényegét, akit a Csillag jelez, legjobban az fejezi ki, hogy **Gyermek**. – Újszülött gyermekre találnak a bölcsek Betlehemben (10. v.), s amikor ez az újszülött felnőtt, rendszeren azt fogja hirdetni, hogy csak „az mehet be Isten országába” (értsd: az válhat valóban emberré, azé lehet a teljes Élet...), aki olyanná válik, mint a gyermek (Mk 9,33-37; 10,13-16; a Tamás evangélium 21. logionja pontosít: csecsszopókra gondolt Jézus: „Jézus kisgyerekeket látott, akik szoptak. Azt mondta tanítványainak: Ezek a kicsinyek, akik szopnak, azokhoz hasonlatosak, akik bemennek a Királyságba”). – Ez a gyermek-mivolt sok találgatás és vita tárgya. Három vonását azonban talán joggal lehet így összefoglalni: feltétlen ráhagyatkozás (eredetileg szüleikre, alkalmazott értelemben Istenre), ártatlanság (elsősorban a szó „nem ártás” értelmében, vö. Mt 5,8 és 5,9), teljes védtelenség, kiszolgáltatottság (Mt 5,38-42; 26,52).

13. Az, akit a Csillag jelez, teljesen **ki van szolgáltatva a félremagyarázásoknak**. – Nagyon közel áll ez a tétel a nyolcadikhoz (itt is az írástudók messiás-értelmezése a fogódzópont, vö. 6. v.), de az alapgondolat más mozzanataira teszi a hangsúlyt: a félreismerés helyett a

félremagyarázásra, illetve az ennek való kiszolgáltatottságra. Ez a jelenség végigkísérte Jézus személyes (pl. Lk 23,2; Jn 11,50; Mt 27,20) és történelmi életét (pl. karácsony táján különös nyomatékkal hangzik a szószerkekről, hogy születése óta egészen más ez a világ, mint volt, nem is szólva persze arról, hogy nagypénteken-húsvétkor „megváltotta a világot”). – Azok, akiket *nem* a Csillag jelez, nincsenek (annyira) kiszolgáltatva az effajta félremagyarázásoknak, ők ugyanis gondoskodnak személyük és üzenetük egyöntetű értelmezéséről és ennek az értelmezésnek a végrehajtásáról (pl. a Katolikus Egyház Katekizmusa világosan megfogalmazza, mi az Egyház tanítása, és aki nem igazodik ehhez, az megnézheti magát).

14. Akit a Csillag jelez, azt **a Hatalom el akarja tenni láb alól**. – Ahogy ez a szándék Heródesben szinte már az első pillanatban megfogalmazódik (13. és 16. v.). A tétel természetesen egyaránt vonatkozik a világi és az egyházi hatalom képviselőire (ld. 5. és 6. pont), azzal a kiegészítéssel, hogy az egyházi hatalom képviselőinek gyilkos buzgalma érthető módon talán még szenvedélyesebb (ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy intenzívebb, csak azt, hogy izzóbb, s a világi hatalomé esetleg hidegvérűbb), hiszen az, akit a Csillag jelez, jobbára a vallás felségterületén szokott föllépni. – A Hatalomnak természetesen nemcsak gyilkos indulatai és szándékai vannak, hanem ténylegesen el is teszi láb alól azt, akit a Csillag jelez, föltéve hogy az e világi érdek- és erőviszonyok lehetővé teszik számára; gyilkolási módszerei persze kortól és helytől függően változnak, és nem is feltétlenül fizikai jellegűek. – A tétel megfordítása pedig azt jelenti, hogy azok között, akik a világban vagy az egyházban érvényesülni tudtak, hiába keresünk olyant, akit a Csillag jelez.

15. Akit a Csillag jelez, az kezdettől mindvégig („születésétől haláláig”) **bajba sodorja a környezetét**. – Jézus első „áldozatai” a szülei voltak, akiknek menekülniük kellett az újszülöttel Egyiptomba (14. v.), majd pedig azok a Betlehem környéki, kétévesnél fiatalabb kisfiúk, akiket Heródes Jézust üldözve mészároltatott le (16. v.). – Ha ennek a két eseménynek a történetiségét lehet is vitatni, azt már nem, hogy családjára, szüleire és testvéreire is árnyékot vetett a vád, miszerint az Ördöggel cimborál (Mk 3,21-22), hogy tanítványainak meg kellett osztaniuk vele a vándorélet viszontagságait s az idő múlásával egyre fokozódó üldöztetést, sőt halálveszélyt (vö. Mk 3,6; Lk 13,31; Jn 10,31; 11,8.16), amely elfogatásakor s az azt követő időszakban ugyancsak valós veszély volt (Mt 26,56; Jn 18,8; 20,19; Csel 4,3.21; 8,1). – Jézus tágabb „környezete” az azóta eltelt 2000 év egyháztörténelme, amelyben a miatta üldözöttek vagy kivégzettek hosszú sora tanúskodik a tétel igazsága mellett.

Plusz 1: Az, akit a Csillag jelez, **ma ugyanolyan ismeretlen**, mint egykor (és mindig). – Még azok körében is, akik ismerni vélik őt, vagy ha ismerik is, arannyal, tömjénnel, mirhával és szép szavak áradatával akarják kiszúrni a szemét (vö. Lk 6,46; Mt 7,21). – Lehet, hogy a lényegéhez tartozik az ismeretlensége? De akkor miért akarta megismertetni magát és üzenetét? Miért akarta, hogy az általa meggyújtott világosság tartóra kerüljön és mindenkinek világítson (Mt 5,15)? Miért akart tüzet gyújtani a földön, és miért vágyakozott arra, hogy az föllobbanjon (Lk 12,49)?

(1999)

„Világítson világosságotok az emberek előtt!”

Tökéletesség avagy radikalitás

(Mt 5,17-48)

Ez a szerkezeti-logikai egység a hat ún. antitézist tartalmazza: „Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek... Én viszont azt mondom nektek...” Ezekben az antitézisekben Jézus megingatja az emberi együttélés bevett erkölcsi alapjait, feje tetejére állítja a közgondolkodás értékrendjét, fölborítja a régi világrendet és egyúttal újat teremt; bennük kristálytisztán megmutatkozik az, amit az evangélium radikalitásának szokás nevezni. Ezúttal nem konkrétan akarom megmutatni, miben áll ez a radikalitás, hanem elvileg, általánosságban.

A Hegyi beszéd persze nem tartalmazza a radikalitás szót, de használ másik kettőt, melyek az antitézisek „keretül” (*inclusio*) szolgáló két mondatban találhatók: az egyik a „**bővebb életszentség/igazvolt**” (5,20), a másik a „**tökéletesség**” (5,48). A kettő ugyanazt a tartalmat fedi. Induljunk ki az utóbbiból.

A „tökéletes” (*teleios*) szó természetesen nem a görög filozófia (vagy a későbbi keresztény teológia) tökéletesség-eszményére, azaz a hibátlan erényességre utal, hanem a héber *tamim* áll mögötte, ami azt jelenti: **egész, teljes, osztatlan, sértetlen**, egészséges, üdvös. A „Legyetek tökéletesek...” értelme tehát: „Éljetek osztatlanul és kizárólagosan Istennek”, közelebbről: Isten elgondolásai szerint. Ezt az „osztatlanult” mondhatjuk úgy is: radikálisan.

E szemlélet ószövetségi mintája alighanem az 5Móz 18,13-beli buzdítás Izraelhez: „*Légy tökéletes („tamim”) Jahve, a te Istened előtt*” (német egységfordítás: „Maradj meg egészen Jahve, a te Istened mellett”)! Arról van itt szó, ami Józs 24,14-ben még világosabb: „...szolgáljatok Jahvénak tisztességben és hűségben: tüntessétek el azokat az isteneket (bálványokat), akiknek atyáitok szolgáltak...” Azaz: szolgáljatok osztatlanul az igaz Istent, járjatok osztatlanul az Ő útjain” (hogy „élővé” legyen ez a szöveg, gondoljunk a mai istenekre/bálványokra: autó, számítógép, fitness, lakáskultúra, divat, nyaralás Mallorca szigetén stb.). Ugyanezt mondja el a „főparancs”: „Szeresd a te Uradat, Istenedet egész szívedből, egész lelkedből és egész erődből”

A mátéi-jézusi tökéletesség **közelebbi háttérét** az Ószövetség késői rétegei és a Jézus korabeli zsidóság alkotja, ahol is a *tamim* egyre inkább „tökéletes törvénytéljesítést” jelent, a Tóra *hiánytalan* követését; Máté Jézusánál viszont a Tóra *helyes* teljesítését (vö. 5,17), közelebbről: a hat antitézis, és egyáltalán a Hegyi beszéd szerinti életet, amelynek középpontja és csúcsa az ellenségszeretet (6. antitézis); ebben áll a „bővebb életszentség/igazvolt”, ezt jelenti a (Sínai-hegyen adott) Törvény „osztatlan/teljes”, vagyis radikális teljesítése.

Máténál még egyszer (és egyúttal utoljára) előkerül a „tökéletesség” szó, mégpedig **a gazdag ifjú történetében** (19,16-26), amely e fogalom további pontosítását teszi lehetővé. A téma itt ugyanaz, mint az 5,20-ban: „hogyan lehet elnyerni az örök életet”, avagy „hogyan lehet bejutni Isten országába”, illetve itt is a Törvény – helyes – teljesítése körül forog a kérdés. Jézus a Tórát ajánlja, az ifjú állítja, hogy ő azt megcselekszi – beleértve a 3Móz 19,8-at is: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” –, de úgy érzi, valami még hiányzik neki. Erre Jézus megadja a választ, amely két részből áll: 1) „Ha tökéletes (teljes, egész) akarsz lenni, akkor oszd szét vagyonodat a szegények között!”, 2) „Kövess engem!” Tehát *az osztatlan-teljes élet Isten Törvénye szerint* nem lehetséges *egyrészt* a régi életünkből (az egyiptomi kivonulás analógiájára) történő kivonulás, konkrétan a szegényekkel való radikális osztozás nélkül (vö. Mt 6,24: Nem szolgálhattok egyszerre Istennek és a Pénznek...), *másrészt* (általában véve) Jézus „követése”, azaz minden tekintetben történő „utánzása” nélkül; csak így lehet elnyerni az örök életet, bejutni Isten országába.

A szövegösszefüggésből kitűnik, hogy a vagyon szétoztása, **az osztozás** a szegényekkel (és az általános jézuskövetés) **nem a mózesi törvény tetszőleges, szabadon választható „túteljesítése”, hanem a Törvény tárgyyszerű, egyedül helyes értelmezése.** Ezt (a szövegösszefüggésen túl) még két dolog is alátámasztja:

1) *A Tóra nem valamiféle magánerkölcsi kódex volt*, hanem Izrael társadalmi rendjének „szabályzata”, mai szóval alkotmánya, és Jézus erről a társadalmi életet szabályozó „alkotmányról” mondta, hogy nem megszüntetni, hanem „beteljesíteni” akarja (5,17), vagyis a *teleioó* eredeti értelmének megfelelően egészzé tenni, végérvényes valósággá tenni, legbenső szándéka szerint megvalósítani; ennek pedig kihagyhatatlan része a szegénység felszámolása.

2) *A gazdag ifjúnak adott útmutatás háttérében a „főparancs” áll:* „Szeresd Uradat, Istenedet egész szívedből, egész lelkedből és egész erődből” (5Móz 6,5). Az „erő” héberül *me'od*, ami a Jézus korabeli zsidóságban azt jelentette: tőke, vagyon, pénz (ezzel az értelmezéssel egyébként már Sir 7,30-ban, valamint a kumráni szövegekben is lehet találkozni; egyébként Máténál nem olyan világos a dolog, mert ő a 22,37-ben Mk 12,30-hoz képest törli az *iskhüs-*t); azaz ha a gazdag ifjú megtartaná a parancsokat, de vagyonát kihagyná a játékból, akkor egyáltalán nem szeretné Istent „egész erejével”, vagyis „egész vagyonával”! Jézus kíváncsian tehát a főparancs alapján teljesen tárgyyszerű és kézenfekvő, és nem egyéni vagy szabadon választható lépés.

De van további érv is, bár az első hallásra ellene látszik szólni az eddig mondottaknak: „*Ha tökéletes akarsz lenni, add el vagyonodat...*” Ez azonban nem azt jelenti, hogy „Ha nem akarsz, úgy is jó...” Ugyanis: a) A „Mi hiányzik még nekem?” kérdés előzi meg, ti. „Mi hiányzik nekem ahhoz, hogy elnyerjem az örök életet (= bejussak Isten országába)?” Ha nem teljesíti a Jézus válaszában adott feltételt, nem nyeri el, nem jut be. – b) A 19,17 („Ha be akarsz menni az életre...”) és a 19,21 („Ha tökéletes akarsz lenni...”) versek parallelizmusából az következik, hogy a „tökéletesség” feltétele éppúgy nem szabadon választható, mint az örök élet elnyerésének feltételei. – c) Ezt erősíti meg kiinduló szövegünk, a *teleios* első előfordulása: „Legyetek tökéletesek, amint mennyei Atyátok tökéletes” (5,48)! Nyilvánvaló: ez nem olyasmi, ami egyesekre érvényes lenne, másokra nem.

Összefoglalva: A vagyon szétoztásának és Jézus követésének feltétele nem egyesekre vonatkozó „evangéliumi tanács” (aminek a megfogadása nélkül is el lehet nyerni az Életet; vö. Mt 19,24: Könnyebb a tevének...), hanem mindenkire vonatkozó szükségszerűség (*conditio sine qua non*): a „tökéletesség”, az „egész” Isten-szeretet, a „radikalitás” mindenki számára kihagyhatatlan része!

A lényeg tisztázása után **most még néhány, a radikalitással kapcsolatos „mellék-kérdést” kell érintenünk.**

1) *A jézusi radikalitás = tökéletesség = egész-volt alapja* nem más, mint Isten radikalitása, tökéletessége, amint ezt a szóban forgó mondat (5,48: Legyetek... amint Isten...) és a szövegösszefüggés (5,45-47: Ő fölkelti napját...) is mutatja. (Ószövetségi háttér: „Szentek legyetek, mert én, az Úr, a ti Istenetek, szent vagyok”, 3Móz 19,2.) Vagyis az ember azért adhatja oda magát egészen és osztatlanul (tökéletesen) Isten akaratának, mert Isten már előzőleg egészen és osztatlanul (radikálisan) az ember felé fordult, minden különbségtevés nélkül („jókra és gonoszokra...”). Még világosabb ez a gonosz szolga példabeszédéből (Mt 18,23-30): ha Isten feltételek nélkül elengedi (kifizethetetlenül nagy összegű) tartozásunkat, miért ne engedhetnénk el mi is feltételek nélkül mások (csékély) tartozását?

2) Már az utóbbi gondolat is mutatja, hogy *a jézusi radikalitásnak semmi köze a „megcsinálhatósághoz”* („én elhatározom és saját erőmből meg is csinálom”, de ennek a fordítottjához sem: „én nem vagyok képes rá”), vagy *a moralizmushoz* („szigorú, külsődleges és aprólékos erkölcsi szabályok kicsinyes, aprólékos, aggályoskodó betartására irányuló törekvés”, illetve ennek prédikálása), de még *a heroizmushoz* sem („hősiesség, rendkívüli bátorság”). Ugyanis a Jézus által megkívánt „mindent eladás és szétosztás” (Mt 19,21) *valódi motívuma* (rugója, gyökere) *az öröm*, amint ezt a szántóföldben talált kincs és az igazgyöngy példázata félreérthetetlenül mutatja (Mt 13,44-46): a kincset, illetve különösen értékes gyöngyöt megtaláló ember örömében adja el mindenét, hogy megszerezhesse a kincset, illetve a gyöngyöt. Semmiféle erőlködés, semmiféle kínos-aggályos parancskövetés (ld. még Zakeus történetét, Lk 19,8, és a nagy halról szóló példabeszédet Tamás evangéliumának 7. logionjában: „kin nélkül a nagyot választotta”). Radikális cselekedetről van szó ezekben az esetekben, de semmiféle hősiességről, sőt: éppenséggel *ragyogó üzletről*! Ezek a emberek nem hősieken, hanem *elbűvölten* cselekszenek (óriási dolgokat persze), ami azt is mutatja, hogy a megfontoltság (= jó üzletet csinálni) és az elbűvöltség egyáltalán nem zárják ki egymást (főleg Keleten nem...). Így érthető az is, miért mondja Jézus, hogy az ő „terhe” könnyű és az ő „igája” hasznos (Mt 11,28-30) – a kicsinyesen értelmezett és betartani akart Tórához képest. Mindez természetesen nem zárja ki, vagy *nem teszi fölöslegessé a „lemondást”, az erőfeszítést* (aminek azonban semmi köze a moralizmus görcsös erőlködéséhez), *vagy éppen a szenvedést* (vö. Mt 5,29-30: Ha kezed eltérít, vágd le...; Mt 7,13-14; Lk 13,24: keskeny út, szűk kapu; Mt 26,36-44; Lk 22,44: „vérverejtékezés”), de a lényeg az *elragadottság*; olyan ez, mint a szenvedélyből végzett munka: lehet nagyon fárasztó és izzadságos, de milyen más az az izzadság, amely muszájból, külső elvárás teljesítéséből vagy kényszerből fakad...

3) *A jézusi radikalitásnak továbbá nincs semmi köze a rigorizmushoz* („merev szigorúság, szigorú merevség, könyörtelen törvénybehajtás”), ahogy ezt különösen épp Máté evangéliuma emeli ki, a legközvetlenebbül talán a 23,23-ban: „Jaj nektek..., tizedet adtok a csip-csup dolgokból is, de ami súlyosabb a törvényben, azt figyelmen kívül hagyjátok: az életszentséget/igazvoltot, az irgalmasságot és a hűséget.” Számos más helyen is hangsúlyozza még az irgalmasságot (a már idézett 18,23-30-on kívül: 6,14-15; 9,13; 18,21-22; 25,31-46), legtételesebben a „Nyolc boldogság”-ban: „Boldogok az irgalmasok, mert ők is irgalmasságra lelnek” (5,7). De a legfontosabb összefüggés e tekintetben, hogy a szóban forgó radikalitás alapmegfogalmazásának (5,48: Legyetek tökéletesek...) párhuzamos lukácsi változata így hangzik: „Legyetek irgalmasok, amint a ti Atyátok irgalmas” (6,36)! Mondhatnánk: a radikális „tökéletesség” (osztatlanság) éppen az embertársaink iránti *radikális irgalmasságban* nyilvánkozik meg (irgalmasság = az, ami túl van a korrekt igazságosságon) – éppenséggel kizárja tehát a rigorizmust és fanatizmust („vakbuzgóság, agresszív türelmetlenség”, vö. még fundamentalizmus, dogmatizmus stb.).

4) Végezetül *a jézusi radikalitás („tökéletesség”) kizárja a kompromisszumot* („kölcsonös engedményekkel járó megegyezés”): a „teljes”, „egész”, „osztatlan” odaadottságnak (Istennek, Isten útjának...) sosem szabad részleges odaadottsággá válnia, hiszen akkor az már nem az, aminek lennie kellene, azaz döntéseink meghozatalában sem szabad más szempontokat is érvényesítnünk, csak egyet: mi az, ami Isten akarata szerint való (és ez konkrétan mindig azt jelenti: mi az, ami Isten akarata szerint az ember javát szolgálja).

(1999)

Józan vagy jézusi megoldás?

(Mt 4,1–11)

Jézus megkísértés-történetének rengeteg vetülete van; lehetne beszélni például a csoda-problematikáról („Változtasd kenyérré...”, „Ugorj le...”), Isten és a világ viszonyáról („Beavatkozik-e Isten...?”), vagy e két téma alapján az ember és Isten viszonyáról (konkrétan a „kérő imáról”). Most azonban úgy szeretném szemügyre venni e „kísértéseket” mint bizonyos **örök emberi problémák** bemutatását és a rájuk adott különféle megoldási javaslatokat: – **1) A „kenyér-probléma”** (vagyis a megélhetés): legyen elég, legyen bőséges, legyen mindenkinek, legyen „bebiztosított” (ne kelljen félni a „holnaptól”). – **2) A társadalmi rend és biztonság problémája** (másképpen: az emberi együttélés és a hatalom problémája): Hogyan lehet érvényesíteni az igazságosságot, megelőzni a törvénysértéseket, vagy ha már bekövetkeztek, megtorolni őket (azaz „helyreállítani a rendet”)? – **3) A vallás problémája:** Hogyan lehet és kell „működtetni” az istenkapcsolatot, hogyan lehet „működtetni” az isteni erőket, hogyan lehet megszerezni Isten abszolút támogatását?

Nézzük meg először a három problémára adott „józan”, „logikus” emberi megoldásokat! – *1) Keményen kell dolgozni, „hajtani” kell!* Meg kell termelni a szükségleteket, sokat, bőségesen kell termelni! Ha eleget (= elég sokat) termelünk, akkor jut majd mindenkinek, és senkinek sem kell aggódnia, ha a készletek bőségesek. – *2) Erős hatalmi rendszert kell kiépíteni,* szigorú és alapos, részletes törvényhozással, jól működő igazságszolgáltatással, bíróságokkal, megfelelő létszámú, felszereltségű és felkészültségű rendőrséggel és hadsereggel! – *3) Megfelelő „vallásgyakorlatokkal”* (imák, böjtök, áldozatbemutatók, szertartások, körmenetek, szentségekhez járulás, rituális előírások betartása, és persze adakozás az egyház céljaira, a papság eltartására) kell biztosítani Isten jóindulatát, illetve mozgósítani kell Isten erejét, „mindenhatóságát”!

Miből fakadnak ezek a megoldási javaslatok? Ugyanez másképpen (a problémát talán jobban kiélezve és ezért világosabban): Kiknek van szükségük az említett megoldásokra? **Kik szokták ezeket a megoldásokat javasolni?** Avagy: Kik szoktak egyetérteni a felsorolt javaslatokkal?

1) A materialisták. Azok, akik *leszűkítik* a létet, akiknek csak a fizikai, megfogható valóság „valóság”, s ezért a materiális problémák megoldását csak materiális síkon tudják elképzelni: termelni kell, sokat kell termelni, még többet kell termelni, be kell biztosítani az anyagiakat (bőséges tartalékot kell képezni, új meg új technikákat kell fölfedezni...). Ugyanaz a séma ez, amely szerint a modern orvostudomány is eljár: betegségekre gyógyszereket kell kitalálni, illetve bevenni (fizikai problémára fizikai megoldás).

2) Az impotensek. A tehetetlenek. Talán furcsán hangzik, de a fogalomtisztázás megmutatja, mire gondolok. Az emberi erő (*power*, „tenni tudás”, „tehet-ség”) kétféle lehet: erő valamihez (*capacity*, képesség, tehetség), vagy erő valami/valaki fölött (*domination*, uralkodás). Ha valakiből hiányzik, vagy gátolt, csökevényes benne az előbbi (amelyet *potency*-nek is lehet nevezni, s ezért ezt a hiányt joggal hívhatjuk *impotence*-nek, impotenciának: tehetetlenségnek, képtelenségnek), akkor fog az utóbbihoz nyúlni; magyarul: akiben nincs (elég) *teremtő-képesség* (*kreativitás*), abban támad föl a vágy, hogy a *meglévő* dolgokat/embereket „mozgassa”, irányítsa, hatalmában tartsa, uralkodjék rajtuk; másképpen: akik nem tudnak (*impotence*) uralkodni önmagukon, azok fognak uralkodni (*domination*) másokon (családban,

közösségekben, társadalomban, egyházban), vagy fogják elvárni az államhatalomtól, hogy effajta uralkodással „rendet tartson”.

3) *A hitetlenek.* Bármilyen paradoxul hangzik is, így van. Akik számára Isten nem személyes, megtapasztalt *valóság* (papok, püspökök, bíborosok között fokozódó mértékben vannak ilyenek), hanem csak egy *fantom*: ismeretlen, személytelen, kiszámíthatatlan, szeszélyes, óriási erő – vagy másképpen: akik nem hisznek abban, hogy Isten valóban jó, valóban a tenyerén hord minket, valóban gondoskodik rólunk (persze csak amennyire szabad akaratunkat tekintetbe véve teheti, vagy ahogy a legjobb nekünk), azok fognak a fent említett vallási megoldásokhoz folyamodni: mivel bizonytalanok az imént említettek valóságában, vallási trükkökkel akarják kicsikarni őket (pl. Mk 2,18-19: böjtöléssel kivívni Isten „visszaforulását” népéhez).

Csak hogy a történelem azt mutatja, hogy **a felsorolt „józan”, „logikus” emberi megoldások „nem működnek”**, nem hatékonyak, vagyis nem oldják meg az említett örök emberi problémákat. **Miért nem?** Az előző pontban („Miből fakadnak?”) már benne van a válasz, nevezetesen: *akik így gondolkodnak, azok nem látják a valóságot, következésképpen nem lát(hat)ják a valódi problémákat, következésképpen nem lát(hat)ják a valódi megoldásokat (még elvileg sem), következésképpen a gyakorlatban csak rossz, azaz működésképtelen megoldási javaslatokat tehetnek, következésképpen azok végrehajtása is csak eredménytelen (sőt káros) lehet.* **Konkrétan:**

1) Az ember éhségét semennyi kenyérrel és semekkora életszínvonallal sem lehet kielégíteni; részben mert *az ember életszínvonal-éhsége végtelen* (sosem elég neki, ami van), részben mert „*nemcsak kenyérrel él az ember*”. Így voltaképpen nem azért vásárolunk (újból és újból, egyre többet és többet), mert azokra a dolgokra vagy szolgáltatásokra szükségünk van, hanem mert rejtett igényeinket (a végtelenségre és a „nemcsak kenyérre”) akarjuk *ilyen módon* kielégíteni. De ez *sosem* fog menni, mert nincs az a mennyiség, ami elég lehetne, hiszen pótcselekvésről van szó, és a *pótcselekvés* sosem oldhatja meg a valódi problémákat (ahogy disznókat nem lehet gyöngyökkel jóllakatni, az *ember* bajait sem lehet pusztán anyagi, fizikai, technikai eszközökkel orvosolni).

2) Semekkora külső erő nem képes szavatolni a társadalmi rendet és biztonságot (vagy a nemzetek békés együttélését). Az ember igazi (legbelsőbb) vágya ugyanis nem az uralkodásra (*domination*) irányul, hanem arra, hogy *ő maga legyen erős* (alkotóképes, teremtőképes, kreatív: *capacity, potency*; csak ez utóbbi az igazi *power*, a *domination* csak *pseudo-power*), illetve hogy *végtelenül erős legyen*. Ezeket az igényeket pedig semekkora igazságszolgáltatás, rendőrség, katonaság nem fogja kielégíteni (ha másért nem, hát azért, mert ott marad az emberben az örök félelem: Attól még meghalok!). A javasolt „józan” megoldás tehát megint csak *pótcselekvés*. Ráadásul az uralkodás (ami ilyen vagy olyan formában alkalmazott erőszak) szükségképpen uralkodói (erőszakos) viselkedéseket (bosszút) vált ki azokból, akikre irányul; ez ismét erőszakot vált ki a „kezdemenyezőkből”, és máris készen van és ragyogóan működik – az ördögi kör.

3) Az ember igazi vágya nem az, hogy mankónak használja Istent (bármilyen hatalmas legyen is ez a mankó), hanem hogy *ő maga váljon istenné*: „megistenüljön” (Ady). Persze Abszolútummá nem lehet, de ez az „igazi vágy” nem is erre irányul, hanem hogy *olyan bölcs, nagy, erős, szép és jó legyen, mint Isten, illetve örökkévaló legyen, örökké éljen, mint Isten*. Ezeket az igényeket pedig semmiféle szertartás, szentségek, vallási előírások betartása stb. sem fogja soha kielégíteni, de semmilyen isteni beavatkozás, a legnagyobb csoda sem, mert legbelül az ember mindig érezni fogja, hogy ez csak mankó: külsődleges *pótmegoldás* a valódi belső helyett, ti. hogy *ő maga váljon olyan erőssé (bölcssé, jóvá...), mint amilyen Isten*.

Akárhogy áll is a helyzet mindazzal, amit eddig elmondtam, egy biztos: **az említett „józan”, „logikus” emberi megoldásokat Jézus** (az evangélisták tanúsága szerint) sátáni kísértéseként élte meg, mondhatnánk úgy is: **sátáni, ördögi megoldásoknak tartotta.** Miért? Az imént már kiderült ez a három alapp probléma közül a középsőt illetően: a javasolt (emberi) megoldás ördögi kört gerjeszt. Ugyanezt az ördögi jelleget ki lehetne mutatni a másik két javaslatról is, de a továbbiakban nem ezzel akarok foglalkozni, hanem azt akarom áttekinteni, hogy **Jézus milyen megoldásokat javasolt** a szóban forgó örök emberi problémákra. (Érdemes lesz majd megfigyelni, milyen lényegiek és valóban logikusak az ő megoldási javaslatai...) Mit ajánl tehát Jézus? Mit felel a „kísértésekre”?

1) Természetesen dolgozzunk, szükség van a megélhetést biztosító munkára. De az igazi megoldás: *a) Elégedjünk meg kevéssel* (Mt 6,11: napi kenyér; Mk 8,16-21: egy kenyér a Tizenkettőnek; Mk 12,41-44: a szegény özvegyasszony...; Mt 6,19: ne gyűjtsetek vagyont; Mk 10,24-25: könnyebb a tevének átmenni...). – *b) Amink van, azt osszuk meg a rászorulókkal* (Mk 6,37-42: „kenyér szaporítás”; Mk 8,16-21: megosztani egymással a meglévőt, és nem rivalizálni, kié lesz; Mt 25,35-36: ételt-italt adni...; Lk 12,33: adjátok el, és osszátok ki...). – *c) Vessük el a gondot, az aggodalmaskodást* (Lk 12,13-21: „lebontom csüremeimet..., sok évre eltart...”; Mt 6,26-33: ég madarai, mezők virágai: Isten biztosítja, ami kell; Mt 10,29-30: minden szál hajatok számon van tartva; Mk 4,26-29: a nyugodtan alvó paraszt).

2) A karhatalom nem segít. Ehelyett: *a) Vessük el az uralomvágyat* (Mk 10,35-40: Zebedeus-fiak jobb és bal felől ülése; Mk 9,33-35: tanítványok: ki a nagyobb közülük; Lk 22,24-27: versengés, melyikük a nagyobb). – *b) Uralkodás helyett szolgáljunk* (segítségnyújtás, szolidaritás; Mk 9,35: aki első akar lenni, legyen a legutolsó; Mk 10,41-45: köztetek ne így legyen...; Jn 13,12-15: lábmossa, „példát adtam nektek”). – *c) Ha mégis bekövetkezik a baj, feltétel és vég nélkül bocsássunk meg* (ez az igazi erő alkalmazása, ez az igazi hatalomgyakorlás; Mt 13,24-30: búza és konkoly: „ne tépjétek ki”; Mt 18,21-30: „hetvenszer hétszer”; Mt 5,38-48: „szeressétek ellenségeiteket”).

3) A vallási praktikák nem érnek semmit. Másra van szükség: *a) Ne akarjuk próbára tenni, mit tud Isten, ne akarjuk, hogy Ő rendezze el a dolgokat, ne akarjuk valahogy kikényszeríteni, hogy bevesse magát értünk* (Mt 4,7: „ne kísértsd”; Jn 6,30-31: „milyen csodát művelsz, hogy higgyünk”; Mt 11,28: „milyen hatalommal teszed ezt”; Mk 8,11-13: égi jeleket követelnek Jézustól; Mk 15,12: „szálljon le a keresztről és hiszünk neki”; Mt 12,7: „nem áldozatbemutatást akarok...”; Jn 2,16: „ne tegyétek az Atya házáat [vallási] üzletközponttá”). – *b) Simuljunk bele a teremtés rendjébe*; ebben az esetben ugyanis nem lesznek ökológiai katasztrófák, mert önzésünkkel nem tesszük tönkre a Földet; nem fogunk megmentő csodákat várni Istentől, mert „elfogadjuk” a katasztrófákat és a halált is; az örök élet távlatában fogunk gondolkodni és cselekedni, akár „hegyeket mozgó” hatékonysággal is (Mk 1,13: vadállatokkal élt és „angyalok” szolgáltak neki; Mt 6,25-30: madarak, virágok példája; Mt 13,31-33: a mustármag és a kovász példája; Mk 10,6: „kezdetben” másképp volt; Mk 4,40: „mit féltek?”; Mk 9,31: az „emberfia” = minden ember „harmadnapra” = a halál után hamarosan föltámad; Mk 9,23; Mt 17,20: „minden lehetséges annak, aki hisz”: „a hegy is átmegy amoda”). – *c) Vessük be önmagunkat, azaz mi tegyük meg Isten „akaratát”, éljünk az Ő tervei, elgondolásai szerint* (Mt 6,10) – ezáltal aztán olyanok leszünk, mint Ő (Mt 5,45: „fiai” leszünk, „istenekké” válunk; 26,39: „legyen meg a Te akaratod”; Lk 6,46: „nem aki mondja..., hanem aki megteszi Isten akaratát”; Mt 23,23-26; Mk 12,33: nem vallási előírásokat kell teljesíteni, hanem Istent „egészen” és a felebarátot „mint önmagunkat” szeretni, irgalmasnak és hűségessé lenni; Lk 17,21: „Isten országa rajtatok fordul” – Mt 5,9: a békességteremtők Isten „fiai”; Mt 5,45: az ellenség iránti szeretettel lesztek „fiai” Istennek, aki fölkelte napját...; Lk 15,24: „a fiam föltámadt..., megkerült...”: lehet mindig újrakezdeni).

Mondhatná persze valaki: a történelem azt is bizonyítja, hogy a jézusi megoldások sem működnek, nem oldják meg az örök emberi problémákat; és majdnem igaza is lenne az illetőnek, de csak majdnem, azaz még sincs. **Az emberiség** ugyanis **még sosem próbálta ki a jézusi javaslatokat** (tudatlanságból és/vagy gyávaságból, most mindegy), legalábbis társadalmi méretekben még sosem, pedig ez előfeltétele lenne a hatékonyságnak. (Vagy ha – legalább csíraszerűen – mégis kipróbálták valakik, mint a paraguay-i jezsuita redukcióban, akkor azt tűzzel-vassal vérbe fojtották, és éppen azért, mert működött...) Hogy nagyon is működőképes megoldásokat javasolt Jézus, mutatják például Desmond Tutu anglikán püspök „igazságfeltáró bizottságai” Dél-Afrikában: büntetés veszélye nélkül szembesítik az érintetteket az igazsággal – megrendítő eredményekkel...

(1999)

Nincs két csúcsérték

(Mt 6,24)

*„Krisztusnak és Pilátusnak,
farizeusoknak és vámosoknak,
zsidóknak és rómaiaknak
egyformán szolgálni
nem lehet.”*

(Dsida Jenő: Tekintet nélkül)

„Egyetlen szolga sem szolgálhat két úrnak: vagy gyűlöli az egyiket, és a másikat szereti, vagy ragaszkodik az egyikhez, és a másikat megveti.”

Mindenekelőtt érdemes tudatosítanunk, hogy nem az áll az eredeti szövegben: „egyetlen szolgának sem *szabad* két úrnak szolgálnia...”, hanem az: „egyetlen szolga sem *képes* két úrnak szolgálni...” (A magyar -hat, -het képző kétértelmű, azt is kifejezheti, hogy „szabad”, és azt is, hogy „képes”).

Mi is ebben a lényeg? **Mi ennek a tanításnak az általános üzenete?** Az, amit a közmondások is olyan világosan kifejeznek, például amikor úgy fogalmaznak, hogy „nem lehet egy fenékkal két lovat megülni”.

Jézus itt egy értékelméleti, illetve értékrendi kérdéssel foglalkozik, és – elvontan fogalmazva – azt mondja: **Senki nem képes két csúcsértékkel élni, sem elvben, sem gyakorlatban; senki nem tarthat egyszerre két dolgot a legfontosabbnak; a csúcson mindenkinek az értékrendjében csak egy valami állhat, és ténylegesen csak egy valami áll is.** Amikor egy ember cselekszik (értsd: nem álmodozik, nem filozofál, nem hitvallást fogalmaz, nem vágyakozik, nem nosztalgiazik..., hanem cselekszik), akkor ténylegesen mindig **egy** csúcsérték szerint jár el: az ő **tényleges** csúcsértéke szerint (és nem valamilyen elképzelt, vagy önmagának bebeszélt, vagy mások előtt megjátszott csúcsérték szerint; döbbenetesen szemlélteti ezt a *Stalker* című filmben az a jelentet, amelyben az Író elmagyarázza a Kísérőnek, miért akasztotta fel magát a Mizantróp, s többek között azt mondja: „Ezen a helyen csak azok a vágyaid teljesülnek, amik a lényegedből fakadnak”).

Mindenesetre **a történelmi kereszténység pontosan a Jézus által megfogalmazott képtelenséget állítja középpontba,** elvi tanításában is, gyakorlatában is.

Elvi tanításában azzal, hogy azt hirdeti, *Isten két legfőbb tulajdonsága az igazságosság és a szeretet:* Isten végtelenül igazságos, és ugyanakkor végtelenül szeret (de hogyan is állunk akkor a pokollal meg a mennyországgal? Isten igazságossága alapján mindenkinek a megérdemelt sorsban kellene részesülnie, Isten szeretete alapján viszont mindenkinek örök boldogságra kellene jutnia); továbbá, hogy *Jézus két legfőbb tulajdonsága: valóságos Isten és valóságos ember* (tegyük föl; de akkor azt is meg kellene magyarázni, hogyan lehet Jézus egyszerre teremtő és teremtmény, végtelen és véges, hibátlan és hibázó...); és hogy *az üdvözülés két legfőbb (abszolút elengedhetetlen) feltétele:* a Jézus golgotai keresztdozatában történt megváltás [Isten, illetve Jézus részéről] és Isten parancsainak megtartása, vagy legalább a bűnbánat [az ember részéről] (kérdem: ha adva van az egyik, minek a másik?).

Gyakorlatában azzal, hogy azt képviseli: *a két legfontosabb erkölcsi érték az igazságosság és a szeretet.* Lássunk néhány példát! „Ha bántanak, ütnek, véd meg magadat (feleségedet,

gyerekeidet)!” „Ugyanakkor természetesen légy jó, bocsáss meg, szeresd felebarátodat, mint önmagadat!” – „A bűnösöket bűnük súlyának megfelelően meg kell büntetni. (Pénzbírságra kell ítélni, börtönbe kell zárni, föl kell akasztani... törvény és jog szerint.)” „Ugyanakkor a bűnösökkel megértően kell bánni, segíteni kell őket, hogy visszataláljanak a helyes útra, be tudjanak illeszkedni a tisztességes emberek társadalmába.” – „Hazánkat fegyverrel is meg kell védenünk a betolakodó ellenséggel szemben!” „Ugyanakkor persze komolyan kell vennünk azt a parancsot is, hogy szeressük ellenségeinket, imádkozzunk üldözőinkért, áldjuk azokat, akik átkoznak minket!”

Jézus azt mondja az ilyesmire: **Ez nem megy! Képtelenség! Kizárt dolog! Mi az, ami kizárt? Például az, hogy:**

- „Istennek szolgáljunk”, azaz Istennek tetszően éljünk, és *ugyanakkor* elnyerjük az emberek tetszését vagy megbecsülését is, eleget tegyünk a közvéleménynek is; konfliktusok nélkül, békében is éljünk; rokonainkkal is harmóniában legyünk; a társadalmi ranglétrán is egyre magasabbra jussunk, érvényesüljünk; elnyerjük az állami hatóságok jóváhagyását, megbecsülését is; elnyerjük az egyházi elöljárók jóváhagyását, megbecsülését is;
- „szeressük felebarátainkat”, azaz önzetlenek legyünk, és *ugyanakkor* mindenkori kedvünket, hangulatunkat, vágyainkat is kövessük; nyugodt, kényelmes, bebiztosított életet is éljünk; veszteségeket, vereségeket se szenvedjünk;
- határok nélkül törekedjünk a jóra, és *ugyanakkor* hallgassunk a józan eszünkre is;
- elvhűek legyünk, és *ugyanakkor* kövessük a modern eszméket is; életünket állítsuk az örök igazságok és eszmények szolgálatába, és *ugyanakkor* „haladjunk is a korral”;
- egyéniségek legyünk (mert az olyan szép és vonzó), és *ugyanakkor* ne lógjunk ki a sorból se (mert az olyan megalázó);
- segítsünk az éhezőkön, bajba jutottakon, rászorulókon, és *ugyanakkor* legyünk korszerűek, használjuk mindig a legkorszerűbb technikai berendezéseket, és vigyázzunk nagyon, hogy ne csökkenjen az életszínvonalunk;
- folytonosan növekedjék a gazdaság, s azzal együtt az életszínvonalunk, és *ugyanakkor* a természetet se tegyük tönkre, sőt megőrizzük eredeti pompájában...

A sor vég nélkül folytatható. A lényegét egy másik közmondással így foglalhatnánk össze: **„Lehetetlen, hogy a kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon.”** Valóban: senki nem képes két úrnak szolgálni. Ez lehetetlen. Miért lehetetlen? Azért, mert a gyakorlatban az ember úgyis csak az egyik csúcserőért, pontosabban fogalmazva: az ő igazi csúcserőjét fogja választani, és ez azt jelenti, hogy 100 esetből 99-ben a könnyebbik megoldást. Így egyúttal az is bebizonyosodik, hogy *kettős csúcserőért[ek]ben gondolkodni és kettős erkölcsiséggel élni ténylegesen a gondolkodás és az erkölcs halálát jelenti.*

(1998)

A jogosnál többet!

(Lk 17,7–10)

Nem könnyű megérteni ezt a példabeszédet. Az első felét még csak-csak: egy rabszolga tényleg nem várhat köszönetet, vagy azt, hogy az ura asztalhoz ültesse, kiszolgálja őt, mivelhogy megtette a dolgát. De hogy lehet az, hogy ha mi megteesszük mindazt, amit Isten (a *passivum divinum* Őt írja körül!) parancsol, akkor is csak silány szolgák vagyunk? Hát ez semmi? Vagy ha valami, akkor is ennyire semmibe kell vennünk magunkat?

Figyeljük meg jobban! Jézus azt mondja: a rabszolga nem várhat köszönetet, ha megtette a dolgát, azaz ha csak annyit tett, amennyi a kötelessége, amennyit megparancsoltak neki (a napszámos, a kereskedő, az autószerelő nem várhat el még köszönetet is, ha megkapta munkája bérét...). Így mi is: ha csak a kötelességünket, ha **csak Isten „parancsait”** (mondhatjuk úgy is: ha csak a tisztességetika előírásait) **teljesítettük, nem várhatunk külön köszönetet, elismerést Istentől;** mert a parancsok teljesítésével megmaradunk a kötelességek és jogok világában, az igazságosság világában. Jézus azt mondja: valami mást, **valami többet kell tennünk ahhoz, hogy átlépjünk Isten világába** (az Istennel való közösségbe). Amíg csak a parancsait teljesítjük, addig úgy viszonyulunk Hozzá, mint szolga az urához; de Ő nem „úr”, hanem „atya” (vö. Mt 6,9), és nem „szolgákat” akar, hanem hogy „fiaivá–lányaivá” legyünk (vö. Mt 5,9.45). A fiak–lányok pedig egy jó szülő–gyermek kapcsolatban *nem parancsokat, kirótt feladatokat* teljesítenek, *hanem* apjuk–anyjuk szándékát, kedvét keresik, s azzal *belsőleg azonosulva* cselekszenek.

Néhány példával konkrétabbá tehetjük az eddig mondottakat. Parancs: Ne lopj! Parancs az is: Ne ölj! De aki nem lop, vagy nem öl, az még semmi rendkívülit nem tesz, csak egy „jogi” (mondhatnánk: jogos) előírást teljesít. Aki azonban nemcsak nem lop, hanem *még azt is odaadja a rászorulóknak, ami jogosan az övé*, az valami „többet” tesz. Aki nemcsak nem öl, hanem meg is bocsát, és *„odatartja a másik arcát”* (Mt 5,39), azaz valami jót is tesz az ellenségének, az valami „többet” tesz. (S az ilyenek – tehetné hozzá Jézus – bizony kijár a köszönet, az elismerés Isten részéről.) – Egészen világos a gazdag ifjú története. Azt állítja: *„A parancsokat mind megtartottam”* (ti. Isten parancsait, a „tízparancsolatot”). Jézus ezt nem vonja kétségbe. Mégis azt feleli: *„Valami még hiányzik neked. Add oda vagyonodat a szegényeknek”* (Mk 10,21)! Hasonlóan világos a talentumokról szóló példabeszéd. Aki elásta a talentumát, nem mehet be az örömlakomára. Hogy-hogy? Hiszen pontosan visszaadta urának, amit tőle kapott! Ez igaz; de semmi „többet” nem tett, *nem kamatoztatta* a talentumot (Mt 25,27); megmaradt a jog keretein belül.

A példabeszéd tanulsága végül is egyszerű: Isten csak azokat fogadhatja magához fiaiként–lányaiként, vagy mondjuk barátaiként, akik olyanokká válnak, mint Ő, azaz **többet tesznek, mint amit a jog vagy a parancsok előírnak, vagyis az igazságosságon túl eljutnak az ingyenes, ajándékozó szeretethez** — ahogyan Ő maga is többet tesz, mint amennyi igazságos, hiszen fölkelte napját a gonoszokra is, esőt ad a bűnösöknek is (Mt 5,45).

(1995)

A tékozló fiú meg a bátyja

(Lk 15,1–3.11–32)

A világirodalom egyik legszebb és legmélyebb története ez. A legtöbben azt hiszik, hogy egyetlen főszereplője van, mégpedig – a bevezető (1-3. v.) szerint – a „tisztességtelen, erkölcstelen, hitetlen, istentelen, lump embereket” jelképező *kisebbik fiú* (akit „tékozló” helyett sokkal inkább „megtérő fiúnak” kellene nevezni). Akik jobban odafigyelnek, meglátják, hogy az Istent jelképező *apa* ugyanolyan fontos szereplő. De csak nagyon kevesen veszik észre, hogy van a történetnek egy harmadik, egyenrangú főszereplője is, az otthon maradt *nagyobbik fiú*, aki a „farizeusok és írástudók” alakjában megjelenő tisztességes és vallásos embereket jelképezi. – Az apa főbb vonásait az *Isten: anya és apa* c. részben vesszük majd szemügyre, itt a két fiú jellem- és sorsrajzát vázolom föl.

Nézzük meg először a kisebbik fiút!

Egy szép napon azt mondja apjának: „*Atyám, add ki az örökség nekem járó részét!*” – Nem akar ő „tékozló fiúvá” lenni, még kevésbé elzúlleni. Talán csak elege van az otthonából, vagy csak „világot akar látni”, meg akarja ismerni „az életet”, az élet nyújtotta lehetőségeket, átélni, megtapasztalni azokat; „élvezni akarja az életet”, „életrevaló akar lenni”: mai, modern – úgy öltözködni, mint mások, úgy berendezkedni, mint mások, olyan szokások szerint élni, mint mások, kihasználni a lehetőségeket, mint mások. Nem akart ő hűtlenné *válni* az atyai házhoz, annak törvényeihez és életstílusához – csak éppen hűtlenné *lett*.

„*Néhány nap múlva összeszedte mindenét.*” – Nem indult rögtön, egy ideig még otthon időzött. Csak lélekben volt már úton. Már mielőtt megkapta az örökségét. Az, hogy kikéri az örökségét, azt jelzi, hogy már „leírta” apját és az apai házat, a korabeli jog alapján ugyanis csak az apa halála után járt volna neki az örökség.

„*Messzi vidékre költözött.*” – Ahol nem zavarta az atyai tekintet. Ahol úgy élhetett, ahogy akart. Ahol „szabad” lehetett. Ahol nem kellett senkire és semmire tekintettel lennie. Ahol olyan lehetett, mint a többi ember, aki szintén úgy élt, ahogy akart.

„*Eltékozolta vagyonát.*” – Nem szándékosan, csak úgy járulékosan, szinte észrevétlenül, mint az öreg paraszt bácsi, aki a malomba vitte a búzát, kocsija beragadt a sárba, vállára vette hát a nehéz zsákokat, de az menet közben egyre könnyebb lett, a malomban már könnyedén perdítette le a válláról: akkor vette észre, hogy a zsák lyukas volt, a búza nagy része elfolyt; elcsorgott az élet... miközben egyre könnyebbnek tűnt a teher.

„*Szűkölködni kezdett... Beszegődött egy gazdához, az pedig kiküldte majorjába, hogy őrizze a disznókat.*” – Nem volt neki jó az otthoni szabadság (amire az utal, hogy apja első szóra elengedte), ő „igazán” szabad akart lenni – és szolgaság lett a sorsa idegenben. Nem akart fiú lenni otthon – cseléd lett belőle messzi vidéken: elveszítette önazonosságát (zsidóból „pogány” lett, hiszen a zsidók közelébe se mehettek a disznóknak).

„*Szívesen megtöltötte volna gyomrát a disznók eledelével.*” – Ekkor döbben rá, hogy „tékozló”, „elveszett” fiú lett. Milyen lehetőségei maradtak? Milyen hangok szólalhattak meg benne? „Alacsonyodj le még jobban”: egyél moslékot! „Ülj le a lejtőn”: lesz majd jobb is, csak ki kell várni! „Halj meg a lejtőn”: ugorj a disznók kútjába, és nincs több problémád! „Menj tovább lefelé a lejtőn”: ölj meg egy disznót, egyél disznóhúst (mit számít az, hogy zsidó vagy, vagy voltál?), a maradékot add el, a gazdának hazudd azt, hogy megdöglött a disznó, ha nem hiszi, üsd le, rabold ki...!

Ő azonban „*magába szállt*”. – Helyesen ismerte föl, hogy az út „fölfelé a lejtőn”, „hazafelé”, „az atyához” saját magunkon át vezet: a helyes önismereten és a beismerésen keresztül: „Vétkeztem... nem vagyok már méltó...”

„*Fölkerekedett tehát, és visszament.*” – Ezúttal nem várt néhány napig, sem „január elsejéig”. Igaz, hogy rongyos, igaz, hogy rossz a lelkiismerete, de tele van reménnyel. Már nem elveszett, mert életének új[ra] iránya van.

„*Azt mondta: Apám, vétkeztem az ég ellen és ellened.*” – Ez volt az utolsó, a teljes győzelem. Hiszen látva apja viselkedését („már messziről elébe futott, nyakába borult, csókolgatta”), tudhatta, hogy „minden rendben”. Megtehetette volna, hogy nem szól egy szót sem. De helyesen ismerte föl, hogy még tartozik egy vallomással – amit az apja már nem hagy befejezni (a mondat közepén félbeszakítja...).

És milyen is a nagyobbik fiú?

„*Kinn volt a mezőn.*” – Nincs szó arról, hogy képmutató fráter lenne, aki bort iszik és vizet prédikál. Ő keményen dolgozik, talán túlságosan is keményen. Mezei munkából, a földekről hazatérve tapasztalja a furcsa jeleket, úgyszólván nagyon is igaz lehet, amit majd apjának mond, hogy „annyi esztendeje szolgállok már neked, és soha meg nem szegtem a parancsaidat”.

„*Hívta az egyik szolgát, és megkérdezte, mi történt.*” – Ez az első (vagy a túlságosan is kemény munka után már a második?) gyanús jel a jellemét illetően. Miért a szolgát hívhatja? Miért nem maga nézi meg, mi történt? Hát nincs-e otthon, hogy egyszerűen csak benyisson és körülnézzen? Vagy nem érzi magát otthon az apja házában? A gyanú, hogy csak testben van otthon, lélekben viszont messze jár apja világától (talán messzebb, mint öccse volt a disznók között...), hamarosan beigazolódik.

Amikor ugyanis megtudta, mi történt, „*megharagudott, és nem akart bemenni*”. – Kibújt a szög a zsákból. Mihelyt úgy érzi, jogos sérelem érte, dühöngeni kezd, és nem kívánja látni sem az apját, sem az öccsét, magyarán nem érdekli sem az öccse sorsa, sem az apja öröme. Őt kizárólag saját maga érdekli.

„*Íme, [én] annyi esztendeje szolgállok már neked, és [én] soha meg nem szegtem parancsaidat, de egy gödölyét sem adtál [én]nekem, hogy [én] a barátaimmal mulathattam volna.*” – Én, én, én, én. És kirobban belőle az elfojtott düh, sértettség, keserűség és elégedetlenség, és nyilvánvalóvá válik, hogy csak testben szolgált és engedelmeskedett, csak fizikailag volt otthon, lélekben távol élt, az esze a barátaival való mulatozáson járt, de persze soha nem mert előállni azzal, amire legbelül vágyott (ld. a *Nincs két csúcsérték* c. rész utalását a *Stalker* c. filmre). Fiú volt – de szolgálélelkel. Belül nem azonosult az apjával, az apai ház rendjével, szokásaival; tisztessége csak infantilis és gyáva engedelmeskedés volt („csak parancsokat teljesített” – ld. az előző, *A jogosnál többet* c. részt). Tékozló öccse csak az örökségét vesztette el, ő az örömet; korábban sem volt képes, most sem képes rá. Még a helyzet és az esemény rendkívülisége sem tudja rávenni, hogy kilépjen beidegződéseiből, sablonos gondolkodás- és viselkedésmódjából. Halálosan merev, mint minden tisztességes ember. Halált hozó merevség ez önmagával szemben is, hiszen képtelen az élet olyan lényegi megnyilvánulásaira, mint például a rugalmasság, a megbocsátás, az öröm, a dalolás, a tánc, a lakomázás, és gyilkos merevség ez a környezetével szemben is, hiszen megfagy körülötte a levegő, megbénítja a természetes, felszabadult viselkedést.

És mihelyt úgy érzi, támadás érte a tisztességet, az ő tisztességét is, és csorbát szenvedett az igazságosság, rögtön támad, a merev emberekre jellemző módon: „*Szemére vetette apjának: Most, hogy ez a te fiad megjött...*” – Ezzel kifejezésre juttatja és teljessé teszi eddig leplezett belső távolságtartását, idegességét, közönyét apjával, de egyúttal (vagy éppen ezért?...)

öccsével szemben is. A szöveg rendkívül érzékenyen tanúskodik erről. Egyrészt szemtelen tiszteletlenséggel – aminek súlyát csak fokozza, hogy Keleten vagyunk... – elhagyja az „Atyám!” megszólítást (a kisebbik fiú minden megszólalása ezzel kezdődik [12. és 21. v.], még akkor is, amikor kikéri örökségét, sőt akkor is, amikor *magában* megfogalmazza, mit mond majd, ha hazaér; háromszor mondja ki *magában* az „atyám” szót [17. és 18. v.]: „atyám házában”, „atyámhoz megyek”, „atyám, mondom neki”; fizikailag távol volt ugyan, de apja nem halt ki belőle...); másrészt kerüli a „testvér” megszólítást is; nem azt mondja: „Most, hogy az öcsém megjött”, hanem „most, hogy ez a te fiad megjött”, értsd: nekem semmi közöm hozzá, a „te fiad”, sőt megvetően, „ez a te fiad”, „ez” a züllött alak, aki „ringyókkal verte el a vagyonodat” (amiben talán az is benne van, hogy „ilyen fiad van neked, ilyet támogatsz te, szép kis apa vagy te is...”, és burkoltan, „tudat alatt” esetleg még az is, hogy „én nem vagyok a te fiad: nem úgy viselkedel velem, nem érezhetem magam annak”, ami ismételten megerősítené a fentebb mondottakat).

„*Leöletted a hízlalt borjút...*” – Ez is jellemző. Hogy mit vet az apja szemére. A jóságát és nagyvonalúságát, azt, hogy túllépett az igazságosság követelményein (számonkérés, bocsánatkérés, ítélet, büntetés), és „igazságtalanul”, „jogtalanul” fordult az arra rászoruló felé. Azt rója fel bűnül az apjának, hogy az szeret (vö. Mt 20,15: „Rossz szemmel nézed, hogy én jó vagyok?”).

A kisebbik fiú története kerek, „befejezett”, ám a nagyobbiké befejezetlen: nem derül ki, hogy engedett-e apja unszolásának, és bement-e az örömnünepre, vagy végképp megmakacsolta magát, és kívül maradt az „igazak” hideg poklában, a „külső sötétségben”, ahol „bőgés és fogcsikorgatás” van Isten „igazságtalansága” miatt (vö. Mt 22,13: ez a sorsuk azoknak, akik *nem akarnak* „menyegzős ruhát ölteni”).

A kisebbik fiú bejárta a szabadság útját: önként távozott az apai házból, s végül önként tért vissza oda. *A nagyobbik fiú előtt is ott áll most a szabad választás lehetősége.* Megszabadulhat infantilizmusától, és felnőtté válhat; megszabadulhat gögjétől, és szerénnyé válhat; megszabadulhat igazságosság-görcsétől, és beléphet az ajándékozó szeretet világába, ahol zene szól és táncot ropnak; megszabadulhat dühétől és keserűségétől, félelmeitől és szorongásaitól, és átadhatja magát az örömnök. Még minden lehetséges...

(1998)

Két paradigma

(Lk 18,9–14)

Érdemes **először néhány háttér-információt** tudomásul vennünk az idézett példabeszéd jobb megértéséhez. Bevezetése (9. v.) szerint ezt a példabeszédet Jézus azoknak az embereknek mondta, akik *egyrészt* önmaguk iránt azzal a bizalommal voltak, hogy ők igaz emberek, *másrészt* másokat – a maguk vélt igaz-volta alapján – megvetettek.

Ami *az első szempontot* illeti, a rabbinikus irodalom számos példát sorol fel erre. Az egyik történet szerint Eliézer rabbi semmilyen bűnét nem tudta felidézni, amikor megbetegedett (és ez a kérdés szükségképpen fölvetődött a zsidó istenkép alapján), és Akiba rabbi is csak azt tudta válaszolni neki, hogy nincsen ember hiba nélkül, de semmi bűnt nem tudott rábizonyítani (b. Sanh 101a). Egy másik elbeszélés szerint Simeon rabbi azt állította: igaz-volta oly nagy, hogy azzal az egész világot megmenthetné a büntetéstől (b. Sukka 45b). Pál apostol is nyíltan megvallotta, hogy feddhetetlennek tartja magát, ami a törvény végrehajtását illeti (Fil 3,6; Gal 1,12-14).

Ami pedig *a második szempontot* illeti, hasznos figyelembe vennünk, hogy a korabeli rabbik különbséget tettek „jó igazak” és „nem-jó igazak” között; az előbbiek közé azokat sorolták, akik jók Istenhez és a teremtményekhez is, az utóbbiak közé pedig azokat, akik jók Istenhez, de nem jók a teremtményekhez.

Lássuk akkor a példabeszédet! **Két ember megy föl a Templomba, hogy imádkozzék** (10. v.). Talán a „reggeli”, 9 óra körüli, vagy az „esti”, azaz délután 3 óra körüli hivatalos imádság idején történt ez, talán magánájtatosságról van szó, ami bármikor lehetséges volt. Végző soron lényegtelen, hiszen Jézus példabeszédét mond, nem szükséges megtörtént esetre gondolni. Mindenesetre a szóban forgó két ember, a farizeus és a vámos a lehető legnagyobb ellentétben áll egymással, amit eléggé szemléltet az a tény, hogy vámosokat sosem vettek föl a farizeusok közösségébe (vö. Mk 2,16: „Miért eszik mesteretek vámosokkal...?”).

A farizeus állva imádkozik (11-12. v.), feltehetően a Templom, közelebbről a „férfiak udvara” közepén, nyilvánvalóan kitárt karokkal és égre (= Istenhez) emelt tekintettel. **Hálaimát mond.** Hálát ad azért, hogy *megtartotta a parancsokat*: nem rabolt, nem csalt, nem tört házasságot, és ezért nem olyan, mint akik ilyesmiket csinálnak, „mint ez a vámos is”, továbbá hálát ad azért, hogy *érdemszerző tettei vannak*: hetente kétszer böjtöl, holott a Törvény csak az Engesztelés napján írta elő a böjtöt (ami kemény dolog volt a keleti hőségben, ha a nem-ivást is magában foglalta), tizedet ad minden bevételéből, holott a Törvény csak gabonából, borból, olajból és a nyáj elsőszülöttjeiből írta elő (ő mentából, rutából, minden kerti veteményből, és a piacon vásárolt árukból is tizedet ad, arra gondolva, hátha az illetékesek nem fizették meg utána a tizedet).

A vámos „messze hátul” áll meg (13. v.), talán csak „kívül”, nevezetesen a „pogányok udvarában”. Szemét sem meri az égre (= Istenhez) emelni. **„Mellét veri”**, vagyis a szívét, ami talán már nem is imagesztus, hanem kétségbeesésének kitörése. A rabbinikus felfogás szerint ugyanis csak az engesztelődhet ki Istennel, aki kiengesztelődött embertársaival, ami az ő esetében azt jelentené, hogy jóvátételt kellene nyújtania mindazoknak, akiket becsapott (vö. Lk 19,8), konkrétan: vissza kellene szolgáltatnia, amit csalással-zsarolással az előírtakon felül sajtolt ki belőlük, valamint húsz százalék kamatot kellene fizetnie. Erre anyagi helyzete miatt sem képes, de azért sem, mert legtöbb megkárosítottját nem is ismeri, nem tudja már utolérni. Ezért irgalomért könyörög Istenhez (noha tudja, hogy nem érdemli meg; ezt fejezi ki a

„nekem, bűnösnek” formula, ami annyit jelent, mint „jöllehet bűnös vagyok”, azaz: „Légy irgalmas, légy jó hozzám, jóllehet nem érdemlem meg, hiszen bűnös vagyok”).

Jézus most kilép az elbeszélő szerepéből („mondom nektek”, 14a v.), és **kimondja az erkölcsi ítéletet: a vámos „megigazulva”, vagyis feloldozva, Isten által felmentve ment haza, a farizeus nem.**

Megkérdezhetnénk: **Hogyhogy?** Hiszen mindketten a valóságot mondták el! Azok a pozitívumok, amiket a farizeus önmagáról állított, mind megfelelték a valóságnak, ahogy az a negatívum is, amit a vámos önmagáról állított, ti. hogy ő bűnös – vagy egy „profán” kifejezéssel, amely talán jobban visszaadja a lényegét –, pocsék ember, szintén megfelelt a valóságnak. A negatív szereplő, a vámos mégis felmentést kap Istentől, a pozitív, a farizeus nem.

Mi hát a baj ezzel a derék farizeussal? Akad néhány. Már az imádkozásával támad némi gond. Az eredeti szöveg azt mondja: *proseukheto pros heauton*, azaz: noha az „égre”, Istenhez emelte a tekintetét, mégis „önmagához imádkozott” (úgy szokták fordítani: „önmagában imádkozott”, talán lehetne úgy is: „önmaga elé beszélve imádkozott”, vagy „önmagához beszélve imádkozott”), tehát valójában nem Istenhez szólt, hanem csupán (öndicsőítő!) monológot folytatott, amihez Isten csak kulisszának kellett.

Továbbá azt látjuk, hogy *teljesen eltölti őt az önmaga iránti bizalom*, amely így kiszorítja, lehetetlenné, fölöslegessé teszi az Isten iránti bizalmat...

Önmagát nevezi ki igaz embernek, ami túl azon, hogy vitatható állítás, lehetetlenné teszi, hogy akár Istentől is kapjon még valamit – például irgalmat.

Másokkal hasonlítja össze önmagát (ami igencsak megnöveli a kedvező mérleg esélyét...), ahelyett hogy Istenhez mérné magát (vö. Mt 5,45: „Így lesztek fiaim mennyei Atyátoknak” = így válhattok hasonlóvá hozzá; Mt 5,48: „Ti olyan tökéletesek legyetek, mint mennyei Atyátok!” – vö. *Tökéletesség avagy radikalitás*).

Az összehasonlításban *csak a pozitívumait sorolja fel, a negatívumait, például a mulasztásait nem* (ha már rossz tettei, állítása szerint, nincsenek). – Ez is mutatja, hogy a Tízparancsolat akár tökéletes megtartása sem elegendő ahhoz, hogy Isten fölmentse az embert! Nem öltél? Rendben. De adtál-e életet? Biológiai, lelki, szellemi értelemben? Nem törtél házasságot? Rendben. De mit tettél önzetlenül azért, hogy a házasságod jó legyen a házastársad számára, a gyerekeid számára? Hogy mások házassága is jó legyen? Nem loptál? Rendben. De adtál-e? Pénzt, időt, jóságot? Annyit adtál-e, amennyi telt volna tőled? Nem hazudtál, nem rágalmaztál? Rendben. De hirdetted-e az „igazságot”, az evangéliumot? Családodban, lakóhelyeden, munkahelyeden, egyházközségedben...? Esetleg olyankor is, amikor azt rossz néven vették, vagy éppen tiltották?

Megveti embertársait. Mindazokat, akik rablók, csalók, házasságtörők, akik olyanok, mint ez a vámos, ami azt is mutatja, hogy még azt is megveti, aki ugyanahhoz a vallási közösséghez tartozik, mint ő, sőt ugyanabban a templomban imádkozik.

Feltehetően nemcsak ő maga ítéli el, veti meg embertársait, hanem *Isten irgalmát sem kívánja-kéri számukra* (sokkal inkább Isten igazságos büntetését), hiszen ő a korrekt igazságosság embere: *Suum cuique!* Mindenkinnek a magáét! (A buchenwaldi koncentrációs tábor kapuján is ez állt: Jedem das Seine!) Mellesleg ez azt is mutatja, hogy a korrektség nagyon sokszor könyörtelenség is: nem érdeklik a vámos (múlt- vagy jelenbeli) mentő körülményei, csak életének *eddig* rideg tényei (nem érdekli még annak jelenbeli bűnbánata sem).

Összefoglalva: Olyan valaki ez a farizeus, aki *Istentől-embertől egyaránt elzárkózik* („önmagához imádkozik”, a „többi embert” – 11. v. – kiközösíti az életéből). Sőt többet, magyarán rosszabbat is kell mondanunk. *Istennek-embernek egyaránt fölébe helyezi magát:* az igazsá nyilvánítást ő adja meg saját magának, a „többi embert” lenézi, megveti. Bizony, ő egyike azoknak a „nem-jó igaz embereknek”, akikről az elején esett szó, tehát olyan valaki, aki csak Istenhez jó (valójában persze még hozzá sem, csupán korrekt az Istennel kapcsolatos törvények megtartásában, vö. *A jogosnál többet!*), de teremtménytársaihoz nem (ezért válhat a vallási képmutatás szimbólumává).

És mi a jó ebben a „bűnös”, pocsék vámosban? Benne, aki nem ígér jóvátételt, sem életmódváltást? Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, előbb Istenről kell egy szót szólnunk: annyit, hogy *Isten lényege az irgalom*; ezért aztán helyes viszonyunk Istenhez annak beismerése, hogy irgalomra szorulunk, illetve helyes viszonyunk embertársainkhoz abban áll, hogy irgalmasak vagyunk hozzájuk (Lk 6,36).

Nos, *a vámos, ez a félresikerült, félrecsúszott, sokszorosan bűnös ember éppen ezt a lényegét találja el.* Ami Isten illeti, mindenképpen, hiszen feltételezi róla, hogy képes bűnöket megbocsátani anélkül, hogy korrekten el kellene számolnia (vagy éppen le kellene számolnia) az emberrel. És talán embertársait illetően is. Ezt nem tudhatjuk. Mindenesetre ő nem veti meg a farizeust, nem mondja, hogy az milyen gőgös, öntelt, nagyképű hólyag...

Ezzel pedig *szíven találja Istent* – aki az *önmagához hasonlót*, vagyis az irgalom emberét ismeri föl benne. Magától értetődő hát, hogy fölmenti.

Így aztán a végére az is kiderül, hogy aki közel állónak *látszik* Istenhez (mint ez a farizeus, aki „előre” ment, és ott imádkozott), az sokszor végtelenül távol van tőle, aki viszont távol lévőknek *látszik* Istentől (mint ez a vámos, aki megállt „hátról”, és a mellét verve irgalomért könyörgött), az sokszor végtelenül közel áll hozzá.

(1998)

A jóság határtalanítása

(Jn 4,5–25)

Könyvet lehetne írni csupán erről az egyetlen történetről, olyan hallatlanul gazdag tartalmú. De ragadjunk ki most csak egyetlen, első pillantásra talán mellékesnek is tűnő mozzanatot: Jézus egy szamaritánus asszonnyal beszélget, pontosabban: egy „bűnös” szamaritánus asszonnyal. Ebben az egyszerű tényben a korabeli zsidóság három súlyos problémája és a rájuk adott jézusi válasz, de mondhatjuk azt is: **három egyetemesen fontos vallási, teológiai, emberi kérdés és a rájuk adott jézusi válasz** rejlik. Nézzük sorban.

Jézus szamaritánussal beszélget. – Kr. e. 722-ben az asszírok, 586-ban a babiloniak hódították meg Izraelt, a lakosság egy részét száműzetésbe hurcolták, és maguk közül valókat telepítettek be a meghódított területekre, döntően Szamaria tartományba. Ezek a „pogányok” aztán házasságok révén összekeveredtek a helyben maradt zsidókkal, ami természetesen vallási keveredéshez (szinkretizmushoz) is vezetett. Az így létrejött „keveréknép” és a „tisztának”, „hithűnek” megmaradt zsidó őslakosság között kölcsönös ellenségeskedés és gyűlölködés támadt az idők folyamán, aminek következtében magára valamit is adó zsidó szóba sem állt egy szamaritánussal, és fordítva (vö. Jn 4,9; Lk 9,53). Ez a tény kifejezi, hogy a „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!” parancsa a gyakorlatban csak a honfitársakra vonatkozott, csak a honfitárs számított felebarátnak.

Jézus áttöri ezt a két népcsoport közötti (nemzetiségi?) határt, és a köztük lévő elvi és gyakorlati problémákat úgy oldja meg, hogy „egyszerűen” egyenrangú embernek tekinti a másik csoportba tartozót, az „idegent” is: leül vele beszélgetni a kútnál, mintha csak egy barátjával beszélgetne.

Jézus asszonnyal beszélget. – A nők a zsidóságban, mint általában Keleten, másodrendű embereknek számítottak (ha egyáltalán): lenézték, megvetették, kihasználták, tárgyként kezelték őket; magára adó férfi még a köszönésüket sem fogadta, magára adó rabbi nyilvánosan nem mutatkozott együtt velük, főleg nem kettesben. A „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!” parancsa gyakorlatilag csak a férfiakra vonatkozott, csak a férfi számított felebarátnak.

Jézus áttöri a két nem közötti határt, és a köztük lévő ellentéteket és feszültségeket „egyszerűen” úgy oldja meg, hogy egyenrangú embernek tekinti a nőt is: leül vele beszélgetni a kútnál, mintha csak egy férfival beszélgetne. (Külön méltatást érdemelne az az elképesztő tény, hogy Jézus nőkkel együtt járta az országot tanító-gyógyító körútjain, ld. Lk 8,2-3).

Jézus bűnös asszonnyal beszélget. – Öt férje volt már ennek a szamáriai asszonynak, s akivel most együtt él, az nem a férje. „Nyilvános bűnös.” A zsidó társadalomban az ilyen bűnösök is másodrangú, vagy inkább sokadrangú embernek számítottak; őket is lenézték, megvetették, kerülték, annál is inkább, nehogy kultikus tisztátalanságba essenek (ami bonyodalmakat okozott volna az istentiszteleteken, s egyáltalán az emberi közösségben való részvételt illetően). A „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!” parancsa gyakorlatilag csak az ún. tisztességes emberekre vonatkozott, csak a „tisztességes” emberek számítottak felebarátnak.

Jézus áttöri ezt a társadalmi rétegek között húzódó falat is azzal, hogy „egyszerűen” egyenrangú embernek tekinti a („nyilvános”) bűnöst is: leül vele beszélgetni a kútnál, mintha csak köztiszteletben álló ember lenne, átültetve ezzel a gyakorlatba az általa hirdetett alapelvet: „A betegeknek kell az orvos, nem az egészségeseknek” (Mk 2,17).

Egyetlen gesztussal, azzal, hogy leül beszélgetni a kútnál, Jézus **háromszoros forradalmi áttörést hajt végre**, egyszerre három példát is ad a jóság határainak, korlátainak megszüntetésére, rámutatva így arra, hogy a valódi szeretetnek nincsenek semmiféle korlátai, a valódi szeretet nem ismer semmiféle személyválogatást.

Ha ezt fölismerjük, már nem lepődünk meg azon, hogy az asszonnyal folytatott beszélgetés végén még egy negyedik határt is átlép, **egy negyedik falat is ledönt, mégpedig a vallások közötti falat**. Az asszony azt mondja neki: „Atyáink ezen a hegyen [Garizim] imádták Istent, ti [zsidók] pedig azt mondjátok, Jeruzsálem az a hely, ahol imádni kell őt.” Jézus válasza: „...sem ezen a hegyen, sem Jeruzsálemben... Az igazi imádók lélekben és igazságban imádják Istent.” Ez persze külön kifejtést igényelne, de röviden talán azt mondhatjuk: A „lélek” (*pneuma*) nem más, mint Isten „lelke”, lényege, az isteni szeretet lelkülete, az „igazság” pedig nem más, mint Isten szava, tanítása, útmutatása.

Jézus válaszát tehát így „fordíthatjuk le”: Érvényét veszítette az embereket elválasztó minden korlát és határ, a vallási határok is, *kizárólag az Isten szeretetét utánzó szeretet számít*, és minden egyéni, társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, vallási... elgondolást, hagyományt, szokást és gyakorlatot ahhoz kell hozzáigazítani.

(1996)

A szokatlan és a megszokott kihívása

(Mk 6,1–6)

Túlságosan is tömör talán ez a beszámoló Jézus názáreti fellépéséről, és nemigen értjük, miért utasítják el őt szülőfalujának lakói, s miért idézi Jézus a közmondást: „Sehol sincs a prófétának kevesebb becsülete, mint saját hazájában és családjában.” Érdekes hát egy kicsit a történet „mögé” nézni.

Miért botránkoznak a názáretiek? Egyrészt amiatt, ami Jézusban szokatlan, rendkívüli, másrészt amiatt, ami Jézusban megszokott, hétköznapi volt.

Vegyük előbb szemügyre a szokatlanban rejlő kihívást!

Igen erős hajlamunk van arra, hogy a másik embert kész minták és elképzelések alapján „beskatulyázzuk”, és ezáltal ismert dologgá változtassuk: olyan tárggyá, amely – ismerős lévén – már nem nyugtalanít minket, hiszen többnyire *az újtól, az ismeretlentől, a meglepőtől szoktunk félni*. A „beskatulyázással” tulajdonképpen megsemmisítjük a másokban azt, ami egyedi, rendkívüli, újszerű, a megszokottól eltérő.

Két legfőbb „skatulyánk” a foglalkozás és a származás. Azt képzeljük, ha ismerjük valakinek a foglalkozását és származását, akkor már őt magát is ismerjük. Akárcsak a názáretiek, akik egyfelől megállapítják Jézus foglalkozását: „Az ács ez”, másfelől meg a származását: „Ismerjük apját, anyját, testvéreit...”, és azt képzelik, ezzel már el is intézték Jézust.

De mi történik, *ha valaki kilép ezekből a „skatulyákból”*, másképpen: ha szétrobbantja a róla alkotott képeket? Furcsa helyzet keletkezik: Az ilyen ember *csinálhat, amit akar, mindenképp eleven szemrehányássá, kihívássá, botránnyá válik környezete számára* (amely állítólag annyira ismeri őt). Iskolapéldája ennek a názáretiek esete Jézussal.

Az ember elmegy a szombati istentiszteletre, „végigüli”, ahogy az már szokás; biztos abban, hogy a prédikáció sem fogja nyugtalanítani, hiszen nincs semmi új a nap alatt, mi különösebbet lehetne mondani a Szentírásról, idézze bár a szónok magát a nagyszerű Izajás prófétát?

És akkor elkezd beszélni ez a Jézus, akit mindenki „ismer” (tudják, hogy ő az ács, ismerik az egész familiáját); elevenen beszél, és nem halálosan unalmasan, hallatlanul szabadon, és nem fojtogató szűkagyúsággal, rendkívül nagyvonalúan, és nem dogmatikus kötöttségekkel.

Hogy lehet erre reagálni? El kell ismerni, hogy igaza van – és mégis el kell utasítani őt. Mert ha igaza van, akkor a názáretiek (és nem-názáretiek) életében valami nincs rendben. Ha ugyanis lehetséges, hogy az egyik egyszerű názáreti embernek, az ácsnak ilyen nagyszerű gondolatai legyenek, ilyen látomásokat lásson, ilyen nagyszabású érzelmekkel éljen, akkor nem jelenti-e ez azt, hogy minden názáreti (és nem-názáreti) képes erre, sőt erre is van hivatva?

És pontosan ez a botrányos! Mert *ha Jézusnak igaza van a maga újszerűségével, másságával, akkor hogyan lehet ezt összeegyeztetni a megszokottal, a hétköznappal, az átlagossal?* Hiszen amit Jézus akar, annak ellene mond mindaz, amit tanultak, amit gyerekkoruktól fogva hallottak a templomban, s amit a többiek szólni fognak, azaz ellene mond a hagyomány, a megszokás, a neveltetés.

Tehát védekezni kell Jézus ellen! Rendkívüli tanításai és igényei ellen. Az még csak hagyján lenne, ha csak úgy mondaná, mint a rabbik általában. De komolyan veszi, amit mond, hisz abban, amit hirdet, s azt kívánja, hogy az emberek az ő szavai szerint éljenek. Ez abszurd, ez botrány, ezt nem lehet neki megbocsátani! *A megszokás emberei elvetik azt a kihívást, amit a szokatlan jelent.*

* * *

Lássuk ezután a megszokottban rejlő kihívást!

A világban nemcsak megszokott, hétköznapi jelenségek vesznek körül minket, hanem rendkívüliek, különlegesek is. A tömegtájékoztató eszközök háborúkról, lázadásokról, tüntetésekről, hangzatos nyilatkozatokról számolnak be, a múltat illetően a történelemkönyvek vannak tele hasonlókcal, a vallások legfőbb képviselői, a papok és a teológusok pedig előszeretettel hangoztatják, hogy Istennel a rendkívüliben, a szokatlanban, a csodásban lehet találkozni. Így válik kihívássá mindaz, ami hétköznapi, megszokott.

Alighanem így történt ez a názáretiekkel is, és ezért – is – botránkoztak meg Jézusban. Mert mi az, amit – a rendkívülisége mellett – szemére vetnek? Azt, hogy csak egy közönséges ember; a falu szülötte, akinek név szerint ismerik apját-anyját, fivéreit-nővéreit, és ismerik a foglalkozását.

S azt gondolják, egy ilyen emberben nem rejtőzhet semmi rendkívüli, következésképpen nincs joga arra, hogy fölébe tolja magát a környezetének, és valami olyan újdonságot akarjon mondani a szülőfalujának, ami régen ne lenne benne abban a hagyományban, amit mindenki ismer és követ. Éppen mivel csak egy ács, aki Názáretből származik, nem kellene beképzelnie, hogy próféta, és nem lenne szabad Isten nevében fellépnie. „Ha Isten valóban meg akarna nyilatkozni, valami különös módon tenné azt, például egy üstökös feltűnésével, és nem olyan valaki révén, aki harminc évig űzi a maga iparát, egyszerűen együtt él a többiekkel, és a végén szemmel láthatóan csak annyi a mondanivalója, hogy Isten semmi mást nem akar, mint hogy megtanuljunk emberi módon élni, viselkedni” – gondolják a názáretiek (és nem-názáretiek). Tehát megbotránkoznak benne, vagyis elutasítják, elvetik.

Pedig pontosan ezt kellett volna megtanulniuk: *hogy Isten semmi rendkívüli, különleges, fantasztikus dolgot nem kíván tőlünk*, csak azt, hogy átlagos, hétköznapi emberekként megtanuljuk félretenni az önzést, a haragot, a gyűlölködést, a kapzsiságot, az irigységet, a pénzhajhászást, képmutatást, az erőszakosságot, és megtanuljunk valóban emberi módon, emberhez méltó módon élni.

S ha kitartóan törekszünk erre, akkor majd azt is megtanuljuk, hogy *fölismerjük a szokatlant a teljesen megszokottban, a nagyszerűt a jelentéktelenben, az istenit az egészen emberiben*. Mint ahogy Isten nemcsak a ritkán és rövid időre feltűnő üstökösben van jelen, hanem a hétköznapi égbolt megszokott csillagaiban is.

(1994)

„Ha szerettek engem...”

(Jn 14,15)

Különös sorsú könyv a Szentírás, azon belül is az evangéliumok, Jézus tanítása. *Egyes mondatok vagy történetek átmentek a kereszténység köztudatába*, lépten-nyomon hivatkoznak rájuk (sokszor persze az eredetivel ellenkező értelemben, pl. az „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré...” kijelentés esetében), *másokról teljesen megfeledkeznek – és úgy látszik, éppen a legfontosabbakról*. Erre a sorsra jutott a szóban forgó mondat is: „Ha szerettek engem, megtartjátok parancsaimat.” Akinek a „parancs” szó túlságosan keménynek tűnik, nyugodtan használhatja helyette a „tanítást, útmutatást” is.

Feltételezhetjük, hogy a keresztények kezdettől mindmáig szeretni akarták Jézust. Ugyanakkor **a keresztények** (tisztelet a ritka kivételeknek!) kezdettől **mindmáig úgy viselkednek, mintha sosem hallották volna Jézusnak ezt a mondását**: „Ha szerettek engem, megtartjátok tanításomat.”

Mindjárt azt első évtizedben más útra tértek. Például *elkezdtek arról vitatkozni, milyen ételeket szabad enni, milyeneket nem, és egyáltalán: a zsidó törvények közül melyeket kell megtartani, melyeket nem* (vö. Csel 15,1-29; 1Kor 8,1-13). Mintha Jézus azt mondta volna: „Ha szerettek engem, gondosan különbséget tesztek tiszta és tisztátalan étel között, szent és nem szent helyek és időszakok között...”, nem pedig egyszerűen azt: „Ha szerettek engem, megtartjátok tanításomat.”

Azután *egyre inkább kezdték fölmagasztalni Jézust, egyre inkább istenítették, fantasztikus csodalényt csináltak belőle*, aki úgy varázsol, ahogy akar; szinte versenyeztek, ki tud nagyobbat mondani róla (vö. 1Pt 2,15: Felügyelő, 1Pt 5,4: Főpásztor, Csel 5,31: Vezér, Zsid 5,6: Pap, Zsid 2,17: Főpap, Zsid 4,14: Nemes Főpap). Mintha Jézus azt mondta volna: „Ha szerettek engem, leborultok előttem és imádtok engem...”, nem pedig azt: „Ha szerettek engem, megtartjátok tanításomat.”

Majd *kezdték hatalmas hitvitákat folytatni Jézusról, Istenről, Szentháromságról, megváltásról és így tovább*, s a fő kérdés az lett, ki az igazhitű, ki az eretnek. Mintha Jézus azt mondta volna: „Ha szerettek engem, akkor szörszálhasogató módon tisztázni fogjátok, mi az »igazság«, és buzgón szajkózzátok majd a dogmákat...”, nem pedig azt: „Ha szerettek engem, megtartjátok tanításomat.”

Az első századok üldöztetéseinek elmúltával *aztán kezdtek egyre nagyobb és szebb templomokat építeni Jézus tiszteletére, kezdtek egyre pompásabb szertartásokat bevezetni*, mágikus rítusokat kitalálni (zsidóktól-pogányoktól átvenni), lenyűgöző körmeneteket tartani... Mintha Jézus azt mondta volna: „Ha szerettek engem, akkor kitaláljátok számomra, és gyakoroljátok a világ legszínesebb, legelbűvölőbb vallásos cselekményeit...”, nem pedig azt: „Ha szerettek engem, megtartjátok tanításomat.”

Ezzel párhuzamosan *„kitalálták” a szerzetességet és annak különböző formáit* azok számára, akik az átlagosnál jobban akarják szeretni Jézust. Mintha Jézus azt mondta volna: „Ha szerettek engem, akkor lemondotok a családról, kivonultok a világból, naphosszat imádkoztok, keményen böjtöltök, vakon alárendelitek magatokat előljáróitoknak...”, nem pedig egyszerűen azt: „Ha szerettek engem, megtartjátok tanításomat.”

Így ment ez évszázadról évszázadra, és kialakult az a helyzet, amely mind a mai napig tart, nevezetesen hogy azok, akik szeretik Jézust, **sok minden csinálnak, amit Jézus nem mondott vagy kifejezetten tiltott**, és (tisztelet a ritka kivételeknek!) **szinte semmit nem csinálnak abból, amit Jézus mondott, hogy csináljanak.**

Szomorú, de sajnós igaz, hogy a kereszténységben is *bekövetkezett az, amit Jézus a farizeusi zsidó vallásosságról mondott*: „Isten parancsait nem tartjátok meg, de emberi hagyományokhoz ragaszkodtok... Isten parancsait ügyesen kijátsszátok, hogy megtarthassátok emberi hagyományaitokat...” (Mk 7,8-13).

Pedig olyan egyszerűen és világosan megmondta, hogy egy kisgyerek is megérti: „Ha szerettek engem, megtartjátok tanításomat.”

(1993)

Virrasszatok!

(Mt 24,37–44)

Ez az evangéliumi szakasz, vagy akár csupán utolsó két mondata is, kiváló példája annak, hogyan *keverednek hitelesen jézusi és hamis, azaz csak Jézus szájába adott gondolatok az evangéliumok szövegeiben*: Jézus azt akarja hangsúlyozni, hogy földi életünk során „virrasszunk”, legyünk éberek, álljunk készenlétben: ezt a felhívását alakították át azután a világ vége és az „Emberfia” várásává.

Nem nehéz kimutatni, hogy – *például* – az utolsó félmondat („az Emberfia abban az órában jön, amikor nem is gondoljátok”: 44b v.) *nem származhat Jézustól*. Ugyanis 1) Jézus nem tartotta magát annak az „Emberfiának”, akiről az apokaliptika beszélt (ld. *Emberfia*); 2) Jézus mindig arról beszélt, hogy Isten országa már eljött, itt van (pl. Mk 1,15; Mt 12,28; Lk 7,22), és önmagát itt és most jelenlevő „emberfiaként” állította – ez a szöveg viszont arról beszél, hogy az „Emberfia” eljövetele a ködös, (távoli?) jövőben várható; 3) ebben az összefüggésben a tolvaj-hasonlat sem állja meg a helyét: a tolvaj jogtalanul el akar venni valamit – Jézus hozni, adni akart valamit, a tolvaj ravaszul, titokban jön – Jézus nyíltan lépett föl, a szöveg a tolvaj elhárítása érdekében történő virrasztásra buzdít – Jézus azt akarta, hogy el- és befogadják őt.

Miről is van itt (43-44a v.) szó valójában? – Először értsük meg a képet! „Ha tudná a házigazda, mikor jön tolvaj, bizonyára virrasztana...” (43. v.). A szegények „háza” rendszerint egyetlen helyiségből álló épület, inkább kunyhó volt, amelyhez egy ablak nélküli éléskamrát ragasztottak, ahová csak a ház belsejéből lehetett bejutni; de ravasz tolvajok mégis hozzáférhettek anélkül, hogy a házba be kellett volna hatolniuk: kívülről „megfűrták” a gyöngye falat, és elvitték az élelmiszert, a szegény családok „kincsét”. Ezért mondja Jézus: „Ha tudná a házigazda, mikor jön a tolvaj, bizonyára virrasztana, s nem engedné betörni a házába.”

A képet követi aztán a jézusi mondanivaló: „*Ti is álljatok tehát készen*” (44a v.)! Virrasszatok! – Mi az, aminek a megőrzése érdekében virrasztanunk kell? A hívó ember „kincse” az „Isten országa”, az Istenhez tartozás, az Istennek tetsző, Isten elképzelései szerinti életmód, az odafigyelés Isten útmutatásaira, a közösség Isten országának többi tagjaival, a hűség Istenhez és az ő útjához... Erre a kincsekre kell nagyon vigyázni, hogy el ne vegyék tőle, hogy el ne veszítse!

Más alkalommal Jézus arra figyelmeztette tanítványait, hogy *a brutális üldözés* az, ami oda vezethet, hogy elvehetik tőlük, elveszíthetik a kincsüket, mert az üldözés azzal a veszéllyel jár, hogy az ember megtagadja Istent, Isten országát, Jézust (pl. Mt 10,22-23.24-25; 24,12; Mk 14,27; vö. még Mk 4,17). Az effajta kísértés és veszély azonban szembeötlő, tehát könnyű felismerni, ha nem könnyű is ellenállni neki.

Itt viszont arra figyelmeztet, hogy esetleg nem brutálisan, nem szembeszökő módon akarják elvenni tőlünk a kincsünket, hanem **csöndben, titokban, észrevétlenül** – ahogy a tolvaj jön. *Vannak tehát „álcazott” kísértések is – ezért állandóan legyünk résen, nehogy úgy váljunk hűtlenné, hogy magunk sem vesszük észre!*

A kérdés most már csak az, **melyek lehetnek ezek az álcazott, csöndes, nem szembeötlő kísértések, amelyek eltéríthetnek minket a helyes úttól?** Vegyünk szemügyre egy csokorra valót!

- *Az „okos” emberi gondolatok.* – Mint Péter (Jézus által „emberinek” minősített!) gondolatai az első szenvedés-bejelentés után. Jézus közli tanítványaival, minden valószínűség szerint milyen szenvedések várnak rá, mire Péter félrevonja őt, és „jóindulatúlag” helyreigazítja: „Ilyesmi nem történhetik veled! Isten jó hozzád” (Mk 8,22-23)! Az ennek megfelelő mai (és bármikori) „emberi” gondolatok pedig többnyire így fogalmazódnak meg: „Okosan kell élni! A vértanúságból senkinek semmilyen haszna nem származik. Még az ügynek sem. Ne menjünk fejfel a falnak!”
- *A „bölcs” közhelyek.* – Ízelítőül és emlékeztetőül néhány: Egy fecske nem csinál nyarat. Senki sem tökéletes. Nem eszik olyan forrón a kását, ahogy főzik. Ezt Isten sem kívánja tőlünk. Előbb a megélhetés, aztán a filozofálás. Biztosítanom kell a gyermekeim jövőjét. Az ember nem járhat a felhőkben. A pénz nem boldogít, de...
- *Az általános emberi, illetve a vallási hagyományok.* – „Emberemlékezet óta mindig is úgy volt, hogy...” az ember megtartja a kultikus előírásokat és tilalmakat (Mk 2,16.18.24; 3,4; 7,2), hogy Isten megbünteti a gonoszokat (vö. Mk 2,5; Jn 9,2), hogy a miseszöveg ez és ez, hogy első áldozás ekkor és ekkor, így és így történik... Aztán ha jön valaki, aki a valódi Istenre hivatkozva (vö. Mk 10,6: „Kezdetben nem így volt”) fölborítja ezeket a hagyományokat, vagy nem teljesíti be vallásos várakozásainkat, akkor „megbotránkozunk benne”, elvetjük őt és vele a valódi Istent (vö. Lk 7,19.23).
- *A család ellenállása és féltése.* – Valaki elkezd komolyan venni Jézus tanítását, mire a rokonai, főleg a szülei mondani kezdik: „Bolond vagy, eretnek vagy, szektás vagy, elvesztetted az eszedet, majd megütöd a bokádat!” (vö. Mk 3,21; Mt 10,25.35-37). És ha az ember ekkor elkezd szégyellni a meggyőződését (vö. Lk 9,26 apokaliptikus értelmezés nélkül), akkor a „tolvaj” nemcsak hogy közeledik, hanem már „fúrja is az éléskamra falát”...
- *A reklámok.* – „Még erre meg erre is szükséged van. Enélkül nem vagy ember, nem vagy szabad ember, nem vagy modern ember, nem lehetsz boldog ember...!” Az ember ezek hatására könnyen szerencsétlennek érzi magát, és megfélemedezik azokról, akik valóban szerencsétlenek, következésképp megfélemedezik (csak semmi látványosság!) arról is, hogy segítsen rajtuk – és ez azt jelenti, hogy a tolvaj már meg is fosztotta a kincsétől...

Sok-sok ilyen ravasz-csöndes kísértés van még – *napról napra, percről percre*. Ezért figyelmeztet Jézus: állandóan legyünk résen, „virrasszunk”, nehogy észrevétlenül elveszítsük egyetlen igazi kincsünket (vö. még Lk 9,24-25).

(1992)

Ha meg nem tértek...

(Lk 13,1–3)

Rendkívüli jelentőségű ez a kis történet Pilátus egyik mészárlásáról, valamint a hozzáfűzött jézusi tanítás – annál is inkább, mivel a leggyakrabban félreértett történetek és tanítások közé tartozik. Eredjünk hát nyomába az eredeti értelemnek, és vonjuk le belőle a tanulságokat!

„Néhányan hírt hoztak Jézusnak azokról a galileaiakról, akiknek áldozatbemutatás közben vérét ontotta Pilátus.” *A galileaiakat gyakran azonosították az ún. zelótákkal*, akik vallási buzgóságból meg akarták szabadítani Izraelt a pogány idegenek, Róma uralmától, méghozzá terrorista módszerekkel; gyakran használták ki például a zarándokok nyüzsgését a jeruzsálemi Templom udvarán, s a tolongásban törrel (lat. *sica*, ebből ered egyik nevük, a „szikáriusok”, „késes férfiak”) leszúrták a rómaiak feltételezett barátait, kollaboránsait (Josephus Flavius ezért „jeruzsálemi rablóknak” nevezi őket; vö. „vele együtt megfeszítettek két rablót is”, Mk 15,27).

A közeli Antónia-várban tanyázó rómaiak válasza aztán véres mészárlás volt: „...áldozatbemutatás közben vérüket ontotta Pilátus”. Az eredeti szövegben ez így hangzik: „Vérüket Pilátus egybemosta áldozati állataik vérével”, azaz miután ők kiontották áldozati állataik vérét (mert hát buzgón vallásos terroristák voltak ezek), Pilátus kiontotta az ő vérüket.

Azok, akik beszámoltak Jézusnak erről az eseményről, nyilvánvalóan szimpatizáltak az áldozatok zelóta felfogásával, és velük együtt érezve, illetve Pilátus tettén felháborodva számoltak be a történetekről.

Kérdésével: „Azt gondoljátok, hogy ezek a galileaiak bűnösebbek voltak a többi galileainál, hogy így jártak?”, **Jézus voltaképpen idézi a hírhozók véleményét, felfogását**, nevezetesen hogy Isten nyilvánvalóan csak ezért engedte meg ezt a vérfürdőt, mert a lemészárolt „galileaiak”, azaz zelóták bűnösebbek voltak, mint a többi „galileai”; ezért kellett elszenvedniük az erőszakos halált, mintegy Isten büntetéseként. Kimondatlanul ott van ebben a felfogásban (az előbbi tétel egyszerű megfordításaként) az is, hogy jámbor, vagyis „nem-bűnös” zelótákkal (pl. a hírhozókkal) ilyesmi nem történhetné meg, mert Isten mellettük állna a Róma elleni harcban.

Jézus válasza kijózanítja (vagy legalábbis szeretné kijózanítani) őket: 1. „Nem.” 2. „De ha meg nem tértek, éppen úgy elvesztek mindnyájan.” – Ahhoz, hogy ezt a kijózanítást megértsük, meg kell szabadulnunk attól az istenképtől, amely ezeknek a hírhozóknak a gondolkodását meghatározta, s amely mind a mai napig meghatározza a keresztények gondolkodását is, ez pedig az igazságos és megtorló Isten képe; azé az Istené, aki a jókat megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti. Ennek az istenképnek a cáfolatául elég Jézus egyetlen szavára hivatkozni: „Isten fölkelti napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek” (Mt 5,45).

A kettős kijózanítás tehát ebben áll: 1. *Isten nem olyan, mint amilyennek képzelitek; a lemészárolt galileaiak nem azért pusztultak el, mert bűnösebbek voltak (ez a két tagadás van benne az egyetlen „nem” szócskában).* 2. *Következésképpen a „Ha meg nem tértek, éppúgy elvesztek/elpusztultok mindnyájan” sem jelentheti azt, hogy „Ha nem tértek meg, Isten megbünteti titeket is” (akár e világi csapással, pl. természeti katasztrófával [ahogy Lukács, nem értvén a jézusi mondanivalót, betoldja a Siloe-torony ledőlésének históriáját!], akár túlvilági kárhozattal) – hanem csak azt: Ha ti, akik szimpatizáltok a lemészárolt terroristákkal, azonosultok az ő felfogásukkal, céljaikkal és módszereikkel, „nem tértek meg”, azaz nem*

változtatjátok meg a gondolkodásmódokat (Csia Lajos remek fordításában: ha más felismerésre meg nem tértek), *nevezetesen ha meg nem tértek a zelótizmusból, akkor ugyanúgy konfliktusba fogtok keveredni Pilátussal (Rómával), és ugyanúgy le fog(nak) mészárolni titeket.*

Jézus ezzel megadja a szóban forgó „megtérés”, vallási és politikai gondolkodás-átalakítás konkrét irányát és tartalmát is: *az ellenségszeretetre kell megtérniük* (vö. *Egyetemes szolidaritás*), ahogyan ezt az előbb idézett mondata (Mt 5,45) kapcsán is kifejtette, egészen konkrét tanácsot is adva, hogyan kell viselkedni a rómaiakkal: „Ha ezer lépésre kényszerítenek [ti. hogy cipeld a legionárius felszerelését], akkor menj el kétanyira” (Mt 5,41)...

Jézus szerint – tehetjük hozzá –, **ez nemcsak Istennek tetsző, hanem hatékony útja-módja is lenne annak, hogy Izrael elnyerje a valódi békét.** Ám működése végén Jézusnak föl kellett ismernie, hogy népe nem az általa fölkínált utat választotta: „Jeruzsálem, Jeruzsálem, bárcsak fölismernéd te is ezen a napon, ami békességedre szolgál. De rejtve marad szemeid előtt” (Lk 19,42). Ennek ellenére még keresztútján is erre tanítja a jeruzsálemi asszonyokat: „Jeruzsálem leányai! Ne engem sirassatok, hanem saját magatokat és gyermekeiteket” (Lk 23,28); tehát kifejezetten annak a Jeruzsálemnek az asszonyairól van szó, amely elvetette Jézus útmutatását, s ez az elvetés éppen Jézus (és a vele együtt kivégzésre vitt két „rabló”, azaz zelóta) siratásában is megmutatkozik: sírásuk minden bizonnyal szimpátia-tüntetés a lázadóként kivégzendő Jézus (és társai) mellett és a „lázadást” leverő rómaiak ellen.

Így érthető Jézus figyelmeztetésének általa megadott magyarázata is: „Ha már a zöldellő fával így járnak el, mi történik majd az elszáradttal” (Lk 23,31)? Vagyis: Jézus a rómaiak szemében „zöld fa”, Rómának, az államnak nem igazi, hanem veszélytelen „ellensége”, s ha vele így bánnak el, mi lesz a sorsuk Róma valódi ellenségeinek, az igazi lázadóknak, a zelótáknak (akik mellett tüntetnek az asszonyok, merthogy nyilván azonosulnak felfogásukkal, ahogyan a hírhozók azonosultak a Pilátus által lemészároltak felfogásával)?

Néhány évtizeddel később a „zsidó háború”, **a rómaiak elleni fölkelés igazolta Jézust** (bár ő aligha konkrétan ezt jósolta meg!), és megmutatta, hogy a zelótizmus tévút volt: Izrael nemcsak egyszerűen elveszített egy háborút s elszenvetde annak minden anyagi, emberi, erkölcsi tragédiáját, hanem mint állam létében szűnt meg: szétszóratott, s csak 1949-ben tákolták össze ismét, mesterségesen.

* * *

Az elemzett néhány sorban **megmutatkozik Jézus gondolkodásmódjának alapszerkezete**, és egyúttal zsenialitása is. Kap egy egyszerű hírt (mai nyelven akár azt is mondhatnánk: egy újsághírt), amelyet rögtön Isten országának *összefüggéseibe állít be* – ezáltal *kiemelve* azt a hétköznapiaságból és mindabból, amit a hétköznapiaság jelent –, Isten országának szemszögéből *értékeli*, és levonja az emberek javát szolgáló (szolgálni akaró) *gyakorlati következtetéseket*.

Érdemes nekünk is néhány lényeges következtetést levonnunk mindebből.

1) **Meg kell tanulnunk a „távlatos gondolkodást”,** kettős értelemben is: Egyfelől mint *hosszú távú gondolkodást:* „Ha most meg nem tértek, majd elpusztultok.” Azaz meg kell tanulnunk úgy gondolkodni, hogy állandóan számba vesszük, mai gondolataink, szavaink, tetteink mit eredményeznek 1–5–10–50–500 év múlva; másfelől mint *Isten országának távlatában, összefüggéseiben történő gondolkodást:* meg kell tanulnunk a hétköznapi híreket („Pilátus lemészárolta...”) Isten országának távlatában értelmezni („Ha meg nem tértek...”). Azután mindkét szempontot *alkalmazni* kell egyéni, családi, közösségi, társadalmi, politikai,

gazdasági, ökológiai, kozmikus vonatkozásban. (Erre még visszatérünk elemzésünk harmadik részében.)

2) **Meg kell tanulnunk a „súlyozó gondolkodást”**, vagy pontosabban: a *helyesen* súlyozó gondolkodást. A hírhozók egyrészt érzékelték a hír, az esemény önmagán túlmutató súlyát, jelentőségét („Isten bizonyára azért engedte meg...”), de másrészt nem a valódi súlya szerint értékelték (ti. hogy mit jelent a zelótizmus a nép sorsa, illetve Isten országának kibontakozása szempontjából), hanem csak szűklátókörűen dühöngtek Pilátus gazembersége és a saját veszteségeik miatt (jó embereik odavesztek).

Jézus azonban rámutat az eseménynek és a hírhozók gondolkodásmódjának *az önérdeken és a szűk csoportérdeken túli* súlyára és jelentőségére: milyen következményekkel jár a nép egészére, illetve Isten országának épülésére (helyesebben: nem-épülésére) nézve.

Ez számunkra és minden kor embere számára is nagyon fontos, mert ma és mindig az okozza az egyéni, közösségi, társadalmi és világméretű tragédiákat, hogy általában mindenki csak a saját önérdeke vagy szűk csoportérdeke (családja, nemzete) szemszögéből súlyozza a dolgokat: neki (családjának, nemzetének) hasznos-e valami (vö. ismét: *Egyetemes szolidaritás*). És mivel gyakorlatilag szinte mindenki így jár el, öt és fél milliárd önérdek, pontosabban önzés áll szemben, néz farkasszemet egymással, öt és fél milliárd farkas védi a koncát a többiekkel szemben. Csoda-e hát, ha marad a földi pokol?

3) **Meg kell tanulnunk a „közvetett gondolkodást”**. A zelóták (és szimpatizánsaik) közvetlen módon akarták megoldani a római megszállás, az elnyomatás, a kizsákmányoltság problémáját: merénylettekkel, terrorista akciókkal, szabadságharccal. Jézus arra mutatott rá, hogy csak közvetett módon lehetséges a probléma megoldása: az ellenségszeretet „kerülő útján”, ami persze néha kemény áldozatokkal járhat, például „két mérföldre kell elcipelni egy római katona fölszerelését”, vagy vállalni kell a nem-katonáskodásért járó börtönt, netán halálbüntetést...

Ez az elv minden probléma megoldására érvényes. Vegyük példának az éhezést. A *közvetlen* megoldás az lenne: termeljünk annyit, hogy mindenkinek jusson bőven, vagy: lopjuk, raboljuk el, amire szükségünk van. A *közvetett* megoldás: osszuk meg, amink van, ami olykor megintcsak kemény áldozatokat kívánhat tőlünk...

Magyarul *a problémák megoldásának alaptörvénye így hangzik*: „Keressétek előbb/inkább Isten országát [= az Istennek tetsző = Isten elgondolása szerinti életet], és [azután] minden [= étel, ital, ruha, lakás...] megadatik nektek” (Mt 6,33). Ez az „előbb/inkább” a „kerülő út”. *Fordítva nem működik a dolog – amint ezt az emberiség egész eddigi történelme bizonyítja. Például az éhezést illetően is.*

* * *

Jézus szava, „Ha meg nem tértek, ti is ugyanúgy elpusztultok mindnyájan”, tehát **nem fenyegetőzés**, sem e világi csapásokkal, sem túlvilági kárhoyattal, **hanem egyszerűen figyelmeztetés egy józan következtetés alapján**: *Ha így meg így viselkedtek, így és így fogtok járni.* A szövegösszefüggésből az is kiderül, hogy szerinte nem csip-csup hétköznapi bűnöcskék, emberi gyarlóságok okozzák majd népének vesztét, hanem *nagyon súlyos dolgok, amiket azonban többnyire mindenki természetesnek és helyesnek tart* (ti. hogy le kell rázni az idegen megszállók igáját, akár erőszak árán is)!

Mint minden korban, ma is megvannak az emberiségnek, és benne a mi népünknek is azok a bűnei, amelyekből ha nem térünk meg, elpusztulunk. Azaz **halálos bűnök** ezek, a szó legszorosabb értelmében. S tegyük hozzá mindjárt: olyan bűnök, **amelyeket szinte mindenki természetesnek, sőt helyesnek tart, vagyis egyáltalán nem tart bűnnek.**

Ezek közül a legelterjedtebb *az egyre nagyobb jólétre törekvés, az esztelen fogyasztás, a termelés állandó növelése* az egyre nagyobb fogyasztás érdekében. Kézzel fogható következménye ennek a természet tönkretétele, ami – ha meg nem térünk! – az emberiség pusztulását fogja eredményezni. Ha az egész emberiség a mai európai színvonalon élne, egy-két évtized (!) alatt tönkremenne a Föld, kipusztulna az emberiség.

A másik *a fegyverkezés és fegyverkereskedelem*. Ezt a bűnt sem lehet kizárólag a politikusok nyakába varrni. A tudósok két harmada (!!) a hadiiparban dolgozik... De ugyanúgy bűnrészes mindenki, aki úgy gondolja, hogy hadseregre szükség van, hogy a hazát meg kell védeni stb. Ha mindezt a pénzt, időt és tudást szociális célokra fordítanánk, nem fenyegetne az ABC-, vagy akár csak a hagyományos fegyverek és fegyverkezés okozta katasztrófa.

Harmadik általános bűnünk *a nacionalizmus* (ami nem tévesztendő össze a hazaszeretettel): más népek lenézése, megvetése, gyűlölete, a „mi különbek vagyunk, amazok lusták, tolvajok, gazemberek” szemléletmódja, amit aztán kihasználnak a nagytőkések, fegyvergyárosok, politikusok, és hullanak az emberek világszerte...

Itt van aztán *a technikai fejlődés*. Mi sem természetesebb és helyesebb, véljük. „A világot meg kell ismerni, meg kell hódítani, uralmunk alá kell hajtani... Nem élhetünk örökké kőkorszaki színvonalon...” Csakhogy ennek a szemléletmódnak a következtében tönkremegy a természet, és tönkremegy maga az ember is. Elveszítjük az igazi emberi értékek iránti érzéket, sőt magát az emberi viselkedés képességet is: a gondolkodás, a művelődés, az elmélkedés, a beszélgetés, a játék, a közös éneklés, zenélés, ünneplés képességét...

Nem kisebb bűn és veszélyforrás *az uniformizálás*; nemcsak a külsőségeket (nagyjából egyforma ruhák, házak autók, ld. divat), hanem a nézetek (főként a tömegkommunikáció révén történő) egységesítését illetően is. Lassan eltűnik minden egyéni gondolat, ötlet, érzelem, bolondnak számít, aki nem ugyanúgy gondolkodik, mint a többiek, nem ugyanarra törekszik, mint a többiek. A tömegek így a szokottnál is könnyebben manipulálhatók, és lelkesen masíroznak a pusztulásba.

A sort hosszasan lehetne folytatni, a lényeg minden példában ugyanaz lenne. Természetesen megtehetjük, hogy Jézus figyelmeztetését, „Ha meg nem tértek, mind elpusztultok”, figyelmen kívül hagyjuk, és tovább üzzük kisdud játékainkat, bezárkózva a magunk még csak nem is látványos, hanem „természetes” hétköznapi önzésébe. Legfeljebb a gyerekeink vagy unokáink egy szép napon arra ébrednek, hogy nincs tovább.

(1998)

„Boldogok az irgalmasok...”

Ne akarj egyre többet birtokolni – amid van, oszd szét!

(Lk 12,13–21; 12,32–34)

Megdöbbszentően *modern* problémákat feszeget az elsőként idézett evangéliumi rész, ugyanakkor megdöbbszentően *örülten* hangzik, amiket Jézus mond, különösen központi kijelentése: „Óvakodjatok attól, hogy egyre többet akarjatok birtokolni [hagyományos fordításokban: »óvakodjatok a kapzsiságtól«], mert nem abban áll az élet, hogy az ember bővelkedik a vagyonban.”

A legtöbben rávágnák: „Nagyon is abban áll az élet! Hiszen minél több pénze van az embernek, annál inkább tud élni, jól élni. Nemcsak az ételt, italt, ruhát, lakást fogja tudni biztosítani magának és családjának hanem a rendes, szép lakást is, a kényelmet, a nyugalmat, a megfelelő kapcsolatokat, összeköttetéseket, jó állást, megbecsülést, tekintélyt, ha pedig mégis bajba keveredne, protekciót, befolyásos, ravasz ügyvédet, adószakértőt és így tovább.”

Persze ha valakinek ennyiből áll az élet, akkor a maga módján igaza van. Csakhogy ezzel elég nagy szegénységi bizonyítványt állít ki magáról. Ez még a kisebbik baj. A nagyobbik az, hogy nem veszi észre: **azzal, hogy egyre többet akar birtokolni, éppen attól fosztja meg magát, amit el akart élni**, a nyugalomtól, a megelégedettségtől, a függetlenségtől. Hiszen aki egyre többet akar szerezni, az egy pillanatra sem állhat meg, állandóan „hajtania” kell, különben rögtön lemarad; folyton lesnie kell a befolyásosak szavát, kegyüket kell keresnie, törleszkednie kell hozzájuk; folyton rettegnie kell, mi lesz, ha nem úgy alakulnak a dolgok, ahogy eltervezte: ha zuhannak a valuta- és részvényárfolyamok, ha kirabolják, ha csődbe megy... Vannak olyan dúsgazdag családok, amelyek nyaralni sem mernek elmenni, mert félnek, hogy üres lakásba kell majd visszatérniük.

Aligha lehet ezt életnek nevezni, akármilyen csillogó legyen is kívülről. Örökös robot és feszültség ez, nem is szólva arról, hogy *az ilyen ember nem hogy növekedne emberségben, hanem egyre többet veszít belőle, egyre embertelenebb lesz*, mert nem válogathat az eszközökben, nem lehet tekintettel másokra, könyörtelennek kell lennie, ha előrébb akar jutni, csak a könyökét vagy az öklét használhatja – a szívét sohasem. Így aztán kiüresedik és elsorvad a szíve, és elveszíti mindazt, amit a szív jelképez: a jóságot, a megértést, a segítőkészséget, a tartalmas emberi kapcsolatokat, a barátságokat, a lelki-szellemi kincseket, élményeket, a belső nyugalmat; mindazt, ami az életet valóban életté, emberi életté teszi.

Mennyire igaza van Jézusnak, hogy nem abban áll az élet, bőven van-e pénze az embernek! Mennyire modern és helytálló Jézus tanítása! S ha így van, akkor érdemes megfogadni a tanácsát is: „Óvakodjatok attól, hogy egyre többet akarjatok birtokolni!”

* * *

Mindezzel azonban Jézus még csak azt mondta meg, miben *nem* áll az ember élet, mit *ne* csináljunk. A másodikként idézett részben viszont azt mondja el, *mit* csináljunk, és *miben* áll az ember igazi élete.

Sokan úgy képzelik (keresztények és a kereszténységen kívül állók egyaránt), hogy Jézus az anyagiak megszerzésével és gyarapításával az *öncélú* szegénységet, vagy éppen a nyomort és az önkínzó lemondást állította szembe, és tűzte ki célul vagy feladatul.

Ez azonban így nem igaz, hiszen Jézus éppen azt akarta elérni, hogy az éhezők ételhez, a szomjazók italhoz, a ruhátlanok ruhához jussanak, a betegeteket felkarolják és meggyógyítsák, a börtönben lévőket támogassák stb. (Lk 6,20-21; 9,2; Mt 25,34-40; vö. *Négy kérdés a szegény-*

ségről). A vagyongyűjtéssel már csak ezért is a vagyon szétoztását állította szembe (ami természetesen olyan mértékben vonatkozik mindenkire, amilyen mértékben van mit szétoztania). A lényeg tehát **nem az öncélú szegénység, a nélkülözés** – bár a vagyon szétoztása természetesen a szétoztás mértékében szegényíti azt, aki szétosztja –, **hanem** a pozitív cél: **az osztozás a nyomorgókkal, a szegényekkel, a rászorulókkal**, ahogyan ezt világosan megfogalmazza: „Adjátok el, amitek van, és osszátok ki adományként” (Lk 12,33)! Erre az alapelvre *több konkrét példát* is találunk az evangéliumokban:

Az egyik legismertebb *a gazdag ifjú története* (Mk 10,17-27). Ő is az életet kereste, méghozzá az „örök életet”, ez ügyben ment Jézushoz tanácsért, kijelentvén, a parancsokat mind megtartja, hiányzik-e még neki valami. Jézus megkedveli őt, de nem azt mondja neki: „Nézd, Isten országában a szegénység az eszmény!”, hanem azt: „Menj, add el, amid van, és az árát oszd szét a szegények között!”

A „hűtlen sáfár” példabeszédének (Lk 16-19) végkicsengése, üzenete ugyanez: „Szerezzetek magatoknak barátokat a hamis mammonnal...”, magyarul: „Adjátok vagyonotokat a rászorulóknak!” (Vö. *Hamis vagy okos sáfár?*)

Amikor pedig *a farizeusokat bírálja* Jézus (Mt 23,25-26), mondván, a pohár és tál külsejét tisztán tartják, de azok másoktól elvett javakat tartalmaznak, akkor is ezzel a pozitív útmutatással zárulnak szavai: „Tisztítsátok ki előbb a pohár és a tál belsejét [értsd: adjátok oda adományként a rászorulóknak, ami benne van], akkor majd a külseje is tiszta lesz!”

Ez az adakozó, ajándékozó, a rászorulókkal osztozó magatartás vezet Jézus szerint az igazi élethez, s ezt korának nyelvén így fejezi ki: „Kifogyhatatlan erszényhez [„bankszámlához”], mennyei kincshez fogtok jutni, amely soha nem megy tönkre, és amelyet soha senki nem képes elvenni tőletek” (Lk 12,33).

Az, hogy *„mennyei” kincs*, egyáltalán nem jelenti azt, hogy pusztán a túlvilágon lesz részünk benne, hiszen a „mennyei” szó voltaképpen körülírás, értelme az, hogy „isteni”, és ez a kincs már itt a földön jelenti a szív örömét, a lélek békéjét, a kiegyensúlyozott, derűs emberi életet. Ennek a kincsnek a teljessége pedig nem más, mint maga Isten és a vele (meg az őhöz tartozókkal) alkotott boldogító kapcsolat; itt a földön természetesen csak nagyon töredékesen, a túlvilágon azonban majd tökéletesen és zavartalanul. Ezt a kincset kínálja föl Jézus, amikor az igazi Életről beszél.

(1995)

A gazdag nem juthat be

(Mk 10,17–27)

Ez az evangéliumi szakasz *Jézus legkeményebb és legvitatottabb tanításai közé tartozik*. Mert miről is szól? Arról, hogy a gazdag nem juthat be Isten országába, és bár a két fogalom tartalma nem azonos, úgy is fogalmazhatunk, hogy nem üdvözülhet. „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutnia Isten országába”, állítja Jézus. Márpedig a tevé sehogy sem fér át a tű fokán, tehát lehetetlen, sőt ha nagyon komolyan vesszük a képet, azt is mondhatjuk, „még lehetetlenebb”, hogy a gazdag bejusson Isten országába. Magyarul és egyszerűen: abszolút lehetetlen.

Föl is lázadtak ez ellen már Jézus közvetlen tanítványai is. És kitalálták, hogy itt valami abszurd dologról van szó, mondván: „Embernek ez [értsd: ennek a követelmények megfelelni] lehetetlen!” De kitalálták a megoldást is: „Istennek minden lehetséges.” Értsd: Isten majd megoldja valahogy, hogy a gazdag is bejuthasson az ő országába. Ezt azonban Jézus nem mondhatta, azaz csak utólagos betoldás lehet, hiszen ő mindig arról beszélt, hogy mi magunk döntünk az Isten országába lépésről, és „örök sorsunkról” is: az nem Isten önkényétől vagy irgalmától függ!

De nemcsak közvetlen tanítványai lázadtak föl, hanem **az egész későbbi kereszténység is** azon fáradozott (és fáradozik mind a mai napig), hogy *kimagyarázza* Jézus szavait (ahelyett hogy komolyan vette és megvalósította volna őket). Mert nemcsak a gazdagok fülét bántja ez a tanítás („Könnyebb a tevének...”), hanem az egyszerű embereket is, a legszegényebbeket is, minthogy az emberek elsöprő többsége szeretne gazdag lenni (akik pedig már gazdagok, azok szeretnének még gazdagabbakká válni).

Jézus viszont mégis csak azt mondta, amit mondott, és nyilván tudta, hogy miért mondja. Milyen jó lenne, ha legalább 2000 év után, s legalább a „keresztények” megértenék őt!

Pedig pofon egyszerű megérteni, mire is gondolt, ha **tisztázzuk, mi is az az „Isten országa”,** ami nem tévesztendő össze a „mennyországgal”. Másképp úgy mondhatnánk: „Isten világa”, „Isten felségterülete”. Könnyebben megértjük a tartalmát, ha előbb megnézzük, mi *nem* az.

Egyfelől *nem a „Sátán országa”, „a Sátán világa”, „a Sátán felségterülete”*. Egyszerűen úgy is fogalmazhatnánk, „a *gazemberek világa*”: az, ahol az embereket mások bajai nem érdeklik, csak önmaguk fontosak a maguk számára, és amit megkívnának maguknak, azt **elveszik** másoktól, csellel és/vagy erőszakkal.

Másfelől *nem az „Emberek országa”, az „emberek világa”, a „tisztességes emberek köre”*: az, ahol az embereket *valójában* szintén nem érdeklik mások bajai (bár a látszat lehet más), *valójában* szintén csak önmaguk fontosak a maguk számára – de amit megkívnának maguknak, azt nem „lopják” vagy „rabolják” el, hanem **megveszik**; ha anyagi javakról van szó, akkor pénzért (amelyet tisztességes munkával kerestek meg), ha nem anyagiakról, akkor valamilyen ellenszolgáltatásért. Magyarán: a „korrekt üzletek” világa ez.

E kettővel áll szemben az „Isten országa”, „Isten világa”, „Isten felségterülete”. Nem a gazemberek, nem a tisztességes emberek világa, hanem – kiké? Rövid meghatározás helyett itt meg kell elégednünk a körülírással. Isten világa az, ahol az embereket *nem az önzés* vezeti; ahol a másik ember az igazán fontos számukra; ahol az emberek nem elvenni és nem megvenni akarnak, hanem azt keresik, mit adhatnak a másiknak (anyagiakat és nem-anyagiakat), amiből az is következik, hogy semmit sem tekintenek kizárólagos tulajdonuknak,

*nem ismerik a „magántulajdon szentségét”, azaz elvben készek mindenüket **szétosztani, odaadni**, és a gyakorlatban is, amennyire csak szükség van rá. (Meg lehetne kérdezni, kik ezek az emberek. A válasz nehézsége miatt kellett az imént lemondanunk a rövid meghatározásról...)*

Így már érthető a dolog. Hogyan is lehetne tagja Isten országának, **hogyan is lehetne része[se] Isten világának a gazdag**, vagy aki gazdag akar lenni, s aki ezért – logikus módon – nem akarja megosztani javait a rászorulókkal (vagy legfeljebb a saját életszínvonalát nem csökkentő alamizsnát kíván juttatni nekik)? Hiszen ezzel a magatartásával **automatikusan kizárja magát** Isten országából, Isten világából. Való igaz: Könnyebb a tevének átmenni a tűfokán, mint a gazdagoknak – vagy a meggazdagodni vágyóknak – bejutniuk Isten országába. (Legfeljebb annyit tehetünk hozzá: Mindaddig, amíg gazdagok akarnak lenni vagy maradni, és el nem kezdik javaik megosztását, vö. Lk 19,9).

(1994)

Négy kérdés a szegénységről

(Lk 6,20–21)

Az idézett szöveg három rövid mondata kérdések özönét vetheti fel, de a lehetséges kérdések közül most csak négyet tegyünk föl: Miért mondja azt Jézus, hogy a szegények számára, a szegényekért van itt Isten országa? (A „szegényeké” fordítás félrevezető.) Kiket kell érteni ezeken a szegényeken? Hol és mikor fognak jóllakni és nevetni ezek a szegények? Hogyan kell megvalósulnia ennek? Vegyük sorra ezeket a kérdéseket.

Miért a szegényekért, a szegények számára van itt Isten országa, melyet Jézus hirdet és bemutat? Miért nem mindenki számára? S ha már hangsúlyt teszünk valahová: Miért nem, mondjuk, a reá méltók számára? Miért éppen a szegények számára?

Azért, mert Jézus egy szerető Isten közeledését hirdeti; annak az Istennek a közeledését, aki már Mózesnek is úgy mutatkozott be, hogy „Jahve”, ami annyit jelent: „Értetek vagyok itt”; ő olyan Isten, aki meghallotta rabszolga-népének kiáltását, ismeri szenvedéseiket, és azt akarja, hogy azoktól megszabaduljanak; nem azért, mivel ők, a zsidók, jók, hanem mivel ő, az Isten, jó. *Isten nem akarja a társadalmi igazságtalanságokat, nem akarja a szenvedéseket, a nyomort.* (Szemben a nem-zsidó vallások isteneivel, akik többnyire a fennálló társadalmi rendet – amit gyakorlatilag inkább rendtelenségnek kellene nevezni –, az elnyomást igazolják.) – Ezért hirdeti meg Jézus elsősorban a leginkább nélkülözők számára, a legtöbbet szenvedők számára Isten országát és annak ajándékait.

De hát **kik ezek a szegények, akikről itt szó esik?** A bibliamagyarázók többféle választ is adnak erre a kérdésre. Egyesek szerint azok a jámbor „őszövétségi” körök, amelyek „a szegényeknek” (*anavim*) nevezték magukat. Mások szerint – akiket Máté párhuzamos szövege határoz meg – a „lelki szegényekre” kell gondolni, azokra, akik (függetlenül attól, milyen az anyagi helyzetük) „üres kézzel állnak Isten előtt”, és mindent tőle várnak.

Legegyszerűbb azonban, ha a fantáziálás helyett egyszerűen a szöveghez tarjuk magukat, és tudomásul vesszük, mit mond Jézus maga. Ez világosan kiderül a „Boldogok vagytok ti szegények...” mondat folytatásából: „Ti, akik most éheztek... Ti, akik most sírtok...” A szóban forgó szegények tehát *olyan emberek, akik éheznek, és akik annyira szenvednek* (nyomoruk és az abból fakadó bajok miatt), *hogy kitör rajtuk a sírás.* – Jézus azt akarja, hogy táplálékhoz jussanak, jóllakjanak, és hogy sírásuk nevetésre forduljon.

Hol és mikor kell ennek megvalósulnia? Erről is sokat vitáznak a szöveg-értelmezők. Két fő magyarázat létezik. Az egyik szerint „lélekben” kell a szegényeknek jóllakniuk és nevetniük, a másik szerint majd a túlvilágon oldódik meg a szegények minden gondja-baja.

Ezek igen jámbor gondolatok (mi lehetne jámborabb, mint a „lélekről” és a „mennyszágról” beszélni?), csak épp idegenek Jézustól (mellesleg a korabeli zsidóságtól is...). Ehelyett azt kell mondanunk: *Isten nem fukarkodik a jóságával; az egész embert akarja boldoggá tenni:* nemcsak a lelkét, hanem a testét is, és nemcsak a túlvilágon, hanem már e világon is. – Ez veti föl a döntő kérdést:

Hogyan kell megvalósulnia a jézusi szándéknak, ti. hogy az éhezők jóllakjanak, és a szegények sírása nevetésre forduljon? A korabeli *apokaliptikusok* csodára vártak (ahogyan minden kor apokaliptikusai is...): Isten majd beavatkozik, és megoldja a problémákat! („Imádkozzunk hát a nélkülözőkért!”) A korabeli *zelóták* (ahogyan a mindenkori zelóták is,

ld. például Che Gevara) fegyveres erővel akarták megvalósítani az igazságos társadalmat, ahol nincs kizsákmányolás, és ezért nincs nyomor.

Jézus, aki sosem vigasztalta a szenvedőket a mennyországgal, hanem „orvosolt a nép körében minden betegséget és gyengeséget” (Mt 4,23), másképp gondolta, mégpedig úgy, hogy ***megtért emberek közreműködésével*** kell az éhezőknek jóllakniuk, az ő jóságuk és segítségük nyomán kell a síróknak ismét örülniük. Egészen konkrétan megmondta tanítványainak, amikor szembesültek az éhező emberekkel: „Ti adjatok nekik enni” (Mk 6,37)! Hasonlóan konkrétan nyilatkozott a sírás egyik legfőbb és leggyakoribb okát, a betegséget illetően is: „Menjetek, gyógyítsátok a betegeket” (Lk 9,2)! Általánosságban pedig úgy fogalmazott: „Tegyetek jót, anélkül hogy valamit is visszavárnátok” (Lk 6, 35)! – Vagyis Jézus szerint Isten úgy akar segíteni a szenvedőkön (*és nem is tud másképp!!*), hogy akiknek több jutott, azok segítsenek a rászorulókon, akik jobb helyzetben vannak, azok segítsenek a bajban lévőkön.

Ebből aztán levonhatjuk azt a következtetést, hogy az a jó, amit megtehetnénk, de nem teszünk meg, az az a jó, amit Isten szeretne megvalósulva látni, de a mi hibánkból nem tudja megtenni, mivelhogy gyakorlatilag csak általunk tud cselekedni. Isten országának elfogadása és hirdetése tehát arra ösztönöz minket, hogy *személyesen is megosszuk kenyerünket az éhezőkkel, és „politikailag” is elköteleződjünk a szegények java mellett* (az idézőjel a „politikailag” szóban arra utal, hogy Jézus nyomában csak erőszakmentes megoldások jöhetnek szóba, és egyáltalán: a hatalmi politikáétól eltérő megoldások).

(1992)

Hamis vagy okos sáfár?

(Lk 16,1–9)

Ez a példabeszéd sok fejtörést okozott már a magyarázóknak. A fő kérdés természetesen az, *hogyan lehetséges, hogy Jézus egy tolvajt és csalót állít példaképül, s a végén még külön is megdicséri ügyeskedését.* A régi (és a mai) keleti életnek (a példabeszéd „Sitz im Leben”-jének, „életbe ágyazottságának”) a tanulmányozása azonban közelebb vitt a megoldáshoz, és ma talán már tudjuk helyesen értelmezni.

A Jézus korabeli gazdagsági rendszer fontos szereplői voltak a bérlők. Közéjük tartoztak például a *vámosok* is, akik voltaképpen vám- és adóbérlők voltak, azaz közvetítők az állam és az adófizető polgárok között; csak hogy nem egyszerűen behajtották az állam által kiszabott adókat, vámokat, hanem rendszerint (fenyegetéssel vagy nyílt erőszakkal) *igazságtalanul többet követeltek, mint ami előírás volt*, mai kifejezéssel élve – tisztességes megélhetésükön túl is – a saját zsebére dolgoztak.

Ugyanennek a vállalkozási formának egy másik megnyilvánulásáról hallunk a „hűtlen sáfár” példabeszédében. A városban lakó gazdag földesúr gyakran egy *intézőre*, sáfárra bízta falusi birtokainak kezelését; ő aztán kiadta bérbe a földeket helybelieknek, mondhatnánk „albérlőknek” (a példabeszédben ezek jelennek meg „az úr adósaiként”), a termés bizonyos részének beszolgáltatását szabva meg bérleti díjként. Csak hogy ezek az intézők nagyon sokszor *nem annyi bérleti díjat, azaz termésrészt követeltek az „albérlőktől”, a földek megművelőitől, amennyit a földesúr kiszabott* (s ami az ő „fizetésüket” is magában foglalta), *hanem sokkal többet*, hogy ebből a többletből gyorsan meggazdagodjanak.

Ez a háttér a szóban forgó példabeszédnek is. Egy ilyen csaló intézőről van szó az elején. De tudatosítsuk még egyszer, hogy az intéző nem az urát, a földesurát csapta be (legalábbis közvetlenül semmiképpen sem), hanem azokat a parasztokat, akiknek kiadta művelésre a földeket – ugyanis *nem 50 hordó olajat és 80 zsák búzát követelt tőlük, amennyit az úr kiszabott, hanem 100 hordó olajat és 100 zsák búzát* (a példabeszédben persze már eleve ezzel találkozunk a parasztok „tartozásaként”, ez áll az adóslevelükön, és ez teszi nagyon nehezzé a helyes értelmezést!).

Amikor aztán az intéző megtudja, hogy följelentették, „bevádolták az úrnál”, és ura le fogja váltani, közeleg az elszámolás napja, őt pedig a nélkülözés fenyegeti, akkor magába száll, és a legokosabbat teszi, amit abban a helyzetben tehet: *elengedi a parasztnak a tartozásnak azt a részét, amelyet ő zsarolt ki tőlük, vagyis a plusz 50 hordó olajat, illetve 20 zsák búzát* (amikor ezt írják rá az „új” adóslevélre, voltaképpen akkor jön létre a földesúrral kötött eredeti szerződés!), vagyis: nem az urát csapja be, nem annak vagyonából sikkaszt, hanem (a kiszarolt plusz olaj-, illetve búzamennyiség elengedésével) visszaadja a parasztnak azt, amit jogtalanul követelt tőlük. (Effajta állapot-helyreállításról beszél Zakeus is, de ő még ennél az intézőnél is nagylelkűbb, mert csalásainak négyszeres megtérítését ígéri: Lk 19,8.)

Mondhatnánk úgy is, hogy *a kezdetben csaló-zsaroló intéző most, a szükséghelyzet szorításában megtér, jó útra tér*, és ez valóban dicséretes és okos cselekedet: bűnének beismerésével egyrészt enyhíti urának haragját, másrészt a jogtalan tartozás elengedésével megnyeri magának a parasztokat, akik így feltehetően kibékülnek vele, és elbocsátása után szívesen segítenek rajta, befogadják őt házukba (legalábbis amíg talpra nem áll).

Jézus tehát nem a rafinált csalót állítja példaképül és dicséri meg, hanem a *megtérő intézőt*, az okos embert, aki felismerte az óra parancsát, és a döntő pillanatban rátalált és rátért a helyes útra. Mint ahogy a tékozló fiú példabeszédében (Lk 15, 11-32) *nem* azt dicsérte meg, hogy a kisebbik fiú elverte a vagyonát és elzüllött, *hanem* hogy – ha kényszerhelyzetben is, de – visszatért a helyes útra és az atyai házba, azaz *nem* a tékozló *fiút* állította példaképül, *hanem* a tékozló fiú *megtérését*, megjavulását.

A megtérő intező példabeszédével arra figyelmeztet hát minket Jézus, hogy *figyeljünk oda az intő jelekre* (ilyen jel lehet valakinek a jósága irántunk, mint Jézusé Zakeus iránt, de lehet az is, hogy nehéz helyzetbe kerültünk korábbi helytelen viselkedésünk miatt, mint a tékozló fiú vagy a kezdetben csaló intező), és *okulva* a figyelmeztető jelekből, idejében *változtassunk* helytelen magatartásainkon.

Ha pedig a példabeszédnek ezt az általános mondanivalóját konkretizálni akarjuk, akkor *elsődlegesen a pénzhez fűződő viszonyunkra kell alkalmaznunk*, nevezetesen: arra hív föl, hogy jól sáfárkodjunk a pénzünkkel és egyéb anyagi javainkkal, ami annyit jelent, hogy amennyire csak lehetséges, a rászorulókat támogatására használjuk fel.

(1995)

Egyetemes szolidaritás

(Lk 6,27–38)

*Bulányi Györgynek,
hálával és tisztelettel*

Ha van valami, amiben a szakemberek egyetértenek, hogy az hitelesen eredeti, sajátosan jézusi, akkor az Jézusnak az ellenségszeretetről szóló tanítása. Az idők folyamán persze ezt is *kifacsarták, kimagyarázták*, úgyhogy lényegileg semmi sem maradt belőle, legfeljebb néhány csökevénye a „szentek” számára. Aki azonban becsületes, az legalább annyit elismer: Igen, Jézus ezt mondta, szeretetünknek az ellenségeinkre is ki kell terjednie – kivétel és feltétel nélkül.

Gyakori vitatéma, mi is ennek az ellenségszeretetnek a tartalma, és hogyan lehet megvalósítani. A tiszta szívű ember számára ezek nem is olyan nehezen megválaszolható kérdések, hiszen elég arra gondolnia, hogy úgy cselekedjen másokkal, ahogyan az adott helyzetben másoktól megkívánná önmaga számára (Mt 7,12). Ennek az elvnek az alkalmazása minden konkrét helyzetben megadja a szükséges eligazítást. Nem is ezeket a kérdéseket akarom hát feszegetni, hanem azt, **mi lehetett ennek a jézusi tanításnak a forrása**, a gyökere, hogyan juthatott Jézus arra, hogy ezt az eszmét képviselje, és mitől volt képes arra, hogy a gyakorlatban megvalósítsa (ld. *Hogyan szerette Jézus az ellenségeit?*). *Két forrást látok*: az egyik Jézusnak Istenről alkotott képe, a másik Jézus szolidaritása az emberekkel.

Új istenképből új ethosz fakad. – *Jézus úgy gondolta, látta, élte meg, hogy Isten abszolút jóság, és jósága válogatás és feltétel nélkül mindenkire kiterjed* (minden emberre, sőt minden teremtményre, vö. Mk 16,15). *Honnan tudta ezt, mitől volt bizonyos ebben?*

Egyrészt „karizmatikus” tapasztalásból, a Jordán-beli alámerülésekor szerzett (isten)élményéből (Mk 1,9-11): Úgy megy oda, hogy hisz a büntető Istenben, aki hamarosan tűzben pusztítja el a gonoszokat (talán fél is ettől az Istentől?); alámerül a vízbe, amely teljesen beborítja, és ez (függetlenül attól, mennyi ideig tartott) a halált és a halálfélelmet idéz[het]i föl benne, pontosabban az Istentől, az ítélő-pusztító Istentől jövő halált és az ettől való félelmet; aztán fölbukkan a vízből, ismét lélegezni (= élni) tud, és ez a pillanat tört része alatt azzal az élménnyel tölti el, hogy Isten egészen más: Isten levegőt ad, Isten életet ad; Isten mindenkinek ad levegőt, Isten azt akarja, hogy mindenki éljen; következésképpen Isten senkit sem akar elpusztítani, Isten mindenkire kivétel nélkül egyformán jó! Amiből természetesen az is következik, hogy megéli: a Keresztelő János által képviselt istenkép hamis.

Másrészt a tiszta szív és a józan ész összekapcsolásából. Vegyünk egy példát! Két (hívő) ember saját szemével látja ugyanazt aényt: Isten napja a gonoszok földjére ugyanúgy süt, mint a jók földjére, és az eső sem áll el az igazak földjének határán, hanem a bűnösök vetésére is hullik (vö. Mt 5,45). Ugyanolyan szemmel, de különböző szívvel nézik ezt aényt (a „szív” az embernek Istennel kapcsolatos érzékszerve...), és ezért különböző értelmezésre jutnak. Az, aki megrögzült az igazságosságban, azt fogja mondani, hogy Istennek ez az egyetemes jósága csak látszólagos, és eljön az idő, amikor Isten megfizet a gonoszoknak, és mostani látszatboldogságukat le fogja vonni a számlájukból. A torzulatlan, „tiszta szívű” (Mt 5,8) ember azonban egyszerűen érvényesülni hagyja a pozitívényt: Isten napja a gonoszokra is süt, és józan ésszel levonja a következtetést: Isten a gonoszokat ugyanúgy szereti, mint a jókat.

Jézus ilyen „tisztá szívű” ember volt, aki ráadásul nem vágta sutba józan paraszti eszét; sőt *egy másik következtetést is levont* abból, amit „karizmatikusan” megélt és amit „tisztá szívével” látott (tudjuk, „jól csak a szívével lát az ember”): Ha egyszer Isten jó a gonoszokhoz is, akkor az embernek is jónak kell lennie gonosz embertársaihoz, hiszen csak így lehet (méltó) „fia” Istennek (vö. *Isten fía*).

De talán nem tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy Jézus nem csupán ezzel a józan következtetéssel jutott el az ellenségszeretet tanítására, hanem a következtetést megelőző (és azt kísérő) *belső élmény folytán is*: Ha egyszer átélte, hogy Isten válogatás és feltétel nélkül jó, akkor teljesen természetes volt számára, hogy ő is válogatás és feltétel nélkül jó legyen mindenkire, sőt, hogy minden embernek ilyennek „kell” lennie: nem külső kényszer vagy parancs miatt, hanem természetes belső indítatásból.

Szolidaritás személyválogatás nélkül. – A jézusi ellenségszeretet másik forrása is a szívvel (a szív egy másik képességével) függ össze. Több alkalommal is azt olvassuk Jézusról, hogy „*megesett a szíve*” valakiken (Mt 9,36; 14,14; 20,34; Mk 1,41; Lk 7,13); mai szóval talán úgy mondhatnánk: szolidáris volt (szolidaritás = együttérzés, az együttérzésből fakadó cselekedetek, közösségvállalás).

Persze *a szolidaritás önmagában véve egyáltalán nem volt ismeretlen Jézus társadalmában*, sőt állítólag a presztízs és a pénz után a harmadik legfontosabb dolognak számított a szolidaritás, pontosabban annak egyik fajtája, a csoportszolidaritás, például a családi szolidaritás (a család a szélesebb rokonságot is jelentette!): nemcsak hogy testvérüknek, apjuknak, anyjuknak stb. tekintették a család tagjait, hanem azonosultak is velük: a család valamely tagját ért sérelmet minden tag a saját sérelmének érezte; az egyik tag szégyene mindnyájuk szégyene volt; bármelyikük elmondhatta egy kívülállónak: „Amit a legkisebb testvéreim közül egynek tettetek, azt velem tettétek” (vö. Mt 25,40), vagy saját családjá tagjainak: „Aki titeket, befogad, engem fogad be, aki titeket szégyell, engem szégyell” (vö. Mt 10,40; Lk 10,16). Nem mintha szükséges lett volna, hogy ilyeneket mondjanak, mert mindez magától értetődő volt. De ugyanígy létezett a baráti kör szolidaritása, a „céhek” szolidaritása, az „osztályszolidaritás”, vagy az olyan „elitista szekták” szolidaritása, mint a farizeusoké vagy az esszénusoké, és természetesen a honfitársak közötti szolidaritás is.

Csak hogy ezekre a csoportszolidaritásokra éppen az volt jellemző, hogy csoportszolidaritások voltak, vagyis *a szolidaritás véget ért a csoport határainál*. Mózes törvénye azt írta elő (3Móz 19,11.16-18): „Senki közültek ne lopja meg... és nem csapja be *a népéből valót*... Ne rágalmazd *tieidet*... Ne táplálj gyűlöletet szívedben *testvéred iránt*... Szeresd embertársadat (értsd: *honfitársadat*) úgy, mint önmagadat!” Természetesen az „alacsonyabb szintű” csoportokban is ez a szemlélet uralkodott: Ha a csoport egyik tagját (más csoportból valók) kirabolták vagy megölték, a csoport minden tagja kötelességének érezte, hogy bosszút álljon („szemet szemért, fogat fogért”, Mt 5,39). Magyarul: A „Szeresd embertársadat, mint önmagadat” itt csak a csoportszolidaritásnak az egyik esete, és ez *a csoportszolidaritás mindig önző és kirekesztő szolidaritás*; ahogyan Kumránban következetesen meg is fogalmazták: „Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet” (vö. Mt 5,43).

Jézusnak azonban nemcsak „tisztá” szíve volt, hanem hatalmas szíve is. Az általa megélt és gyakorolt szolidaritásban az volt a döbbenetes és forradalmi, hogy nem ismert határokat; az ő szolidaritása nem állt meg sem a család, sem a baráti kör, sem a céh (ma: cég...), sem a vallási felekezet, sem a honfitársi kör... határán: *Jézus minden emberrel szolidáris volt*. Mondhatnánk úgy is: nem a családjával, a barátaival, a vele egy hiten lévőkkel, a népével, hanem az emberrel volt szolidáris (és csak ennek alárendelten a családjával, népével stb. is), következésképpen az ellenségeivel is szolidáris volt, legyenek azok farizeusok, megszállók

vagy éppen a keresztre feszítői. Ezért taníthatta és tanította is: „Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért” (Lk 6,27-28).

Ez természetesen azt is jelenti, hogy *Jézus suba alatt megváltoztatta a „felebarát, embertárs” (akkoriban érvényes) jelentését*, amikor kiterjesztette az ellenségre is (vö. Lk 10,27-28.29-37). Még döbbenetesebb, ha meggondoljuk, hogy *ezzel kiterjesztette az „ember” (akkoriban érvényes) fogalmát is*, hiszen az ószövetségi (és ma is általános!...) értelmezésben csak az én csoportjaimba tartozók az emberek. „Szeresd ember-társadat, mint önmagadat” – aki kívül van a te csoportjaidon, annak a nyomorát nyugodtan elnézheted, s ha ellenségesen viselkedik veled szemben, nyugodtan gyűlölheted, sőt meg is ölheted („jogod van az önvédelemhez”...), hiszen ő nem „felebarátod”, nem ember, hanem „közömbös kívülálló”, vagy az „ellenséged”. Jézus azt mondja: Az ellenség is ember! Ne hagyd éhezni, mert ez ugyanaz, mintha önmagadat vagy a saját gyerekeidet éheztetnéd! Ne gyűlöld, mert ez ugyanaz, mintha önmagadat vagy a feleségedet gyűlölnéd! Ne öld meg, mert ez ugyanaz, mintha önmagadat vagy az anyádat ölnéd meg!

Ilyen egyszerű tehát Jézus ellenségszeretetének másik forrása: szolidáris volt az emberrel, és minden embert embernek tekintett.

(1998)

Megelőlegezett szeretet

(Jn 7,53–8,11)

Az ebben a történetben leírt esemény *minden valószínűség szerint Jézus működésének utolsó napjaira (legfeljebb heteire) esik*, amikor egyrészt Lukács szerint (21,37) „napközben a Templomban tanított, éjszaka azonban kiment az Olajfák hegyére” (Márk-Máté: Betániába), és ott tartózkodott, másrészt élete már közvetlen veszélyben forgott (ezért is ment ki az Olajfák hegyére?); ezt a helyzetet Lukács már a 19,47-48-ban így foglalja össze: „Ott tanított mindennap a Templomban. A főpapok, az írástudók és a nép vezetői életére törtek...”

Az egyik kora reggel, amikor ismét megjelent a Templomban (Lk 21,38 és Jn 8,2 szinte szó szerint megegyezik), „a farizeusok és írástudók egy házasságtörésen ért asszonyt hoztak oda, és középre állították”. Az „erkölcs őrei” feltehetően szokásos szimatoló körútjukról tértek vissza zsákmányukkal: magánházaknál és nyilvános szórakozóhelyeken egyaránt tevékenykedtek.

Közlük Jézussal a tagadhatatlan tényállást, majd azt, hogy Mózes törvénye mit rendel az ilyen esetre (ti. halálbüntetést – 5Móz 22,22 –, ami gyakorlatilag a megkövezés), és **megkérdzik a népszerű rabbit, akiről közismert irgalmassága** és a bűnösök iránti szeretete, mi az ő véleménye. Az evangélium szerint „ezzel próbára akarták tenni, hogy aztán bevádolhassák”; az utolsó napok légkörében ez nagyon is lehetséges, mégsem szükségszerű feltételezni: elég, ha azt gondoljuk, hogy tisztességes és ügybuzgó, de engedelmes teológusok voltak, már ti. Mózesnek akartak engedelmeskedni (hiszen arra hivatkoznak, hogy „Mózes azt parancsolja a törvényben...” – amelyet hitük szerint mintegy Isten diktált neki).

Mindazonáltal **kérdésük sokszorosan rafinált – és életveszélyes** (akárcsak az a kérdés volt, szabad-e adót fizetni a császárnak, Lk 20,22): Jézus négyszeresen kínos helyzetbe kerül. Ha megengedi a megkövezést, akkor (1) szembekerül Róma törvényével, mellyel a kivégzések jogát magának tartotta fenn, (2) pusztulni hagyja az asszonyt és (3) szembekerül saját elveivel is; ha megtiltja a megkövezést, akkor (4) szembekerül a zsidók törvényével, mely Isten törvényének számított. Ezek közül az 1-es és a 4-es szembekerülés mint lázadónak, illetve törvényszegőnek az életét veszélyezteti! Olyan választ kellene tehát adnia, amely egyszerre felel meg mind a négy, egymást kizáró követelménynek. Abszolút képtelenség, mondanánk mi.

Lehet, hogy egy pillanatig Jézus is habozott, és ezért „hajolt le és kezdett ujjával írni a földön”. Talán időt akart nyerni a gondolkodásra. De ez nem valószínű, hiszen az adózás kérdésekor is tesz egy látszólag időhúzó gesztust („Hozzatok ide egy adópénzt”), valójában már tudja, miért kéreti oda a pénzt. Ebben az esetben viszont eleve **azért hajolt le, hogy valamit írjon a porba. De mit?**

Sokan és sokszor találgatták ezt, és *két válasz* látszik a legvalószínűbbnek. *Az egyik:* annak a törvénynek a szövegét írta le, amelyre a vádlók hivatkoztak, amely azonban ilyen esetben azt is előírta, hogy a bűntárs férfit is ki kell végezni (5Móz 22,22); *a másik:* jelképesen Jeremiás 17,13-ra akarta emlékeztetni őket (esetleg ezt a mondatot írta is): „A porba íratnak [értsd: megsemmisülnek] azok, akik elpártolnak tőlem, mert elhagyták az Urat, az élő vizek forrását.”

Az első változat mellett szól könnyebb érthetősége, *a második* mellett az, hogy magasabb, elvi síkon ad választ a kérdésre (és mint prófétai jelképes cselekedet is jobban illik Jézushoz, meg persze tartalmilag is jobban illik hozzá, mint a ragaszkodás a mózesi törvényhez). Mindenesetre az utóbbi azt jelenti, hogy a törvény szigorát érvényesíteni szándékozó vádlókat

Jézus Isten ítélete elé utalja, amelynek alapján *minden* ember bűnös, tehát Istennek *mindenkit* a porba kellene írnia, azaz meg kellene semmisítenie. A prófétai jelek iránt érzékkel bíró embereknek ebből meg kellett volna érteniük, hogy semmi alapjuk sincs a másik ember elítéléséhez, és inkább saját bűneiken kellene elgondolkodniuk.

Egyelőre azonban, úgy látszik, nem értik, vagy nem akarják érteni Jézus jelképes válaszát, ezért tovább faggatják, mire elhangzik tőle a történelem egyik legzseniálisabb mondata: **„Aki bűn nélkül van közületek, az dobja rá az első követ!”** (Nem sokkal korábban hasonló zsenialitással válaszolt az adó kérdésében, Lk 20,25.) Ez a válasz pofon egyszerű, ugyanakkor elképesztően szellemes, és *egyszerre felel meg mind a négy fönti (egymást kizáró) követelménynek*. Csak olyan ember lelkében fogalmazódhatott meg, akire szó szerint érvényes volt ellenfeleinek róla adott jellemzése: „Mester, tudjuk, hogy igazmondó vagy, Isten útját az igazsághoz híven tanítod, és nem mások szerint igazodol, mert nem vezet emberi tekintet” (Mt 22,16), és aki mindennel leszámolt, semmilyen önérdék nem vezeti, és nem félti az életét.

Tehát: „Aki bűn nélkül van közületek, az dobja rá az első követ!” Bámulatunkat csak fokozza, ha tudatosítjuk még, hogy *egyfelől Jézus úgy akadályozza meg a megkövezést, hogy felszólít rá* (csupán a kezdés sorrendjét állapítja meg: „az dobja az első követ”), s hogy *másfelől felszólítását a megkövezés végrehajtásának korabeli gyakorlatából vette* – egy lehetfinom, ugyanakkor gyökerekig ható módosítással. Az volt ugyanis a szokás, hogy a kövezés kezdetén valamelyik vezető ember, vagy a jelenlévők közül a legidősebb felszólította a szemtanú[ka]t egy bevett formulával: „Aki közületek *szemtanúja* a bűnnek, az dobja az első követ” (5Móz 17,7). Jézus viszont, látszólag (!) azonosulva a felfogásukkal, és látszólag magára öltve a bíró szerepét, így parancsolja meg a kövezés megkezdését: „Aki közületek *bűn nélkül van*, az dobja rá az *első* követ!” – aztán jöhetnek a többiek...

Majd ismét lehajol, és tovább írogat a földön. Talán nyomatékosítani akarta ezzel, hogy Istennek mindnyájukat „a porba kellene írnia”, el kellene törölnie a föld színéről? Talán azért hajolt le és maradt csöndben, hogy ne járasson le senkit, és mindenki az ő tekintetétől való félelem nélkül gondolkodhasson el és dönthessen? (Lehet, hogy ez a tapintat vezette már az első lehajlaskor és írogatáskor?) Talán a szeretetparancsot kezdte írni: „Szeresd az Urat, a te Istenedet... Szeresd felebarátodat, *mint önmagadat*”?

Mindenesetre szavai nyomán **„azok egymás után eltávoztak, kezdve az idősebbeken”**. Ez nem gyávaság, hanem bátorság volt részükről, mert aki elindult, az ezáltal megvallotta, hogy bűnösnek tartja magát, és kockáztatta az „igazak” gúnyolódását, vagy éppen a fiatalokét, akiknek még nem volt annyi alkalmuk (ilyen) bűn elkövetésére, vagy akik jobban féltek attól, hogy kiderül bűnösségük. Annyit biztosan állíthatunk, hogy aki elsőként távozott, az a valódi Isten diadalmenetét nyitotta meg: azét az Istenét, aki a bűnbánó bűnöst minősíti igaznak, és nem az öntelt, saját jóságáról meggyőződött (vallásos) embert (Lk 18,9-14).

Végül Jézus egyedül marad a középén álló asszonnyal (milyen gyönyörűen fogalmaz Ágoston: Relicti sunt duo: misera et misericordia), aki, szerencsétlen, talán még mindig remeg, hogy utolsó bírāja (aki megmentette az életét, de akinek talán egyedül lenne némi alapja ítéletet mondani) mit fog szólni.

Jézus ekkor fölegyenesedik, és megkérdezi: „Asszony, hol vannak a vádlóid? Senki sem ítélte el téged?” Az asszony végképp fellelegezhet: ez a bátor és okos férfi, aki úgy mentette meg őt, hogy közben kockára tette a saját életét (!), nem érdeklődik sem a tette iránt, sem a partnere iránt, sem esetleges mentsége iránt, hanem csak vádlói iránt. *Jézus kérdései* aligha fejeznek ki meglepetést vagy meglegedettséget, még kevésbé gúnyt az eltávoztak iránt, hanem *feltehetően az asszonyt akarják szóra bírni, és megkönnyíteni számára a választ*. Micsoda

tapintat megintcsak, ha feltételezésünk helyes! Ennél könnyebb kérdést azonban semmiképp sem tehetett volna föl Jézus, és a válasz sem lehetett ennél könnyebb: „Senki, Uram!”

Erre aztán **elhangzik a végső felmentés Jézus részéről**: „Én sem ítélek el” (*kata-krinó*: ez nem azt jelenti, hogy az asszony nem követett el bűnt, hanem hogy Jézus, illetve az általa képviselt Isten nem ítéli *el* és nem bünteti meg a bűnöst sem...!), *majd az evangélista szerint hozzáteszi*: „Menj, és többé ne vétkezzél!”

Lehet, hogy ezt valóban hozzáfűzte, hiszen nincs ellentétben Jézus szemléletével, de a magam részéről *szívesen képelem azt, hogy Jézus ezt a felszólítást már nem mondta*. Talán azért sem, mert elég realista volt ahhoz, hogy tudja, nem olyan egyszerű „többé nem vétkezni”, de még inkább azért, mert Jézus zseniális pedagógus (is) volt, aki tudta, hogy nem kell erre külön figyelmeztetni a bűnöst, mivel az magától is tudja, hogy nem lenne szabad többé vétkeznie, és végül mert Jézusban fantasztikus tapintat volt, és aligha akarta az asszonyt még ilyen áttételes módon is múltbeli bűnére emlékeztetni (ami megintcsak fölösleges lett volna, hiszen amúgy is emlékezett rá).

Mi tehát a lényegi mondanivalója ennek a történetnek? – 1) Jézus, illetve az az Isten, akit ő képviselt, bármifajta feltétel nélkül megbocsát a bűnösnek (a maga részéről), ennek még a bűnös bűnbánata sem feltétele (az asszony a bűnbánat legcsekélyebb jelét sem mutatja!). – 2) Senki embernek semmiféle alapja és joga nincs arra, hogy (bíróilag) bármiért is **el-ítéljen** egy másik embert, és valamilyen büntetést végrehajtson rajta. (Más dolog egy-egy tett morális **meg-ítélése**!) – 3) A bűnösök „meggyógyításának” (vö. Mt 9,13c) egyetlen lehetősége, ha „megelőlegezzük” nekik a szeretetet, ha szeretetet ajándékozunk nekik *anélkül, hogy azt előzetesen a legcsekélyebb módon is „kiérdemelték” vagy „megszolgálták” volna*. Jézus ezt gyakorolta – a házasságtörő asszonnyal, Zakeussal (Lk 19, 1-10, ahol azonban az utolsó versek helyes sorrendje: 9-10-8!), vagy azokkal a vámosokkal, akiket meghívott az asztalához (Mt 9,10 és 9,13c: *kaleó* = az asztalhoz kérni, vendégségbe meghívni, vö. Mt 22,3).

A kereszténység igen hamar, talán rögtön megtagadta ezt a jézusi gondolkodás- és viselkedésmódot, nem követte az ő nagyvonalú jóságát, helyébe („visszazsidósodván”) az erkölcs-csöszködést és az unalomig ismételt bűnbánati intelmeket állította. *Drámaian igazolja ezt, hogy a házasságtörő asszony történetét egyszerűen kihagyták az evangéliumokból*, azokon kívül maradt fenn, és legkorábban a 3., de valószínűleg csak a 4. században került be a kánoni evangéliumok bizonyos kódexeibe (eredeti helye nem is János-evangélium, hanem feltehetően Lk 21,38 után következett). A (jóhiszemű?) tettesek *talán a krisztológusok* voltak, akik attól tartottak: a történetből az olvasható ki, hogy Jézus önmagát is bűnösnek tartotta („Aki bűn nélkül való, az dobja az első követ – Én sem ítélek el”), *vagy azok a kiskaliberű férfiak*, akik attól tartottak, hogy a bemutatott jézusi viselkedés menlevelet ad feleségüknek a házasságtörésre („nem ítélek el”).

Annyi tény, hogy mérvadó körök (férfiak!) *hidegvérrel némítottak el egy jézusi hagyományt*: az egyház érvényesítette saját álláspontját, és talán el sem tudta képzelni (akárcsak ma...), hogy „alapítója” más állásponton lett volna – mérhetetlen károkat okozva ezzel az utókornak.

(1998)

Legyőzte a világot?

(Jn 16,33)

„Azért mondtam ezeket nektek, hogy békességtek legyen bennem. A világban üldözést szenvedtek, de legyetek bátrak: én legyőztem a világot!”

Hogy jól értsük Jézus buzdítását, azt tanácsolom, *próbáljuk meg ez egyszer „idegen fülekkel” hallgatni, mintegy kívülállóként* – ne úgy, mint akik jól ismerik, s különben is megszokták, hogy egy-egy ilyen kijelentést magától értetődően készpénznek vegyenek, mert hát, ugye, ezek mégiscsak a „dicsőségesen feltámadt” Krisztus szavai, „a megváltás diadalának” kifejezői és hasonlóké. Próbáljuk csak egyszer egy kívülálló füleivel hallgatni ezeket a szavakat! Egy kívülállóéval, akit nem érdekel sem Krisztus, sem Isten, sem evangélium, nem is látja azt a rettenetes nagy diadalt, amit Jézus aratott – próbáljuk csak beleélni magunkat, milyen gondolatokkal, milyen érzésekkel hallgathatja ő ezt az állítást: „Én legyőztem a világot”. Nem kell-e szükségképpen azt gondolnia: „Ugyan, kérem, ekkora beképzeltséggel és nagyvási mániával még életemben nem találkoztam! Utaltassák be az illetőt zárt osztályra!”

Jó lesz, ha nem botránkozunk meg e képzeletbeli idegen reakcióján. Segíthet nekünk, hogy leszálljunk a „diadalmas világnézet” fellegeiből a valóság göröngyös talajára. Nézzük meg innen, testközelből ezt a kijelentést, hogy „én legyőztem a világot!”

Először is: **Ki mondta ezt?** *Egy szegény néptanító* (vagy ahogyan a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia egyik professzora titulálta: – „egy mezei teológus”), akinek se pénze, se posztója, hatalma még kevesebb, csak egy tucat ágrólszakadt tanítványa. Minden erejét megfeszítve nagyjából ennyit tudott „meghódítani” a világból, ezt is egy isten háta mögötti provinciában, egy közismerten kissé raplis nép körében. Voltak ugyan rajongói nagyobb tömegben is (pár ezer ember talán), de amikor kiderült, hogy királynak, hadvezérnek nem alkalmas, rövid úton odébbálltak. Talán agyára ment a sok kudarc, hogy istenülő vágyait most kivetíti a valóságba, mondván: „Én legyőztem a világot”?

Az sem közömbös: **Mikor mondta ezt?** Azon a bizonyos utolsó vacsorán, ami amolyan búcsúvacsora volt, s akkor sem járnánk messze az igazságtól, ha paradox módon azt mondanánk: a saját halotti tora. Ekkor már tudja, hogy készen van a halálos ítélete, tudja-sejti, hogy a tizenkét ágrólszakadt egyike az árulója, tudja, hogy már nem sok van hátra, és hamarosan kivégzik a legborzalmasabb módszerek egyikével. Itt van tehát valaki *az élete mélypontján*, s nem hogy pénze-posztója, tekintélye, hatása vagy hatalma nincsen, de voltaképpen már az élete, a puszta léte sem az övé, mint valami közönséges rablógyló, úgy fogják pár óra múlva fölakasztani, és erre kijelenti, hogy „Én legyőztem a világot”!

És kiknek mondta ezt? *Egy tucatnyi szerencsétlen földönfutónak*, akiknek legtöbbje írni-olvasni sem tud, akik lelkesedni, népük gyermekeiként világbirodalmi álmokat kergetni ugyan tudnak, akik tettek is nemrég egy pár hangzatos hűségnyilatkozatot, de akik úgy szóródnak majd szét, mint a szélfúttá pelyva, amikor már nem babra megy a játék, s akik közül a legbátrabb (vagy csak lehangosabb) pár óra múltán egy cselédlány előtt sem meri majd vállalni, hogy ismeri azt, aki most kijelenti, hogy ő „legyőzte a világot”.

Most, hogy már látjuk, ki mondta ezt, mikor és kiknek, azzal is szembenézhetünk, **mit is mondott**. Egy biztos: *valami nagyon sajátosat kellett értenie azon*, hogy „legyőzte a világot” – ha feltételezzük róla, hogy épeszű volt és az örületig fokozódott nagyvási mániában nem

szenvedett. Márpedig – ismerve előéletét – minden okunk megvan arra, hogy ezt feltételezzük. Mire gondolhatott, amikor azt mondta: „Én legyőztem a világot”?

Talán valami ilyesmire: „Bizony, legyőztem a világot, mert összes erőivel és hatalmával, gazdagságával, minden csábító ígéretével és iszonytató fenyegetésével sem tudta elérni, hogy hozzá hasonljak és olyan legyek, mint ő. Bizony, *belém törött a világ foga*. Éppen azért, hogy csak szegény néptanító voltam és maradtam, sőt a végén már népem sem maradt; azért, hogy nem ragadtam meg a királyság lehetőségét, amikor tálcán kínálták (Jn 16,14–15); hogy annyi gonoszság közepette annyi jót tettem, s legfőképpen azért, hogy most sem nyúlok a világ eszközeihez és módszereihez, amikor »lenni vagy nem lenni« a tét. A »szemet szemért, fogat fogért« ördögi köre bennem megszakadt, az igazságszolgáltatás köntösébe bújt sátáni világ bennem letette a fegyvert az önfeláldozó jóság isteni világa előtt. De nem csupán ennyi az egész, bár ez magában véve is, bizony, világtörténelmi jelentőségű. A világnak majd meg kell tapasztalnia, hogy éppen a bukásom volt a legnagyobb győzelmem, hogy éppen a pusztulásomból szökken szárba a sok termés (Jn 12,31 – 12,24 – 12,32). Bizony, bármilyen furcsán hangozhat épp az én számból, épp most, épp ilyen hallgatóság előtt, bizony mégis igaz, hogy én legyőztem a világot.”

Ha megtoldjuk ezt a kijelentést egy értelmező szóval, akkor egyúttal össze is foglaltuk elmélkedésünk eddigi mondanivalóját. Ez a szó: „**magamban**”. Jézus ezt mondja: „Én legyőztem a világot – magamban” (vö. Jn 14,31!).

Már csak egy kérdésre kell röviden válaszolnunk: Mi hasznuk volt ebből a győzelemből tanítványainak, **mi hasznuk van belőle nekünk?** Az, hogy a világ részéről jövő üldözések közepette bátrak lehetünk és bátran cselekedhetünk (a szokásosan „bízzatok”-kal fordított szónak ez az eredeti értelme). Bátrak lehetünk és bátran cselekedhetjük a jót, mert Jézus példát adott nekünk (Jn 13,15) arra, hogy nem vagyunk menthetetlenül kiszolgáltatva a világnak, hogy legyőzhetjük – magunkban – a gonoszságot, hogy mi is megtörhetjük az ördögi kört. És mi rossz érhet minket, ha egyszer megdöntöttük magunkban a Rossz uralmát? (Ha a Világ Fejedelmének nincs bennünk semmije? – Jn 14,31). Akkor jézusi békénk lehet – az üldözések közepette is.

(1993)

Hatalmaskodás helyett szolgálat!

(Lk 22,25–27; Mk 9,35)

Az állatok csoportjaiban ismételten kitör a hatalmi harc, ha felnőtt egy új generáció; de ez csak addig tart, míg mindegyik egyed megtalálja (új) helyét a ranglétrán. Ez a harc ritkán véres, még ritkábban halálos; értelmes és az életet szolgálja, mint minden ösztön.

Az embernél sem önmagában véve rossz a hatalmi ösztön. Veszélyessé attól vált, hogy nincs merev ösztönszabályozás. Ezt *a szabályozó szerepet az emberi szabadság folytán a lelkiismeretnek kell(ene) átvennie*. Ha azonban ez nem történik meg, a hatalmi mámor kitörése mérhetetlenül pusztító és romboló, amint ezt mindannyian tudjuk és tapasztaljuk.

E mámor különböző formái közül az idézett lukácsi szakaszban **a politikai hatalmi mámor negatív hatásait és lehetséges gyógyszerét mutatja be Jézus**. (Ugyanez a probléma fölvetődik a családban és a munkahelyen, vagy éppen az egyházban is. A lelki hatalommal való visszaélésről beszél is például a teológusokkal és a papokkal folytatott vitáiban, vagy azok kapcsán, vö. Mt 23. fejezet.)

A zsidó Jézus zsidó tanítványaihoz szólva a („pogány”) „népek” uralkodóinak példáját hozza föl: Népük urainak adják ki magukat – noha minden zsidó tudja, hogy *Isten az egyedüli „Úr”* (vö. Mk 12,29) –, erőszakoskodnak és zsarnokoskodnak rajtuk, ráadásul még jötevőknek is hívatják magukat. (Ezzel Jézus leleplezi a mindenkori politikai propaganda hazug természetét is...)

De mi az orvosság a zsarnokság ellen? „Ledönteni a hatalmasokat trónjukról, és fölemelni a megalázottakat?” Magyarul: **forradalmat kell csinálni?** Ezt várták akkoriban Istentől (ahogy erről a Magnificat is tanúskodik, ld. Lk 1,52), és ebben akartak segédkezni neki a zelóták. Ez a megoldási javaslat persze ismételten fölmerül a történelem folyamán. Csakhogy a történelmi tapasztalat azt igazolja, hogy a forradalom révén legfeljebb az urak személye cserélődik ki és a társadalmi ranglétrán történnek helycserék, de a visszaélés a hatalommal nem szűnik meg, mert annak gyökere az ember szívében van. Ott kell rendet csinálni, hogy a helyzet valóban változzék.

Jézus ezért más utat mutat. Azt mondja: Ahelyett, hogy az uralkodók példáját követnétek, ti magatok **viselkedjétek másképpen a saját köreitekben, és ezzel adjatok új, jobb mintát** arra, hogyan kell az embereknek együtt élniük a társadalomban. Köztetek a „nagyok” önként szálljanak le a magas lóról, a legnagyobb viselkedjék úgy, mint a legfiatalabb, a vezető pedig úgy, mint a szolga. Azután *saját példájára hivatkozik*: ő vitathatatlanul a legnagyobb a tanítványaival alkotott csoportban, és vitathatatlanul annak vezetője („Mester”) – de nem uralkodik és nem zsarnokoskodik tanítványain, hanem szolgálja őket (és más embertársait is), tanítással, gyógyítással, ahogyan ezt a lábmosás szimbolikus gesztusával is kifejezte (Jn 13,2-11). (A régies hangzású és „elavult tartalmakat fölidéző” szolgálat mai megfelelője a szolidaritás, vagy a gyakorlatot még jobban hangsúlyozó segítségnyújtás lehet: segítségnyújtás minden bajba jutottnak, határok és feltételek nélkül.)

* * *

Érdemes itt kitérnünk Jézusnak arra a mondására, amely tartalmilag szorosan ide kapcsolódik, s amely szintén tanítványainak egyik „rangvitája” alkalmával hangzott el, amikor azok ismét azon vitáztak, ki (lesz) közülük a legnagyobb (minden bizonnyal a hön remélt messiási birodalomban, vö. Mk 10,37). Szokásos fordítása így hangzik: „**Aki első akar lenni**, az

legyen a legutolsó és mindenki szolgája” (Mk 9,35), és így látszólag ugyanazt a gondolatot fejezi ki, mint az imént vizsgált rész.

Elgondolkodtató azonban, hogy az eredeti szövegben kijelentő mód áll: „**a legutolsó lesz...**” (*estai*), nem pedig felszólító mód: „legyen...” (ami *estó* lenne). Nézzük hát meg, mi lehet a mondás értelme kijelentő módban.

Először is érdemes tudatosítanunk, hogy „**elsőnek lenni**” **nem ugyanazt jelenti** – ahogy első hallásra gondolhatnánk –, **mint „tökéletesnek lenni”, vagy „legjobbnek lenni”** (erkölcsi értelemben), amire Jézus más alkalommal biztat (Mt 5,48). A „tökéletességre” ugyanis mindenkinek törekednie kell a maga területén, ez természetes és egészséges dolog (vö. *Tökéletesség avagy radikalitás*); ebben a törekvésében senkit sem akadályoz az, ha mások is törekszenek a tökéletességre, sőt az sem, ha jobban megközelítik azt.

Ezzel szemben egy adott csoportban, közösségben, társadalomban csak egyetlen egy valaki lehet első; ezért *aki elsőre törekszik, annak mindenki mást vetélytársának kell tekintenie*, és a dolog természetéből (és szíve mélyéből) fakadóan azt kell kívánnia, hogy a többiek lemaradjanak mögötte (vö. pl. parlamenti választások). Aki elsősége tör, az nem a tökéletességet célozza meg, hanem csak azt, hogy több legyen (nem jobb!), mint a többiek, azaz olyan helyet akar magának, ahonnan lenézhet a többiekre, és lehetőleg parancsolhat nekik. Ez már nem természetes és egészséges, hanem helytelen és rossz dolog, mert *az embernek nem az a rendeltetése, hogy fölébe kerekedjék másoknak, hanem az, hogy együtt éljen (ko-operáljon) másokkal, sőt másokért éljen (pro-egzisztáljon, biblikus kifejezéssel: másokat szolgáljon)*.

Mindebből az következik, hogy **aki „első” akar lenni, vagyis aki önmagáért él**, a saját előmeneteléért, „anyagi-erkölcsi elismeréséért”, pozícióba kerüléséért és annak megtartásáért küzd ahelyett, hogy másokért élne, mások javát szolgálná, az **az erkölcsileg legértéktelebb ember, a „legutolsó” lesz** (*estai*) az adott csoportban, közösségben, társadalomban.

Jézus tehát itt is egy elemi igazságot, *az emberi élet egyik alaptörvényét mondja el*, azt, amelyet máskor úgy fogalmazott meg, hogy „aki meg akarja menteni életét, el fogja veszíteni, aki elveszíti, meg fogja találni” (vö. Lk 17,33), vagy úgy, hogy „aki megmagasítja (,fölmagasztalja”) magát, az majd kicsívét tétetik” (vö. Lk 14,11; 18,14; Mt 23,12; 18,4).

Ez az értelmezés egyúttal arra is rávilágít, hogy *az „és mindenki szolgája” a vizsgált mondat végén minden bizonnyal nem eredeti, hanem csak Márk szerkesztői betoldása*, amit nem egészen alaptalanul tett meg, hiszen ezzel tömören utal a jézusi mondás hiteles megfordítására: „a szolgálat tesz valóban naggyá” (ld. Lk 9,48c: „Aki a legkisebb közöttetek, az a nagy [ti. Isten előtt, vagy ha úgy tetszik: erkölcsileg]”; érdemes itt fölfigyelni arra, hogy Jézus azt mondja, „nagy”, és nem azt, hogy „első”); csak hogy – a jézusi mondanivalót tekintve – kijelentő módban nincs értelme a mondat befejezésének, hiszen épp a valósággal ellenkezőt állít: „Aki első akar lenni, ...az lesz mindenki szolgája”, holott a valóságban „az lesz mindenki ura”. Ha mégis meg akarnánk tartani a márki betoldást, akkor valóban felszólító értelemben lenne csak értelme a mondatnak: „Aki első akar lenni, legyen a legutolsó és mindenki szolgája”, ebben az esetben viszont a kicsiség nem más, mint taktikai eszköz a felemelkedéshez. Aligha jézusi ajánlás ez. (Sajnos nagyon könnyű ebben az értelemben félreérteni Lk 14,7-11-et, ahol azonban a lakodalmas példázat csak szemléltetése annak, hogyan értékelje magát az ember helyesen Isten előtt, tehát ugyanaz a mondanivalója, mint a farizeus és a vámos példabeszédének [Lk 18,9-14], amely nem is érthető félre az említett taktikázásként.)

Ellene vethetné valaki, hogy *minden közösségnek szüksége van vezetőre*. Ez természetesen igaz. Csakhogy *egyfelől* egy igazi közösségben egy igazi vezető nem egyéni törtetés (vagy kinevezés) révén lesz vezetővé, hanem a közösség önkéntes (közvetlen, vagy közvetett, azaz egyszerű elfogadással történő) választása által, tekintettel az illető valóságos képességeire és valóságos szolgáló magatartására, *másfelől* ha valóban igazi vezető az illető, akkor megválasztása után sem a saját érdekeit, hanem a többiek javát fogja szolgálni.

(1994)

Légy jó – törvény és határok nélkül!

(Lk 10,25–37)

A törvénytudó, aki Jézusnak föltesztette a kérdést, természetesen tudta, hogy Isten törvényének értelmében szeretnie kell a felebarátját; azt firtató kérdése, de hát ki is az ő felebarátja, mégis jogos, hiszen *a korabeli felfogás szerint csupán az ember honfitársai a felebarátai*, az idegenek, a „pogányok” nem. Emellett még az is fölvetődhetett, *vajon népén belül is mindenki felebarátja-e*, például a „nyilvános bűnösök”, a Tóra sárba tiprói, vagy személyes ellenségei felebarátai közé sorolhatók-e. Meddig terjed tehát a szeretet törvényének a határa?

Jézus nem ad elméleti választ, hanem gyorsan kitalál egy történetet, olyat, amilyen a kérdést föltevő törvénytudóval is bármikor megeshetett volna.

A történet alaphelyzete a következő: „Egy ember” véletlenül belebotlik „egy másik emberbe”, akiről *biztosan* csak annyit lehet tudni, hogy segítségre szorul, mivel véresen, félholtra verve hever ott az útfélen (és *talán* annyit, hogy zsidó az illető). Három éppen arra járó embernek, mondhatnánk talán úgy is, három típusnak van kiszolgáltatva. Mindhárom számára egyformán idegen. A döntő kérdés az, hogy a három közül melyik válik a bajba jutott ember felebarátjává?

Az első típus képviselője „egy pap”. Meglátja az ott heverő sebesültet, de elmegy mellette, még hozzá nem is a közvetlen közelében, hanem kikerülve őt, mondhatni átmenve az út túloldalára (ezt fejezi ki a szövegben a *parerkhomai* ige). Viselkedése nagyon is érthető, nem kell benne különleges elvetemültséget látnunk: ha ugyanis odamenne, közelről megnézné, s közben akár csak véletlenül is megérintené a sebesültet, azzal kultikusan tisztátalanná válnék, és ezáltal alkalmatlanná az istentiszteleti teendők elvégzésére (valamint hosszas és bonyodalmas tisztulási szertartásra lenne kötelezve, s ez akkor is kellemetlen, ha most épp Jeruzsálemből tart Jerikó felé, azaz éppen túl van a templomi szolgálaton). Nem az ő feladata, hogy holtakkal vagy félholtakkal törődjön, s még talán az életét is kockára tegye a bizonytalan vidéken.

(A másodikként megjelenő *levita* alakját betoldásnak kell tekintenünk, mert lényegileg ugyanazt a szerepet tölti be, mint a pap. Ez arra utal, hogy már az evangélista korában sem értették a történet valódi mondanivalóját...)

A második típust „egy szamaritánus” képviseli. Meglátja a vérében fetregő embert, és rögtön segít, ahogyan tud. Tettének indítéka „tisztán emberi”: „megesik a szíve rajta”. Ha ezt az egyszerű emberi érzést erkölcsiellenőrzésnek vetette volna alá („Ki az én felebarátom?”), ha korrektül ragaszkodott volna a Törvényhez (és az évszázados „jogszokás-hoz”: ti. hogy zsidók és szamaritánusok nem érintkeznek egymással, vö. Jn 4,9) ez a tudatlan laikus és nem-zsidó ember, akkor ő is nyugodt lelkiismerettel tovább mehetett volna. De a tiszta szívűek „látják” Istent (Mt 5,8), következésképpen azt is, mit kíván Isten az élet egy-egy helyzetében, bármilyen váratlan legyen is az...

A harmadik típust „egy fogadós” testesíti meg. Az ő hitvány viselkedését a bibliamagyarázatok egyszerűen figyelmen kívül hagyják. Amit a fogadósok hivatásszerűen és pénzért csinálnak, ti. hogy idegeneket szállásolnak el és gondoskodnak róluk, azt szükség esetén minden embernek meg kellene tennie, mégpedig ingyen. Nos, a példabeszédbeli fogadós most nyilvánvalóan maga is ilyen szükséghelyeztetten kerül szembe, amikor a szamaritánus elhelyezi nála a sebesültet, s előre fizet valamennyit annak szállásáért és gondozásáért. Az lehetne várni, hogy nagylelkűsége átragad a fogadósra. De nem. Ő nem lép túl az „előírásokon”, a

„jogszokáson”, hanem marad üzletember, és ragaszkodik a biztonsághoz. Legalábbis erre utalnak a szamaritánus megnyugtató szavai: „Ne aggódj! Ha többet költenél, megtérítem, amikor visszafelé jövök.” A fogadós viselkedése a papénál is szánsalmasabb, mert ő könnyebben és kevesebb kockázattal segíthetett volna.

A történet fő tanulsága roppant egyszerű és ugyanakkor mehökkentő: *A felebaráti szeretetre nincs törvény, nincs „előírás” („recept”) – és a felebaráti szeretetnek nincs határa.* A korrekt pap és a korrekt fogadós nem tett semmi rosszat a sebesült emberrel, csak éppen megtagadta tőle a szívjóságot, amelyre a maga erkölcsi törvénye *nem* kötelezte. Persze ezzel követték el a legnagyobb rosszat.

Az egész esetből *levonhatunk azonban még egy következtetést:* Jézus nem valamilyen tantétellel zárja a beszélgetést, hanem személyes felszólítással: Te magad cselekedj ugyanúgy! A törvénytudóhoz hasonlóan nagyon sok mai hívő is szeret elméleti vitákat folytatni arról, meddig terjed a felebaráti szeretet határa, mit ír elő a törvény előír, mit nem, mit kíván meg Isten, mit nem. Jézus eljárása azt mutatja, hogy erről nem okos fejtegetésekbe kell bocsátkozni, hanem úgy kell viselkedni, mint egy romlatlan szívű embernek, ahogy a példa-beszédbeli szamaritánus is tette.

* * *

A hétköznapi életben persze viszonylag ritkán találkozunk útszélén fekvő sebesültekkel, rablókkal, s még ritkábban szamaritánusokkal, jobbára csak a televízióból, az újságokból szerzünk tudomást róluk. Ilyen történeteket hallva egyébként is mindig csak egyedi esetekre gondolunk, következésképpen azt hisszük, a dolog „nem jellemző”. Éppen ezért **érdemes társadalmi szempontból is nézni az egészet, méghozzá a mai korra alkalmazva**, és megvizsgálni, kik az áldozatok, a rablók és a szamaritánusok.

Korunk áldozatai, akik összeverve, félholtan fekszenek az út szélén: az éhezők (*közel egy milliárdnyian!*), a nyomorgók (akik emberhez méltó lakás, ruházat, továbbá orvos, gyógyszer, elemi biztonság nélkül tengődnek – *újabb milliárdnyian*), a menekültek, száműzöttek, táborlakók, az üldözött kisebbségek és egyének, a társadalom peremére szorult csoportok, a másod- vagy sokadrangú állampolgárok (hajléktalanok, alkoholisták, öregek, betegek, „elfekvő kórházak” lakói), a kizsákmányolt munkások és parasztok *szintén milliárdos* tömegei. Az emberiség döntő többsége ott hever az út szélén véresen, félholtan... (Ha kevéssé látjuk őket, az leginkább abból fakad, hogy mi magunk a szerencsés kevesek közé tartozunk, és hogy a hírközlő eszközök, főleg a TV által szállított képeket csak a szemünkkel látjuk, a szívünkkel nem.)

Korunk rablói mindenekelőtt a neoliberális kapitalizmus, a „szabad piacgazdaság” elsődleges *mozgatói és haszonélvezői*, a nagytőkések, az óriáscégek tulajdonosai, a „multik”, a bankárok, a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap vezetői, továbbá a vezető politikusok, akik kiszolgálják a tőkések és a bankárokat, parlamenti képviselők, akik a „megfelelő” gombokat nyomogatják, azután a rendőrség és a hadsereg, amely erőszakkal érvényesíti az előbbieket akarátát; továbbá azok a tudósok, akik technikailag működtetik és fejlesztik a rendszert, illetve filozófusok, írók, művészek, papok és főpapok, akik az ideológiát szolgáltatják, újságírók, rádiósok, tévések, akik megetetik a tömegekkel a maszlagot, valamint mindazok, akik anyagi előnyökért és/vagy pozíciókért kiszolgálják a kapitalista világrendszert, de (többé-kevésbé áttételesen) azok is mind, akik egyáltalán helyeslik a kapitalista világrendszert, azaz vallják „a magántulajdon szentségét”. Mindezek és a hasonló korunk rablóvilkosai.

Korunk „papjaival” és „fogadósaival” nem érdemes külön foglalkozni. Ha szándékuk szerint nem is, a valóságban mindenképp a „rablók” táborát erősítik.

Korunk szamaritánusai pedig azok, akik idejüket, erejüket, pénzüket, tehetségüket az áldozatok megmentésére, gondozására, támogatására fordítják. Kik ők konkrétan? Nehéz megmondani, mert egyrészt önmutogatás és feltűnősködés nélkül végzik áldozatos, hősies munkájukat, másrészt nagyon kevesen vannak, harmadrészt pedig többnyire nem tartjuk őket normálisaknak, így aztán nem is vesszük észre, hogy ők voltaképpen „szamaritánusok”.

A lényeg az evangéliumi történet csattanója: Azon legyünk, hogy mi magunk „szamaritánusokká”, a bajban lévők megsegítőivé váljunk: „**Te cselekedj** így – és élni fogsz!”

(1995)

Az „ilyeneké” Isten országa

(Mk 10,13–16)

Mondhatnánk, Jézusnak kedvencei voltak a gyerekek, és gyakran állította őket példaképül a felnőttek elé. Az evangéliumok Jézusnak a gyerekekkel kapcsolatos több mondását is megőrizték; ezek különböző témákról szólnak, de a későbbi magyarázatok sajnos mindegyiket egy kaptafára húzták (és még csak nem is jó kaptafára); az idézett szakaszban is két ilyen mondást találunk, de most csak az elsőt vegyük szemügyre (a másiktól ld. *Példaképünk: a gyermek*).

A bevezető kis történetet, pontosabban a kerettörténetet („Akkor gyermekeket hoztak hozzá, hogy rájuk tegye a kezét... Azután átkarolta őket, és rájuk téve a kezét megáldotta őket”) nagy valószínűséggel az áthagyományozás során költötték hozzá az eredetileg helyzet-megadás nélkül továbbadott jézusi mondáshoz. Két mozzanat utal erre. Az egyik: Jézus azt mondja, „Hagyjátok, hogy hozzám jöjjenek a gyerekek, és ne akadályozzátok őket...”, nem pedig azt, hogy „Ne akadályozzátok a szülőket, hogy hozzám hozzák gyermekeiket”. A másik: Ha valóban (karon ülő) kisgyerekek megáldásáról lett volna szó, akkor ez nem teher, hanem megtiszteltetés lett volna Jézus számára, s ennél fogva a tanítványok számára is („Milyen tekintélyes ember a mi Mesterünk, hogy áldását kéri a gyerekeiknek!”), akik így nem gördítettek volna akadályt a találkozás elé.

Miről is lehetett szó valójában? Arról, hogy nagyobb gyerekek, még hozzá valószínűleg koszos, rongyos, csavargó *utcagyerekek*, mai nyelven és némi túlzással talán azt is mondhatnánk, fiatalos „csövesek” nyomakodtak oda Jézushoz, tanítványai pedig tehernek érezték ezt, és megpróbálták elhessegetni őket: „Mit is keresnének ezek a semmirekellők a Mester körül, hiszen nyilvánvaló, hogy úgy sem értenének semmit a prédikációjából. Nyilván nem is azért jöttek, hanem abban a reményben, hogy jut nekik néhány morzsa...”

Ezzel a gondolkodásukkal és magatartásukkal azonban szíven találják Jézust, aki mindig a „kicsik” oldalán állt: az éhezők, a szegények, a leprások, a műveletlenek, a társadalomból kutasítottak, a vámosok, az utcanők, az elmebetegek oldalán, akiket a „nagyok” semmibe vettek és igyekeztek félretolni; fogalmazhatnánk akár úgy is: Jézus az „aljanép” oldalán állt, és azok tódultak is hozzá, mert megéreztek a jóságát; a „tisztességesek” pedig **újból és újból megpróbálták leválasztani róla a „csöcseléket”**. Lássunk erre néhány példát!

A farizeusok megpróbálták róla leválasztani a tanítványait, mert azok „mosdatlan kézzel” ettek, és egyéb törvényeket sem tartottak meg, például kalászokat tépdestek szombaton (Mk 7,5; 2,24), továbbá megpróbálták leválasztani róla a betegeket, mondván, „Belzebubbal, az ördögök fejedelmével üzi ki az ördögöket” (Mt 12,24), azután számtalan esetben a „bűnösöket”: olykor általánosságban (pl. Lk 7,34; 15,1-2), olykor egészen konkrétan, például Zakeus (Lk 19,7) vagy a „bűnös asszony” esetében (Lk 7,39).

Ugyanezzel próbálkoznak a most elemzett szakaszban *maguk a tanítványok is*, igyekezvén távol tartani tőle az utcakölyköket. **Jézus válasza** erre és az előbb felsorolt esetekre vonatkozóan is: „Ne zavarjátok el őket, mert az ilyeneké Isten országa!” Az „ilyeneké” szófordulat talán kissé (nem is kissé?) zavart okoz bennünk, mert olyan csengése van, mintha a szegények, nyomorultak, betegek, a „vámosok és nyilvános bűnösök” automatikusan „üdvözlőnek”, függetlenül személyes magatartásuktól. Erről természetesen nincs szó, ezért talán célszerűbb a szóban forgó jézusi mondatot így fordítani: **„az ilyenekért van itt Isten országa”**; az olyan emberekért, akiket a nagyok, az okosok, a „tisztességesek” annyira semmibe

vesznek, mint ezeket az utcagyerekeket a tanítványok; másképpen: *Jézus elsősorban az ilyeneknek hirdette meg Isten országát, azaz Isten szeretetét, jóságát* – hogy fölemelje őket, helyreállítsa emberi méltóságukat, visszaadja önbecsülésüket, emberivé tegye az életüket.

A *kereszténység* aztán sajnos e tekintetben is letért Jézus útjáról: a „tisztesseges, vallásos emberek” gyülekezetévé vált, és így vagy úgy, de mindig kiközösítette a „tiszteségteleneket” (talán-talán a legelső időszakot leszámítva; de hogy mennyire „talán”, arról tanúskodik például Jakab 2,1-4). Csak azzal tudjuk megmutatni, hogy vissza akarunk térni Jézus útjára, ha vonzóvá tudjuk tenni a kereszténységet azok számára, akik a mi korunkban és társadalmunkban alkotják az „aljanépet” – amelyet, valljuk be, mi magunk is sokszor megvetünk.

(1994)

Példaképünk: a gyermek

(Mk 10,15)

Hommage a G.V.

A patriarchátus (férfiuralom), amelyben minden látszat ellenére még mindig élünk, nemcsak nőellenes, hanem gyermekellenes is (gyakran éppen a nők segítségével, akik feltétlen társadalmi beilleszkedésre dresszírozzák a gyerekeket, és sok mindent továbbadnak nekik, amit ők szenvedtek el a férfiaktól). A „fejlett Nyugat” egyik legfejlettebb képviselőjében, Németországban például évente 60.000 súlyos testi sértést követnek el gyerekek sérelmére, 600 gyereket vernek agyon (jobbára saját szüleik), 15.000 a válási árva, 50.000 gyerek válik baleset áldozatává...

Jézus azonban „bolondult” a kisgyerekekért, és példaképül állította őket nők és férfiak elé egyaránt: „Aki nem úgy fogadja el/be Isten országát, mint egy gyermek, nem megy be oda” (avagy: „Aki nem úgy nyílik meg Isten szeretetének, mint egy gyermek, sosem fogja meg-tapasztalni”). Hallatlan provokáció volt ez (és ma is az, ha értjük) a férfiak, és egyáltalán a felnőttek szemében, mert nem a gyerekek engedelmisségét dicsérte a felnőttek iránt, hanem a gyerekekkel volt szolidáris, példaképül állította őket (sőt „Istennel tette egyenlővé őket”, vö. Mk 9,37: „Aki befogad egy ilyen gyermeket..., azt fogadja be, aki engem küldött”).

Milyen gyermeki tulajdonságot állít példaképül Jézus? Sokat vitáznak erről a teológusok, s az értelmezésbe – érthető módon – mindenki beleviszi saját szubjektív felfogását. Annyi biztos: itt az Isten országa „elfogadásáról”, „befogadásáról” van szó, arról, hogy lehet oda „bejutni”, hogy lehet „hozzájutni”.

Nos, általánosságban azt mondhatjuk, hogy *háromféleképp lehet valamihez hozzájutni*, valamit „befogadni”: A gazemberek, a brutális emberek *erőszakkal* (vagy csellel) elveszik, amire szükségük van; a tisztességes, korrekt emberek megdolgoznak érte, vagyis *pénzért, ellenszolgáltatásért* megvásárolják; a kisgyerekek (akik még nem tudnak semmit sem elrabolni, sem megszolgálni) egyszerűen *megajándékoztatják magukat* apjukkal-anyjukkal, s az „ajándékot” (élelmet, ruhát, meleg lakást...) örömmel elfogadják, befogadják.

Jézus jóságos apának, Abbának élte meg Istent, s ezért Isten szeretett gyermekének élte meg önmagát és minden embert (vö. „te vagy az én szeretett fiam” [Mk 1,11], „fölkelti napját jókra és gonoszokra” [Mt 5,45]), ennél fogva egészen természetes volt számára, hogy „megajándékoztatja magát”, vagyis elfogadja Isten ajándékait, és arra buzdított, hogy mi is ezt tegyük (vö. Mt 6,26.29.32-33).

Aki ugyanis el akar ragadni valamit Istentől, az úgy csinál, mintha Isten semmit sem akarna odaadni, aki pedig ellenszolgáltatással (ima, böjt, áldozatbemutató, jócselekedet) akar Tőle megvásárolni valamit, az kereskedővé fokozza le a szerető Apát (vö. Jn 2,16c). Jézus azt mondja tehát: *A fölkínált „Isten országát”* (= Isten világa, a jóság világa = Isten jó hozzánk, mi is jók lehetünk Őhöz és egymáshoz) **„fogadjátok el/be” ajándékként, mint a gyermekek**: jogigény (vö. Mt 20,10-12; Lk 15,29), érdem (vö. Mt 22,2.11-13; Lk 18,10-14) és bizalmatlanság (vö. Mt 7,7-11) nélkül, különben „nem juttok be” oda, azaz sosem lépitek át az Isteni Terület küszöbét, azét a világét, ahol az (isteni szeretet által inspirált) kölcsönös ajándékozás az egyetlen érvényes magatartásforma.

Ennek az ajándék-elfogadó magatartásnak az alapja (háttere) a feltétlen bizalom. Ahogy a kisgyerekek feltétlen bizalommal vannak szüleik iránt (Mt 7,9-10), ugyanúgy legyünk mi is feltétlen bizalommal Isten iránt (Mt 7,8.11; 6,25-33). Ezért az ajándék-elfogadó magatartás

mellett a **feltétlen bizalom** az, amit Jézus a kisgyerekekben példaképpül, követendő mintául állít: feltétlen bizalom Isten iránt, az élet minden területén. És ezért mondja: „Ha meg nem változtok, és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be Isten országába” (Mt 18,3), értsd: sosem tanultok meg szeretni.

Azonban a szülők többnyire (és általában a felnőttek, például pedagógusok, papok...) egyáltalán nem akarnak „olyanná válni, mint a gyermekek”, hanem épp fordítva, azt akarják, hogy gyermekeik váljanak olyanná, amilyenek ők (ahogy az „illem”, az „erkölcs”, az „élet”, a „társadalom” vagy egyenesen „Isten” megkívánja...), és ezért „nevelés” címén úgy dresszírozzák gyerekeiket, ahogy a cirkusz állatait szokták: „nyersanyagnak” tekintve őket, akiket saját képükre és hasonlatosságukra akarnak formálni.

Ennek a folyamatnak egyik legfőbb jellemzője és eredménye, hogy *leszoktatják a gyerekeket a szenvedés* (emberek, növények, állatok, környezet szenvedése) *okozta megrendülésről*, és „természetesnek”, „az élethez tartozónak” állítják be a szenvedést (csak egy gyerek tud sírni azon a TV-híradáson, hogy „a világon több robbanóanyag van, mint élelmiszer”). Sok felnőtt szemében akkor nőtt fel a gyerek, ha már nem sír és nem borzad el a világ borzalmai láttán. Csakhogy *a szenvedés iránti érzéssel együtt Istent is kiűzik a gyerekekből, és Isten helyébe „igazi” tekintélyeket állítanak*: önmagukat, tanárokat, papokat, politikusokat, az egyházat, az államot, a pénzt, és az Isten (a saját tiszta szívük, lelkiismeretük) iránti bizalmat az említett bálványok iránti engedelmisséggel váltják föl (= bálványimádásra nevelnek!) – ahelyett hogy bizalommal lennének a gyermek természetes (ha úgy tetszik: automatikus) növekedési és érési folyamatai iránt (vö. Mk 4,26-29).

Ezzel szemben azt kell mondanunk: A gyerekeknek joguk van nemet mondani szüleiknek (és a „nagyoknak”), és ez a „nem” bizonyos fejlődési szakaszokban a legfontosabb szavuk és legnagyobb teljesítményük a „kicsinyeknek”. A gyerekeknek joguk van arra, hogy jobban bízzanak saját érzéseikben, mint a felnőttek érveiben. A gyerekeknek joguk van arra, hogy jobban bízzanak belső magabiztosságukban, mint a külső „tekintélyekben”.

Jézus sohasem mondta a gyerekeknek, hogy vegyenek példát a felnőttekről, de sokszor mondta a felnőtteknek, hogy vegyenek példát a gyerekekről (Mk 9,36-37; Mt 18,3-4; Mk 10,15). **Ha tehát Istenhez akarunk tartozni és Isten útján akarunk járni, akkor be kell iratkoznunk a gyerekek iskolájába.**

Ahogy Kahlil Gibran is tanít rá: „Adhattok nekik szeretetet, de gondolataitokat nem adhatjátok nekik, mert nekik saját gondolataik vannak. Testüknek adhattok otthont, de lelküknek nem, mert az ő lelkük a holnap házában lakik, ahová ti nem látogathattok el még álmaitokban sem. Próbálhattok olyanná lenni, mint ők, de ne próbáljátok őket olyanná tenni, mint ti vagytok. Mert az élet sem visszafelé nem halad, sem meg nem reked a tegnapi. Ti vagytok az íj, melyről gyermekeitek eleven nyílként röppennek el. Az íjász látja a célt a végtelenség útján, és ő feszít meg benneteket minden erejével, hogy nyilai sebesen és messzire szálljanak. Legyen az íjász kezének hajlítása a ti örömtők forrása, mert ő egyként szereti a repülő nyílat és az íjat, amely mozdulatlan.”

(Az „ajándékba elfogadni Isten országát, mint a gyermekek” nincs ellentmondásban az Isten országáért történő, akár az élet odaadásáig terjedő elkötelezettséggel és erőbevetéssel; csak-hogy ez utóbbi *nem előzetes teljesítmény*, amiért cserébe megkapjuk Isten országát, *hanem spontán utólagos válasz* Isten ajándékba kapott és elfogadott ajándékaira: az ember először „találja meg” a nagy kincset, és utána „ad oda érte mindent” – mégpedig örömeiben [Mt 13,44]!)

(1997)

Hivatás és küldetés

(Mt 4,17–23)

Természetesen ez az elbeszélés sem tekinthető pontos krónikának, hivatalos „jegyzőkönyvnek”; az eredeti történések minden bizonnyal sokkal színesebbek voltak, a tanítványok meghívásának folyamata jóval összetettebb. Az ilyen beszámolókat nagyon is „visszametszett” elbeszéléseknek kell tartanunk, inkább csak példaként, mintaképpen akarják szemléltetni, mit jelent a tanítványság. Azt mondhatjuk tehát, „*paradigmák*”, *ősminták ezek, amelyek példázatszerűen magukba sűrítik a lényegét*. Mi is lenne hát akkor ez a lényeg, a tértől-időtől függetlenül érvényes „mondanivaló”?

Az első feltűnő mozzanat az, hogy **Jézus kezdeményez, mégpedig szuverén módon**, szemben a korabeli gyakorlattal, amelynek értelmében a leendő tanítványok maguk választottak maguknak mestert, rabbit, akitől aztán tanultak és akinek szolgáltak. Jézus határozott, súllyal és hatalommal bíró szava (vö. Mt 7,29) sajátosan nyilatkozik meg fölszólításában:

„Jöjjetek utánam!” Legyetek a tanítványaim! – Nagyon sápadt ez a fordítás. Voltaképpen két hiányos mondatról van itt szó, melyek két vezényszóvá sűrűsödtek: *Deute! Opisó mou! Ide! Mőgém!* „Visszaállítva” a két mondatot, nagyjából így hangzanának: „(Gyertek) ide (hozzám)!” „(Sorakozzatok) mögém!” Értelmezve, kicsit magyarosabban: „Tartsatok velem! Kövessetek engem!”

De Jézus ezt korántsem csak a szó fizikai értelmében gondolta, bár abban is (vö. Mk 3,14a: „...vele legyenek”), hanem sokkal inkább az erkölcsi cselekvés jelentésében, ti. hogy **vegyék át gondolkodás- és viselkedésmódját**, egyszerűen szólva: *kövessék a példáját* (vö. Jn 13,15: „Példát adtam nektek: Amint én cselekedtem, úgy cselekedjete ti is”; 1Pt 2,21: „Krisztus példát hagyott nektek, hogy nyomdokaiba lépjete”; távolabbról 1Kor 4,16; 11,1; Fil 3,17). Ezt fejezi ki jelképesen a Jézus **mögött** járás, és Jézus, mint egy felelősségtudattal bíró túravezető (*stalker*), ragaszkodik ahhoz, hogy aki tanítványának tartja magát, az „mögötte” járjon, ahelyett hogy „jobb” utakat keresne „előtte” vagy „mellette” (vö. Jn 10,4,27: „Juhaim hallgatnak szavamra”, ld. még: *Ha szerettek engem...*).

E **mögötte**-járás jelentőségét mutatja, hogy amikor Péter okosabb akar lenni nála, és úgy csinál, mintha jobban tudná, hogyan vannak a dolgok és mi a helyes, megmagyarázván, hogy az üldöztetés, a szenvedés útja nem Isten elképzelése (Mt 16,21–22), akkor *újból elhangzik Jézustól a kemény, ellentmondást nem tűrő vezényszó: Opisó mou! Mőgém!* (Ld. éppen ebben az összefüggésben, tehát az üldöztetéssel s a belőle fakadó szenvedéssel kapcsolatban elhangzó másik kijelentést: „Aki nem veszi föl keresztjét, és nem jön **mögöttem**, nem méltó hozzám”, Mt 10,40. A későbbiekre nézve is figyelmeztetett: „Sokan jönnek majd az én nevemben... Ne menjete **mögöttük**”, Lk 21,8.)

Persze voltak olyanok a tanítványai között, akik „kemény beszédnek” tartották Jézus tanítását (Jn 6,60), és egyszerűen hátat fordítottak neki (Jn 6,66: *apélthon eis ta opisó*). De ezek legalább becsületesek voltak, szemben azokkal, akik már a második „keresztény generációban” s a mai napig ismétlődően Jézus tanítványainak, követőinek nevezik magukat, miközben „kijavítják” Jézust („előtte járnak”), mondván: „Jézus azt nem úgy értette...” „Jézus nem arra gondolt...” „Nem kell azt olyan mereven fölfogni, nem kell szó szerint értelmezni...” Nem becsületesek, mert *miközben elfogadják Jézus személyét (sőt többet is csinálnak belőle, mint ami volt), nem fogadják el tanítását, útmutatásait*. Nekik szólt és szól ma is Jézus szemrehányása: „Minek mondjátok nekem: Uram, Uram!, ha közben nem teszitek, amit mondok” (Lk 6,46)?

Jézus tanítványának azonban nem elég követnie Jézus szavait és életpéldáját, hanem **másokat is meg kell nyernie Jézus követőinek**; azaz nemcsak „élnie” kell az evangéliumot, hanem másokat is meg kell tanítania rá, mégpedig nem csupán magatartásával, hanem szavaival is; másképpen: nemcsak közösségre kell lépnie Jézussal, hanem másokat is be kell vonnia ebbe a közösségbe. *Ebben áll a tanítványság paradigmájának másik fele, és ez a „másik fél” éppen olyan fontos és kihagyhatatlan elem, mint az első* (vö. Mk 3,14b: „...és igehirdetésre küldje őket”), mégpedig belső logika és szükségszerűség folytán: ha a jézuskövetők nem adják tovább a jézuskövetést, akkor az máris csődöt mondott, véget ért. Annak a fának, amelyik nem hoz termést, nincs folytatása...

Jézus nem véletlenül nem elégszik meg azzal, hogy tanítványai mellette legyenek: nagyon hamar „küldi” őket „*apostoli utakra*” (Mt 10,5-14; vö. Lk 10,1), és az evangéliumok egyöntetűen tanúskodnak arról, hogy Jézus ezt a küldést-küldetést egyetemesnek, az egész emberiségre irányulónak gondolta: „Minden népnek hirdetni kell az evangéliumot” (Mk 13,10 – vö. Mk 16,15; Mt 28,19; Lk 24,47; Jn 20,21).

Sajnos azt kell mondanunk: ha igaz az, hogy *a kereszténység szabotálta* a tanítványság első felét (Jézus követését, a tanítása szerinti életet), márpedig ez tagadhatatlan, akkor sokszorosan igaz, hogy szabotálta a másik felét, „kijavította” Jézust, mondván: nem minden kereszténynek a dolga újabb tanítványokat gyűjteni, hanem csak keveseknek, egy szűk „szakértői csoportnak”, a papoknak, a többiek nyugodtan lehetnek „laikusok”, hozzá nem értők.

De a szóban forgó első tanítványok még nem így reagáltak. Ők „**rögtön**” **otthagyták a hálót, és követték Jézust**. Nem alkudoztak, nem szabtak feltételeket, mentek azonnal. Más kérdés, jogos kérdés: Maradtak-e, hűségesek maradtak-e? Tudjuk, a valóság képe messzemenően nem ideális: sokan még nyilvános működése idején elfordultak tőle, Júdás eladta őt az inkvizíciónak, Péter többszörösen megtagadta. De *ez a „rögtön” kétségtelenül része a paradigmának*: a mintát, az eszményt fogalmazza meg: Jézus a későbbi jelöltektől sem tűri az alkudozást (Lk 9,59-62: „Hagyd a holtakra, hadd temessék halottaikat...”); „Aki kezét az eke szarvára téve hátratekint, nem alkalmas Isten országára”) – ami azonban nem jelenti azt, hogy fejtetlenül, meggondolatlanul kellene döntenie (Lk 9,58: „Az Emberfiának nincs hová lehajtania fejét”; 14,26-33: példázatok a toronyépítésről és a hadba vonulásról).

Annál is kevésbé, mivel a meghívás a tanítványságra **együttal kihívás is**, sőt „ki-hívás” a szó eredeti értelmében: „Otthagyták a hálót... Otthagyták apjukat...” Vagyis Jézus ki-hívja, el-hívja, kiemeli tanítványait megszokott munka- és családi viszonyaikból. Természetesen ezt is „szimbolikusan”, pontosabban *paradigmatikusan kell érteni*, azaz *nem szolgai lemásolást, hanem lényegi követést kíván*; tehát nem azt, hogy a mindenkori tanítványnak ott kell hagynia addigi munkahelyét vagy foglalkozását, és szakítania kell a családjával (még kevésbé azt, hogy meg sem szabad házasodnia); korhoz kötött elemként, vagy egyedi esetként ez is lehetséges, a lényeg azonban az, hogy a Jézus tanítványává válás kiszakítja az embert megszokott életmódjából (erre vonatkozik Mt 10,34-37 és a hasonló kijelentések): nem engedi meg, hogy minden ugyanúgy folytatódjék, mint addig, azaz hogy valaki ugyanazon elvek szerint gondolkodjék és éljen, mint addig, hanem át kell alakítania gondolkodását és magatartását, jézusi szakszóval: meg kell térnie (ld. Jézus szintén paradigmatiszós beköszöntő mondatát Mk 1,15-ben: „*Metanoείτε! Térjete meg!*”).

Világosan figyelmeztetett erre az Égi Hang a „színeváltozás” történetében: Mózes és Illést, a hagyományos vallásosságot nem lehet közös nevezőre hozni Jézussal, bármennyire szeretnék is a tanítványok harmóniába hozni őket („három sátrat építeni”: Mk 9,4-7 – vö. *Jézus, a mértékadó*): a Jézusétól eltérő mentalitást s gyakorlatot nem csupán nem szabad, *nem is lehet* összhangba hozni Jézuséval. Dönteni kell: „*Órá hallgassatok!*” („Mózesre és Illésre ne!”) *Nem*

lehet a kecskét úgy jóllakatni, hogy a káposzta is megmaradjon. Ha valaki mégis megpróbálná, úgy fog járni, mint az, aki az ócska ruhára nyers szövetből varr foltot, vagy az új bort régi tömlőbe tölti Mk 2,21-22): vállalkozása csődbe megy.

(1999)

Hármas küldetés

(Lk 10,1–12,17–20)

Sokan úgy gondolják, hogy Jézusnak ebben az evangéliumi szakaszban elhangzó útmutatásai csak akkor élt, közvetlen tanítványaira vonatkoztak, és a mai kor keresztényeinek már nem mondanak semmit. Természetesen vannak benne korhoz kötött elemek (pl. a *vándortanítói* életforma), de a lényeg változatlanul érvényes. Útmutatásai hármass küldetést, hármass feladatot állítanak követői elé: a betegek gondozását, gyógyítását, Isten Országának és a megtérésnek a hirdetését, valamint a gonosz szellemek kiűzését.

A betegek gyógyítása nemcsak rendkívüli („karizmatikus”) módon („kézzrátétellel”) lehetséges (az eredeti szöveg „terápiáról” beszél!...), hanem sokféle „hétköznapi”, nem látványos, de azért hatékony módon is. A betegápolás (mennyivel magasabbrendű, mint a karizmatikus ráolvasás...), a beteglátogatás (a betegre szánt idő, a neki ajándékozott jó szó, a gyógyulás reményének fönntartása benne), megbízható orvos, hatásos gyógyszer vagy gyógy mód ajánlása, segítség azoknak a családoknak, ahol súlyos beteg van: nem lebecsülendő módjai a *terápiának*! Primitív dolog lenne továbbá a betegségeket a testi betegségekre szűkíteni: a „lelki betegek”, a magányosok, elkeseredettek, kétségbeesettek, életüket céltalanul tengetők is gyógyítóra várnak, de nem feltétlenül szakképzett pszichiáterre, csak valakire, aki valóban jó hozzájuk...

Isten Országának és a megtérésnek a hirdetése sem a „szakemberek” (papok) kiváltásága, és nem „prédikációk” tartását jelenti, de még Isten vagy Jézus nevének örökös emlegetését sem; „Isten Országá” nem más, mint az az állapot, amikor az emberek „normálisan”, emberi módon, azaz önzetlenül élnek: együttérzően, segítőkészen, a rászorulókat támogatva, a bántásokat elviselve. Konkrét helyzetekben ezt cselekedni, és erre (szép szóval, jó példával) *rávezetni* másokat: ez „Isten Országának hirdetése”. A „megtérés hirdetése” sem feltétlenül abban nyilvánul meg, hogy „Térj meg!”, „Változz meg!”, hanem például abban, hogy rámutatunk, miért nem jó az, ha valaki a kényelem, a jólét bűvöletében él, bepereli a szomszédját, vagy haragot tart, saját családján kívül másokkal nem törődik..., és megpróbálunk más, jobb életcélokat felmutatni.

A gonosz szellemek kiűzése értelmezhető úgy is: a megszállottak gyógyítása. Az ideg- és elmebetegségek klasszikus megnyilvánulásait bízzuk szakemberekre! De megmaradnak számunkra a megszállottság hétköznapi eseteinek tömegei: a pénz, a munka, a drogok (nemcsak a kokain, hanem pl. a TV vagy a videomagnó), a teljesítmény, a siker, a szokások, a hagyomány vagy a közvélemény ördögének megszállottai! E gonosz szellemek kiűzése egyszerűen azt jelenti: *rávezetjük* az áldozatokat arra, hogy nem ezeknek a szenvedélyeknek a hajszozásától ember az ember, másképp is lehet harmonikusan élni, pontosabban: csak másképp lehet.

E hármass küldetésben, három feladatkörben mindenkinek magának kell megtalálnia a maga konkrét feladatait.

(1998)

Politizált-e Jézus?

(Lk 4,16–21)

A kereszténység kezdettől fogva mind a mai napig – sajnos – nagyon torz módon és nagyon töredékesen, *egyoldalúan* értelmezte Jézus tanítását. Általános az a felfogás, hogy Jézust *csak az egyes ember lelki üdvössége* érdekelte, annak érdekében adott eligazítást, vigaszt vagy buzdítást. Ez az állítás a „csak” kivételével igaz; ám ez csupán egy része Jézus programjának, mert őt ugyanúgy érdekelte az ember testi java, „testi üdvössége”, azaz egészsége (ezért gyógyított olyan sokat). Ugyanilyen fontos azonban, hogy Jézus tanításának, programjának van társadalmi-politikai oldala is, és ezt csak ebben a században fedezték fel, hozzátehetjük: kevesen (például az ún. felszabadítási teológia képviselői).

Pedig elég lett volna odafigyelni akár csak „názáreti székfoglalójára” (Lk 4,16-21), amely társadalmi-politikai programját foglalja össze: „Az Úr lelke fölkent engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, gyógyítsam a megtört szívűeket, szabadulást hirdessek a raboknak, megvilágosodást az elvakítottaknak [és ezért vakoknak], szabadulást vigyek az elnyomottaknak.”

Kétezer éven át, sajnos, úgy értelmezték ezeket a mondatokat, mintha Jézus csak lelki vigaszt akart volna nyújtani a szegényeknek, raboknak, elnyomottaknak, hogy „viseljék csak béketűrően a sorsukat, majd a túlvilágon megkapják jutalmukat”.

Szó sincs erről! **Jézus társadalmi-politikai változásokat akart**, hogy a szegények ne legyenek többé szegények, a rabok szabaddá váljanak, az elnyomottak, kizsákmányoltak (= megtört szívűek) visszakapják javaikat és jogaikat, a (politikuskok és papok által) elvakítottak újra tisztán lássanak. Mi ez, ha nem társadalom-átalakítás, politika?

Persze egyúttal azt is figyelembe kell venni, hogy *Jézus félreérthetetlenül elhatárolta magát az erőszak politikájától*. Nem akart sem forradalmat, sem lázadást a néptömegek részéről; nem mondta: „Akasszátok föl a gazdagokat, földbirtokosokat, gyártulajdonosokat!”, és azt sem: „Fegyverrel kell kiűzni az elnyomó rómaiakat!” De másfelől ugyanígy elhatárolta magát az uralkodók, a politikai és gazdasági vezetők által alkalmazott erőszaktól. Kritikaként mondta: „Az uralkodók zsarnokoskodnak népükön, és akik hatalmat gyakorolnak rajtuk, jótevőiknek hivatják magukat” (Lk 22,25). És hozzátette: „Köztetek ne így legyen” (22,26)!

Ezt a programot egy mondatban összefoglalja és egyúttal megvalósításának mikéntjét is tartalmazza az Izajás nyomán megtartott „názáreti székfoglaló” utolsó mondata: „*Hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét*”.

Jézus ezzel az ószövetségi törvény egyik (mindmáig „írott malasztnak” megmaradt) előírására emlékeztetett, azt hirdette meg programként.

Mit is jelentett hát eredetileg az „Úr kegyelmének esztendeje”?

Előzményeként idézzünk föl előbb egy másik törvényt, amely így hangzott. „Minden hetedik esztendő végén el kell engedni az adósságokat... Ha valaki elszegényedik testvéreid közül, ... ne légy keményszívű és szűkmarkú, hanem légy hozzá bőkezű és adj neki szívesen kölcsön... Ha eladja magát neked valamelyik atyádfia (mert annyira elszegényedett), hat évig szolgáljon neked, de a hetedik évben bocsásd szabadon! Ne üres kézzel küldd el, hanem lásd el bőven a nyájadból, a szérűdről és a borsajtódból... Emlékezz arra, hogy te is rabszolga voltál Egyiptomban, de kiváltott téged a te Istened” (5Móz 15,1-15)!

Ennek az előírásnak az általános kiterjesztése **az ún. kegyelmi év, a „jóbel-év”**: „Számolj hétszer hét esztendő! Az ötvenedik legyen örömnép számotokra: mindenki kapja vissza birtokát, és mindenki (aki rabszolgává lett) térjen vissza családjához... A föld (kényszerű) eladása nem jelenti minden jog elvesztését, mivel a föld az enyém, ti meg csak jövevények és zsellérek vagytok nálam... Ha valakinek el kell adnia birtokát, válthassa vissza... Ha nincs miből visszaváltania, a birtok legyen a vevőé az örömnép évéig. Akkor azonban a birtok visszazáll eredeti tulajdonosára... Ha atyádfia nyomorba jut... és eladja magát neked, ne végeztess vele rabszolgamunkát, hanem napszámosként dolgozzék nálad az örömnép évéig. Akkor menjen el gyermekeivel együtt, térjen vissza nemzetségéhez, és kapja vissza atyáinak birtokát” (3Móz 25,8-42)!

Miről van tehát szó? Arról, hogy ötven évenként minden adósságot el kell engedni, minden elvesztett birtokot vissza kell adni, minden rabszolgát szabadon kell engedni. Ma így mondanánk ezt: általános amnesztiát kell hirdetni, de nemcsak politikai értelemben, hanem gazdasági téren is!

Amit tehát Jézus akart: „az Úr kegyelmi esztendeje”, vagy ahogyan leggyakrabban mondta: „Isten Országá”, az egyáltalán nem csupán lelki dolog, hanem **egy testvériesen élő és a javakon testvériesen megosztó társadalmi-politikai rendszer** (ezzel nem állítjuk, hogy nem több ennél; csak azt, hogy nem kevesebb) – szemben a megszokott gyakorlattal, miszerint az erők egyre jobban elnyomják a gyöngéket, a gazdagok egyre nagyobb nyomorba taszítják a szegényeket, és mindezt egyre kegyetlenebb törvényekkel és egyre erősebb erőszaksszervezetekkel tartják fenn, amint ez ma megfigyelhető Magyarországon és szerte a világon.

Jézus azt mondja: Ha már így alakult, ha egyesek ügyessége, tehetsége, szerencséje vagy éppen gonoszsága miatt égbekiáltó gazdasági-társadalmi különbségek alakultak is ki, „ötven évenként”, azaz *időről időre helyre kell állítani az Isten akarata szerinti rendet, a gazdasági, társadalmi, politikai egyenlőséget* (amin aligha értett uniformizálást). S mindezt nem erőszakos úton, nem fegyverrel, hanem úgy, hogy akik meggazdagodtak, azok ingyen és feltétel nélkül visszaadják a szegényeknek, amit erővel vagy csellel (pl. reklámokkal) zsákmányoltak tőlük.

Ezt jelenti az „Úr kegyelmi esztendejének meghirdetése”, és aligha kell bővebben ecsetelni, milyen **„forradalmi” program** ez a bankokra, a tőzsdére, a parlamentekre vagy a bíróságokra nézve. És aligha kell külön magyarázni, miért is gyilkolták meg a szegény és szelíd Jézust.

Ugyanezt a gazdasági, társadalmi és politikai programot tartalmazza a Hegyi beszéd is, csak tudnunk kell végre más szemüvegen át nézni, mint az eddigi kétezer éven keresztül. Ebben azt mondja Jézus: „Boldogok a szegények, (értsd:) akik éheznek és sírnak, és boldogok az üldözöttek, a kiszolgáltatottak, a védtelenek” (Lk 6,20-23).

Persze, sokan azt gondolják a „keresztények” közül is, és sok politikus (meg teológus!) nyíltan hangoztatta és hangoztatja is, hogy „a Hegyi beszéddel nem lehet kormányozni”; egy országot sem, egy földrészt vagy az egész világot még kevésbé.

Nem is kormányoztak még soha sehol a Hegyi beszéd elvei alapján – meg is látszik az eredményen! Maradjunk csak a legújabb korban! Azt mondják tehát: „Szeretettel, jótékonykodással, szerénységgel, megbocsátással nem lehet társadalmat építeni, politikát csinálni.” Mivel lehet? Hogyan lehet? Hogyan csinálják?

Úgy, hogy „*a hét főbűn közül ötöt erénnyé avattak*” a kapitalizmusban (Lewis Mumford), azaz eszménnyé tettek, céllá tűztek ki, mégpedig a büszkeséget (kevélységet), a fősvénységet, a bujaságot, az irigységet és a becsvágyat (régiesen: a torkosságot, amikor az ember egyre többet akar lenyelni, elnyelni, fogyasztani – mindenből, ami anyagi, vagy anyagiak révén megszerezhető). Az igazi keresztény erényekre pedig (jószág, adás, megbocsátás, szolgálat) azt mondják: „Ezekkel nem lehet üzletet csinálni.”

Ezért ma gyakorlatilag minden ország hivatalos vezetése és közvéleménye egyaránt úgy gondolja: Nagyobb növekedés, több pénz, több energia kell! Több beruházás, több gyár, több út, több videó, több számítógép...!

Csakhogy! *A gazdag országoknak ez a korlátlan növekedési politikája a környezet és a harmadik világ számlájára és rovására megy.* Egyre több mérgező anyag kerül a levegőbe, a vizekbe, a talajba – míg egy szép napon (úgy 30–40 év múlva) az egész emberiség bele nem pusztul. Egyre több éhező és nyomorgó ember lesz a harmadik (és a negyedik, sőt a második) világban (is). Ha az öt és fél milliárd lakosú Földet 100 családból álló falunak képzeljük el, akkor ez azt jelenti, hogy 7 család birtokolja a falu 60%-át, és 60 család a 10%-át; vagy: 7 család használja el az energia 80%-át, és 70 családnak nincs ivóvize. Hová vezet ez?

Egy Jézus szerinti gazdasági, társadalmi és politikai program ezt írná a zászlajára: „*Kevesebbet a Mindig többet! helyett!*” Például: Kevesebbet vásárolni! Kevesebbet eldobni! Kevesebb energiát használni! Kevesebb forgalmat! Kevesebb vegyszert!...

Mit jelentene ez? Kevesebb szemetet, kevesebb zajt, kevesebb kipufogógázt, kevesebb radioaktivitást, kevesebb környezetpusztulást. És kevesebb betegséget, kevesebb stresszt, kevesebb félelmet, kevesebb háborút. – Nem nehéz belátni, hogy ez a „kevesebb” valójában többet jelentene; mármint több természetet, több kultúrát, több szabadságot, több békét, több értelmét az egyéni és közösségi életnek, több jövőt!

Ezt akarta Jézus a Hegyi beszéddel! Ezért mondja „boldognak” (a szó eredeti értelmében „szerencsésnek”!) a szegényeket, éhezőket, sírókat és üldözötteket, mert Isten Országá „az övék”, (pontosabb fordításban:) „értük van itt”; azaz: Jézus azt akarja, hogy az anyagiak megosztása, illetve a megbocsátás révén ne legyenek többé szegények, éhezők, sírók, üldözöttek.

Ebből egyenesen következik: *A megtérés, és annak nyomán az igazi keresztény élet azt jelenti, hogy ebbe az irányba állítjuk át a gondolkodásmódunkat és a hétköznapi gyakorlatunkat.*

Ha viszont megmaradunk a hagyományos „keresztény” felfogás mellett, akkor úgy járunk, mint az az amerikai szerzetes, akinek a cellája az Erie-tóra nézett; ő két éven át elmélkedett a cellájában Krisztus szenvedéseiről, s közben nem vette észre, hogy a tó a szeme előtt halt ki.

Nem kevésbé társadalmi–politikai töltetű Jézusnak az ellenségszeretetről szóló tanítása (Mt 5,38-48), amit a kereszténység mind ez ideig szintén csupán a magánerkölcsre vonatkoztatott (nem mintha akár csak ilyen értelemben is elfogadta vagy gyakorolta volna).

Példának talán elég egyetlen jézusi mondás is: „Ha ezer lépésre kényszerítenek, menj el kétannyira!”

Ennek háttere: A római katonának joga volt a megszállt területek lakói közül bárkit arra kényszeríteni, hogy menetfelszerelését ezer lépés távolságra elcipelje. Jézus azt mondja a „római ügyre” oly érzékeny zsidónak: Ha ilyesmire kerülne sor, vidd el azt a felszerelést kétezer lépésnyire! Azaz: ha szolgálatra kényszerít az ellenséges, megszálló hadsereg katonája, azon a szolgálaton felül tégy még valami plusz jót is vele. (Nyilvánvalóan nem ezt mondta volna, ha a mondat úgy kezdődik: „Ha kollaborációra kényszerítenek...”)

legalábbis nem írták le), de gondolhatta: A kétezer lépés után, de talán még előbb is, emberi beszélgetés alakulhat ki kettőtök között, és kiderülhet, hogy az ellenségekből akár barátok is lehetnek.

Annyi biztos, hogy *itt nem csupán magánérkölcsei kérdésről volt szó*, a hanem a kor legsúlyosabb politikai problémájáról is: Hogyan viselkedjünk a megszálló rómaiakkal? (Ugyanígyen súlyos lelkiismereti – és egyúttal gazdasági, társadalmi, politikai kérdés volt az, hogy szabad-e adót fizetni a császárnak.)

Hogy mennyire politikai kérdés volt ez, mutatja a zelótáknak (a kor zsidó forradalmárainak és terroristáinak) Jézuséval ellentétes felfogása ebben a dologban. Az ő gondolkodásmódjukat így lehetne megfogalmazni: „Ha ezer lépésre kényszerít a római katona (de akkor is, ha nem), mindig lesd az alkalmas pillanatot, mikor szúrhat sz kést a bordái közé!”

Jézus *kétszer is világosan állást foglalt* ezzel kapcsolatban, és mindkettőből kiderül, mennyire nem magánügynek tartotta az egészet.

Lk 13,1-3-ban olvassuk, hogy Jézusnak hírt hoznak azokról a „galileaiakról”, akiket Pilátus áldozatbemutatás közben lemészároltatott. Mire Jézus: Ti (akik szemmel láthatóan szimpatizáltok az áldozatokkal), úgy gondoljátok, ez csak azért történhetett meg (értsd: Isten csak azért engedhette meg), mert ezek a galileaiak bűnösebbek voltak a többieknél. Nem. De ha meg nem tértek, ugyanúgy elvesztek ti is mindnyájan.

Hogy megérthessük válaszát, azt kell tudnunk, hogy a „galileaiak” a zelóták egyik megnevezése volt a többi között (pl. „késesek”, „rablók”); nekik pedig kedvenc szokásuk volt, hogy kihasználva a hatalmas nyüzsgést a templomtéren, na meg az áldozatbemutatás magasztos légkörét, terrorista támadásokat hajtottak végre a rómaiak vagy a velük kollaborálók ellen. Pilátus ilyen okból mészároltatta le őket.

Jézus válaszána értelme tehát: Ha meg nem tértek, nevezetesen a zelótizmusból, az ellenséget gyűlölő nacionalizmusból, ti is így jártok majd, azaz: Pilátus titeket is lemészároltat (ld. *Ha meg nem tértek...*).

Lk 23,26-28.31 számol be arról, hogy asszonyok hangos siránkozása kísérte Jézust a keresztúton. Jézus pedig azt mondta nekik: Ne engem sirassatok, hanem magatokat és gyermekeiteket. Mert ha így tesznek a zöldellő fával, mi lesz a sorsa az elszáradtnak?!

Akármik voltak is az előzmények és a részletek, Jézust végső soron Pilátus végeztette ki, méghozzá politikai bűnözőként, mint aki veszélyezteti a Római Birodalom rendjét és nyugalma. (Lehet, hogy a vele együtt megfeszített két „rabló” valójában zelóta volt?) A hangos sírás így politikai tüntetés volt Róma ellen (bár természetesen kifejezhette a személyes fájdalmat is). Ezért Jézus válaszána értelme: Ha velem, a zöldellő fával, tehát az ártatlannal így bánnak, mit fognak tenni veletek, az elszáradttal, akik gyűlölitek őket és lázadotok ellenük?

A történelem megmutatta Jézus igazságát: Kr. u. 70-ben a rómaiak lerombolták Jeruzsálemet, 136-ban pedig az egész országot: ekkor szűnt meg több mint 1800 évre az önálló zsidó állam, ekkor vált teljessé a zsidók szétszórátása.

Mindenesetre mindez nagyon jól mutatja, hogy Jézus itt olyan politikai kérdésben adott eligazítást, amely az egész zsidó társadalmat alapjaiban érintette.

Sok-sok példát lehetne még felhozni Jézus tanításának gazdasági, társadalmi, politikai vonatkozásaira (mondjuk a szamaritanus-kérdést – Lk 10,29-37; 17,15-18; 9,51-56; Jn 4,7-26 –, az eskü – Mt 5,33-37 – vagy az igazságszolgáltatás tilalmát – Mt 7,1; 13,24-30). De Jézus keresztre feszítése önmagában is bizonyíték, hiszen a legfőbb hatalmi szerv, a császár helytartója ítélte halálra – mert amit csinált, az politikailag veszélyes volt.

Jézus tanításának tehát súlyos tétet bíró, életre-halálra menő gazdasági, társadalmi és politikai üzenete van. Mondhatnánk úgy is: Jézus politizált. Csakhogy a szeretet politikáját tanította, sőt gyakorolta.

(1995)

Kontraszt-társadalom

(Mk 10,42–45a)

Az egyház történelme során megszoktuk, hogy Jézus tanítását az egyénekhez intézett útmutatásként fogjuk fel, következésképpen a keresztyénységet mint egyéni ügyet, vagy ahogy mondani szokás: „magánügyet”, sőt ami még rosszabb: mint „belső ügyet”, „a lélek ügyét” (vö. „lelki-ség”, „lelkiségi mozgalmak”...) értelmezzük. A keresztyénység ezáltal egymástól elszigetelt egyének „privát” dolga lett – akiknek legfeljebb a közös istentisztelet kapcsán és idején van valami közük egymáshoz. Ily módon messze-messze elszakadtunk Jézus eredeti szándékától, de az idézett evangéliumi rész kiválóan alkalmas arra, hogy tudatosítsuk ezt az egyoldalúságot, és tudatosítsuk a keresztyénység közösségi, sőt társadalmi jellegét.

Nézzük meg előbb röviden magát a szöveget, aztán tágítsuk látóhatárunkat!

Jézus tömören jellemez egy társadalmi jelenséget, a hatalomgyakorlás szokásos formáját, és egyúttal a hatalmi mámor szokásos tobzódását: a népek vezetői zsarnokoskodnak, hatalmaskodnak, önkényeskednek, s a tetejébe még jötevőknek hívatják magukat. Igazolásképpen elég betekintenünk a napi sajtóba.

De miben állhat a zsarnokság gyógyszere? „Ledönteni trónjukról a hatalmasokat és föl-emelni a megalázottakat”, ahogy ezt a Magnificatban (!) halljuk (Lk 1,52), ahogy ezt Istentől várták a korabeli zsidók, s ahogy ebbe a zelóták „be akartak segíteni” terrorizmusukkal? Nincs értelme. A forradalmak legfeljebb annyit érnek el, hogy kicserélődik a hatalomgyakorlók személye és átrendeződnek a hatalmi (erő)viszonyok (ma már közhely: egy-egy „rendszer-váltás” nem más, mint gengszterváltás), egyébként minden marad a régiben. A bajok gyökere változatlanul megmarad, mert az emberekben nem történik változás.

Jézus más utat mutatott: „Köztetek ne így legyen!” *Ti* viselkedjétek másképp! Ültessétek el a világban a közösségi élet új, jobb modelljét! Tehát nem azt mondta: *Te* viselkedj másképp, hanem **ti!** Ez nem is lehet másként, hiszen *a közösségi együttélés új formáját (elszigetelt) egyének, egyedek nem is képesek bemutatni, hanem csak közös gyakorlattal lehet fölmutatni.*

Jézus tehát egy **másfajta társadalmi gyakorlatot kívánt meg övéitől**: „alternatív társadalmi gyakorlatot”, mondhatnánk, vagy „modell-társadalom megalkotását”; még másképp fogalmazva: „kontraszt-társadalmat”, „ellen-társadalmat” akart (az „ellenpélda” értelmében).

Ezek a kifejezések természetesen nem találhatók meg az evangéliumokban, de a bennük foglalt gondolat igen. Gondoljunk csak Mt 5,13-16-ra: **Ti** vagytok a föld sója, **ti** vagytok a világ világossága, (**ti** vagytok) a hegyen épült város. Azaz „ti” mint együttes, közösség, „társadalom”. Tanításával tulajdonképpen ennek az alternatív közösségi gyakorlatnak, modell-vagy kontraszt-társadalomnak a „szabályait”, „törvényeit” adta meg Jézus (s azok csak e mellett, ennek alárendelten tekinthetők „magánéleti” útmutatásoknak). *Ennek az „alternatív társadalomnak” az „alkotmánya” a Hegyi beszéd, vagy ha tetszik: a „nyolc boldogság”,* de sok más esetben is találkozunk Jézusnak ezzel a szemléletmódjával (pl. Mk 8,14-21: a modell-társadalomban kenyérhiány esetén nem „tanakodnak”, aggodalmaskodnak és veszekszenek, hanem ami van, azt megosztják).

Mik a jellegzetességei a jézusi kontraszt-társadalomnak?

Hogy kiinduló szövegünk szempontjával kezdjük: **Lemondás a hatalomról, az uralkodásról, s helyettük a szolgálat gyakorlása:** Aki nagy akar lenni, legyen a többiek szolgája! Itt a nélkülözhetetlen vezetői funkció nem zsarnokoskodást, önkényeskedést jelent, nem azt,

hogy megköveteljük, szolgáljanak minket, hanem szolgálatot, azaz a rászorulókat megsegítését abban, amiben rászorulnak. *Itt nincs parancsolás, nincsenek kényszerintézkedések* („szankciók”), nincs basáskodás (mondhatnánk: nincsenek „apák”, vö. Mk 10,30; Mt 23,9!), nincs engedelmességre kényszerítés és engedelmisség, nincs hierarchia sem (a vele járó címekkel rangokkal, hajbókolással, képmutatással...), *hanem „pándúlia” van*: mindenki mindenkit szolgál. Ezt a szolgáló magatartást szemlélteti Jézus a Lk 22,27 példázatával és a Jn 13,4-5 lábmossával.

Jó *iskolája* lehet ennek a magatartásnak, ha a hétköznapi élet hétköznapi viszonyai között gyakoroljuk a lemondást arról, hogy sikeresek legyünk (próbája: összetör-e minket a kudarc), hogy mindig nekünk legyen igazunk (próbája: kié az „utolsó szó”, s dühöngünk-e, ha nem adnak igazat nekünk), és hogy mindent irányításunk alatt akarjunk tartani (próbája: veszekszünk vagy depresszióba esünk-e, ha nem érvényesül az akaratunk).

A jézusi kontraszt-társadalom további jellemzője: **Lemondás az erőszakról, helyette a szelídség gyakorlása**, ami nem passzivitás, hanem „teremtő ellenállás a rossznak”, ahogy ezt századunkban például *Gandhi* vagy *Martin Luther King* gyakorolta. Jézus ezzel kapcsolatos tanítása világos, elég néhány fontos megnyilatkozását fölidéznünk: „Ha megütik a jobb arcodat, fordítsd oda a másikat is... Ha pereskedve el akarják venni a kabátodat, add oda az ingedet is... Ha ezer lépésre kényszerítenek, menj kétannyira” (Mt 5,39-42). Amikor a tanítványok a barátságtalan szamaritánusokra le akarják hívni a „tüzes istennyilát”, keményen rájuk szól: „Az Emberfia nem azért jött, hogy elpusztítsa az embereket, hanem hogy megmentse őket” (Lk 9,51-55). A búza és konkoly példabeszédben félreérthetetlenül megmondja: ne tépjétek ki a „konkolyt”, hagyjátok, hadd növekedjen az „aratásig” (Mt 13,24-29). A János-evangélium Jézusa is teljes összhangban van a mondottakkal, amikor elmondja Pilátusnak: „Az én országom nem e világból való (= alternatív, kontraszt-ország...); ha innen volna, harcra kelnének szolgálaim, de nem innen való...” (Jn 18,36). Tegyük hozzá: ez a tanítása érvényes az ún. igazságos erőszak alkalmazására, az „igazságszolgáltatásra” is; számos példa mutatja, hogy ezt is „hatályon kívül helyezte” (Mt 5,40; 26,52; Jn 8,7).

Azután: **Lemondás a gazdagságról, helyette az adás-ajándékozás gyakorlása**. Jézus ezzel kapcsolatos elgondolását mintaszerűen („pars pro toto”) szemlélteti a gazdag ifjú története (Mk 10,17-22), s a hozzá kapcsolódó tanítás (10,23-27). Az utóbbiban alkalmazott kép jelentése világos: A tű fokán csak egy vékony, csomótlan szálát lehet áthúzni; a teve túlságosan nagy és púpos ahhoz, hogy átmehessen rajta, a hajókötel (a „teve” szó ezt jelentette a korabeli matrózok szóhasználatában) túlságosan vastag ahhoz, hogy át lehessen húzni rajta; ugyanilyen *képtelenség*, hogy a gazdag bemehessen Isten országába, vagyis az ajándékozás világába – amíg úgy össze van nőve tulajdonával, mint a teve a púpjával; meg kell szabadulnia tőle, csak akkor mehet be. Gazdagok nem alkothatják Isten alternatív társadalmát (vö. *A gazdag nem juthat be*).

Ez a megkívánt lemondás persze nem öncélú, hanem *a szegénység* (talán pontosabbak vagyunk, ha azt mondjuk – bár ezt külön ki kellene fejteni –: a nyomor) *felszámolására irányul*: „Add el, amid van, az árát pedig oszd szét a szegények között!” Jézus nem a gazdagtól irigylő, hogy jólétben él, hanem a szegényeket sajnálja, hogy nélkülözniük kell. Igazolja ezt a történetnek a Héberék evangéliumában olvasható változata, amelyet Órigenész jegyzett föl: „Amikor Jézus azt mondta a gazdagnak: Menj, add el, amid van, és árát oszd szét a szegények között, az csóválni kezdte a fejét, nem tetszett neki a dolog. Erre az Úr így felelt neki: Hogy mondhatod azt, hogy megtartottad a törvényeket? A Törvényben ugyanis az van megírva: Szeresd felebarátodat, mint önmagadat! És íme, felebarátaid, Ábrahám fiai közül

sokan rongyokba öltöznek és éhen halnak, a te házad pedig tele van sok jó dologgal, és mindebből semmit se adsz nekik.”

Végezetül: **A társadalmi korlátok megszüntetése, helyettük a valódi közösség helyreállítása és ápolása.** Az előző három feltétel megvalósulása persze magától értetődően és szükségképpen magával is hozza azt, hogy az emberi társadalom nem egymással szembenálló csoportok és klikkek együttese lesz, hanem szolidáris és egyenrangú egyének és csoportok közössége. Tanításával és magatartásával Jézus hozzálátott a társadalmi korlátok lebontásához (elég, ha szemügyre vesszük viselkedését az ún. szamaritánus-kérdésben, vö. Lk 9,51-55; 10,30-37; 17,11-19; Jn 4,5-25 – ld. *A jóság határtalanítása*). Mintaszerű az, ahogyan *mindenkit hívott a maga modell-közösségébe* (tágabban: „Isten országába”): gazdagokat (Lk 16,1-9; 19,1-10; Mk 10,17-22), szegényeket (Lk 6,20), képzeteket (Lk 14,1), képzetleneket (Mt 11,25), vidékieket (Mk 1,14), városiakat és fővárosiakat (Mk 1,21; Mt 23,37), egészségeseket (a példák fölöslegesei), betegeket (Mt 4,23) és a többi perifériára szorultat: éhezőket (Lk 6,21), vámosokat (Mt 11,19), bűnösöket (Mk 2,17), utcanőket (Mt 21,31), gyerekeket (Mk 10,13-16), nőket (Mk 15,41; Lk 8,1-3), pogányokat, idegeneket (Mt 8,11; Mk 11,17). Jézus szemében nincsenek sorompók, nem számít, ki honnan jött, az általa álmodott alternatív társadalomban *mindenki testvér* (Mt 23,8).

Nagy kérdés természetesen: Megvalósítható-e mindez, és hogyan? A válasz nem egyszerű. Egy biztos: „hozzaállásunk” a döntő. *Mao-ce-tung* úgy gondolta: „Mi nem akarjuk a háborút, de a háborút csak háborúval lehet megszüntetni. Aki nem akarja, hogy a fegyverek szóljanak, annak fegyvert kell ragadnia.” *Gandhi* viszont azt mondta: „Manapság folyton csodáljuk azokat felfedezéseket, amelyeket az erőszak területén tesznek. Én viszont úgy tartom, hogy még álomszerűbb és lehetetlennek tűnő felfedezéseket lehet tenni – nevezetesen az erőszakmentesség területén.”

(1997)

„Kő kövön nem marad!”

Istenképek csatája

(Mt 20,1–16)

Bár óvakodnunk kell a példabeszédek allegorikus értelmezésétől, a szereplők egyfajta „azonosítása” sokszor elengedhetetlen (noha olykor bizonytalan vállalkozás). Feltehetően nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, hogy a témául vett példabeszédben a szőlősgazda Istent, a szőlő Isten országát jelképezi, a szőlőmunkások a „megtért” emberek, a szőlőbe kimenetel, a munka kezdete a „megtérésük” időpontja, a szőlőben végzett munka pedig az Istennek tetsző élet, az Isten útjain járás.

Valljuk be, hogy amit a példabeszéd hallatán érzünk, azt tömören így lehet összefoglalni: „Isten igazságtalan”. Persze, nem a szó szoros értelmében, hiszen a példabeszédben minden munkás megkapja a kialkudott bért, de valahogy mégis, hiszen jóságában a szőlősgazda/Isten olyanokat is részesít, akik azt nem érdemelték ki. *A hallgatóban tüske marad.*

Jobban ízlett (a korabeli zsidó hallgatónak, és a mai hallgatónak/olvasónak is) **a régifajta prédikáció** (vö. Lk 5,39: „Aki óbort iszik, nem kívánja az újat. Azt mondja: Jobb az ó”), amelyben minden szépen a helyére került, mint a mesékben, vagy mint Jób történetében, miszerint a jókat megjutalmazták, a rosszakat megbüntetik, mindenkit pontosan érdemének vagy érdemteleniségének megfelelően.

De Jézus éppen azt mondja el ebben a példabeszédben, hogy Isten **nem** ilyen! Másfelől pedig azt, hogy az emberben van a hiba, ha Istent igazságtalannak látja: nevezetesen „jó vagy rossz szemében”, ma talán úgy mondanánk: jó vagy rossz „hozzáállásában”, hiszen ettől függ, milyennek látja majd Isten eljárását, hogy bosszankodik-e, megbotránkozik-e rajta.

Mert **háromféleképpen lehet tekinteni a példabeszéd végén bekövetkező furcsa fizetésosztásra**. a) *Tárgyilagosan*: A szőlősgazda nem igazságtalan, az első órában munkába álltakkal nem történik jogtalanság, pontosan megkapják a kialkudott bért. b) *„Rossz szemmel”*, ahogy a példabeszéd elsőként munkába állt napszámosai is teszik: „Ezek az utolsók nem érdemelték meg a bérüket, helyesebben szólva az ajándékot, amit munkabér címén kaptak. Ha tehát a gazda ajándékozik, akkor minket, elsőket is megfelelően meg kell ajándékoznia, mert mi megérdemeltük.” (Ami persze tévedés, hiszen a bért, a fizetést munkával ki lehet érdemelni, de az ajándékot soha, semmilyen körülmények között: az ajándéknak éppen az a lényege, hogy érdem nélkül kapjuk.) c) *„Jó szemmel”*: „Íme, milyen jó ember ez a gazda; megajándékozza ezeket a szegény ördögöket, akik korábban nem találtak munkát, pedig nekik is szükségük van a napszámra, hogy megvehessék betevő falatjukat.” (A jó ember csak örül annak, hogy ilyen a gazda/Isten!)

A példabeszéd legfőbb tanulsága tehát ez: „Igen, ilyen az Isten!” Öröme telik abban, hogy az utolsókat megajándékozza, az elsőeknek pedig (csak) azt adja, ami jár nekik! (Egyébként ha valaki továbbra is a korrekt igazságosság rabja akar maradni, kiszámolhatja: az utolsóknak adott ajándék és az elsőeknek adott bér összege pontosan megegyezik!) Olyan ő, mint a tékozló fiú apja, aki hazatért semmirekellő fiának rendez olyan örömnepet (Lk 15,22-24), amelyet a tisztességesnek, becsületesnek megmaradt fiának sosem rendezett! Igen, ilyen az Isten: a gonoszokra is fölkelti napját, a bűnözőknek is ad esőt (Mt 5,45)!

A példabeszéd „melléktanulsága” pedig: A mi „szemüinktől”, látásmódunktól, másik jézusi szakszóval: a mi „szívüinktől”, érzületüinktől függ, örülünk-e, vagy felháborodunk („Rossz szemmel nézed, hogy én jó vagyok?”), amikor azt látjuk, hogy Isten másokat – teljesen érdemtelenül – megajándékozik. (Ahogy a tékozló fiú bátyja is észrevehette volna, hogy számára nem szükséges külön örömnépet rendezni, mert az ő egész élete az [lehetne] az apai háznál: „Fiam, te mindig velem vagy, és mindenem a tiéd” [Lk 15,31].)

Lehetséges ez? Szabad Istennek így viselkednie? Jézus azt mondja: Igen, szabad! És ebben a példabeszédben, mint ahogy egyébként is, arra tanít: Nekünk kell Istenhez alkalmazkodnunk, és nem Istent, vagy legalábbis az istenképünket kell önmagunkhoz idomítanunk, a mi (vélt) okosságunkhoz és jogérzékünkhöz! El kell fogadnunk és utánoznunk kell a valódi Istent, aki *senkivel sem igazságtalan, de jóságából szabadon ajándékozik* annak, akinek akar. Nekünk kell tehát átalakítanunk a gondolkodásmódunkat, vagy újabb jézusi szakkifejezéssel szólva: „meg kell térnünk” (*metanoein*, Mk 1,15)!

Az adott témára alkalmazva ez azt jelenti: **Át kell alakítanunk az istenképünket** (és annak megfelelően aztán az életünket is). Meg kell szabadulnunk attól az istenképtől, amelyet (bizonyos leegyszerűsítéssel) „őszövetséginek” nevezhetünk, s amely a legtöbb (hívó) ember felfogását mind a mai napig meghatározza, és át kell térnünk arra az istenképre, amely Jézus tanításából válik világossá. E két istenkép lényegi jellemzőit, illetve ellentéteit (a teljesség igénye nélkül) a következőkben foglalhatjuk össze vázlatosan és a rövidebből fakadóan kétségtelenül kissé sarkítva is.

Isten az egyének Istene, nem a kollektívumé. Az Ószövetség Istent „csak a nép sorsa érdekelte”, Jézus Istene az egyes emberrel törődik, olyannyira, hogy „minden szál haját számon tartja” (Mt 10,30).

Isten egyetemes, nem nationális. Az Ószövetség Istent „csak a zsidók érdekelték”, Jézus Istene számára (legalábbis Jézus végső értelmezésében) az emberiség minden egyes tagja fontos: „hirdessétek a jó hírt minden teremtménynek” (Mk 16,15). (Lehet, hogy Jézus itt nem is csupán az embereket értette „teremtményeken”?)

Isten a jelenre irányul, nem a jövővel vigasztalgat. Az Ószövetség arról beszél, hogy *majd* eljön Jahve, *majd* megszabadít, *majd* nagyra tesz. Jézus azt mondja: Isten országa már itt van (Mk 1,15), a Völegény mindig, most is jelen van (Mk 2,19 – merthogy a „völegény” nem Jézusra, hanem Istenre utal!). Isten *most* szeret, *most* erősít meg, *most* emel föl.

Isten gyógyító, nem megbetegítő. Az Ószövetség Istene betegséggel sújtja a bűnösöket. Jézus egész gyógyító tevékenysége arról tanúskodik, hogy az ő Istene senkinek a betegségét nem akarja, ellenkezőleg: a betegeket meg akarja gyógyítani.

Isten megszabadít a félelemtől, nem kelt félelmet. Az Ószövetség Istene rettenetes úr, aki kegyetlenül számon kér, megtorol minden bűnt, következképpen félni kell tőle. Jézus Istene senkit nem bánt, benne meg lehet bízni, rábízhatjuk magunkat. „Ne félj, csak bízzál” (Mk 5,36) – ez a biztatás nem csupán Jairusnak szól.

Isten apai-anyai, nem patriarchális. Az Ószövetségben csak a férfi, az apa számít, csak neki van tekintélye, ő uralkodik, s ilyen az Ószövetség Istene is. Jézus Istene női, anyai tulajdonságokkal is bír (ld. *Isten: anya és apa*), és egyáltalán nem uralkodik.

Isten erőszakmentes, nem bosszúálló. Az Ószövetség Istene minden rajta esett sérelmet megtorol. Jézus Istene minden ellene elkövetett bűnt megbocsát, sőt jóval viszonz: fölkelti napját a gonoszokra is, esőt ad a bűnösöknek is (Mt 5,45).

Lehetne tovább is sorolni: *Jézus Istene a szabadság Istene, nem a törvényé, a szereteté, nem a jogé, az intuícióé, nem az intézményé.* De gyakorlatilag talán az a legfontosabb, aminek klasszikus példája a kiindulási pontul vett evangéliumi szakasz is: **Isten nem az igazságosság, hanem a határok és feltételek nélküli jószág Istene** (ld. részletesen *Nincs két csúcsérték, Két paradigma, Isten: anya és apa, A tékozló fiú meg a bátyja, A jogosnál többet*).

Akár ennyi is elég lehet ahhoz, hogy megértsük, Jézus üzenete miért „evangélium”, jó hír, és kedvet kapjunk ahhoz, hogy olyanná akarjunk válni, mint Jézus Istene (vö. Mt 5,45.48).

(1993)

Isten: anya és apa

(Lk 15,1–32)

Az idézett szakasz példabeszédeinek háttérében – legalábbis Lukács szerkesztői értelmezése szerint – *Jézus ellenfeleinek kritikája* állt: zúgolódtak, hogy szóba áll a „bűnösökkel”, sőt – kifejezve a teljes közösségvállalást – egy asztalhoz ül velük.

Valóban, vándorlásai során Jézus újból és újból rossz társaságba keveredett: a megszálló rómaiakkal is kollaboráló, népnyúzó „vamosok” (adószedők), a Törvénnyel keveset vagy mit sem törődő parasztok és halászok (*am haarec*: „a föld népe”), sikkasztók (a „hamis sáfár”), utcanők és leprások közé. Elmondhatjuk, hogy szemben Keresztelő Jánossal, aki egy helyben maradt a pusztában, és hagyta, várta, hogy a bűnösök hozzá menjenek, Jézus szinte futott utánuk. Méltán vetődhetett föl a kérdés a „tisztességes” emberekben, akár „írástudók és farizeusok” voltak, akár nem: *Méltó ez egy prófétához?*

A Lukács-evangélium 15. fejezetének példabeszédeivel Jézus megadja a választ: *Igen – mert Isten ezt akarja*. És azért akarja, mert **Isten olyan, mint az a pásztor**, akit ha csak egy báránya is hiányzik, annyira elfog az aggodalom, hogy olyasmit csinál, ami a kívülállók számára értelmetlennek tűnik: otthagyja a nyáját, és az *egy* elveszett után fut, pedig hát az aligha „érdemelte meg” ezt a nagy fáradozást és kockázatvállalást.

De *Istent nem is az igazságosság vezérli* („ez jó ember, megérdemli – az rossz ember, nem érdemli meg”), hanem valami olyasmi, amit „anyai szívnek” lehetne nevezni; anyai szívnek, amely nem igazságos büntetésre törekszik, hanem keresi, meg akarja menteni az elveszett, elkóborolt gyermeket.

És hogy tud örülni Isten szíve! Mint a pásztoré, aki ha megtalálta az elveszett juhot, vállára veszi, hazaviszi, otthon pedig összehívja barátait, pásztortársait, és kéri, hogy azok örüljenek együtt vele.

Hasonló a másik példabeszéd, amelyben **Isten úgy viselkedik, mint egy szegény asszony**, akinek teljes vagyona tíz drachma (egy napszámos tíz napi bére), és aki kisöpri homályos kunyhóját, hogy megtalálja az elveszett drachmát, mert sürgősen szüksége van rá.

Istennek szüksége van arra, hogy az elveszett embereket, a „bűnösöket” megkeresse; nem tudja közömbösen tudomásul venni, hogy elvesznek, de persze arra sem képes, hogy „mindenható módon” hazavarázsolja, azaz megtérésre bírja őket. Utánuk megy (például éppen Jézus működése által), keresi, hívja őket (vö. Mt 9,13).

Így válik világossá, hogy az az Isten, akit Jézus megtapasztalt és hirdetett, **meleg szívű, mondhatnánk „mélyen emberi” Isten**, és nem olyan, mint a filozófusok „ember-feletti” Istene, ahogy például Arisztotelész is elgondolta őt „végső okként”, „mozdulatlan mozgatóként”, aki mindent mozgat, de akit semmi sem tud megmozgatni: hatalmas és hideg, mindent megcsinál, amit akar, és semmire sincs szüksége.

Jézus viszont úgy tudja: **Istennek fáj, ha az emberek „elvesznek”, „elkóborolnak”, „bűnösök” lesznek**, vagyis nem emberhez méltó módon viselkednek; és Istent túlradó öröm tölti el, amikor akár csak egyetlen ember is jó útra tér: olyan öröm, hogy nem tudja magában tartani, meg kell osztania másokkal; „összehívja hát angyalait”, hogy azok is „értesüljenek a dologról”, és vele együtt örüljenek...

Istennek ezt az **anyai arcát** még pontosabban és gazdagabban rajzolja meg a „tékozló fiú” *példabeszéde*, noha abban Isten apaként jelenik meg, de olyan apaként, aki feltűnő anyaisággal viselkedik. Ennek a rajznak három vonását érdemes kiemelni.

Folyton visszavárja elcsavargott gyermekét. Folyton figyel, résen van, lesi a kaput, kinéz az utcára. Különben hogyan is vehetné észre már „messziről”, hogy a fiú hazafelé közeledik? Amikor meglátja, eléje fut, öleli-csókolja. Egy férfi így nem viselkedik, legalábbis az ókori Keleten nem: ő „úr”, aki nem rohan a fia után, s ha az visszajön, akkor is csak megfelelő feltételekkel fogadja vissza. – *Öröme minden mértéket megcsúfol.* Ezt fejezi ki már a rohanás, az ölelés, a csók is, azután az ünnepi ruha elővétele és a fiú beöltöztetése, a hízott borjú levágása, a lakoma, a zene, a tánc. Mind-mind az érzelmek nőies-anyai túláradására utalnak. – *Egyszerűen túllép az igazságosságon.* Elmarad az erkölcsi prédikáció, nincs leszámolás, nincs egyezkedés, mi illeti meg a hazatért tékozlót, és mi nem, szó sincs semmilyen büntetésről. (Mellesleg: mindez fölösleges is, hiszen a fiú hazatért, bánja is, amit tett, mi mást kellene csinálni, mint örülni, hogy otthon van, hogy „föltámadt”).

Mindazonáltal nem hiányoznak ebből az Istenből az **apai vonások** sem. Az egyik az, hogy bár „anyaian” szereti fiát, első szóra *hagyja őt elmenni „távoli vidékre”*, azaz a veszélyes világba, ahol mindenféle veszedelmek, bajok leselkednek rá; sőt pénzzel is bőven ellátja. Az anyák általában inkább hajlanak arra, hogy magukhoz kössék gyermekeiket, és függőségben tartsák őket; a példabeszédbeli apa viszont fölszabadítja, szabaddá teszi fiát, mert az csak így tud felnőtté válni, megérni. – A másik az, hogy *van érzéke az igazságosság iránt is*; bár „anyaként” túllép az igazságosságon, ez nem jelenti azt, hogy igazságtalan lenne. Ez abból derül, ahogyan idősebbik fiával viselkedik: megérti, hogy az úgy érzi, igazságtalanul bántak vele, de rámutat, hogy valójában nem érte őt semmiféle jogtalanság, hiszen minden, ami az övé, az a fiáé is. De itt sem valamiféle hideg-rideg igazságosságról van szó: idősebbik fiát is „Gyermequem”-nek szólítja, a szívére beszél, kérleli, megindokolja neki, miért is „kell” most ünnepelni!

Jézus néhány mesteri vonással csodálatos képet rajzol Istenről. *Vonzó képet*, amely Istenhez csalogathatja azokat is, akik a „tékozló fiúhoz” hasonlítanak, és azokat is, akik a „tisztességes” idősebbikhez, aki „fizikailag” ugyan ott maradt az apa közelében, de szíve a „tékozlóénál” is távolabb állt tőle (ld. *A tékozló fiú meg a bátyja*).

(1995)

Vakon hinni vagy bízni?

(Jn 20,24–29)

Az idézett evangéliumi szakasz kínálta témák közül egyet emelek ki: a **hit** fogalmát és problémáját; annál is inkább, mivel úgy tűnik, hogy az a hitfogalom uralkodik ma is a közfelfogásban, amellyel itt találkozunk.

János evangélista szerint Jézus úgy tartotta, hogy „hitetlen” az, aki csak a tapasztalata alapján fogad el valamit, mint Tamás apostol az ő feltámadását (27. v.), és azt dicsérte, aki „nem lát, és mégis hisz” (29. v.), azaz aki „vakon elhisz” valamit mások elmondása alapján.

Ezt jelentené tehát a „hit” fogalma, és a **közfelfogásban** valóban ez is: mások szava alapján (vakon) „elhinni” olyasmit, amit sem értelemmel belátni, sem (fizikailag vagy eszközökkel) megtapasztalni nem lehet.

Csakhowy véleményem szerint ez **az infantilis emberek hitfogalma**; a hitnek ez a felfogása ugyanis fölmentést ad a fáradtságos *keresés*, kutatás, tapasztalás, majd az ezek segítségével való *gondolkodás*, és végül a mindezek alapján meghozott (egyéni) *döntés* fáradtságos, sőt sokszor kínos feladata és terhe alól, és persze az ezzel járó felelősség alól is. (Azért infantilis ez a viselkedés, mert egy kisgyerekkorban többé-kevésbé helyes és elfogadható viszonyuláshoz felnőtt korban is ragaszkodik; káros kihatásai felmérhetetlenek.)

Másfelől ez a János-evangélium által is propagált „hit” **soha nem fordul elő a szinoptikus evangéliumok Jézusánál**: a szinoptikusok Jézusa soha nem mondta: „Higgyétek el, mert én mondom!”; nincs ott a Nyolc boldogságban, hogy „Boldog, aki nem lát, és mégis hisz”; nincs semmi ilyesmi a Hegyi beszédben; nincs ilyen kérés a Miatyánkban: „Add, hogy el tudjuk hinni azt is, amit nem tapasztalunk vagy nem tudunk belátni”; és az „utolsó ítélet” tablójában sem olvasunk olyasmit, hogy „Gyertek, Atyám áldottai, mert ti elhittétek mindazt, ami fölfoghatatlan”. (Természetes hát, hogy a „szinoptikus Jézus” azt sem kívánta meg, hogy tanítványai látatlanban elhiggyék feltámadását...)

Mindezzel *nem* a pusztá racionalizmust akarom reklámozni („Csak azt fogadom el, ami ésszel fölfogható” – hiszen létezik például érzelem vagy intuíció is), még kevésbé a vaskos materializmust („Az van, amit látok és megfoghatok” – hiszen az ember nem csupán anyag), *hanem* oda akarok kilyukadni, hogy Jézusnak egészen másfajta hitfogalma volt. Érdemes ezt egy kicsit részletesebben megnézni.

Mit értett Jézus azon, hogy „hinni”? A 18 előfordulás közül kilenc esetben a betegséggel és a gyógyulással-gyógyítással kapcsolatban kerül elő: A leprás szamaritánusnak (Lk 17,11-19) és a vérfolyásos asszonynak (Mt 9,20-22) azt mondja: „A hited meggyógyított/megmentett téged”; a két vaknak: „Hiszitek-e, hogy tudok tenni valamit értetek?... Legyen a hitetek szerint” (Mt 9,27-31); a haldokló kislányáért aggódó Jairusnak: „Ne félj, csak higgy” (Mk 5,35-43); amikor hordágyon egy bénát visznek oda: „Hitük láttára... Bízzál, fiam...” (Mt 9,1-7); a kafarnaumi százados kijelentése nyomán: „Ekkora hitet senkinél sem találtam Izraelben” (Mt 8,5-13); a főníciai asszonynak: „Nagy a te hited” (Mt 15,21-28); amikor tanítványai megkérdezik, miért nem tudták meggyógyítani a holdkóros fiút: „Kicsinyhitűségetek miatt” (Mt 17,14-20); Názáretben pedig „csodálkozott hitetlenségükön”, és nem tudott csodát tenni (Mk 6,1-6). – Ezekben a helyeken „**hinni**” **annyi, mint „bízni” Jézusban, és általa Istenben, hogy meg tud (és akar) gyógyítani** (ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy a gyógyulás minden esetben bekövetkezik).

Két esetben másfajta életmentéssel kapcsolatban kerül elő a „hinni” szó: Péter „vízen járása-kor”, amikor elbizonytalanodik és süllyedni kezd: „Kicsinyhitű, miért kételkedtél?” (Mt 14,22-31), és a viharban pánikba eső tanítványoknak: „Hogyhogy nem hisztek?” (Mk 4,35-40). – Itt **„hinni” annyi, mint „bízni” Jézusban, illetve Istenben, hogy a halálos veszben is velünk van, szeret, törődik velünk, „megtart” minket** (ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy megment a fizikai haláltól).

Négy esetben az étellel-itallal, a megélhetéssel kapcsolatos a jézusi „hit”: Akik amiatt aggodalmaskodnak, „mit eszünk, mit iszunk, mibe fogunk öltözni”, azoknak azt mondja: „kicsinyhitűek” (Mt 6,25-33); amikor a tanítványok vitatkoznak, mert csak egy kenyérük van vacsorára: „Kicsinyhitűek, mit tanakodtok?” (Mt 16,5-12); a „hívő és okos kulcsár” az, aki időben kiadja a rábízottaknak búzarészüket (Lk 12,41-46); a „hívő szolga” pedig az, aki a rábízott talentumokkal vállalkozásba fog és újabbakat szerez (Mt 25,14-30). – E helyeken **„hinni” annyi, mint „bízni” Istenben, hogy a maga részéről megadja azt, ami a megélhetésükhöz szükséges, továbbá ennek a bizalomnak a jegyében gondoskodni embertársaink megélhetéséről, továbbá bátran kockáztatni a talentumok forgatása közben.**

A fennmaradó *három eset*: „Bármit kértek, higgyetek, hogy megkaptátok, és meglesz nektek” (Mk 11,24); „Ha csak akkora hitetek lesz, mint egy mustármag, és azt mondjátok a hegynek...” (Mt 17,20); „Térjete meg és higgyetek, hallván a jó hírt” (Mk 1,15). – A **hit** ezekben az esetekben is **az Istenbe vetett bizalmat jelenti.**

A **„hinni”** jézusi jelentése tehát: **bízni** Istenben, **megbízni** benne, **rábízni** magunkat, és **e bizalomnak megfelelően viselkedni**: kérni (gyógyítások), cselekedni (búzarészt kiadni), kockáztatni (talentumok), nem aggodalmaskodni (mezők liliomai), megőrizni higgadságunkat és lelki békénket (és megfogni az evezőket... – vihar), megosztani a kenyerünket (vitatkozó tanítványok) – **az élet minden helyzetében.** (Esetről-esetre kell megtalálni, „alkalmazni”, hogy ez konkrétan mit jelent, ami nagyon is fáradságos, sőt kínos is lehet; például mit követel az Istenbe vetett bizalom, ha az ellenségem – így vagy úgy – ellenem támad, ha ellenségeink megtámadják hazánkat, ha vallási meggyőződéséért üldöznék...)

Érdemes és izgalmas ezért a (szinoptikus) evangéliumokat áttanulmányozni, és megkeresni ennek a „hitnek”, azaz Istenbe vetett bizalomnak a megnyilatkozásait **azokon a helyeken is, ahol maga a szó nem fordul elő.** Ízelítőül néhány:

Megkísértésének történetében **Jézus** Istenben (a Szeretetben) bízva utasítja vissza a Sátán „józan”, „realista” vagy éppen vakmerő javaslatait az alapvető emberi problémák megoldására (Mt 4,1-11; ld. *Józan vagy jézusi megoldás?*). Istenben bízva hagyja ott a siker és a népszerűség színhelyét, és vándorol tovább, hogy másutt is hirdesse az ígét (Mk 1,35-39). Istenben bízva vállalja a – szellemi (Mt 8,19) – otthontalanságot, amely éppen a Szeretet követése miatt szakadt rá (Lk 9,57-58). Istenben bízva vállalja, hogy a szombati gyógyítások miatt szembekerül a fennálló renddel és hatalommal, és ezáltal az életét kockáztatja (Mk 2,26-3,6 stb.; idetartozik minden egyéb fajta szembenállása is a hatalommal). Istenben bízva indul el Jeruzsálembe, az ország vallási központjába, hogy ott is meghirdesse Isten Országát, holott „tudja”, hogy ott szenvedés vár rá (Mt 20, 17-19). Istenben bízva tudja legyőzni a legrettegettebb kísértést, hogy meneküljön el a szenvedés elől (Mt 26,36-46). Egész viselkedése a passió idején csak a mélységes Istenre hagyatkozással volt lehetséges (Mt 26,47-27,50). – Személyes példája mellett tanításának szinte minden mozzanatában is ki lehet mutatni az Istenbe vetett bizalom szerepét, például a tékozló fiú (Lk 15) és az irgalmas samaritánus (Lk 10) történetében, vagy abban a buzdításában, hogy „Kérjete meg, és adatik nektek, keressetek, és találtok...” (Mt 7,7-11).

Összefoglaló meghatározásként azt mondhatnánk: jézusi értelemben „hinni” azt jelenti, hogy feltétel nélkül és következetesen rábízunk magunkat Istenre, feltétlenül bízunk Isten jóságában, ami **gyakorlatilag abban mutatkozik meg, hogy belebocsátkozunk a feltétlen és ellenszolgáltatás nélküli jóság (egy életen át tartó gyakorlásának) kalandjába**; ez a bizalom tehát egy belső, *látszólag passzív* döntés, amelyből azonban az élet minden pillanatát és mozzanatát átfogó, *hallatlan aktivitás* fakad. (Már az is nagy dolog, ha valaki megérti, miről is van itt szó; hát még ha elfogadja, sőt gyakorolja...)

Azt mondhatná valaki: Szép, szép ez a bizalom – de **mi az alapja?** Hiszen Istent (létét és jóságát) sem értelemmel bizonyítani, sem fizikailag megtapasztalni nem lehet. A beléje vetett feltétlen bizalom nem ugyanolyan infantilis magatartás-e tehát, mint az elején említett „vakhit”?

Azt gondolom, hogy nem, mert Isten létére és jóságára

- logikus észérvekkel következtethetünk (ami még nem jelent bizonyítékokat),
- utal a világban tapasztalható rend, szépség, jóság (bár van rendetlenség, csúnyaság és szenvedés is),
- utal legbenső intuíciónk, megérzésünk (bár nem egyszer utalhat éppen az ellenkezőjére is).

Ennélfogva **értelmes és megalapozott, felnőtt** viselkedés feltétlenül bízni benne – még olyankor is, amikor semmi sem szól a bizalom jogosultsága mellett; bár érdekes, hogy Jézus szerint ezt a felnőtt viselkedést leginkább a gyerekektől lehet eltanulni (Mk 10,15)...

(1998)

Tapasztalásra épülő hit

(Jn 20,24–29)

Ez az evangéliumi szakasz azok közé tartozik, amelyek **végzetes hatással** voltak a történelem alakulására. Az utolsó mondat ugyanis („Boldog, aki nem lát, és mégis hisz”) azt sugallja, mintha az igazi hit az lenne, amikor valaki „látatlanban”, „vakon” elhisz valamit, amit mások mondanak. *Emberek tömegei váltak emiatt a felfogás miatt „hitetlenné”, ateistává* (főleg az újkorban, és elsősorban századunkban): olyan emberek, akik képtelennek érezték magukat arra, hogy látatlanban, vakon elhiggyenek olyan dolgokat, amelyekről semmi tapasztalatuk nincs, például azt, hogy „van Isten”, vagy „kereszthalálával és feltámadásával Jézus megváltotta a világot”, avagy hogy „a halál után folytatódik az élet, és örökké tart”.

Tegyük mindjárt hozzá: *nagyon is jogos ezeknek a „hitetleneknek” az alapállása*. Részben mert többnyire *nem is lehetséges* tapasztalatot szerezni a szóban forgó dolgokról, részben mert Jézus egyáltalán *nem is kívánt* ilyenfajta „hitet”. Egyáltalán: nem is azt értette „hiten”, hogy „valakinek valamit vakon elhinni”, hanem (egyébként a szó „őszövétségi” jelentésével teljes összhangban) azt, hogy „bizonyosnak lenni valamiben”, és még inkább azt, hogy „ráhagyatkozni valakire, bízni valakiben” (ld. részletesen: *Vakon hinni, vagy bízni?*).

Érdeemes ezzel a „jézusi szemüveggel” olvasni az idézett evangéliumi szakaszt is! Jézus azt mondja Tamásnak: „Tedd ide ujjadat, és **nézd** a kezemet! Nyújtsd ki kezedet, és tedd az oldalamba [**tapints** meg]! És ezek után, miután saját szemeddel láttál, saját kezeddal tapintottál, ne légy többé bizalmatlan, hanem bízzál [Istenben? bennem? tanítványtársaidban?]!” (A „hit”, „hívó”, „hitetlen” szavak használatát jó lenne száműzni a szentírás-fordításokból és a hétköznapi szóhasználatból is...)

Jézus tehát egyáltalán nem tapasztalás nélküli elfogadást, bizonyosságot és bizalmat kíván meg, hanem olyat, amely éppenséggel a tapasztalásra épül!

Ez volt Jézus felfogása már korábban, nyilvános működése idején is! Amikor például „kicsinyhitűeknek”, azaz „kevésbé bízóknak” nevezi azokat, akik aggodalmaskodnak az étel-ital-ruha, vagyis a *megélhetésük miatt*, és nem tudják rábízni magukat Isten gondoskodására (Mt 6,30), akkor nem azt mondja: „Fogadjátok el vakon [higgyétek el nekem], hogy Isten gondoskodik rólatok!”, hanem azt: „**Nézzétek** meg az ég madarait! **Nézzétek** meg a mezők virágait! Isten [nekik megfelelően] gondoskodik róluk. Építsetek arra, amit saját szemetekkel láttok, **építsetek a saját tapasztalatotokra – és vonjátok le a következtetést**, ti. hogy Isten [nektek megfelelően] gondoskodik rólatok is, sőt: még inkább gondoskodik, föltéve hogy előbb/inkább az Ő országát keressétek, a Neki tetsző [az Ő elgondolásai szerinti] életmódra törekedtek!” (Vö. még Mt 10,29-30.)

Más alkalommal ugyanígy érvelt. Azt mondta: „**Nézzétek meg**: a Nap mindenkinek süt, az eső mindenkinek esik, jóknak és gonoszoknak, igazaknak és bűnösöknek egyaránt. Bizalommal építsetek erre a *tapasztalatra*, és *ennek alapján* legyetek meggyőződve arról, hogy Isten mindenkire egyformán jó” (Mt 5,45). (Mert lehetne bizalmatlanul is építeni erre a tapasztalatra, és azt a következtetést vonni le belőle, hogy Isten egyformán közönyös mindenkivel szemben, vagy éppen gonosz mindenki iránt, hiszen személyválogatás nélkül „küldi” a hurrikánt jóknak és gonoszoknak, „hullatja” a jégesőt igazakra és bűnösökre; vö. *Istenképek csatája*.)

Miért mondja akkor mégis az idézett szakaszban, hogy „boldog, aki nem lát, és mégis hisz”? Úgy gondolom, hogy **nem Jézustól származik ez a („húsvét utáni”) kijelentés, ugyanis**

szöges ellentétben áll Jézus korábbi, az imént idézett kijelentéseivel, sőt még a pár sorral előtte állókkal is („Nézz... tapints... és ne légy bizalmatlan”). Magyarán: az evangélista adta utólag Jézus szájába ezt a végzetes mondatot, hogy olvasóit, korának keresztényeit buzdítsa ily módon Jézus (feltámadásának?) elfogadására.

Ez az eset egyúttal azt is jól példázza, mennyire fontos az evangéliumok *kritikus* vizsgálata; ennek híján ugyanis újból és újból bekövetkezhet, hogy becsületes, gondolkodó emberek az ateizmust látják egyedül tisztességes világnézetnek.

(1995)

Apokaliptika helyett morál

(Lk 21,5–36)

Öntsünk tiszta vizet a pohárba! Az idézett evangéliumi szakasz és a hasonlóak itt-ott tartalmaznak ugyan eredetinek tekinthető jézusi mondásokat is, összességükben *azonban az effajta gondolatok nem Jézustól származnak, csak Jézus szájába adták őket*. Valódi forrásuk az ún. apokaliptikus gondolkodásmód, konkrétan az apokaliptikus irodalom. „Apokalipszis” annyit jelent, mint „leleplezés, föltárás”, mégpedig a „végső dolgok” (görögül: *ta eskhata*) föltárása, „leplezetlen” bemutatása, vagyis a világ végével kapcsolatos események színes, szemléletes ábrázolása: *mikor mi hogyan* fog történni. Kedvelt téma volt ez az időszámításunk kezdete körüli néhány évszázadban, s talán mondani sem kellene: a várt események lefestésében bőséges szerep jutott a szabadon csapongó fantáziának („...a Nap elhomályosul és a Hold sem áraszt világosságot, a csillagok lehullanak az égről, és a világmindenséget összetartó erők megrendülnek”, Mk 13,24-25). A zsidóságban komoly irodalommal is rendelkező apokaliptikus gondolkodásmód alapvető jellemzői aztán – megfelelő alkalmazásokkal – az őskereszténységben is tovább éltek, s szintén jelentős irodalmat hoztak létre (az Újszövetségen belüli legtisztább példája a Jelenések könyve).

Szedjük előbb csokorba ennek **az apokaliptikus szemléletmódnak az ismertetőjegyeit**, ahogy azok az evangéliumokban megjelennek.

Isten meghallgatja bajban lévő, szorongatott, üldözött övéit, akik „éjjel-nappal” megtorlásért „kiáltanak hozzá”. Meglehet, Isten késlekedik ugyan egy kicsit, de azért bizonyosak lehetnek, hogy „hamarosán igazságot szolgáltat” (Lk 18,7-8).

Isten véres bosszúját az „Emberfia” fogja végrehajtani („Krisztus második eljövetele”). Ezt szemléltetik olyan részletek, mint Mt 24,30-31: „Akkor majd föltűnik az Emberfiának a jele az égen, és jajgatásban tör ki a föld minden népe, mert meglátják az Emberfiát, amint eljön az ég felhőin nagy hatalommal és dicsőséggel. Szétküldi angyalait hangos harsonaszóval, s azok összegyűjtik választottait a szélrózsa minden irányából”. De jaj azoknak, akik nem tartoznak a választottak közé! Rájuk ilyen részletek vonatkoznak: „A király kivezényelte hadseregét, a gyilkosokat fölkoncolta, városukat pedig fölégette” (Mt 22,7); „Ellenségeimet pedig, akik nem akarták, hogy királyuk legyenek, hozzátok ide, és öljétek meg szemem láttára” (Lk 19,27).

Amint az előző pontból is látható, *nemcsak a bűnösök bűnhődnek majd*, hanem kollektív módon egész városok, egész generációk: „Jaj neked, Korozain! Jaj neked, Betsaida!... Tírusznek és Szidonnak tűrhetőbb sorsa lesz ítéleten, És te, Kafarnaum, vajon az égig fogsz emelkedni? A pokolba süllyedsz...” (Mt 11,20-23). „Elpusztítanak téged (Jeruzsálem) és gyermekeidet. Nem hagynak benned követ kövön...” (Lk 19,44).

Isten egy (titkosan meghatározott) idő után elzárkózik azoktól, akik meg akarnának térni: eljön a pillanat, amikortól erre már nem lesz lehetőség. Jól szemlélteti ezt az olajvásárlásból visszatérő koszorúslányok példája, akik hiába teljesítik utólag a belépés feltételét, hiába szeretnének bemenni a királyi menyegzőre, mert távollétükben megérkezett a vőlegény, az ajtó bezárult, s ők már csak az elutasító ítéletet hallhatják meg: „Bizony mondom nektek, nem ismerlek titeket” (Mt 25,10-12; ugyanez más formában: Lk 13,25-27). Sőt, Isten azoktól is elzárkózik, akik eleve nem tartoztak a kiválasztottak közé: „(Nektek megadatott tudni az Isten országának titkát.) A kívülállóknak azonban minden csak példabeszédekben szól, hogy látván lássanak és mégse ismerjék föl, hallván halljanak, s mégse értsék meg, hogy meg ne térjenek és bocsánatot ne nyerjenek” (Mk 4,11-12). Nem csoda, ha a János-evangélium szerint – amely

csak a testvéri szeretetről tud, az ellenségszeretetről nem! – Jézus így imádkozik: „Értük könyörgök. Nem a világért könyörgök, hanem azokért, akiket nekem adtál” (19,7).

A „hűségesek” együtt hajtják végre az ítéletet az Emberfiával: „Bizony, mondom nektek: Ti, akik követtetek engem, a világ megújulásakor, amikor az Emberfia dicsőséges trónjára ül, együtt ültök majd vele tizenkét trónon, hogy ítélkezzetek Izrael tizenkét törzse fölött” (Mt 12,28)

A kiválasztottak megvigasztalódnak majd a többiek szenvedései láttán: „Amikor háborúkról és háborús hírekről hallotok, ne rémülözzetek (ti, kiválasztottak)! Ennek meg kell történnie, de ez még nem a vég...” (Mk 13,7-8). „...az emberek megdermednek annak szorongó várásában, ami következik. Akkor majd meglátják az Emberfiát, amint eljön a felhőkben... Amikor mindez kezd beteljesülni, emelkedjete föl és emeljéte föl fejeteke, mert közeledik a ti (!) megváltásotok” (Lk 21,25-28).

Az ilyen és hasonló gondolatok mind teljesen idegenek Jézustól, nincs is semmi közük hozzá, hanem csupán bizonyos őskeresztény körök evangéliumellenes, vérszomjas vágyálmai és látomásai. Nézzük meg, ezzel szemben **hogyan gondolkodott maga Jézus** a szóban forgó kérdésekről. Isten országa szerinte is „eljön”, de annak tartalma és létrejötte egészen más, mint ahogyan az apokaliptikusok elképzelték.

Először is *semmiféle bosszúról vagy megtorlásról sincsen szó.* Isten jósága kivétel nélkül mindenkire kiárad („fölkelti napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek”, Mt 5,45), kivétel nélkül mindenkit meg akar menteni! Ezt jelképezik Jézus ingyenes gyógyításai, vagy az, hogy nyilvánosan együtt étkezik a „bűnösökkel” (pl. Mt 9,10), akiket egyébként minden „tisztességes” ember kerül. Ennek megfelelően Jézus is így nyilatkozik önmagáról: „Az Emberfia nem azért jött [és nem: fog jönni!], hogy elpusztítsa az embereket, hanem hogy megmentse” (Lk 9,55).

Továbbá Isten országa *nem erőszakosan és kozmikus katasztrófák közepette érkezik,* hanem mint a szeretet ajánlata, amelyet szabadon el lehet fogadni, vagy el lehet utasítani; Isten országa csöndben működik és növekszik, ahogyan a földbe elvetett mustármag csírázik ki és hoz termést, vagy ahogyan a lisztbe vegyített kovász hat (Mt 13,31-33).

Isten országa nem „majd”, valamikor a bizonytalan jövőben jön el, hanem már elközelgett (Mk 1,15), elérkezett, itt van (Mt 12,28), különösen Jézus működése, igehirdetése és gyógyításai révén. Nem azt kell tehát találgatni, mikor valósul meg, és nem apokaliptikus jelekre kell várni, hanem (megfelelő magatartással) egyszerűen el kell fogadni a meghívást (Mt 22,2-4; Mk 10,14-15), el kell menni a „szőlőbe” (Mt 20,1-2), haza kell térni az atyai házba (Lk 15,17-20) – mégpedig tétovázás, habozás nélkül, rögtön (Lk 9,59-62).

Hogy mikor és milyen lesz a „világ vége”, senki sem tudja (vö. Mk 13,32); az emberiség sorsa „nyitott”, és a saját kezében van: bármikor megnyíthatunk Istennek, és bármikor elzárkózhatunk tőle. A kulcs a mi kezünkben van: *Isten országa „rajtunk fordul”* (Lk 17,21; ez ennek a sokat idézett, de mindig rosszul értelmezett helynek a pontos fordítása és értelme; Jézus sem azt nem mondja, hogy „bennetek van”, mert ennek görög megfelelője az „*en hümin*” lenne, sem azt, hogy „köztetek van”, mert ennek az „*en mesó hümon*” felelne meg; az itt szereplő „*entos hümon [estin]*” kifejezés csak itt fordul elő az Újszövetségben, jelentése pedig: „a ti hatóságokban, hatalmatokban van; töletek függ, rajtatok fordul”).

Ezzel el is jutottunk arra a pontra, amely bizonyos értelemben a legjellemzőbb és legdöntőbb Jézusnak az apokaliptikával kapcsolatos gondolkodásában. A szakirodalom úgy nevezi ezt, hogy **„átkapcsolás az apokaliptikából a parainézisbe”,** az erkölcsi buzdításba.

Kezdjük az imént említett hellyel (Lk 17,20-21). A farizeusok megkérdezik Jézustól, mikor jön el az Isten országa. Íme, az apokaliptika egyik központi kérdése, a „*Mikor?*”. Válaszában Jézus először azt mondja, Isten országa nem jön el „szembetűnő”, azaz megfigyelhető, kiszámítható módon (*ouk... meta paratéréseós*), úgy, hogy eljövételének időpontját előre meg lehetne tudni. Majd, bár ezt éppen nem kérdezték, elutasítja az apokaliptika másik jellemző érdeklődését, nevezetesen a *hely* meghatározására irányulót: „Nem lehet azt mondani: Nézd, itt van, vagy amott!” A két negatív válasz után adja meg a pozitívat, mintha csak azt mondaná: Ne azzal foglalkozzatok, ami nem fontos, és ráadásul nem is tudható, hanem a lényeggel törődjétek, az pedig nem más, mint hogy Isten országa „rajtatok fordul”, magyarul: akkor valósul meg Isten országa, ha Istennek tetszően viselkedtek, Isten elgondolása szerint éltek. (Igehirdetésében bőségesen részletezte, miben is áll ez kézzelfoghatóan.)

Az előbbin kívül még három helyen találkozunk ezzel a jelenséggel Lukács evangéliumában. A 21. fejezetben (5-8. v.) a tanítványok félreértik Jézus szavait a Templomról, hogy „kő kövön nem marad” (ld. *Lebontani a templomot?*), és szintén arról érdeklődnek, „*mikor*” lesz mindez. Jézus még csak annyit sem mond nekik, mint az előbbi esetben a farizeusoknak, hanem *rögtön átvált* a helyes magatartást megfogalmazó tennivalóra: „Ügyeljétek magatokra, nehogy valaki félrevezessen titeket!” A mondanivaló eredeti hangsúlyát talán még jobban kifejezi, ha úgy fordítjuk ezt, hogy „Magatokra ügyeljétek...” – és ne arra, mikor milyen apokaliptikus események várhatók állítólag.

A 13,23-ban valaki szintén olyan kérdést tesz föl Jézusnak, amely nagy jelentőséggel bír az apokaliptikában: „*Kevesen* vannak-e, akik üdvözülnek?” Ismét jellemző Jézus hallgatása, amellyel a tényleges kérdést szóra sem méltatja, hanem *rögtön „átkapcsol”*: „Ti igyekezzetek bejutni a szűk kapun...” (24. v.), azaz: Ne azzal foglalkozzatok, kevesen vannak-e vagy sokan, hanem ti tegyétek meg azt, ami a bejutáshoz szükséges! Itt sem beszél arról, mit jelent ez közelebbről, de a „szűk kapu” képe eszünkbe idézheti a „tű fokát”, amelyen bizony nem lehet átmenni a gazdagság „púpjával” (Mt 19,24; vö. *A gazdag nem juthat be*). Egyébként az „igyekezzetek” a görögben „agonizáljatok” (eredeti jelentése: küzd, harcol), jelezve, hogy adott esetben mekkora erőfeszítéseket kell tenni a bejutásért...

Végül az utolsó eset, amikor a tanítványokat Jeruzsálemhez közeledve elfogja az apokaliptikus láz, s most már nem is kérdezősködnek, hanem úgy vélik, hogy „azonnal meg kell nyilvánulnia Isten országának” (megint a két fontos mozzanat: a *hely* és az *idő*: Jeruzsálem és azonnal...). Jézus ezért (*dia to*), és *ahelyett, hogy* a tanítványok apokaliptikus reménységéről beszélne, elmondja nekik a mínákról szóló példabeszédet (19,11-27), megintcsak azt hangsúlyozva, hogy nem apokaliptikus eseményekre kell várni és nem azok bekövetkeztét számíthatni, hanem „a mínákat kell kamatoztatni”, Istentől kapott szeretet-képességünket kell kibontakoztatnunk!

Jézus tehát zárójelbe teszi az egész *apokaliptikus* (ma bizonyára azt is mondhatjuk: az egész *ezoterikus*) kérdéskört, és egyetlen dologra koncentrál: mit kell *tennünk nekünk* ahhoz, hogy Isten országa (meg)valósuljon, miben áll részünkről az a helyes viselkedés, amitől Isten országa (fő)l épül. (Isten a maga részéről úgy is teszi azt, ami az ő dolga.)

(1995)

Lebontani a templomot?

(Mk 13,1–5)

„Bontsátok le ezt a templomot, és én három nap alatt fölépítem” (Jn 2,19)! Ez az állítólagos jézusi mondás még három eltorzított alakban jelenik meg az Újszövetségben: Mk 14,58; 15,29; Csel 6,14. Ezek mindegyike elég problematikus, lehet így is, úgy is érteni őket, de *valószínűleg Mk 13,2-ben gyökereznek*, ahol ez áll: „– Nézd csak, mekkora kövek és micsoda épület! – Te ezeket a nagyszerű építményeket látod? Nem marad itt kő kövön, amely már le ne romboltatott volna.” (A „lerombolás” eredeti szava a *katalüein* = szétoldani ige múlt idejű passzív alakja.)

Nem ártatlan turistabeszélgetés folyik itt Jézus és tanítványai között, mint amikor az emberek fölhívják egymás figyelmét a látnivalókra: „– Nézd csak! – Szép. De ezt nézd meg!”, hanem a Jeruzsálemért, az ország vallási központjáért folyó szellemi harc feszült légkörében egyik tanítványa azt mondja Jézusnak: „Olyan hatalmas ez a templom! Mit tudsz ellene tenni?” Jézus válasza: „Ne a hatalmas épületeket nézd megbabonázva! Láss át és túl rajtuk! Isten tervében, az Ő szándéka szerint a Templom már leromboltatott” (*perfectum – passivum divinum*)!

Magyarul: Jézus számára nem a kövekről, az épületekről volt szó, hanem az egész vallási rendszerről, amelynek legfőbb szimbóluma a Templom volt. Mint amikor azt mondjuk: a Fehér Ház, a Kreml, a Vatikán. Ha egy háborúban lerombolnák ezeket, az még nem jelentené az általuk jelképezett intézmények pusztulását. Már csak ezért sem értelmezhető ez a mondás csodás jövendölésként (amely állítólag Kr. u. 70-ben teljessé vált, amikor a rómaiak valóban lerombolták a jeruzsálemi templomot); Jézustól amúgy is teljesen távol állt az effajta apokaliptika (ld. az előző részt).

Miről van tehát szó? Jézus templom-, kultusz-, vagy általánosan fogalmazva: vallás-kritikájáról. Azt mondja: Isten nem akarja (katalüthé: Isten már „szétoldotta”, megszüntette) azt a vallásosságot, amely ebben a templomban folyik, amelyet ez a templom jelképez! (Csak ez az értelmezés áll összhangban Jézus egyéb megnyilatkozásaival.) Miért nem? Mert ez a vallás, és – talán ő is egyetértene az általánosítással: – minden vallás a legvégzetesebb veszélyt jelenti Isten szándékaira, Isten ügyére (= az ember ügyére, érdekére) nézve! Hogyan? Miért? A következők miatt:

Az (intézményesült) vallások az Istenbe vetett bizalom (*pistis*) helyett Istennel folytatott üzletelésre nevelnek. Ezt fejezi ki minden áldozatbemutatás, legyen az véres, mint a zsidóságban (égő áldozatok), vagy vértelen, mint a kereszténységben (szentmiseáldozat): föláladozunk valamit (netán valakit... például Jézust...), hogy kapjunk valamit cserébe Istentől. Ezért „tisztította meg” Jézus a jeruzsálemi templomot (ha ez egyáltalán megtörtént úgy, ahogy az evangélisták leírják), és mondta: „Ne tegyétek Atyám házáat vásárcsarnokká!” Ma talán úgy mondaná: „vallási üzletközponttá”. Hiszen az átlagos vallás éppen ez: „üzletközpont” (a templom maga idézőjelek nélkül az), ahol vallási gyakorlatok (szertartások, böjt, ima, lemondások) ellenében mindenfajta isteni szolgáltatásban akarunk részesülni (egészség, siker, jólét... és egyáltalán: Isten erejének megszerzése saját akaratumk végrehajtásához). Isten azonban nem kereskedő, hanem ABBA, Édesapa, és ezért a helyes kapcsolat vele nem az üzletelés, hanem a bizalom, a ráhagyatkozás.

A vallások Isten akaratának megcselekvése helyett Isten megvesztegetésére nevelnek. *Ez ellen tiltakozott Jézus*, amikor Ozeást (6,6) idézte: „Irgalmasságot akarok, és nem áldozatbemutatást” (Mt 9,13). Nem az Isten előtti hajbókolást és a vallási előírások szörszálhasogató betartását, hanem a rászorulókat megsegítését, ahogyan mintaszerűen tanúskodik erről az ún. mátéi ítéletabló (Mt 25,35-36). További példák tömege helyett csak három utalás: a szombat „megszentelésénél” fontosabb a betegek gyógyítása (Mt 12,7), a kultikus tisztaság betartásánál a perifériára szorultak fölkarolása (Mt 9,13), a régi próféták sírjának díszítése helyett arra kellene ügyelni, hogy ne öljük meg a kortárs prófétákat (Mt 23,29-31). E gondolat összefoglalását Mt 7,21-ben találjuk: „Nem az jut be Isten országába, aki mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki teljesíti mennyei Atyám akaratát!” Nem a vallások által megkövetelt és rituális előírásokkal övezett ortodoxia „üdvözt” tehát, hanem egyedül az ortopraxis!

A vallások az emberekkel való megbékélés helyett az isteni bocsánat elnyerésének technikáira nevelnek. Arra, hogy az emberek mutassanak be engesztelő áldozatokat, menjenek gyónni, vegyenek részt az (engesztelő) szentmiseáldozatban, vagyis az emberi kapcsolatok rendezése helyett a „helyes istenkapcsolatban” jelölik meg a lényegét. *Ez ellen is tiltakozott Jézus*: „Ha ajándékodat az oltárra viszed, és ott eszedbe jut, hogy felebarátodnak valami panasza van ellened, hagyd ott ajándékodat az oltár előtt, menj, békülj ki előbb felebarátoddal, aztán jöjj vissza, és ajánld föl áldozatodat” (Mt 5,23-25). (Ha valaki úgy gondolná, hogy Jézus itt a kibékülést és az áldozatbemutatást javasolja, annak érdemes megfontolnia, hogy az áldozatbemutatás megszakítását az ószövetségi törvény tiltotta, másfelől hogyan mehetett volna valaki haza – gyalog... – Galileába, majd térhetett volna vissza, hogy folytassa az áldozatbemutatást. Jézus mérhetetlenül *ironikus* szavai tehát azt jelentik: áldozatbemutatás **helyett** békülj ki ellenfeleddel!) A vallások ehelyett „rövidre akarják zárni” a problémákat, és ezzel (az egyik, de lehet, hogy „a”) legfőbb akadályává válnak az emberi problémák valós megoldásának...

Jézus (véleményem szerint) ezért látta úgy, hogy Isten el akarja törölni ezt a vallásosságot (Mk 13,2); ezért **küzdött maga is e vallásosság ellen** (ld. a fenti példákat); ezért *akarta megingatni e vallás pénzügyi alapjait*: a templomadó jogosságának tagadásával (Mt 17,24-26 – amit sajnos igen hamar retusáltak: Mt 17,27), a (papságnak jól jövedelmező) „korbán” istenellenesnek nyilvánításával (Mk 7,9-13), és a szegények adományaiból (is) élő papságnak címzett súlyos figyelmeztetéssel (Mk 12,41-44.40); ezért akart (ha eredetinek tekinthetjük e mondását) „három nap alatt” (= hamarosan) egy másik „templomot” fölépíteni, nevezetesen „Isten országát”, azaz egy kontraszt- vagy modelltársadalmat, ahol minden másképp van (ld. *Kontraszt-társadalom*).

A fentiek alapján eléggé érthető Jézus valláskritikája, melyet **a történelmi tapasztalatok nyomán további érvekkel lehet alátámasztani**:

A vallások *a mindenkori hatalom legfőbb kiszolgálói, és ezzel legfőbb támaszai*, ami azt is jelenti, sőt elsődlegesen azt jelenti: az elnyomásnak, a kizsákmányolásnak, a tömegek nyomorban tartásának, a fizikai, lelki és szellemi brutalitásnak legfőbb támaszai. Elég talán csak Amerika gyarmatosítására, a 80-100 millió bennszülött kiirtására utalni, vagy a hitlerizmus és a sztálinizmus egyházi támogatására, vagy a magyar egyház viselkedésére a Habsburg királyok, a Horthy-, Rákosi-, Kádár-, Horn- vagy Orbán-rendszer idején.

A vallások *a maguk területén belül brutális hatalomgyakorlók*: uralni akarják az emberek viselkedését (hogy eltartsák a papokat...?), földi és örök kárhozattal (büntudattal és pokollal) fenyegetve őket. Elég, ha itt most csak arra gondolunk, hogy a 20. század végén kialakult a lélektanban egy figyelemreméltó kifejezés: „ekkléziogén neurózis”... (Az előző két pont

együttesen a vallások szado-mazochista karakterét igazolják: „kifelé” mazochisták, „befelé” szadisták, egyszerűbben szólva: „fölfelé nyalnak, lefelé taposnak”.)

A vallások *fanatizmust gerjesztenek*, és ezzel gyilkolást, fizikai, lelki és szellemi értelemben egyaránt, mivel az Abszolútum egyedül hiteles képviselőinek tartják magukat (tévedhetetlen tanítóhivatal, ex opere operato működő szentségek, vagy imák, áldozatok).

A vallások *képmutatásra nevelnek*: a vallásos embernek kifelé mindig a jóság látszatát kell keltenie, holott ő sem jobb a nem vallásosnál, sőt... De neki jónak kell *látszania*.

A vallások *infantilis, szellemileg kiskorú embereket gyűjtenek össze*, sőt maguk is infantilizálnak, amikor azt hirdetik: „Ne gondolkodj, hanem higgy!” és „Ne a lelkiismeretedet kövesd, hanem engedelmeskedj!”

A vallások *elszakítanak a valós élettől*, és egy illuzórikus világba emelnek: nevezetesen a vallás világába, és ezzel elszabotálják az ember elsőrendű feladatát, ti. hogy fölnevelje önmagát (egyéni és társadalmi vonatkozásban egyaránt) a hominálisról a humánus síkra.

Ráadásul a vallások az „*isteni*” *dicsfényével veszik körül* egész negatív és káros mivoltukat, és ezzel kivonják azt a kritika, következőképpen a fejlődés lehetősége alól...

A vallások megjobbulására ezért *remény sincs*. Vajon gondolt-e erre is Jézus, amikor azt mondta: Isten szándéka szerint a Templom már nem létezik (*katalüthé*), Isten tervében nincs hely a vallások, a „vallásosság” számára?

(1997)

Karácsony ünneplése

(Lk 2,1–20)

Ha a nagy keresztény ünnepeken bemegy az ember a különböző felekezetek templomaiba, ünnepélyes, hangzatos, érzelemdús beszédeket hallhat arról, hogy Isten milyen nagyszerű dolgokat vitt végbe. Karácsonykor megtudhatja, hogy „Isten megtestesült” Jézusban, és ezzel „egészen új világ kezdődött”. Húsvétkor azt hallja, hogy „Jézus feltámadt”, és ezzel „végbe-ment a megváltás műve”: diadalmaskodott a bűnön és a halálon. Pünkösdkor pedig azt, hogy Jézus „elküldte a Szentlelket”, és ezzel az addig félénk és rejtőzködő tanítványok felbátorodtak, előálltak Jézus feltámadásának üzenetével, létrejött az egyház és megkezdődött az evangélium világméretű terjesztése. E szónoklatok lényege: örülünk felszabadultan, immár minden szép és jó, Isten korlátlan Úr, ami kevés pedig még hibádzik, azt az utolsó ítéleten elintézi.

És nemigen akad, aki megkérdezné: **Miért beszélünk évről-évre, évtizedről-évtizedre, évszázadról-évszázadra mindig csak a múltról?** Arról, ami 2000 éve történt? Miért szajkózzuk 2000 éve ugyanazokat az elkoptatott mondatokat? Miért nem vesszük észre, hogy akit „hitünk alapjának” nevezünk, a názáreti Jézus szakított ezzel a fajta vallásossággal?

Merthogy *a zsidóság is így viselkedett*. Folyton arról áradoztak, milyen fantasztikus dolgokat vitt végbe Isten az ősatyákkal, Ábrahámval, Izsákkal, Jákobbal, és főképp az egyiptomi szabaduláskor. (Legfeljebb azt tették hozzá – amiben szintén követte őket a kereszténység –, milyen fantasztikus dolgokat fog végbevenni Isten a távoli jövőben, amikor elküldi majd a Messiást.)

Persze ez *általában is jellemző az emberi társadalmakra* (vagy a hatalmi szervezetekre?). Melyek legnagyobb nemzeti ünnepeink? Azok, amelyeken szintén régmúlt eseményekre emlékezünk: a honfoglalásra, a Szent István-i országalapításra vagy az 1848-as forradalomra és szabadságharcra.

A lélektan azonban rámutat arra, hogy az az ember, közösség, társadalom, egyház vagy állam, amely folyton a múltjával foglalkozik, valójában halott; lehet, hogy mozog, tevékenykedik, működik, de igazi élet nincs benne, csak vegetál.

Jézus nem ezt akarta. Ő nem a zsidó múlt dicső napjairól áradozott, hanem a jelen számára hirdette meg Isten országát szóban és tettben, és nyilván nem akart olyan egyházat, amely a múlt tömjénezéséből „él”.

A legelső idők keresztényei ezt még úgy-ahogy tudták; egyrészt beleestek ugyan az említett hibába, másrészt azonban mégiscsak tudták, mi a dolguk a jelenben: hirdették az evangéliumot és enyhítettek koruk társadalmi gondjain: ápolták a betegeket, gondoskodtak a szegényekről, törődtek a társadalom peremére szorultakkal. Később már csak a szerzetesrendek őriztek meg valamit ebből, az egyház túlnyomó része megmaradt a hozsannázásnál és allelujázásnál.

* * *

A fent említett problematika súlyosan megterheli a karácsony ünneplését is. Annál is inkább, mivel Jézus akarata ellenére ünnepeljük őt, hiszen amíg köztünk élt, sosem akart a közép-pontban állni, ünneplés tárgya lenne, egy alkalommal (Mk 8,30) kifejezetten is megtiltotta tanítványainak, hogy róla, a személyéről beszéljenek az embereknek (*médeni legósin peri autou*). A dicsőítést pedig végképp elutasította, de még a dicséretet is. Amikor a gazdag ifjú „jó Mesternek” szólította, ezt udvariasan, de határozottan utasította vissza: „Miért mondasz

engem jónak? Senki sem jó, egyedül Isten” (Mk 10,17-18). Amikor egy asszony a tömegből így magasztalta: „Boldog a méh, amely hordozott, s az emlők, melyeket szoptál”, szintén határozottan elhárította magától az elismerést: „Inkább azok a boldogok, akik hallgatják és megtartják Isten szavát” (Lk 11,27-28).

Ezért ha már mindenképp ünnepelni akarunk, és tényleg őt akarjuk ünnepelni, nem csupán önmagunknak néhány kellemes órát szerezni, akkor ennek **az ünneplésnek az ő szellemében kell történnie**. Abban a szellemben, amelyet jól fejez ki *Angelus Silesius* közismert párverse: „Hiába születik Jézus százszor Betlehemben, ha nem születik meg újra a te szívedben.”

Itt azonban mindjárt el kell kerülni egy újabb félreértést vagy ellentmondást. Az, hogy Jézus újra megszületik valakiben, nem azt jelenti, hogy szép karácsonyi dalokat teszünk föl a lemezjátszóra, egy aranyos kisbabára gondolunk a távoli Betlehemben, s aztán elérzékenyülünk vagy könnyekig meghatódunk. Jézus csak akkor születik újra bennünk, *ha újra élni és hatni kezdenek bennünk az ő gondolatai, tanításai*, ha annak örülünk, aminek ő örült, attól szomorodunk el, ami őt elszomorította, ha az ő értékrendjét tesszük sajátunkká, és arra próbálunk megtanítani másokat is. Az pedig egy mondatban így foglalható össze: Ne önmagunk körül forogjunk, ne a magunk vágyait és érdekeit nézzük, hanem hogy mire van a másik embernek szüksége, elsősorban azoknak, akik az élet árnyékos oldalán járnak, akik az élet hajótöröttjei. *Csak akkor ünnepeljük tehát helyesen a karácsonyt, Jézus születését, ha ettől az ünnepléstől érzékenyebbek leszünk a rászorulókat, több időnk lesz a bajban lévők megsegítésére, jobban kinyílik a pénztárcánk a nélkülözők támogatására és így tovább.*

* * *

Ehhez képest az elmúlt évszázadok során meglehetősen *lezüllesztettük a karácsonyt*, amely immár az egyéni és családi önzés meg a csöpögős szentimentalizmus egyvelege lett, az utóbbi évtizedekben pedig *a Fogyasztás főünnepé* – az Osztozás apostola, a názáreti Jézus születésének ürügyén. Nem kell évtizedes teológiai tanulmányokat folytatni ahhoz, hogy valaki fölismerje ebben a képtelen ellentmondást Jézus szándékával.

Jézus nem azért lépett föl, nem azért mondta, amit mondott és tette, amit tett, hogy egy kis fölüdülést hozzon a keserű hétköznapiakba, egy kis lelki kábítószerrel enyhítse az élet elviselhetetlenségét, egy kicsit megvigasztalja azokat, akik örömtelenül tengetik napjaikat, vagy hogy az ő születésének ünneplésére hivatkozva legyen a családoknak évenként egy hangulatos estéjük, és lehetőleg kellemes körülmények között múlassák az időt a téli napfordulón. Jézus nem azért élt és vállalta az üldöztetést meg a keresztre feszítetést, hogy egy kicsit elviselhetőbb legyen az egyébként elviselhetetlen élet.

Hanem azért, hogy **megtanítsa az embereket arra: változtassák meg magát az életet – az életüket**, hogy emberhez méltó, értelmes és szép élet legyen, és ne kelljen olcsó vigaszokhoz folyamodniuk. *Belső fordulatot akart az emberek lelkében, gondolkodásmódjában, viselkedésében*, s ennek révén azt, hogy igazi fordulat álljon be *egymás közti kapcsolataikban és az egész emberi társadalomban is*. Érzékenyen figyelt és reagált korának súlyos gondjaira: a szegények és a gazdagok közötti szakadékra, a szegények nyomorára, a „nemzetiségi ellenségeskedésekre” (zsidó-szamaritánus viszony), a teológusok (írastudók) és papok vallási garázdálkodásaira, az uralkodók zsarnokságára, vagy éppen a rómaiak általi megszállás problémáira. Mindezekre és a többi bajra nem egy kis fájdalomcsillapítót, *nem tüneti kezelést* akart adni, hanem gyökerükben akarta orvosolni őket.

Természetesen tudta, hogy egyedül nem tudja megoldani valamennyit. Ezért gyűjtött tanítványokat, és azt akarta, hogy majd azok is gyűjtsenek tanítványokat, hogy egyre többen legyenek, akik az ő tanítása szerint élnek; mert abban biztos volt, hogy csak az ő tanítása (vagy

bármely, azzal összhangban lévő tanítás) alapján lehet valóban átalakítani és emberivé tenni az életet.

A karácsony ünneplése tehát **kizárólag akkor lehet méltó Jézushoz, ha** a mai keresztények ugyanolyan érzékenyen és ugyanolyan segítőkészséggel figyelnek a mai kor problémáira, mint Jézus a saját koráira – az öregek, betegek, magányosok, drogosok, válási árvák nyomorúságától kezdve a hajléktalanságon, a munkanélküliségen, az AIDS-en és a klónozáson át az ökológiai katasztrófa veszélyéig, a mérhetetlen fegyverkezésig és a világéhezésig, különös tekintettel az Európa-erőd kiépítésére vagy a tőkés társaságok világuralmára.

Nyilvánvaló, hogy ezeket a gondokat néhány keresztény nem tudja megoldani, de még néhány százezer sem (ha egyáltalán megoldhatók). Mégis: *a keresztényeknek kell lenniük azoknak, akiket nem saját kis magánproblémáik kötnek le, hanem akik keresik a megoldásokat a világ súlyos bajaira, és életüket teszik a megoldási kísérletekre* – „ha érdemes, ha nem” (Váci Mihály). Mert Jézus szerint nekik az a dolguk, hogy a föld sója és a világ világossága legyenek (Mt 5,13-14).

(1995)

Kinyilatkoztatás – Szentírás

(Lk 12,57 – Jn 5,39; 6,63)

A vallás világán belül az egyik legizgalmasabb jelenség a kinyilatkoztatás, amin azt értjük, hogy *Isten kinyilvánítja, megmutatja magát, elgondolásait, szándékait*. Mihelyt feltesszük azonban a kérdést: kiknek és hogyan, számtalan probléma vetődik fel. Ezek közül vegyünk szemügyre most néhányat.

A világ minden vallása valamilyen kinyilatkoztatásra vezeti vissza eredetét. Minden vallás hívei meg vannak győződve arról, hogy Isten szólt, megnyilatkozott, tanítást adott nekik – egy-egy különleges személy (sámán, próféta, törzsfőnök) közvetítésével, aki pedig látomásban, hallomásban, álomban vagy valamilyen természeti jelenségben kapta a kinyilatkoztatást. Ezt a kinyilatkoztatást aztán hosszú időn keresztül szóban adják tovább, szájról-szájra terjed, majd ez a „*szent hagyomány*” (ahol van írásbeliség) írott formában, „*szentírások*” alakjában is megjelenik. Természetesen korán fölvetődik – problémaként és feladatként egyaránt – a kinyilatkoztatás őrzésének és magyarázatának ügye. Mindenesetre egy ideig alakul, változik, gazdagodik az illető kinyilatkoztatás, de többnyire „lezárják” valamikor („kánont” hoznak létre), s attól kezdve nem szabad rajta változtatni.

Az egyik nagyon fontos kérdés, amely itt óhatatlanul előkerül, a *kiválasztottsággal* kapcsolatos, akár egy személyre, akár egy csoportra vagy népre vonatkoztassuk is. Az erre adott válasz egyúttal válasz arra a kérdésre is, **miként történik a kinyilatkoztatás**.

Istenről nem feltételezhetjük, hogy személyválogató, és azt sem, hogy időről-időre felborítja a világ megszokott rendjét. Így aztán feltételeznünk kell egyfelől azt, hogy *mindenkinek* meg akarja mutatni, ki akarja nyilatkoztatni magát, sőt meg is mutatja, ki is nyilatkoztatja magát, másfelől azt, hogy ezt „*természetes*” módon teszi, nevezetesen az ember lelkiismeretén keresztül.

Nem tagadhatjuk azonban, hogy léteznek különleges érzékenységű emberek, akik a mindenki felé egyformán áradó isteni „sugárzást” (kinyilatkoztatást) tisztábban „fogják”, akár a lelkiismeretüknek, akár a természet jelenségeinek, akár a társadalom vagy a történelem jelenségeinek közvetítésével. Az ő érzékenyebb megérzéseikben, „meglátásaikban”, intuícióikban, „megvilágosodásaikban”, fölismeréseikben tehát „különleges módon”, vagy mondjuk inkább úgy: *különleges intenzitással és „tisztasággal”* is történhetik kinyilatkoztatás.

A másik, nehezebb kérdés: Miről lehet fölismerni, hogy valakinek a kapott „kinyilatkoztatása” hiteles-e? Valóban Isten szólt-e általa, jól értette-e, amit hallott, pontosan adta-e tovább? Vagy csak a saját „látomásait”, fantáziáit, elképzeléseit, esetleg beteges gondolatait adta tovább? Ki az igazi, és ki a hamis próféta? Ezek a kérdések annál is fontosabbak, mivel kétségtelen tény, hogy hamis kinyilatkoztatásokra is épülhetnek vallások, és a hamis próféták az esetek elsősorban többségében összehasonlíthatatlanul hatásosabbak, mint az igaziak.

Mi lehet hát a kinyilatkoztatás mércéje, hitelességének kritériuma? A teológusok vastag köteteket írtak már erről, teljes joggal. Ami engem illet, gyakorlatilag megelégszem *három egyszerű szemponttal*. Mind a három Jézustól származik. – Az első a *józan paraszti ész*. Ezt a kritériumot akkor fogalmazta meg Jézus, amikor teológiailag műveletlen hallgatóitól elvárta, hogy saját maguktól meg tudják ítélni, mi az, ami Isten előtt helyes (Lk 12,57). Minél fantasztikusabb, elképzelhetetlenebb, körmönfontabb, érthetlenebb vagy csak „beavatottak” számára érthető valami, annál kevésbé valószínű, hogy Istentől jövő üzenet. – A második az *egybecsengés az általános lelkiismerettel*. Úgy is mondhatnánk, az erkölcsi élet „aranyza-

bálya” egyúttal a kinyilatkoztatások mérlegelésének is arany szabálya: „Mindazt, amit akartok, hogy veletek cselekedjenek az emberek, tegyétek velük” (Mt 7,12). Ami ezzel és az ebből levonható következtetésekkel összhangban van, az kinyilatkoztatásnak tekinthető, ami nincs, az nem. – A harmadik: „Gyümölcsseikről ismeritek fel őket” (Mt 7,16). Vagyis *nem az elmélet, hanem a tettek a döntők*. Az ellenségre is kiterjedő (!) szeretet cselekedetei. Amikor valaki például szent háborúra buzdít, biztosan nem Isten tolmácsa, legyen egyébként bármekkora „misztikus” és hívják akár Clairveaux-i Szent Bernátnak is.

Még egy fontos mozzanatot szeretnék kiemelni, ami persze a korábban mondottakban már benne rejtett: **A kinyilatkoztatás nem egyszeri vagy időszakos esemény, hanem állandó folyamat.** Isten valóban mindenkinek meg akarja mutatni, ki akarja nyilatkoztatni magát, és „egyre jobban” meg akarja mutatni magát (aminek persze csak „felőlünk nézve” van értelme). Következésképpen nem szabad azt feltételeznünk, hogy csak egyeseknek (a „kiválasztottaknak”) mutatkozik meg, és hogy a kinyilatkoztatás valamikor is véget ér, vagy ahogy szaknyelven mondják, „lezárul”. Isten állandóan közeledik az emberhez, állandó feltárulkozásban van.

Az igazi kérdés inkább az: Mi mennyire vagyunk nyitottak, befogadóképesek? Mi mit és mennyit teszünk annak érdekében, hogy fölismerjük Isten megnyilatkozásait, hogy fejlesszük érzékünket azok fölismerésére?

„A Lélek majd elvezet minket a teljes igazságra” (Jn 16,12) a történelem, vagy inkább az örökkévalóság során – ha akarjuk, ha hagyjuk.

* * *

„Szentírásnak” az írásba foglalt kinyilatkoztatást nevezzük, amit aztán „Isten igéjének, szavának”, „az emberekhez intézett isteni üzenetnek” is szoktak mondani.

Régen úgy gondolták, de sajnos még ma is sokan, hogy a Szentírás (az egyszerűség kedvéért maradjunk most a kereszténység szentírásánál, az Ó- és Újszövetséget tartalmazó Bibliánál, de mondanivalónk többé-kevésbé érvényes a Koránra és más szent könyvekre is) „égből pottyant könyv”, azaz hogy Isten eleve kiválasztotta a szent írókat, és mintegy lediktálta nekik mondanivalóját (ennek szakkifejezése a sugalmazás), és ezért a Szentírás minden szava igaz, hiszen „Isten igéje”, következésképpen sem hozzátenni, sem elvenni belőle nem szabad semmit, „szó szerint” el kell fogadni.

Természetesen sosem volt ilyen egyszerű a dolog. Kezdetől fogva megvoltak a Szentírás értelmezésének nehézségei, például amikor az eredeti héber vagy görög szöveget más nyelvre fordították. Ma meg már különösen is látjuk a probléma bonyolultságát, hiszen a modern szentírás-tudomány csaknem 250 éves múltra tekint vissza, ebben a században pedig hatalmas fejlődésen ment át, és ma az egyik legbonyolultabb, leginkább szerteágazó tudomány, amelynek „segédtudományai” között a filológia vagy az archeológia mellett ott van a biológia, a kémia vagy az atomfizika is (például a C 14-es módszerrel állapítható meg egy-egy kézirat kora).

A kutatások alapján ma már nemcsak feltételezhető, hanem igazolható is, hogy **a Szentírás ugyanolyan természetes módon keletkezett, mint más irodalmi alkotások.** Konkrétan: Hívó emberek *írásba foglalták* vallási gondolataikat és tapasztalataikat, amelyek természetesen tartalmaz(hat)tak Istentől jövő, igaz gondolatokat és üzeneteket, és ezek mellett a saját emberi gondolataikat, elképzeléseiket, téveszméiket, vágyálmaikat stb. is. – Ezeket az írásműveket *olvasták, majd másolták* a többi hívők, esetleg a hívő közösség is olvasta az istentiszteleteken; de eredetileg maguk a szerzők sem tudták, hogy ők „szentírást” írnak, és a közösség sem úgy kezelte ezeket az írásokat, hiszen folyamatosan alakították, csiszolták őket.

– A következő szakaszban kezdték *összegyűjteni* a szóban forgó írásokat, amelyekből aztán több évszázados folyamat végén összeállt a „végérvényes” Szentírás. (Ma már azonban azt is látjuk, hogy ez részben irányított folyamat volt: különböző gondolkodású, felfogású személyek és „pártok” harcoltak, hogy a nekik megfelelő írások legyenek benne, a nem megfelelők maradjanak ki és így tovább.) – Végül a legfelső egyházi körök „lezárták” a gyűjteményt, és ettől kezdve az tévedhetetlen „szentírásnak” számított.

Mindezt figyelembe kell vennünk, ha ma olvassuk a Szentírást. A szentírás-tudomány ezért nagyon alaposan foglalkozik a Szentírás keletkezésének, áthagyományozásának, szerkesztésének történetével, vagy például a benne található írások irodalmi műfajának kérdésével, hiszen nem mindegy, hogy adott esetben tanmesével, himnusszal, csodaelbeszéléssel vagy hitvallással van-e dolgunk.

Ebből egyebek között az is következik, hogy *manapság a szentírás-tudomány eredményeinek ismerete nélkül értelmezni a Szentírást közönséges felelőtlenség* (egyénileg persze mindenki olvashatja és értheti, ahogy akarja, de ha másokkal is meg akarja osztani felfogását, akkor előbb tájékozódnia kell).

Azt jelenti-e mármost mindez, hogy már a Szentírás sem „szentírás”? Pontosan. De azt nem jelenti, hogy a Szentírásban ne lenne benne valóban Isten üzenete, kinyilatkoztatása, vagy hogy azt ne lehetne kihámozni belőle – csak sok és fáradságos munka szükséges hozzá...

* * *

Igen tanulságos lesz, ha mindezek után röviden áttekintjük még, **hogyan viszonyult Jézus saját vallásának Szentírásához**, amit mi Ószövetségnek nevezünk. A legalkalmasabb, s egyúttal „leglátványosabb” példa is alighanem a názáreti eset (Lk 4,16-30).

Az egyik szombaton Jézus szokása szerint bemegy a zsinagógába, szólásra jelentkezik, és Izajás próféta könyvéből olvas fel egy szakaszt. Ez azt mutatja, hogy számára is valamiféle tekintély, kiindulópont a Szentírás. De ha összehasonlítjuk a Lukács evangéliuma szerint általa felolvasott szöveget Izajás eredeti szövegével, akkor két megdöbbentő dolgot tapasztalunk. Az egyik: Jézus *hozzátett egy félmondatot* a Szentírás eredeti szövegéhez. A „szabadulást hirdessek a raboknak” után betoldotta: „...hogy a vakok/elvakítottak ismét látni tudjanak”. A másik: Jézus *elvett egy félmondatot* a Szentírás eredeti szövegéből. A „hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét” után kihagyta: „...és bosszújának napját”.

Ezzel valami többszörösen rettenetes dolgot művelt: **hozzányúlt a szent szöveghez** – a teljes nyilvánosság előtt – az istentiszteleten – s nemcsak a magyarázatban (ami akkor és ott nem lett volna különösebb dolog), hanem már magában a fölolvasásban! (Szegény Jézus, ha tudta volna, amit majd a Jelenések könyvének végszerkesztője ír bele a műbe: „Aki ezekhez hozzátesz valamit, arra Isten rámeri a könyvben leírt csapásokat. Aki pedig elvesz valamit ennek a könyvnek a szavaiból, annak Isten elveszi jogát az élet fájához”: 22,18-19...)

Ez azonban **nem volt egyedi eset** Jézus gyakorlatában. A válás kérdésében *egyrészt elvetette* Mózes könyvének, azaz a Szentírásnak a tanítását, mondván, hogy Mózes csak az emberek keményszívűsége miatt engedte meg a válást (5Móz 24,1), *másrészt elfogadta* Mózes törvényének, azaz a Szentírásnak a tanítását, mondván, valóban Isten eredeti szándéka, hogy a férfi és a nő „egy testté legyen” (1Móz 2,24). – Ami a szombati munkaszünetet illeti, Mózes törvény, azaz a Szentírás a legszigorúbban előírta (2Móz 20,8-11; 23,12; 5Móz 5,12-16); Jézus viszont *könnyedén fölébe helyezkedett*, mondván: „A szombat van az emberért, nem pedig az ember a szombatért” (Mk 2,27). – A bűnösökre vonatkozóan is kategorikusan rendelkezett Mózes törvénye, azaz a Szentírás: „Irtsd ki a gonoszt körödből” (5Móz 17,7); Jézus

viszont – a legteljesebb közösségvállalás jeleként is – számtalanszor ült egy asztalhoz korának megvetett és került „bűnöseivel”, a vámosokkal és utcanőkkel (pl. Mk 2,13-17; Lk 7,36-50).

Mit figyelhetünk meg tehát Jézus viselkedésében? Egyfelől azt, hogy **tisztelte a Szentírást**: fontos kiindulópont, eligazodási pont volt számára, Isten üzenetének egyik forrása; másfelől pedig azt, hogy **nem tisztelte a Szentírást**, amikor úgy látta, hogy az nem tükrözi hűségesen Isten gondolatait, szándékait, azaz nem kezelte tabuként, nem tartotta abszolútnak, és saját istenismerete alapján fölülbírálta. Ezt a kétfajta viszonyulást összefoglalhatjuk úgy is, hogy Jézus **válogatott a Szentírásban**, vagyis úgy viselkedett, ahogy az „eretnekek” szoktak! Hiszen a „válogat” az egyik jelentése a görög *haireó* igének, amelyből a „heretikus”, magyarul „eretnek” szó származik...

Bátran tekinthetjük tehát Jézust példaképünknek – a Szentíráshoz fűződő viszonyunkban is. A Szentírás egyrészt *vezérfonalunk marad* az Istennek tetsző élet útján, másrészt viszont *mi sem kezelhetjük tabuként*. „A betű öl, a Lélek tesz elevenné” (2Kor 3,6). A Szent Lélek, Isten Lelke vezet el minket fokról-fokra a teljes igazságra – olykor a Szentírás segítségével, olykor épp a Szentírás ellenére.

(1996)

Egy, szent, katolikus és apostoli?

A Hitvallás ezzel a négy jelzővel határozza meg az egyházat. A következőkben azt foglalom össze tömören, mit jelent számomra az egyház egysége, szentsége, katolicitása és apostolisága.

Egy. Nem számszerűséget értek rajta, hanem *minőségi* egységet. Nem az a fontos, hogy egyetlen egyház legyen a földön (ez amúgy sem lehetséges), hanem hogy a különféle egyházak egységben legyenek, közösségben legyenek egymással. Kölcsönösen ismerjék el egymást (egyenrangú egyháznak), és viselkedjenek úgy, mintha egyetlen egy egyház tagjai lennének. Másképpen: Egy sok-sok részből összetett egység különböző tagjainak tekintsek magukat és egymást, viselkedjenek úgy, mint egyetlen test, *egyetlen eleven organizmus tagjai* (ahogy Pál fogalmazott: különböző tagjai vagyunk Krisztus egyetlen testének: Róm 12,4-5; Ef 4,15-16).

Ha ilyen értelemben fogjuk fel a dolgot, akkor az „egy” jelző jelenthet akár számszerűséget is. Az ősegyház példájával szemléltetve: egyháznak nevezték a jeruzsálemi, a korinthusi vagy bármelyik kis falusi gyülekezetet (amikor is az „egyházközség” esetleg mindössze 8-10 embert foglalt magában), egyháznak nevezték a palesztinai vagy kisázsiai egyházak (egyházközségek) összességét, és egyháznak nevezték a Római Birodalom területén létrejött valamennyi helyi egyházat együttesen is. A helyi egyházak nagyon különbözők voltak (mind teológiai felfogásukat, mind liturgiájukat vagy egyházfegyelmüket illetően), mégis úgy tudták: csak egyetlen egy egyház létezik.

Mit jelent hát (minőségi értelemben vett) egységben lenni? Vagy szerényebben: Mi az egység legfőbb jele és feltétele? Az, hogy *nem ismerünk kiközösítést*. Legyenek az egyház tagjai vagy a különböző egyházak között bármilyen tekintetben bármekkora különbségek is, amíg egyoldalúan vagy kölcsönösen ki nem kiközösítik egymást, egységben vannak. Ez a legkisebb közös nevező. Nagyobb pedig aligha lehetséges.

Szent. A római katolikus teológia azt tanítja, hogy az egyház azért szent, mert szent az alapítója, Jézus Krisztus, szent a törvénye, az evangélium, s rendelkezik a szentségekkel, melyek közvetítik a megszentelő és a segítő kegyelmet.

Meglehet, hogy akik kitalálták, azért nyúltak ehhez a nyakatekert magyarázathoz, mert nem tapasztalták, hogy az egyház valóban szent lenne: tagjaiban, gyakorlatában, viselkedésében. Becsületükre legyen mondva: nem végeztek szerecsenmosdatást, „csak” mellébeszéltek. Ha viszont nem akarunk mellébeszélteni, akkor azt kell mondani: szentnek lenni annyit jelent, mint szentnek lenni, vagyis *életszentségben élni*. Minden másfajta „szentség” csak gondolati konstrukció lehet.

De mi is az az életszentség? Nem a „tökéletesség”, nem a hibátlanság állapota (vö. *Tökéletesség vagy radikalitás?*), hiszen esendő, vétkező, azaz dolgukat elvétő emberek vagyunk és maradunk valamennyien. Mit jelenthet akkor az, hogy „szent egyház”? Olyan emberek gyülekezete, akik nem saját kényüket-kedvüket, érdekeiket és e világi vágyaikat akarják követni, hanem *odaadták magukat a jézusi eszmék szolgálatára*, mégpedig úgy, hogy ez a legfontosabb számukra az életben, és ezt nem nagy szavakkal bizonyítják, hanem tetteikkel (ahogy Pál fogalmazza: „Szóra sem tartom érdemesnek életemet, csak véghez tudjam vinni pályafutásomat”: Csel 20,24).

Persze „a szent is hétszer botlik meg napjában”. Csakhogy a szent hétszer föl is kel, és folytatja útját. Nem adja föl, és nem igazítja hozzá az elveit a tetteihez, hanem épp fordítva, a tetteit igyekszik egyre jobban hozzáigazítani az elveihez.

Katolikus. Magyarul egyetemes. Eredetileg azt jelentette: egyetemesen, általánosan elterjedt. Számomra két dolgot jelent.

Az az egyház egyetemes, amely *nem részleges értékeket képvisel, hanem minden emberi érték megvalósítása* megtalálható kitűzött céljai között. Azaz egyfelől nemcsak az emberi értékek kisebb vagy nagyobb köre fontos számára, hanem az emberi értékek teljes köre, másfelől semmi olyat nem képviselnek, amit ne tudna minden jó szándékú ember (legalább elvben) magáévá tenni. Mert nincs „katolikus igazság”, „református igazság” vagy „evangélikus igazság” (és így tovább), csak igazság van, mint ahogy nincs „buddhista, mohamedán vagy taoista igazság” sem (és így tovább), csak igazság van, amit persze senki nem birtokol a maga teljességében. De mivel az igazság megközelítésének számtalan útja-módja van, egyetemes egyház csak az lehet, amelyik azt képviseli, ami minden emberben közös, és annál többet nem kíván tagjaitól (a jézusi „aranyszabály” értelmében: „Mindazt, amit akartok, hogy veletek cselekedjenek, tegyétek ti is másokkal”: Mt 7,12). (Ezt a minden emberben közöset természetesen szintén számtalan módon lehet megvalósítani.)

Az az egyház egyetemes, amely *nem részleges érdekeket képvisel, hanem minden ember ügyét.* De amíg lesz a világon kizsákmányolás, uralkodás, erőszak, addig ez azt jelenti, hogy az egyetemes egyháznak (ha méltó akar lenni erre a névre) döntően és elsősorban a szegények, üldözöttek, elnyomottak és a társadalom peremére szorítottak ügyét kell képviselnie. A „római katolikus” egyháznak sem szabad tehát továbbra is a nyugati jóléti civilizáció ideológiai támaszának lennie, hanem végre valóban katolikussá kell válnia.

Apostoli. A római katolikus teológia szerint annyi, mint „Krisztus apostolaival (szűkebb értelemben Péterrel és a pápákkal) kapcsolatban álló”, rájuk visszavezethető, velük összhangban lévő. Szerintem viszont az az egyház apostoli, amelyik *nem csupán a saját körein belül* akarja megvalósítani az egységet, a szentséget és az egyetemességet, hanem erre meg akarja tanítani (nem durva vagy kifinomult erőszakkal, hanem szép szóval és jó példával) az egyházon kívüli embereket, a „világot” is.

Kik végezhetik ezt a feladatot? Magától értetődő: az egyház tagjai. Következésképpen csak az az egyház valóban apostoli, amelynek *minden* tagja „apostolkodik”, azaz teszi az előző bekezdésben mondottakat. Az az egyház, amelyben az „apostolkodás”, „az ügy továbbadása” csak egy kisebbség (a papok) dolga, az csupán népegyház, de nem Jézus apostoli egyháza, mert Jézus arra küldte tanítványait, hogy tanítványokká tegyenek minden népet (vö. Mt 28,19). „*Apostolos*” azt jelenti, küldött. A küldöttek pedig mindig újabb küldötteket nevelnek.

(Gyakori ellenvetés: Nem mindenki alkalmas erre. Valaki egyszer így felelt rá: „Még a rabló vagy az alkoholista is tud magának társakat szerezni, persze a rabláshoz vagy az iváshoz. Furcsa lenne, ha Jézus tanítványai nem tudnának társakat szerezni Jézus ügyéhez.”)

Hiszem az egy, szent, katolikus és apostoli egyházat? Nem, a szónak abban az értelmében, mintha a (római katolikus) egyház valóban ilyen lenne. Igen, abban az értelemben, hogy a (római katolikus és minden más) egyháznak valóban ilyenné kell válnia. Ez a feladata, ez a küldetése, ez létének értelme.

(1994)

„Hát ti kinek tartotok engem?”

A kulcs Jézus életéhez

(Mt 3,13–17)

„Megkeresztelkedése”, helyesebben **alámerítettése** Keresztelő János által a Jordánban: ez a **központi jelentőségű esemény Jézus életében**. Önmagában véve nehezen értelmezhető esemény, tartalmát és jelentőségét illetően egyaránt; előzményeivel és következményeivel együtt azonban kölcsönösen feltételezik, és egyúttal magyarázzák egymást.

E központi eseménynek **két fő előzményét kell megemlítenünk**.

Az egyik: Keresztelő János igehirdetése. Ha ez nem történt volna meg, és ha nem az lett volna a tartalma, ami, akkor talán sosem következett volna be Jézus „megkeresztelkedése” (s még merészebb feltételezéssel: talán maga a „Jézus-esemény” sem). János igehirdetésének tartalmát így lehetne röviden összefoglalni: Isten igazságos bíró, akinek fogytán a türelme; hamarosan eljön rendet csinálni: a jókat „csűrbe gyűjti”, a gonoszokat „olthatatlan tűzbe veti”; csak az menekülhet meg, aki megvallja bűneit, alámerítkezik nála a Jordánban és „jó gyümölcsöket terem”; tétovázásra nincs idő, „a fejsze már a fák gyökerére tétetett”...

A másik: Jézus istenkeresése. Hajlandó volt mintegy 150 kilométert gyalogolni, hogy meghallgathasson egy híres prédikátort; vagyis szerény volt, kész volt tanulni. Elhitte, amit János a haragos bíróról tanított. Különböznél miért vágyakozott volna az alámerítésre, és ezzel arra, hogy megszabaduljon bűneitől és a fenyegető rettenetes büntetéstől? – Persze buzgó keresztények ezt már az első-második generációban lehetetlennek tartották, ki is javították szépen a (számunkra elérhető legősibb) Márk-szöveget, mint Máté is az idézett szakaszban. Ha valóban úgy történt volna, ahogy Máté leírja, akkor ez azt jelentené, hogy Jézus hazugsággal kezdte volna működését, azaz úgy tett volna, mintha szüksége lenne az alámerítésre, holott nem volt.

E két tevékenység, irányultság, törekvés találkozásából jött létre aztán a szóban forgó, központi jelentőségű esemény, amelyet most szemügyre akarunk venni, s amelynek lényege nem az, ami Jézussal, hanem ami Jézusban történt (s amit később elmesélhetett bizalmas tanítványainak, például Péternek, aki továbbadhatta Márknak...).

Mi is történt akkor és ott a Jordánban?

János alámerítette Jézust a vízbe, amely így ellepte őt. Talán túlságosan is erőteljesen merítette bele, ösztönösen megérezve esetleg, hogy Jézusban a bűnbánat valódi készsége mellett némi kétely is munkál: Valóban Istennek tetszővé tesz-e az alámerítés? Mindenesetre Jézus talán közel járt a fulladáshoz – fizikailag, vagy gondolatilag.

Azután kiemelkedett a vízből, és végre ismét tudott lélegezni. Összesen ennyi, ami eseményszerűen történt, ami Jézussal történt; a lényeg az, ami ezután (vagy ezzel egyidejűleg) történt Jézusban:

Először is, hogy „*megnyílt az ég*”. Nem kell fizikai, vagy valami ködös-misztikus jelenségre gondolni. Az ókori elképzelés szerint az eget hétszeres kristályburok választja el a földtől, magyarul: Isten és az ember között válaszfal van. Ez a válaszfal omlott le Jézusban: a távoli Isten, aki után keresésében tapogatózott, egyszeriben közelivé, sőt jelenvalóvá lett, mégpedig magában ebben a tapasztalatban, „élményben”: „Nem igaz, hogy Isten el akarja pusztítani a bűnösöket; Isten nem akarta, nem akarja, hogy megfulladjak; Isten azt akarja, hogy éljek, hogy mindenki éljen: adja nekem és mindenkinek adja a levegőt, a teremtet, életet adó lélegzetet, a Pneumát...” A harmadik személyű Isten (Ő) itt második személyű (Te) lett: személyes

valóság. (Máté e tekintetben is „kijavítja” Márkot, „Te vagy az én szeretett fiam” helyett „Ez az én szeretett fiam”-ot írván.)

Azután „látta...” Mit látott? Ha alaposan megnézzük a szöveget, akkor azt kell mondanunk: semmit. Nem látta Istent, nem látott mennyei trónt, angyalokat, szeráfokat, túlvilági életképeket... Azt „látta” csak, hogy „*a Lélek leszáll (lejön)*”. De mi ez a „Lélek”? Hiszen az eredetinek tekinthető Márk-szövegben nincs ott, hogy „Isten Lelke” vagy a „Szent Lélek”, csak annyi: a Pneuma. Ez a kifejezés viszont a Teremtés könyvének első lapjait idézi föl, nevezetesen amikor azt olvassuk, hogy „Isten belelehelte Ádámba a Pneumát” (1Móz 2,7). A Pneuma ennek alapján a Teremtő életereje, „lélegzete”, „lehelete”, amely „ott lebegett a vizek fölött” (1Móz 1,2); ahogy a 104. zsoltár (30. v.) is mondja: „Kiküldöd lélegzetedet, hogy élőlényeket teremts és megújítsd a föld színét.” Ezt az isteni Lélegzetet, Pneumát és annak „leszállását” azonban Jézus nem láthatta, hanem csak tapasztalhatta, érezhette. Hogyan? Egyszerűen azzal, hogy felmerülve a vízből, ismét tudott lélegezni: beszívhatta az *életadó, teremtő* levegőt! Tapasztalhatta, hogy *beléhatol* a Pneuma, mint egykor Ádámba (Mk: *eis auton*, amit a többi evangélista megint „kijavít”: *ep`auton, rászáll*)! Mégpedig „galambként” (nem pedig „galamb képében”, „galambhoz hasonló testi alakban”), azaz enyhén, szelíden, békésen, mint az a galamb, amelyik az életet jelképező olajágot vitte el Noénak a vízözön után (1Móz 8,11) – vagyis nem viharosan, vadul, pusztítóan, ahogy János prédikálta.

Jézus tehát fizikailag nem látott semmit (Keresztelő János még kevésbé), ami azért egy „prófétai elhívás” történetében mégiscsak furcsa (vö. Izajás vagy Ezekiel meghívásának történetével). A „látta” azt jelenti: meglátta, fölismerte, rádöbrent, *megvilágosodott számára*. Micsoda? Az, hogy nincs válaszfal Isten és ember között (legalábbis abban az értelemben, hogy Isten nem veszi körül magát válaszfallal), Isten közel van, jelen van, továbbá hogy Isten nem olyan, amilyennek János hirdette: nem akarja elpusztítani a bűnösöket (sem), mert Ő az Élet és a Szeretet Istene.

Ezt „hallotta” is Jézus: „Te vagy az én szeretett fiam, akiben kedvem telik.” Hogyan hallotta? Fizikai hallással? Héberül? Arámul? Nem, hanem „a szív hallásával”. A szív bizonyosságának „hangját” hallotta, mint a csecsemő: „Ez az én Anyukám, aki nagyon kedvel engem és gondoskodik rólam!” – Ez minden. És ez tényleg minden! Tehát ahogy semmi prófétait nem látott, úgy semmi prófétait nem is hallott: szó sincs semmiféle felhatalmazásról vagy küldésről, hogy ezt vagy azt hirdesse vagy tegye! (Később szabadon dönt majd arról, hogy mit fog tenni, vö. Mt 11,27d.)

Lássuk ezek után az esemény következményeit, azokat a következményeket, amelyek Jézus minden későbbit meghatározó istenélményéből fakadtak.

Mielőtt azonban ezeket számba vennénk, **vessünk egy pillantást az eseményt és a következményeket összekötő kapocsra**, azaz a pusztai számvetésre, hagyományos nevén Jézus megkísértésére (Mk 1,12-13; Mt 4,1-11; Lk 4,1-12). Jézus nem volt „habókos”, mielőtt Jánoshoz ment, és sorsfordító élménye után sem vált (vallási) rajongóvá: megmaradt normális embernek. Ennek jele az is, hogy „nem bízta el magát”, nem gondolta, hogy elmúlt a kérdések ideje, és már csak a kinyilatkoztatásnak van helye. Ellenkezőleg. Kiment a pusztába (az Istennel találkozás „hagyományos” helyére), mérlegre tette önmagát, mérlegre tette az élményét: Valóban átélte-e mindazt, amit, vagy csak hallucinált? Azonosul-e azzal, amit tapasztalt, vagy elveti? Ha azonosul, mi következik abból?

Lássuk most már valóban a következményeket!

Feltétlen gyermeki bizalom Istenben. Ahogy a csecsemő bízik anyjában. Honnan tudjuk ezt? Onnan, hogy éppen foglalta össze üzenetét, amikor nyilvánosan fellepett (Mk 1,15:

Bízzatok...), és később is folytonosan erre biztatott (példabeszéd a mezők liliomairól, gyógyítások: Kicsiny bizalmúak... Bízzatok...). Ez volt az ő válasza, ha úgy tetszik: viszontajándéka Isten szerető megnyilatkozására. Ez a feltétlen bizalom az Újszövetség nyelvén: *pistis*, közismert, sajnos nagyon rossz fordításban: a „hit”, amellyel tehát *nem* Isten ajándékozta meg az embert, hanem az ember ajándékozhatja meg Istent (hiszen a bizalom a saját döntésükből fakadó odafordulás, saját döntésünket pedig Isten nem ajándékozhatja nekünk: ez abszurd ellentmondás lenne...).

A jó hír hirdetése (az elveszetteknek). Isten nem kényszerítette erre, még csak megbízást sem adott neki rá! Jézus érezte úgy: Isten jóságáról bizonyosságot kell tennie az emberek számára (akik tévedésben élnek: Istent korrekt, haragos bírónak tartják és félnek tőle), és szabadon úgy döntött, meg is teszi (Mt 11,27d). Ez lett élete egyik fő mozgatója és egyúttal tartalma is: hirdetni az Isten jóságáról szóló ígét (és az ebből fakadó következtetéseket).

Másokért odaáldozott élet. Jézus nemcsak beszélt: föllépésétől kezdve megszűnt létezni önmaga számára, nem voltak többé magán-ügyei és nem volt többé magán-élete; önzetlen, csak másokért élő emberré vált: élete szemléltető ábra volt a tanításához; ez a szemléltetés, Isten jóságának cselekedetekkel való bemutatása, „bizonyítása” lett életének másik fő mozgatója és egyúttal tartalma.

Gyermekien könnyed, gondtalan életstílus. Csak néhány példa: a megélhetés miatti gond elvetése (Mt 6,25-33), a betegséggel kapcsolatos szorongások feloldódása (Mk 5,35), a természeti csapásoktól való félelem elvetése (Mk 4,35-40), a vallási előírások szabad kezelése (Mk 2,18-19), az emberektől való félelem legyőzése (Lk 12,6-7), a halálfélelem feloldása (Lk 7,11-17; Jn 11,38-44). Mindez azt mutatja: Jézus megszabadult a „Jaj, mi lesz, ha...?” görcsétől.

Maximális követelmények: Legyetek tökéletesek (= egészek, teljesek), mint mennyei Atyátok (Mt 5,48), szeressetek úgy, mint Isten (Lk 15,11-32: a tékozló fiú története), még ellenségeiteket is (Mt 5,44-45)! Természetesen számtalan konkrét eseten, pl. az adópénz kapcsán (Mk 12,17) mutatta meg, mit jelent ez a „maximalizmus”.

Alámerülés a szenvedésbe. Kiteszi magát a meg nem értésnek, a fizikai és szellemi otthontalanságnak, az üldöztetésnek, a közvetlen életveszélynek, s végül önként belemerül a kínszenvedésbe, amelyet teljes elhagyatottság kísér.

A Jordánban, alámerítésekor szerzett istentapasztalat nélkül mindezek nem lettek volna lehetségesek, és megfordítva: mindezek magyarázzák meg, bontják ki, mi is történt tulajdonképpen a Jordánban.

Persze lehet, hogy egy ilyen élményt nem is lenne szabad analizálni („szétszedni”), és ezzel talán tönkretenni, megsemmisíteni, mint ahogy nincs értelme analizálni Mona Lisa mosolyát vagy egy szerelmi vallomást (hiszen mi más volt Isten szava: „Te vagy az én szeretett [régi fordításokban: szerelmes] fiam...”, illetve Jézusnak erre egész életével adott válasza?). Annál is kevésbé, mivel azt, hogy mi történt voltaképpen a Jordánban, **úgyis csak az fogja érteni** a szó igazi értelmében, **aki ugyanazt átélte** (mint azt az érzést, amely arra a mosolyra ihlette Mona Lisát, mint egy szerelmet és szerelmi vallomást). Hogy ezt kisebb vagy nagyobb intenzitással átélje, arra **lehetősége és esélye is van bárkinek** – aki ugyanolyan szerényen keresi Istent, mint Jézus, aki ugyanúgy egy lapra tesz föl mindent, mint Jézus, és aki ugyanúgy mindenre el van szánva, mint Jézus. Az ilyen emberrel bármikor megeshet, hogy megnyílik neki az ég...

(1999)

Micsoda ember!?

(Jn 2,1–11)

Kána parasztfalu, tíz kilométernyire észak-keletre Názárettől. Egy parasztlakodalom az ókori Palesztinában 8 napig tart. Jézus anyja is idejött, hogy segítsen a konyhán és felszolgáljon. Időközben Jézus visszatér délről, ahol sokakkal együtt János őt is bemeztette a Jordánba. *Egyenesen a Keresztelőtől jön* tehát (János evangélista szerint), a sivatagi prédikátortól, aki teveszőr ruhában jár, pörkölt sáskát és vadmézet eszik, soha nem iszik bort, és Isten büntető ítéletét hirdeti. Jézus maga rokona Jánosnak, és az ő tanítványai közül szerzi első követőit; velük megy most Galileába, s azok tele vannak várakozással, vajon mi fog történni.

És mi történik? **Jézus elfogad egy lakodalmi meghívást.** Egy ilyen lakodalom nem szűk körű, egyszerű családi ünnep, hanem nagyszerű, mint egy falusi búcsú. Az ünnepi hét már javában tart, amikor Mária fia megérkezik 4-5 tanítványával. Őket is a vendégek közé sorolják: öt-hat szájjal több vagy kevesebb, igazán nem játszik szerepet.

De milyen szerepet fog játszani Jézus? A kumráni szerzetesek nőgyűlölők voltak. Keresztelő János, aki bizonyára közöttük nőtt fel, soha nőt nem érintett. Jézus, úgy tűnik, nem nősült meg. Feltehetően az önmegtartóztatásról fog prédikálni a vidám társaságnak: a tartózkodásról a házasságtól, és az önmegtartóztató életéről a házasságban. Micsoda téma! Micsoda hatás! Ténylegesen fennmaradtak bizonyos legendák az ősegyházi korból, melyek szerint az apostolok megjelennek a lakodalmas házaknál, a nőtlenséget prédikálják, és ezzel bosszúságot okoznak az ifjú párnak és sok kellemetlenséget szereznek önmaguknak.

De Kánában? Szó sincs ilyesmiről. **Jézus ott ül a nótázó parasztok között, eszik és iszik.** Hogy miket énekeltek akkoriban? Elég biztos ismereteink vannak erről. Például az Énekek énekéből daloltak részleteket, a szerelmi daloknak abból a gyűjteményéből, amelyet később – miután az egészet átértelmezték Isten és Izrael szerelmére – fölvettek az ószövetségi szent könyvek közé. Jézus korában azonban még egészen fesztelenül és gátlástalanul az eredeti értelmükben énekeltek e dalokat a lakodalmakon. Például ezt: „Mily szép a lábad a sarudban, te leány! Csípődnek hajlása olyan, mint valami ékszer... A köldököd akár egy kerek csésze, ne hiányozzék a fűszerezett bor se! A hasad olyan, mint a gabonaasztag, melyet liliumok kerítnek körül! A két melle, mint a gidák, a gazella ikrei” (Én 7,2-4)! Mit tesz erre Jézus? Tüntetően elhagyja a termet? Nem. Vidáman ülve marad, éppoly fesztelenül, mint a körülötte nótázók. Nézzétek, micsoda ember! Milyen mélyen emberi – gondolhatta a hallgatóság.

Ráadásul ez a borhistória! Fogytán a bor, mielőtt még a lakodalmi hét véget érne. Talán az utolsó kancsókat hordják már széjjel, aztán nincs tovább. Nagyobb katasztrófa aligha érhet egy palesztinai parasztlakodalmat. Az örömapa élete végéig sem fogja kiheverni ezt a blamázt, a menyasszony és a vőlegény élete végéig sem fogja elfelejteni a kínos helyzetet. Jézus megmenti őket az életre szóló szégyentől. Akár a hagyományos csoda-elméletet fogadjuk el, akár a természetes magyarázatot (vö. *Tréfa, humor és irónia Jézus életében*, 2e): Jézus azonosul a bajba jutottak rettenetes zavarával, és kihúzza őket a pácból. Micsoda ember!? Milyen emberi!

És ez csak a kezdet, melyet követ majd a hasonló magatartások sora!

Amikor az őt követő sokaság megéhezik, átéli az *éhségüket*, és az embereket hazaküldeni akaró tanítványokkal ellentétben, ott helyben adat nekik enni: megosztja a sajátját és tanítványait (Mk 6,34-44).

Amikor szombati napon kerül eléje a fél kezére *béna* ember, meggyógyítja, megmutatva, hogy az ember fontosabb a törvéynél, és hogy a saját életét kevesebbre tartja egy béna kéznél (Mt 12,9-14, különös tekintettel a 14. versre).

Amikor egy *leprás* jön hozzá gyógyulásért, megesik rajta a szíve, és meggyógyítja, de nem tisztas távolságból, hanem úgy, hogy megérinti (megsimogatja?) őt, ismét félretéve a törvényt és ismét kockára téve az életét, vagy akár csak társadalmi becsületét, hiszen tisztátalanná válik így maga is (Mk 1,40-44).

Amikor a gerázai *megszállottal* találkozik, kiűzi belőle a démont, s megkérdezi: Mi a neved? – Számára az illető nem egy „megszállott”, nem is egy „eset”, hanem személy, akinek neve van (Mk 5,1-20).

Amikor meggyógyítja a *süketnémát*, félrehívja őt a tömegből, ujját a fülébe dugja és nyállal érinti a nyelvét (Mk 7,31-37). Az emberség döbbenetes mélysége nyilatkozik meg ebben, külön tanulmányt lehetne írni róla.

Amikor a Lévi/Máté nevű *vámossal* találkozik, akkor nem kiköp, ahogy tisztességes zsidóhoz illenék, hanem meghívja tanítványai közé, majd házába megy, vele és más „bűnösökkel” eszik (a teljes közösségvállalás jeleként), és nyíltan megvédi eljárását, mondván, nem az egészségeseknek kell az orvos (Mt 9,9-13).

Amikor a farizeusi ebéden megjelenik egy közismert, „jó nevű” *kurva*, és elhalmozza őt szeretete jeleivel, védelmébe veszi – visszautasítva a botránkozókat –, és kijelenti: „Bocsánatot nyert sok bűne” (Lk 7,36-50). – Micsoda ember?!

Amikor Szikárban, Jákob kútjánál a *hatodik élettársát fogyasztó*, ráadásul *szamáriai nővel* akad össze, vizet kér tőle, és teológiai vitába bocsátkozik vele (Jn 4,1-42)...

Amikor tanítványai el akarják zavarni a kor szokása szerint semmibe vett *gyerekeket*, Jézus példaképként állítja azokat (Mk 10,13-16).

Amikor szokás szerint mindenki a gazdagokra figyel és az ő nagy adományaikra, Jézus a *szegény özvegyet* veszi észre és két fillérjét dicséri (Mk 12,41-44).

Amikor az utolsó vacsorán elvégzi a *nőknek és rabszolgáknak* fenntartott munkát: megmossa semmit sem értő, semmirekellő tanítványai lábát (Jn 13,1-10)...

Amikor *egész keresztútján* másokkal törődik: Megpillantva Jeruzsálemet, sírva fakad: „Bárcsak fölismernéd...” (Lk 19,41); „Egy közületek elárul...” (Mk 14,17); „Ha engem kerestek, engedjétek el ezeket...” (Jn 18,8); „Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok...” (Lk 23,28); „Atyám, bocsáss meg nekik...” (Lk 23,34).

Amikor a *hatalmas viharban*, mely elsüllyedéssel fenyegeti hajójukat, tengerhez szokott tanítványai pánikba esnek, ő megkérdezi: „Mit féltek annyira” (Mk 4,35-40)?

Tényleg: Micsoda ember ez?

(1998)

A kritikus Jézus

(Lk 11,37–52)

Az előző elmélkedés Jézus mélységes emberségéről szólt: hihetetlen beleérző- és együttérző képességéről, a jóságos, kedves, szelíd Jézusról, aki olyan szimpatikus, akiről olyan jó hallani, akiért úgy lehet lelkesedni és így tovább. De ez a kép önmagában egyoldalú. **Van Jézusnak egy másik oldala is, egy másik arca, egy kemény, „kritikus” énje**, s a róla alkotott kép csak ezzel együtt reális (és persze még ezzel együtt sem teljes...). Nézzük meg ezt a másik arcát egy sor példa révén. (A példákat éppen csak föl villantom, végiggondolnia az Olvasónak kell őket.)

„Átvezetésként” kezdjük azzal, amivel az előző szakasz befejeződött, a tengeri viharral (Mk 4,35-40). A kép előző („jóságos”) oldalához tartozik Jézus hihetetlen nyugalma, higgadtsága, belső békéje, az, ahogy emelt fővel fogadta el az esetleges pusztulást is; mostani („kritikus”) oldalához az éles kritika tanítványaival szemben: „Mit féltek ennyire? Hogy lehet, hogy még mindig nincs bizalmatok [Istenben]?”

A legbőszésebben a farizeusok, írástudók, papok részesültek Jézus „kritikus” énjéből – tehát azok az emberek, akik magukat igaznak tartották, másokat lenéztek és a hibát mindig másokban keresték és találták meg (vö. Lk 18,9):

A „Miért eszik mesteretek vámosokkal és bűnösökkel?” kérdésre Jézus így reagál: „Nem az egészségeseknek kell az orvos... *Menjetek csak és tanuljátok meg*, mit jelent az: Irgalmasságot akarok, és nem áldozatbemutatót” (Mt 9,13). – Amikor néhány írástudó és farizeus jelet szeretne tőle látni: „*Gonosz és hűtlen nemzedék!* Nem kap más jelet, csak Jónás prófétáét” (Mt 13,39). – A két fiúról mondott példabeszéd után: „Eljött hozzátok János, hogy az igazságosság útjára vezessen titeket, de ti nem hittetek neki; vámosok és utcanők hittek neki; de ti erre sem tértetek meg” (Mt 21,32). – A kézmosás és az edények mosogatása kapcsán: „*Isten parancsát úgyesen kijátsszátok*, hogy megtarthassátok a magatok hagyományait” (Mk 7,9). – Aztán a nagy korholás ugyanezen tárgyban: „Ti farizeusok tisztán tartjátok ugyan a pohár és a tál külsejét, de belül tele vagytok rablással és gonoszossággal... Tizedet adtok mentából, köményből és minden veteményből, de elvetitek Isten ítéletét [= amit Isten helyesnek tart]... Szeretitek a főhelyeket a zsinagógákban és a köszöntéseket a nyilvános tereken... *Olyanok vagytok, mint a letaposott sírok*... Elviselhetetlen nehéz terheket rótok az emberekre, de magatok egy ujjal sem mozdítotok rajta” (Lk 11,39-46). – „*Igaznak mutatjátok magatokat az emberek előtt*, de Isten ismeri a szíveteket. Ami az emberek előtt kiváló, Isten előtt utálatos” (Lk 16,15). – A papokról: „Fölélik az özvegyek házát, és színleg nagyokat imádkoznak” (Mk 12,40).

De jut ebből a hangból mindenki másnak is.

Szülőfalujában, ahol nem fogadták el őt („Honnan vette mindezt? Ki adott neki ekkora bölcsességet? Nem az ács fia ez? Nem... ezek a testvérei”), kijelentette: „Sehol sincs a prófétának kevesebb becsülete, mint saját hazájában és családjában” (Mk 6,4).

Rokonairól, akik nem értik őt, működését károsnak tartják s ezért „haza akarják zsuppolni”, így beszél: „Ki az én anyám, és kik az én testvéreim? Aki teljesíti mennyei Atyám akaratát, az az én testvérem, nővérem és anyám” (Mk 3,31).

A népnek, amelyen megesett a szíve, amelyért annyit fáradozott, amelyért mindent kockára tett (egy béna kézért az egész életét...), ilyeneket vág oda: „Ha látjátok, hogy nyugaton felhő jön, azt mondjátok, eső lesz... ha déli szél fúj, hőség lesz, és beválik ez is. *Ti színészek!* A föld

és az ég jeleiből tudtok következtetni. A mostani időt miért nem ismeritek föl” (Lk 14,54-57)? „Kihez hasonlítsam ezt a nemzedéket? Hasonlítanak a piacon tanyázó gyerekekhez... Furu-lyáztunk, de nem táncoltatok, siránkoztunk, de nem zokogtatok...” (Lk 7,31-32). „*Hitetlen és romlott nemzedék!* Meddig kell még veletek maradnom? Meddig tűrjelek titeket” (Mt 17,14)?

A **gazdagokra** vonatkozó sok-sok eset közül csak a gazdag ifjú példája álljon itt szemléltetésül. Amikor az megkérdezi: „Jó Mester, mit kell tennem...?”, Jézus erélyesen „igazítja el”: „Miért mondasz engem jónak?... Ismered a parancsokat... Valami még hiányzik neked...” (Mk 10,17-22).

Hasonlóan kemény útmutatásban részesíti **Keresztelő Jánost** is, amikor az érdeklődik, ő-e az igazi, vagy tovább várakozzanak-e: „Mondjátok meg neki: Vakok látnak, sánták járnak... [„Kedves János! Ha lenne szemed, nem kérdeznél ilyen butaságokat!”] Boldog, aki nem botránkozik meg bennem [mint te]” (Lk 7,18-23).

Az általa meggyógyított **betegekkel** sem bánik kesztyűs kézzel: A Bethezda tónál fekvő, 38 éve béna férfi kifogását nem fogadja el, megkérdezi tőle, akar-e egyáltalán meggyógyulni, s amikor meggyógyítása után ismét összetalálkozik vele, így figyelmezteti: „Ne vétkezzél többet, nehogy rosszabbul jádj” (Jn 5,14). Amikor pedig a tíz leprás meggyógyítása után csak egy megy vissza köszönetet mondani, méltatlankodva fakad ki: „Nemde tízen gyógyultak meg? Nem akadt más, aki visszajött volna, hogy hálát adjon Istennek, csak ez az idegen” (Lk 17,17)?

Tanítványjelöltjeit nem éppen megnyerő módon előre inti: „A rókának is van odúja, de az Emberfiának nincs hová lehajtania a fejét... Hagyd a holtakra, hadd temessék el halottaikat... Aki kezét az eke szarvára teszi, de hátratekint, nem alkalmas Isten országára” (Lk 9,57-62).

Tanítványait számtalanszor „helyretette”, itt csak egyetlen esetet idézek föl: Túl vannak már a „kenyérzsaporításon”, amikor úgy esik, hogy elfelejtenek bevásárolni, egyetlen kenyér van csak náluk, s azon tanakodnak, mi lesz mármost (értsd: ki fogja azt az egyet megenni). Erre Jézus nem éppen finoman érdeklődő kérdések sorát zúdítja rájuk: „Mit tanakodtok, hogy nincs kenyerek? Még mindig nem értitek? Nem fogtátok föl? Még mindig érzéketlen a szívetek? Szemetekkel nem láttok, és fületekkel nem hallotok? Nem emlékeztek, amikor öt kenyeret törtem meg [= osztottam meg, vö. Iz 58,7: „Törd meg az éhezőnek kenyeredet...”]? Hát még mindig nem értitek [hogy nem azon kell veszekedni, kié legyen az az egy kenyér, hanem meg kell osztani egymással, jut, amennyi jut egy-egy embernek]” (Mk 8,17-21)?

Barátait sem igen kíméli. A körülötte sürgölődő, és nővére nem-sürgölődése miatt méltatlan-kodó Mártának azt mondja: „Márta, Márta, sok minden aggaszt és nyugtalanít téged. Pedig csak egy a szükséges” (Lk 10,41).

A **hatalomgyakorlók és kiszolgálóik** is magatartásuk súlyának megfelelően kapják meg a magukét. Amikor értesítik arról, hogy Heródes meg akarja öletni, így üzen: „Mondjátok meg annak a rókának: Gyógyítok ma és holnap, csak harmadnapra leszek készen...” (Lk 13,32). Amikor Pilátus azzal kérkedik, hogy hatalma van őt keresztre juttatni vagy fölmenteni, szinte egy kézmozdulattal intézi el: „Semmi hatalmad nem lenne, ha fölülről nem adatott volna [ti. „az emberi szabadságod, amellyel tehetsz, amit akarsz”, nem pedig a gyilkolás hatalma]” (Jn 19,11). Az elfogására érkezetteket is szembesíti önmagukkal: „Mint valami terrorista („rabló”) ellen, úgy vonultatok ki.... Naphosszat együtt voltam veletek..., mégsem fogtatok el. De ez [az éjszakai] a ti órátok...” (Mt 26,55). Amikor kihallgatása során „illetlen beszéde” miatt az egyik smasszer szájon vágja, nem hagyja szó nélkül: „Ha rosszul szóltam, bizonyítsd be a rosszat, de ha jól, miért ütsz engem” (Jn 18,23)?

Valljuk meg: Ez a Jézus már nem olyan szimpatikus és vonzó! Különösen amikor kritikáját magunkra irányulónak érezzük... De ne feledjük, **Jézusnak volt alapja** arra, hogy kritikus legyen: nem a nem létező „valóságos Isten volta”, hanem többek között az, hogy önmagával szemben is rendkívül kritikus volt, sőt túlzás nélkül állíthatjuk, hogy egyenesen kegyetlen – de ez már egy következő „történet”...

(1998)

Az önmagához kegyetlen Jézus

(Mt 8,20)

A mélységesen emberséges, szelíd Jézus és a kemény, kritikus Jézus után lássuk most az önmagával szemben is kritikus, sőt kegyetlen Jézust!

Kezdjük az **önkritikájával**. Az evangéliumokban érthetően csekély az ide vágó anyag, hiszen annak a folyamatnak a során, amelyben egyre magasabb szférákba tolták fel, retusálni kellett lehetőleg minden olyan mozzanatot, amely túlságosan „emberinek” mutatta őt, következésképpen összeegyeztethetetlen volt „isteni” mivoltával. Kész csoda, hogy fennmaradtak a kialakított képet zavaró emléktöredékek is...

Talán a „legbotrányosabb” ebből a szempontból, hogy bemelegítette magát Jánossal a Jordánba (Mk 1,9). Ezzel ugyanis – hacsak nem volt részéről színészkedés az egész – nyilvánosan *bűnösnek vallotta magát*, hiszen a szinoptikusok egybehangzó tanúsága szerint János a bűnbánat, a megtérés keresztségét kínálta (Mk 1,5; Mt 3,11; Lk 3,3). Jézus tehát kész volt a megtérésre... – Az alámerüléskor kapott istenélménye (ld. *A kulcs Jézus életéhez*) sem tette elbizakodottá, hanem kiment a pusztába, és *józanul mérlegre tette önmagát*: küldetését, vágyait, céljait, félelmeit... (Lk 4,1-12). – *Tanítását kitette mások kritikájának*; még a legegyszerűbb embereknek sem mondta azt, hogy „higgyétek el nekem, hiszen én mondom”, hanem megkérdezte tőlük: „Miért nem ítéletek meg magatok” a dolgot (Lk 12,57). – Sőt az őt szájon vágó *fogdmeggel is kész „megvitatni”*, kinek van igaza: „Ha rosszul szoltam, bizonyítsd be a rosszat...” (Jn 18,23). – Ha pedig fölismerte, hogy elképzelése tévesnek bizonyult, *képes volt módosítani rajta*. Eleinte például úgy gondolta, hogy küldetése „csak Izrael házának elveszett juhaihoz szól” (Mt 15,24), s ezért tanítványainak is azt mondta: „A pogányokhoz és a szamaritánusokhoz ne menjetek... Menjetek inkább Izrael házának elveszett juhaihoz” (Mt 10,5-6). Később, látókörének határtalanodása után ezt fölülbírálva már arra biztatta őket, hogy minden népnek (Mt 28,19; Lk 24,4), sőt minden teremtménynek (Mk 16,15) hirdessék a jó hírt.

Nem kevésbé izgalmas találkozni **öniróniájával** (vö. *Tréfa, humor és irónia Jézus életében*, 3), amely például abban mutatkozik meg, hogy fesztelenül idézi a ráaggatott gúnyneveket: „falánk és iszákos ember, vámosok és bűnösök barátja” (Mt 11,19), „Belzebub” (= „a trágya ura”, magyarul „szarjancsi”: Mt 10,25), „eunuch” (magyarul „herélt”: Mt 19,12), „idióta” (Lk 10,21). – Nem önirónia-e, amikor éppen szülőfalujában állapítja meg: „Sehol sincs a prófétának kevesebb becsülete, mint saját hazájában...” (Lk 4,24)? – Amikor Heródesnek visszaüzen, azt mondja: „... ma és holnap gyógyítok... Csak harmadnap »leszek készen«” (Lk 12,32), ami a görög szövegben így hangzik: »fejeztetem be«..., merthogy „nem veszhet el próféta Jeruzsálemen kívül” (Lk 12,33)...

Önmagával szembeni kegyetlensége a következőkben mutatkozott meg.

1) **Tanításával egyfolytában vágta maga alatt a fát.** Ugyanis: a) *Totálisan fölborította a bevett istenképet*. Például ilyeneket hirdetett: Isten nem sújtja betegséggel a bűnt, s az „emberfiának”, azaz minden embernek (és így neki magának is) hatalma van bűnöket bocsátani (Mk 2,5-7; ezt jelenti egyébként a híres-hírhedt Mt 18,18 és Jn 20,23 is!); Isten jobban örül egyetlen megtérő bűnösnek, mint kilencvenkilenc igaznak (Lk 15,7.10); Isten nem követel elégtételt a megtérő bűnöstől, hanem nagy lakomát rendez hazatérésének örömére (Lk 15,11-24); Isten nem igazságtalan, de nem is igazságos, hanem (mindenkit egyaránt) szeret (Mt 20,1-15). – b) *Keményen bírálta a pénzt, a vagyont, a jólét, az életszínvonal imádatát*: Nem

szolgálhattok Istennek és a Pénznek (Mt 6,24; úgy is mondhatta volna: jólétre törekvés és vallásosság kizárják egymást); könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni Isten országába (Mt 19,24; az ilyesmit nemcsak a gazdagok, hanem a szegények is rosszul viselik...) – c) *Tanítását fölébe helyezte Mózesének, azaz a korábbi „kinyilatkoztatásnak”*: „Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek... Én viszont azt mondom...” (Mt 5,21.27.31.33.38.43). Ennek megfelelően gondtalanul fölülbírálta a Szentírást: betoldott és kihagyott belőle (Iz 61,1-2; Lk 4,18-19), vagy átértelmezte (Mk 10,4.5-6; Mt 7,12). – d) *Saját személyét és művét fölébe helyezte elődeiének, sőt vízváltóvá tette*, mondván: „Jónásnál nagyobb van itt” (Mt 12,41), „boldog a szem, amely látja, amit ti láttok” (Lk 10,24), továbbá „aki hallgatja és megteszi tanításomat, az sziklára épít, aki nem, az homokra” (Mt 7,24-27).

2) A hagyományok és a vallási előírások felrúgásával folytonos életveszélynek tette ki magát. a) *Nem tartotta meg a kultikus tisztasági előírásokat*: elhagyta a kézmosást (Mk 7,2), bement a „tisztátalan” vámosok (Lévi és Zakeus) házába és asztalhoz ült velük (Mk 2,15; Lk 19,1), utcanővel kezegette magát (Lk 7,37), megérintette a leprást (Mk 1,41). – b) *Nem böjtölt* (Mk 2,18-19). – c) *Nőekkel tárgyalt* (Lk 10,39; Jn 4,7-26), sőt társaságukban járta az országot (Lk 8,2). – d) *Megtörte a szombatot*: kalásztépéssel (Mk 2,23-27), számtalan gyógyítással (pl. Mk 3,1-6: „tanakodni kezdtek, hogyan veszejthetnék el”). – e) *Viselkedését ráadásul elvi magaslatra emelte és isteni igazolással látta el*: „Csak nem böjtölhet a násznép, ha vele van a Völegény [ti. Isten!]” (Mk 2,19); „Isten a szombatot teremtette az emberért, és nem az embert a szombatért... Az emberfia tehát [értsd: minden ember!] ura a szombatnak” (Mk 2,27); „Isten parancsát ügyesen kijátsszátok, hogy megtarthassátok emberi hagyományaitokat” (Mk 7,9: egyetlen ilyen mondat is kész öngyilkosság).

3) Rendszeresen bírálta az írástudókat, farizeusokat és papokat, magyarán **az állami és vallási vezetőket**, és azok kiszolgálóit (vö. *A kritikus Jézus*): „Világtalanok vak vezetői ők. Ha pedig vak vezet világtalant...” (Mt 15,14). „Akiket a világ urainak tartanak, zsarnokoskodnak népükön és önkényüket éreztetik velük” (Mt 20,25). Az ilyen beszéd bajjal szokott járni...

4) Mindenkit megbírált, ha „kellett” (vö. *A kritikus Jézus*).

5) A mindenki által megvetett ellenségeket példaképül állította: az eretnek és szakadár samaritánusokat (Lk 10,30-37; 17,16), a főníciai pogány asszonyt (Mt 15,28: „Nagy a te bizalmad”), a kafarnaumi pogány századost (Mt 8,10: „Ekkora bizalmat senkinél sem találtam Izraelben”).

6) A sikert és a személyes kényelmet visszautasította, és kérlelhetetlenül alárendelte az Ügynek: Sikeres gyógyításai nyomán népszerűvé válik, tartóztatják: „Mindenki téged keres”, de ő tántoríthatatlan: „Menjünk tovább” (Mk 1,35-39).

7) Tudatában volt sorsának, de nem menekült el, és nem tett semmit, hogy elkerülje azt, ellenkezőleg: tudatosan vállalta, és nyíltan megmondta: az „Emberfia” emberek kezébe adatik, sokat szenved, megölik (Mk 8,31; 9,31; 10,33); Illés eljött már, de kényük-kedvük szerint bántak vele, és így szenved majd az „Emberfia” is tőlük (Mt 17,12); „Képesek vagytok inni abból a kehelyből, amelyből én iszom?” (Mt 20,22); „Ha ő most testemre öntötte ezt az olajat, a temetésemre tette” (Mt 26,12).

8) Bizalmas barátainak néha elárulta, mennyire szenved: „Alámerítéssel kell alámerítenem, és mennyire gyötrődöm, míg beteljesedik” (Lk 12,50).

9) Agonizált és „vért izzadt” (Lk 22,44), amikor kínszenvedésének küszöbére ért, és gyötrelmes tusakodásban vívta ki a helyes döntést és a hűséget mindhalálig (Mt 26,36-46).

10) **Letartóztatásakor leállította a karddal segítségére siető tanítványokat:** „Tedd vissza... Mindaz, aki kardot ragad, [az általa megragadott] kard által vész el”: Mt 26,52).

11) **Pere során,** amikor talán még mindig megmenthette volna magát, **semmit sem tett** ennek érdekében, sőt: a főpap kérdésére („Te vagy-e a Messiás?”) visszavágott: „Ezt te mondod. Én viszont azt mondom...” (Mt 26,64); a helytartó hasonló kérdésére („Te vagy-e a zsidók királya?”) csak két szót válaszolt : „Te mondtad” (Mk 15,5); a helyi uralkodót pedig szóra sem méltatta (Lk 23,9).

12) **Keresztútján,** fizikai és lelki gyötrelmei közepette mindvégig **mások gondjával-bajával törődött** (ld. *Micsoda ember*).

Normális ez az ember?

(1998)

Rajongó vagy realista?

(Lk 17,5–6)

„Ha csak akkora (Istenbe vetett) bizalmatok lesz is, mint a mustármag, és azt mondjátok az eperfának: Szakadj ki tövestül, s verj gyökeret a tengerben! – engedelmeskedni fog nektek.” Ilyen kijelentést hallva az emberben könnyen fölvetődik a kérdés: **Rajongó volt-e Jézus?** Nem nehéz ugyanis elképzelni, hogy aki ilyet mond, annak csillog a szeme, kicsit eszelős a tekintete, patetikus a hangja, hevesen dobog a szíve, valami túlvilági tűz árad belőle (mint Pasolini *Máté evangéliuma* című filmjének Jézusából).

Érdemes átlapozni az evangéliumokat, azt keresve, vannak-e még Jézusnak hasonló megnyilatkozásai. Felszínes kereséssel is rábukkanhatunk vagy két tucatra:

„Az idő betelt, elközelgett Isten országa (Mk 1,15); az Úr lelke van rajtam, ő küldött engem (Lk 4,15-19); Jónásnál nagyobb van itt... Salamonnál nagyobb van itt (Mt 12,38-42); ne legyetek gondban étel, ital, ruha, lakás miatt: nézzétek az ég madarait és a mezők virágait (Mt 6,25-33); kérjétek és kaptok, keressetek és találtok (Mt 7,7-11); adjatok és adnak majd nektek is (Lk 6,38); ne vigyetek az útra tarisznyát, se két ruhát: megérdemli a munkás az ellátását (Mt 10,10); ha megütik a jobb arcodat, fordítsd oda a másikat is; ha elveszik a kabátodat, add oda az ingedet is (Mt 5,38-42); ha a szemed tévútra visz, vágd ki; ha a kezed tévútra visz, vágd le (Mt 5,29-31); boldogok a szegények, a szomorkodók, a szelídek, az irgalmasok... (Mt 5,3-10); ti vagytok a föld sója, ti vagytok a világ világossága (Mt 5,13-16); a jó földbe hullott mag hatvanszoros, százszoros termést hoz (Mt 13,8); a mustármag hatalmas bokorrá terebélyesedik (Mt 13,31-33); az elvetett mag termést hoz, akár alszik a gazda, akár ébren van (Mk 4,26-29); ha a nekem hozsannázók elhallgatnak, a kövek fognak megszólalni (Lk 19,40); ég és föld elmúlhatnak, de az én tanításom nem veszti érvényét (Lk 21,33)...”

Ha aztán az ember még egyszer átlapozza az evangéliumokat, az a benyomása támad, hogy **Jézus mégiscsak realista volt:** a valóságot ismerő és tudomásul vevő, józan és két lábbal a földön járó, a határokat elismerő, a tényeket tisztelő ember:

Van sziklára alapozott, de van homokra épített ház is (Mt 7,24-27); a magok nemcsak jó talajra hullanak, hanem kitaposott útfélre, kövekre és tövisre közé is, és terméketlenek maradnak (Mt 13,1-7); a búza mellett konkoly is nő, s ez a világ végéig így lesz (Mt 13,24-30); az uralkodók zsarnokoskodnak, s ráadásul jótevőknek hívatják magukat (Lk 22,25); miatta halálra adja majd testvér a testvérét, apa a fiát (Mt 10,21); a madárnak fészke van, a rókának odúja, de az Emberfiának nincs hová lehajtania a fejét (Mt 8,20); sehol sincs a prófétának kevesebb becsülete, mint a saját hazájában és rokonai között (Mk 6,4); egész Izraelben nem akadt senki, akinek akkora (Istenbe vetett) bizalma lett volna, mint egy pogány katonának (Mt 8,10); nem kell a népnek sem az aszkéta, sem a természetesen viselkedő tanító (Mt 11,17); Isten követéit rendre megverik, megkövezik, agyonverik (Mk 12,1-5); „mindnyájan megbotránkoztok bennem” (Mt 26,31)...

Ilyeneket olvasva az ember hajlamos lesz azt gondolni, *hogy akkor talán az első csokor idézeteit sem „rajongó módon” kell értelmezni*, és hogy Jézus realista, józan, normális ember volt, akit érdemes követni.

Ettől azonban még föltehető a kérdés: **Mire ment Jézus a saját (Istenbe vetett) bizalmával?**

Feltételezni lehet ugyanis, hogy amit Jézus tanított, azt maga is gyakorolta-élte, és amit másoktól elvárt, azt ő is csinálta. Feltételezni lehet tehát, hogy megvolt benne az általa

említett „mustármagnyi bizalom” (rég, rossz fordításban: hit), amivel ha bír valaki, és azt mondja az eperfának: Szakadj ki tövestül, és vedd magad a tengerbe!, engedelmeskedni fog. Mit ért el Jézus a maga – nagyon úgy tűnik, nem is mustármagnyi – (Istenbe vetett) bizalmával? Milyen eperfákat szakított ki tövestül? Milyen hegyeket mozgatott meg (Mt 17,20; vö. Mk 9,23!)? Mit ért el a maga idejében és környezetében? Mit ért el a történelemben?

A maga idejében és környezetében kétségtelen eredményt és sikert jelentettek a gyógyításai. Aztán kész, vége. *Amiért jött, amit akart, ami az élete volt, abból nem lett semmi.* Nem hogy a tömegek, közvetlen tanítványai sem fogták föl a tanítását, hogy annak megvalósításáról ne is beszéljünk: újra és újra rangvitákat folytattak (Mk 10,35-40), tüzes istennyilát akartak lehívni a nekik szállást nem adó szamaritánusokra (Lk 9,54), később aztán jön az Ananiás és Szafira-eset (Csel 5,1-11), a veszekedések, széthúzások (Csel 15), és hogy igehirdetésük milyen messze esett Jézusétól, arról jobb hallgatni (ld. például az Apostolok cselekedeteinek Péter-beszédeit).

S a történelemben? Az, hogy a világot nem váltotta meg, hagyján – bár mintha valami ilyesmi lett volna a célja; *az emberiség gátlástalanul haladt tovább az erőszak és a pusztítás útján*, és a 20. században elérte eddigi csúcsteljesítményeit. De mi lett követőiből, az egyházból? Először annyifelé szakadtak, ahány felé lehetséges volt, aztán elkezdtek kigyót-békát kiabálni egymásra; közben elkezdtek dörgölőzni a hatalomhoz; majd kiegyeztek a hatalommal, végül átvették a hatalmat; ettől kezdve tűzzel-vassal irtották a „belső ellenzéket”, majd kellően megerősödvén, a „külső ellenséget” is (a történelem mindeddig legnagyobb, Hitlerét vagy Sztálinét is fölülmuló népirtása – az „indiánok” likvidálása – egyházi áldással történt). Így *lett az egyházból a történelem legtartósabb és legerősebb diktatúrája*, mind elméletében, mind gyakorlatában meghazudtolva „alapítóját”. Ami jézusi mégis történt a keretei között, az mindig a hivatalos egyház ellenére, vagy legjobb esetben passzív tűrése mellett történt. Ami a kereszténységben „sikersztorivá” tudott lenni, az mindig vagy az elvi fanatizmus győzelme volt („ortodoxok”), vagy a légvárakat építő álmodozóké, vagy a primitíveké – legjobb esetben pedig karitatív mozgalmaké, de csak súlyos jézusi hiányosságok árán (még Assisi Ferenc és Teréz anya esetében is).

Ezek után még izgatóbb a kérdés: **Mit érthetett Jézus azon, hogy „eperfákat a tengerbe parancsolni” vagy „hegyeket mozgatni”** – feltételezve, hogy ő maga rendelkezett a „mustármagnyi bizalommal”? Ha vizsgált szakaszunk (Lk 17,5-6) szövegösszefüggése hiteles lenne, azaz eredetileg is a 4. versben foglaltak előzték volna meg (ami nem valószínű, annál is kevésbé, mivel ugyanez a gondolat Máté evangéliumában egészen más kontextusban jelenik meg), akkor sejthetnénk valamit: Ott azt mondja Jézus, ha hétszer (gyakorlatilag: végtelenszer) megbántanak, hétszer bocsáss meg (gyakorlatilag: végtelenszer)! Mire a tanítványok kérték volna: *Növeld bennünk a bizalmat!*, mert – tegyük föl – úgy érezték, lehetetlenség saját erejükből a végtelenségig megbocsátani. Erre mondta volna aztán Jézus: Ha csak akkora bizalmatok lesz is, mint a mustármag, még a lehetetlenre is képesek lesztek – ti. még arra is, hogy határok nélkül megbocsássatok.

Egy következtetést azonban biztosan levonhatunk az 5-6. v. szövegösszefüggéséből: Jézus úgy gondolta, a szóban forgó bizalmat (akármit jelentsen is az) **nem lehet kívülről kapni**, nem adhatja nekünk vagy növelheti bennünk senki; ő sem, Isten sem. Vagy van, vagy nincs. Pontosabban talán: vagy létrehozuk magunkban, vagy nem. És úgy vélte, akinek sikerül összehoznia egy mustármagnyt – az „hegyeket mozgathat” vele.

(1998)

Normális, paranormális, szupranormális

(Lk 17,11–19)

Az idézett evangéliumi szakaszban Jézus személyiségének háromfajta vonása figyelhető meg.

Az első a **normális**, amelyre három mozzanat utal: a) „Mutassátok meg magatokat a papoknak!” Jézus tudja és tekintetbe veszi: az adott körülmények között ez a feltétele annak, hogy az egykori leprások visszatérhessenek az egészségesek társadalmába, hiszen a papok joga és kötelessége, hogy megállapítsák a gyógyulást és igazolást adjanak róla. – b) „Nem akadt más, aki visszajött volna, hogy *hálát* adjon Istennek?” Ez azt mutatja, hogy Jézus szemében a hála természetes, elvárható emberi viselkedés. – c) „A *te* bizalmasad („hited”) meggyógyított téged.” Jézus reálisan veszi számba a dolgokat, és nem tulajdonítja önmagának azt, ami mást illet.

Személyiségének második vonását **paranormálisnak** nevezhetjük. Két mozzanat hívja föl erre a figyelmet: a) „Menjetek, mutassátok meg magatokat... Útközben meggyógyultak.” – b) „A *te bizalmasad* meggyógyított téged.” – Mindkét mozzanat arról tanúskodik, hogy Jézus képes volt rendkívüli, mai szóval paranormális módon gyógyítani (egészen pontosan: másokban rendkívüli, paranormális erőket mozgósítani, amelyek aztán gyógyulást eredményeztek).

A harmadik vonást **szupranormálisnak** nevezem a következő két mozzanat alapján: a) „Nem akadt más..., hogy *hálát* adjon Istennek?” – b) „A *te bizalmasad* meggyógyított téged.” – E két mozzanat egyrészt arra utal, hogy Jézus egész gondolkodásmódját a „fölfele” (szupra), Isten felé irányulás jellemezte, másrészt arra, hogy a gyógyulást *végző soron* „fölülről”, Istentől eredőnek gondolta.

Érdemes alaposabban is megvizsgálni, az evangéliumok egésze igazolja-e ezt a hármas megfigyelést. Vegyük őket sorra!

A normális Jézus. – Ebbe a kategóriába tartozik mindaz, amit a Rajongó vagy normális? című fejtegetésben *a realista Jézusról* már elmondtam. Az ottani képet a következőkkel egészíthetjük ki.

Jézus evett és ivott (Mt 11,19), azaz *normális biológiai életet élt*, nem volt aszkéta. – Tévedésre képes ember volt, és *tévedett* is: alámerítette magát Keresztelő Jánossal (Mk 1,9), mert azonosult igehirdetésével, de alámerülése nyomán rájött (Mk 1,9-10), hogy nem úgy állnak a dolgok, ahogy János hirdette... (ld. *A kulcs Jézus életéhez*). – Ugyanez az esemény azt is mutatja, hogy Jézus *bűnös embernek tartotta magát*, hiszen az alámerítés a bűnöktől való megtisztulást szolgálta. Jézus bűn-elkövetésének lehetősége persze általánosan következik valóságos emberi mivoltából is (ami a legortodoxabbak számára is hittétel, ti. hogy valóságos ember volt; persze ők ebből kiveszik a bűn elkövetésének a képességét; de akkor hogyan lehet valóságos ember?). Megerősíti ezt a megállapítást, hogy később, tehát a Jordánba történt bemerítése *után sem* tartotta magát *jónak* (Mk 10,18). – Előfordult, hogy Jézus *tanácstalan* volt: kafarnaumi sikere után elbizonytalanodott: maradjon-e, vagy menjen tovább? Ezért el kellett vonulnia imádkozni, hogy tanácstalansága föloldódjék (Mk 1,35-38). – Megesett, hogy *tétovázott*, vagy ha úgy tetszik, *következetlen volt*: Testvérei biztatására, hogy menjen föl Jeruzsálembe, és ott mutassa meg magát, előbb azt felelte, hogy nem megy föl az ünnepre, majd (titokban) mégis fölment (Jn 7,1-10). – Rámutatott, hogy az emberi teljesség *kockázattal és vállalkozási készséggel* érhető el (Mt 25,14-30: példabeszéd a talentumokról). – Tudott egészséges *óvatosságra* inteni: a hamis prófétákkal szemben (Mt 7,15-20), a farizeusok és szadduceusok szellemiségével szemben (Mt 16,6), vagy az írástudókkal, mondhatnánk: a teológusokkal szemben (Mk 12,38). – *Önérzetes* volt: az őt megütő fogdmegnek

így válaszolt: „Ha rosszul szoltam, bizonyítsd be a rosszat, de ha jól, miért ütsz engem” (Jn 18,23)? – Vágyott a *bensőséges emberi kapcsolatokra*, együttlétekre: „Vágyva-vágytam, hogy elfogyasszam veletek ezt a húsvéti vacsorát” (Lk 22,15). – Értékelte a meleg emberi gesztusokat, például amikor a „bűnös asszony” vagyont érő tiszta nárdusolajat öntött a fejére (Mt 26,6-13). – Az iménti jelenet azt is igazolja, hogy a meleg emberi gesztusokat *többször értékelte a puritanizmusnál*: megvédte az asszony tettét a szegényekre hivatkozó tanítványokkal szemben. – *Józan értékrendje* volt, ami kiderült ilyesfajta mondásaiból: „Nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek” (Mk 2,17), vagy: „Senki sem varr régi ruhára új szövetből foltot, mint ahogy senki sem tölti az új bort régi tömlőkbe” (Mk 2,21-22). – Ennek megfelelően az ember *biológiai igényei fontosabbak voltak* számára a vallási előírásoknál: az éhség csillapítását vagy a betegség gyógyítását előbbre valónak tekintette a szombati nyugalom megtartásánál (Mk 2,23-27; 3,1-5), az öreg szülőkről gondoskodást a korbán törvényénél (Mk 7,11-13). – Nem egyszer *elfogyott a türelme*: Az örökösen gyógyításért kuncsorgóknak azt mondta: „Meddig kell még veletek maradnom? Meddig tűrjelek titeket” (Mt 17,17), a „kenyérszaporításokból”, vagyis a kenyérnek a rászorulóknak közötti szétosztásából tanulni nem tudó tanítványoknak pedig: „Mit tanakodtok...? Még mindig nem értitek és nem fogtátok föl? Még mindig érzéketlen a szívetek?... Nem emlékeztek?... Hát még mindig nem értitek” (Mk 8,17-21)? – De *haragudni, sőt „dühöngeni” is tudott*: ha térdre borultak előtte (Mk 1,41 D kódex, továbbá a „haragudni” szó használata nélkül, de értelmé szerint Mk 10,17-18), ha a szívek keménységét tapasztalta (Mk 3,5), vagy azt látta, hogy az Atya házáat vallási üzletközponttá teszik: ekkor képes volt asztalokat fölborogatni és kötéllel kihajtani az állatokat (Mk 11,15-17; Jn 2,15). – *Gyötrődött* a rá váró szenvedések miatt: „Alá kell merülnöm, és mennyire gyötrődöm, míg bekövetkezik” (Lk 12,50). – *Elfogta a halálfélelem*, és „vérizzadásig” meggyötörte (Mt 26,36-46; Lk 22,44). – És sorolhatnánk tovább...

A paranormális Jézus. – Léteznek paranormális jelenségek. Például működnek parapszichológiai erők: lehetséges tárgyak mozgatása vagy fiziológiai életfolyamatok befolyásolása pusztán akarattal. Ezek nem természetfölötti képességek vagy jelenségek, csupán ritkák és rendkívüliek, mint az, hogy Kaszparov közel 3000 sakkparti minden lépését tudja fejből, vagy az, hogy Saint-Saëns tízévesen fejből játszotta Beethoven összes zongoraszonátáit. Jézusban is voltak ilyen „paranormális”, vagyis rendkívüli, de a „természetes” határain belül maradó képességek. *Nem abban az értelemben, hogy* a vizet borrá változtatta volna (Jn 2,1-11), a kenyeret megszorította volna (Mk 6,34-44), a vízen járt volna (Mk 6,44-50), a vihart lecsendesítette volna (Mk 4,39), vagy a kenyeret és a bort átváltoztatta volna saját testévé és vérévé (Mk 12,22-24), *hanem a következőkben*:

Paranormális módon gyógyított testi betegségeket, pl. lázat (Mt 8,14-15), vakságot (Mk 10,46-52), leprát (Mt 8,1-4), és akár haldokló meggyógyítására is képes volt (Mk 5,21-24.35-43); ugyanígy képes volt pszichikai betegségeket („megszállottság”) gyógyítására is (Mk 1,23-26; 5,1-20); képes volt a „távgyógyításra” (Mt 8,5-13: a kafarnaumi százados szolgája, Mt 15,21-28: a föníciai asszony lánya), sőt az „akaratlan” gyógyításra is (Mk 5,25-34: a vérfolyásos asszony). – *Paranormálisan érzékelt természeti folyamatokat* (talán), pl. azt, hol kell kivetni a hálót bőséges halfogáshoz (Lk 5,1-11; Jn 21,6). – „*Belelátott*” az emberek gondolataiba, avagy „*átlátott*” a gondolataikon (noha ennek a jelenségnek lehet normális magyarázata is): Mt 9,4; 12,25; Jn 2,23-25 („Tudta, mi lakik az emberben”); Jn 4,18 („Öt férjed volt, s aki most van, az nem a férjed”). – „*Hatalma volt*”: „hatalommal”, az embereket lenyűgözve tanított (Mt 7,29), „hatalommal”, azaz hatékonyan szólított föl a követésére (Mk 1,17-18: az első tanítványok; Mt 9,9: Lévi), „hatalommal”, „ellenállhatatlanul” vitázott (Mt 21,27: „...akkor én sem mondom meg”; Mt 22,46: nem tudtak válaszolni, és nem merték

többé kérdezni), „hatalma volt” ellenségein, vagyis (átmenetileg!) „megbabonázta, megbénította” őket: Názáretben „áthaladt köztük, és elment” (Lk 4,30), később: „Senki sem tudott kezet emelni rá.... Azt mondták: Ember így még nem beszélt” (Jn 7,44-46). – (Nem könnyű kérdés persze, hogy ezekben a beszámolókból mennyi az eredeti, hiteles jelenség, és mennyi az evangélisták véleménye...)

A szupranormális Jézus. – Szándékosan nem úgy fogalmazok, hogy „szupernormális”, mintha Jézus emberfeletti, tehát isteni tulajdonságokkal bírt vagy éppenséggel Isten lett volna; a „szupranormális” jelző azt akarja jelenteni, hogy Jézus „be volt kötve/csatolva” Istenhez, valami egészen alapvető, őt „teljesen” átjáró és meghatározó „fölfelé (Isten felé) irányultság” jellemezte: „mindent” „Isten szemével” nézett és érzékelt, Isten szándékai szerint akart tenni, „Isten erejével” (abból merítve) csinált; „vezeték”, „csatorna” volt, amelyen keresztül Isten világossága, jósága és ereje áradt a világba.

Példaként a teljes evangéliumot föl lehetne vonultatni, ezért csak néhány konkrét eset következék ötletszerűen: A „nyolc boldogság” minden mondata (Mt 5,3-10); az ellenségszeretet tanítása (Mt 5,38-48: „így lesztek olyanok, mint Isten”); „Megélhetési gondjaitok vannak? Nézzétek az ég madarait, a mezők virágait” (Mt 6,25-33); „Viharba keveredtetek, süllyedés fenyeget? Mit féltetek? Miért nem bíztok?” (Mk 4,40); „Féltetek az üldöztetéstől? Hogy megölnek? Nézzétek a verebeket...!” (Mt 10,29); „Féltitek vagyontárgyaitokat? Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri is...?” (Mk 8,36-37); „Szívesen elválnátok házastársaitoktól? Kezdetben nem így volt [= Istennek más az elképzelése]” (Mk 10,1-9); „Teljesen leköt a háztartás, a vendéglátás? Márta, Márta, sok minden izgat téged, pedig csak egy a szükséges” (Lk 10,38-42); „Magános és állami terrorcselekményekről hallotok? Ha meg nem tértek, ugyanolyan rosszul jártok” (Lk 13,1-5); „Nagystílú sikasztásról terjed a hír? És ti jóra használjátok a pénzeteket?” (Lk 16,1-9); „Molyrágta kabátot láttok? Kirabolták az ismerősötöket? Gyűjtsetek »mennyei kincseket« [= jó tetteket]: azokat nem rágja meg a moly, nem lopják el” (Mt 6,19-20); „Azt látjátok, hogy valaki fennhéjázva adakozik vagy imádkozik? Ti tegyétek titokban, még a jobb kezetek se tudja, mit csinál a bal!” (Mt 6,1-18); „Önzetlenül jót tettetek a nyomorultakkal? Istennek tettétek!” (Mt 25,31-40). – Méltán adja aztán Jézus szájába ezeket a szavakat a János-evangélium: „Atyám szüntelenül munkálkodik, ezért én is” (5,17), illetve: „Az az én eledelem, hogy annak akaratát tegyem, aki küldött engem” (4,34).

A valóságban természetesen **nem választható szét a három személyiségvonás**; néha nehéz is meghatározni, hogy egy-egy tulajdonsága melyik kategóriába tartozik; sokszor egyszerre kettőbe (normális + paranormális, paranormális + szupranormális, normális + szupranormális), vagy mind a háromba.

Az utóbbi esetre szeretnék még egy példát fölhozni, nevezetesen a „kenyérszaporítás” történetét (Mk 6,34-44). A *normális* sík: Jézus meghagyja tanítványainak, hogy osszák szét, amijük van; erre feltehetően az emberek is megosztják egymással, amijük van; normális úton jut mindenkinek valami. A *paranormális* sík: Jézus „hatalma”, a belőle áradó erő „kenyér-szeríti”, azaz veszi rá a tanítványokat arra, hogy szétosszák az utolsót is, és ugyanez az „erő” (s persze a tanítványok jó példája) ösztönzi az embereket arra, hogy ők is megosszák utolsó tartalékaikat. A *szupranormális* sík: Az éhesekkel vállalt szolidaritás (egyáltalán az éhezés észrevétele), a segíteni akarás szándéka, a segítség ténye és módja (= az osztózás + az osztozás láncreakciójának kiváltása) mind-mind „fölülről” jön és e „fölülről” erejében megy végbe.

Jézus teljes ember volt.

(1998)

Jézus, a fölcserélhetetlen

(Mk 8,27–30)

Már kortársai sem vették észre Jézus egyedülálló voltát, s ez az evangéliumi szakasz is tanúskodik arról, ki mindenkivel és mi mindennel cserélték össze. Az azóta eltelt száz év század nem hozott javulást e téren. Érdekes néhányat szemügyre vennünk mai fölcserélései közül, s aztán levonnunk bizonyos tanulságokat.

Jézus fölcserélése a történelmi háttérrel. Jézust azonosítják korának minden lehetséges és lehetetlen jelenségével: „Amit tudunk róla, az csak a történelmi erők játékának eredménye”. Így aztán magából Jézusból nem marad semmi: „nem is élt”, „az egész Újszövetség csak Krisztus-költészet”, hallani. Például: „Jézus csak a logosz-filozófia szimbolikus megjelenítése a zsidóságban”, szimbolikus tanköltemény.

Jézus hazavitele a zsidóságba. Eszerint Jézus csupán egy szakadár zsidó, akit a keresztények kisajátítottak maguknak, ezért „haza kell őt vinni” a zsidóságba, hiszen csak azt tanította, amit akkoriban minden művelt zsidó vagy rabbi tudott, azaz Jézus is csak egy sajátos stílusú rabbi volt, az egyik iskola feje. Ez a felfogás feloldja Jézust a júdaizmusban.

Jézus azonosítása a „modern”-nel. A mindenkori modernnel, azzal, amit az adott pillanatban épp modernnek tartanak: az uralkodó szellemiséggel, ideológiával vagy éppen gyakorlattal, például az éppen divatos egyházi gyakorlattal. A középkori világ vége-hangulatban Jézus a végítélet bírója, a 20. század elején a Jézus Szíve kultusz tárgyával azonos, a 20. század végén a karizmatikus (irracionális, mindenható, csodatevő, gyógyító) Jézus „a” Jézus.

Jézus feloldása a „gyülekezeti teológiában”. Ennek eredménye az első és második keresztény generáció Jézusról alkotott képe: miközben csak „tovább akarták adni” a Jó Hírt, akaratlanul is „beleírták” a maguk felfogását, és sok mai teológus szerint ettől nem is lehet elkülöníteni az eredeti Jézust.

Jézus azonosítása valamilyen rész-szemponntal. Minden kor ortodoxiája arra teszi a hangsúlyt, *kicsoda* Jézus: Isten Fia, Krisztus, Főpap stb., és ezáltal valamilyen hittételt csinál belőle. Minden kor racionalizmusa csak arra figyel, mit *mond* Jézus, és ezáltal valamilyen új értelmi igazságot csinál belőle. A vallásos szocialisták csak aziránt érdeklődnek, mit *tett* Jézus. Sok teológus és laikus pedig csak azt keresi, mit *használ* Jézus... – Minden rész-szempontnak a figyelembevétele jogos, viszont egyoldalúan csak valamelyikre koncentrálni Jézus meghamisításához vezet.

Mindezekben a jelenségekben egyrészt sok helyes és téves megállapítás keveredik: Jézus nem függetleníthető kora történelmétől, de nem egyszerűen annak a terméke; Jézusban erősen élnek a zsidó gyökerek, de messze túlnő azokon; Jézus mindig „modern” lesz, de sosem szűkíthető a modernségre; Jézust átalakította a gyülekezeti teológia, de nem semmisítette meg; Jézusban fontos a lénye, amit mond, amit tesz és a „hasznossága”, de öbenne ezek együtt fontosak, sőt: személyisége több, mint ezek együttese, és kimeríthetetlen, mint minden (nagy) személyiségé; **másrészt közös vonás, hogy az emberek valamennyi megközelítésben többé-kevésbé saját elképzeléseiket vetítik ki, vetítik rá Jézusra,** folytonosan összekeverik vele önmagukat; Jézus a világtörténelem legnagyobb „projekciós felülete”...

De hát kicsoda is akkor Jézus? **Nem szorítható semmilyen definícióba.** Csak szubjektív vallomásokat lehet tenni. A fentiek alapján azonban *három általános kijelentést meg lehet kockáztatni:* 1. Jézus senki mással föl nem cserélhető, eredeti személyiség. 2. Túlzó egyolda-

lúságoktól mentes, teljes-ép ember (integrált személyiség). 3. Az ember voltot rendkívüli és talán egyedülálló módon megvalósító (de ettől még nem abszolút) személyiség.

Milyen tanulságok vonhatók le mindebből?

Tekintettel Jézus eredetiségére és nagyságára, ehhez mért *szerénységgel kell közelednünk* hozzá. Aligha helyes abból kiindulnunk, hogy mi jobban tudjuk nála, hogyan is állnak a dolgok. Aki Bachnak akar zenei, Michelangelónak szobrászati, vagy Kaszparovnak sakkozási tanácsot adni, jól gondolja meg.

Különösen *óvakodjunk attól, hogy (a szükségszerűnél jobban) rávetítsük* saját teológiai, történelmi, erkölcsi, politikai, gazdasági stb. elképzeléseinket! Ne képzeljük, hogy Jézus fantáziájából, tehetségéből, képességeiből, erejéből, nagylelkűségéből, érzelemgazdagságából is csak annyira futotta, mint a miénkből!

Legyünk tudatában annak, hogy Jézus személyiségét, mondanivalóját, viselkedését, jelentőségét *megközelíteni csak nagyon sok és nagyon fáradtságos munkával lehet!* A „leghétköznapi” ember is „észak-fok, titok, idegenség” s „az út lélektől lélekig” mérhetetlen – hát még egy Jézus nagyságrendű valaki esetében.

Ne is riadjunk vissza ettől a sok és fáradtságos munkától! Ha annyi mindenre van időnk és erőnk, az emberré válás (meg)tanulására miért nincs? Merthogy Jézustól épp ezt tanulhatnánk el. Hetenkénti vagy kéthetenkénti egy-két óra ráfordítással senki nem válhat semminek nemhogy „művészévé”, de még „tisztességes iparosává” sem.

Az eltelt hosszú időben és manapság is számos összecszerelésének lehattunk és lehetünk tanúi. Valóban megérteni és megközelíteni Jézust *nem lehet elméleti úton*. Nagyon fontosak a róla, tanításáról, tetteiről, szándékairól szóló „tárgyi” ismeretek, de csak annyit érnek, mint amikor valaki tudja, hogyan kell főzni, vagy mi az, ami ehető – de nem főz, vagy nem eszik... És amint jól főzni is csak gyakorlatból lehet, Jézust is csak az fogja helyesen megismerni, aki az életében, cselekedeteiben követi őt. Csak ebben az esetben tárulnak fel előtte a jézusi mélységek és magasságok. A Jézust elvben elfogadók számára a legnagyobb figyelmeztetés (Lk 6,46): „Minek mondjátok nekem, hogy Uram, Uram!, ha nem teszitek meg, amit mondok?”

(1998)

Jézus, a mértékadó

(Mk 9,1–8)

Jézus „színeváltozásának” története látszólag éppoly távoli és elvont, minket nem érintő esemény, mint pusztai megkísértése. De ha valaki egyrészt megérti a jelentését, másrészt ugyanazok a problémák foglalkoztatják, mint Jézust és tanítványait, akkor egy csapásra húsba vágóan aktuálissá válik. *Voltaképpen két eseményt tartalmaz ez a történet.* Az egyikre az első mondat utal: „Bizony mondom nektek, egyesek az itt állók közül biztosan nem ízlelik meg a halált, míg meg nem látják, hogy Isten országa eljött erőben.” A másik a „színeváltozás” eseménye. *A kulcs a két esemény összetartozásában rejlik:* mindhárom szinoptikus evangélium hangsúlyozza, hogy idézett kijelentése után „hat (illetve nyolc) nappal Jézus kiválasztotta Pétert, Jakabot és Jánost, és fölment velük egy hegyre imádkozni”, azaz a „színeváltozás” eseményét mindhárman a megelőző kijelentés-ígéret beteljesedéseként értelmezik.

Miről is van hát szó? Mindenekelőtt egy halált kockáztató vállalkozásról. Jézus nyomatékosan felhívta tanítványai figyelmét: az a szándéka, hogy az ország vallási központjának számító Jeruzsálemben is meghirdeti Isten országát, könnyen az erőszakos halált eredményezheti (sőt valószínűleg eredményezi is) a maga (s talán tanítványai) számára (is): „Most fölmegyünk Jeruzsálembe... Az Emberfiát elvetik, megostorozzák, megölik...” (Mk 8,31; 9,31-32; 10,32-33). Hiteles lehet, hogy Márk e bejelentés után helyezi el Jézus figyelmeztetését: „Ha valaki utánam akar jönni [most, a veszélyes Jeruzsálembe], tagadja meg magát, vegye föl keresztjét [= legyen kész a kivégzésére], és úgy kövessen” (8,34).

Minden valóban Jézus-követő életnek ez a távlata: az üldöztetés, az erőszakos halál, bár ennek formái koronkint erősen változhatnak, nem is mindig feltétlenül fizikai formában jelentkezik, sok változat lehetséges (a németek ismerik a Rufmord, „hírgyilkosság” kifejezést: rossz hírbe hozással is lehetetlenné lehet tenni, tönkre lehet tenni valakit...). Szegény Jézus, csak azt nem sejtette, hogy eljön az idő, amikor saját egyházában a főpapok és a papok üldözik majd az ő igazi követőit – bár azt például megmondta, hogy „saját házanépe lesz az ember ellensége” (Mt 10,36), és „halálra adja majd testvér a testvérét, s apa a fiát” (Mt 10,21), de nyilvánvalóan nem keresztény testvérekre és apákra gondolt.

Mindenesetre egy ilyen kilátásokkal kecsegtető helyzetben, a Jézus-követő életformában magától értetődően vetődik föl a kérdés, ahogyan a tanítványokban is fölvetődhetett Jézus bejelentése nyomán: *Van-e értelme az egész vállalkozásnak*, ha netán mind belepusztulunk anélkül, hogy sikert érjünk el, anélkül hogy megvalósulna kitűzött célunk, megélnénk Isten országának eljövetelét? Menjünk föl Jeruzsálembe csak azért, hogy megöljenek minket?

Jézus, úgy látszik, tisztában volt ezzel a lélektani dilemmával: lehet-e úgy kockáztatni az akasztófát (vagy akár az enyhébb üldöztetéseket is), hogy legfeljebb egy távoli, ködös, bizonytalan remény mozgatja az embert, a közvetlen jövő és tapasztalat viszont csak kudarcokat ígér? *Képes-e az ember nagy célokért küzdeni, ha azokról semmilyen biztos tapasztalata nincsen?*

Különösen, ha **az embert közben még a félelem is szorongatja „Mózesről és Illésről”**: „Nem is tudta, mit mondjon, annyira féltek” (6. v.). Ugyan mitől-kitől féltek volna, ha nem Mózesről és Illésről, azaz saját vallásuknak Mózes és Illés által jelképezett hagyományától, és annak kortársi képviselőitől (akik Jeruzsálemben majd megölhetik őket)? Mert nem könnyű a régi vallási beidegződésektől megszabadulni, és még nehezebb a régi vallás képviselőinek szorításában élni (szűk családban, rokonságban, egyházközségben), kiteve erőszakosságuknak, támadásaiknak (mert nekik aztán nemigen vannak gátlásaik).

Érthető, hogy ilyen helyzetben az ember *legszívesebben* „három sátrat csinálna: Jézusnak egyet, Mózesnek egyet és Illésnek egyet”, azaz valahogy harmonizálná, *közös nevezőre hozná* a hagyományos vallás igényeit meg a Jézus által megmutatott út követelményeit. Miért is kellene kiélezni a dolgokat? Miért ne lehetne szép összhangba hozni őket? Miért ne lehetne megtalálni az elvi (teológiai) és gyakorlati kompromisszumot?

Mindezekre a kérdésekre, félelmekre, dilemmákra, aggodalmakra adta meg a választ a „színeváltozás” eseménye.

Bár aki „látni” akart, az már korábban is tapasztalhatta, hogy „Isten országa” nem csupán ködös távoli cél, hanem – részlegesen, töredékesen ugyan, de – valóság is lett Jézus révén. A második „kenyérzaporítás” után az egyetlen kenyér elosztásán vitatkozó tanítványoktól azt kérdezi Jézus: „Még mindig nem értitek és nem fogtátok föl?... Szemetekkel nem láttok és fületekkel nem hallotok” (Mk 8,17-21)? Mit? Többek között azt, hogy a Jézus által hirdetett és gyakorolt osztozásban itt van az Isten országa. Ahogyan a néptől is számon kérte: „Ha felhő támad nyugatról, tudjátok, hogy eső lesz. Ha déli szél fúj, tudjátok, hogy hőség lesz. Hogyan a mostani időt nem ismeritek föl” (Lk 12,54-56)? Máskor meg kereken kijelentette: „Boldogok a szemek, amelyek látják, amit ti láttok...” (Lk 10,23-24)!

*De Péter, Jakab és János („egyesek az itt állók közül”) a „színeváltozás” hegyén „karizmatikus” módon is megtapasztalhatta (valóban „mielőtt megízlelte volna a halált”), hogy az „imádkozó”, vagyis Istennel közvetlen kapcsolatba lépett, és az intenzív istenkapcsolat folytán „sugárzó” („színeben elváltozott”) Jézusban valóban *eljött* az Isten országa, uralma; (szó szerint és átvitt értelemben egyaránt) „láthatták”, azaz átélhették, hogy Jézust teljesen áthatja Isten (mi mást jelent az Isten „uralma”, ha nem ezt?), hogy Jézus valóban az – akivé Isten országában mindenkinek válnia kell, vö. Mt 5,45 – „Isten fia”, vagyis Istennek egészen odaadott, Istenhez hasonlónak vált, és Isten által kedvelt, szeretett ember (ld. „Isten fia”), ahogyan a „felhőből”, azaz Istentől jövő Hang mondja (nyilván nem fizikailag hallható, ékes arám nyelven, hanem benn, a lelkiismeretükben, biblikusan: a szívükben megszólalva).*

Ez a tapasztalat (legalábbis elvben) eldöntött minden dilemmát:

– Isten országa *nem csupán jövőremény*, hanem már itt, még a földi életben lehetséges valóság, ha csak csíraszerűen is (vö. Lk 17,21: „Isten országa rajtatok fordul”).

– Ha Jézus az Isten szeretett fia, képviselője (vö. Mk 12,6), akkor „*őrá kell hallgatni*”, pontosabban: *kizárólag őrá kell hallgatni*, „Mózesre és Illésre”, a régi vallási beidegződésekre és hagyományokra, valamint azok jelenkori képviselőire nem (vö. „Megmondott a régieknek... Én viszont azt mondom nektek...” – Mt 5,21.27 stb.)!

– Következésképpen *nincs helye semmilyen elvi (teológiai) és gyakorlati „kompromisszumnak”* (megalkuvásnak), hanem a Jézus által mutatott úton kell haladni (vö. Mk 2,21: nem segít, sőt csak nagyobb bajt okoz, ha a régi ruhára új szövetből varrunk foltot).

– Az Isten országáról szerzett (karizmatikus vagy nem-karizmatikus) bizonyosság erejében *el lehet indulni „Jeruzsálembe”*, azaz járni lehet az üldöztetések útját is, kockáztatni lehet az erőszakos halált is.

Mindez talán nem megy rögtön. Péter, Jakab és János a bizonyosság megtapasztalása után is szétfutott, megtagadták Jézust a „tethelyen”, akárcsak a többiek; de aztán újrakezdték, feltehetően többször is, és a hívők emlékezete szerint *végigfutották* a pályát.

(1998)

Isten fia

(Mt 5,43–48)

Sok spekuláció és egyúttal sok félreértés forrása a Jézusra alkalmazott „Isten fia” megnevezés. Érdeemes hát egy kicsit utánajárni, mi mindent tartalmaz ez a gazdag vallástörténeti fogalom.

A (zsidó és a protestáns kánon szerinti) **Ószövetség szóhasználatában** jelenthet *égi vagy angyali lényeket* (Ter 6,2: „Isten fiai látták, hogy az emberek lányai hozzájuk valók”; Zsolt 29,1; 89,7: „Ki olyan a felhők közt, mint az Úr, az istenek fiai közül ki hasonlít hozzá?”), *izraeli személyeket vagy Izrael népét magát* (Kiv 4,22: „Így szól az Úr: Izrael az én elsőszülött fiam”; Oz 11,1: „Gyermek volt még Izrael, amikor megszerettem”; Jer 31,20), végül *Izrael királyait* (2Sám 7,14: „Atyja leszek, ő pedig fiam lesz”; Zsolt 2,7: „Fiam vagy, ma nemzettelek”).

Az intertestamentális júdaizmusban két fő jelentése van a kifejezésnek. Az egyik: *igaz ember*. A következő példák szemléltetik ezt: „Légy apja az apátlan árvának, és férje az özvegyeknek: akkor Isten a fiának hív téged, és megkönyörül rajtad” (Sir 4,10); „Győződjünk meg szavainak igazságáról, nézzük meg, mi történik vele végezetül, mert ha az igaz ember Isten fia, akkor Isten kiterjeszti föléje a kezét, és megmenti őt az ellenség karmai közül” (Bölcs 2,17-18); „...mindenki tudni fogja, hogy ezek az én fiaim, hogy én vagyok atyjuk az egyenességben és igazságosságban, és hogy szeretem őket” (Jub 1,24-25); „...akik azt teszik, ami helyes és ami jó, azok az Isten fiai” (Alex. Philón, De spec. legibus I,318); „Amikor az izraeliek végrehajtják a Szent akaratát, fiainak mondják őket; de amikor nem ezt teszik, nem mondják őket fiainak” (Eleázár ben Pedath, Kr. u. 3. szd.). – A másik: *messiás*. A már idézett 2Sám 7,14 és Zsolt 2,7 eredetileg az éppen trónon ülő uralkodóra utalt, de később az eljövendő dávidi uralkodóra, a messiásra vonatkoztatták őket, magát az „Isten fia” címet azonban mellőzték, mivel nem volt egyértelmű.

A hellenisztikus világban Egyiptom uralkodóinak egyik címe: „Héliosz (a Napisten) fia” (és már az ősi Egyiptomban is úgy gondolták, hogy a trónörökös a Napisten nemzi a királynéval), de Róma császárait is nevezik így (Augustus óta): „Isten fia, Zeusz fia”.

Az Újszövetségben több réteget kell megkülönböztetnünk. *A szinoptikus evangéliumokban* mindössze két olyan hely van, amely felveti annak lehetőségét, hogy Jézus *kifejezetten* azonosította magát Isten fiaként (ez esetben pontosabban úgy kellene írni: Isten Fiaként): „Azt a napot senki sem tudja..., a Fiú sem, csak az Atya” (Mk 13,32); „...senki sem ismeri a Fiút, csak az Atya, és az Atyát sem..., csak a Fiú...” (Mt 11,27). Napjaink exegézise azonban több mint kétségesnek tartja e mondások jézusi eredetét, és a korai egyháznak tulajdonítja őket. Az Isten fia kifejezés azonban még címként is előfordul a szinoptikusoknál: egyrészt *messiási címként*, pl. Péter vallomásában: „Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia” [Mt 16,16], vagy a főpap kérdésében: „Te vagy-e a Krisztus, az Áldott [Isten] fia?” [Mt 26,63]; az effajta szóhasználat az isteni kijelölést és fiúvá fogadást jelzi, de Jézus visszautasította ezt a szóhasználatot (Mt 16,20: „megtiltotta, hogy ezt mondják róla”; Mt 26,64: „Te mondad” = „Ez a *te* véleményed”); másrészt *a csodatevőknek kijáró címként*: „A gonosz szellemek kimentek és így kiáltoztak: Te vagy az Isten fia” (Lk 4,41); „Ha Isten fia vagy, mondd, hogy ezek a kövek változzanak kenyérré” (Lk 4,3). Ez utóbbi csak másodlagos, kisebb jelentőségű szóhasználat, bár időrendben korábbi.

Ez a szinoptikus szemléletmód aztán „továbbfejlődött” *Jánosnál és Pálnál*, valamint *Máté és Lukács* saját anyagában. Most már arról hallunk, hogy a Messiást Isten fiává fogadta és

trónszékre ültette az égből, miután földi küldetését befejezte (Róm 1), vagy azt tapasztaljuk, hogy a messiás öröktől fogva létezésének eszméjét összekapcsolták az örök fiúság eszméjével (Logosz-tan, Jn 1), és arról értesülünk, hogy Jézus Isten közvetlen beavatkozása révén fogant meg egy szűz méhében (Lk 1). De számos exegeta véleménye szerint még Pál, sőt a Zsidókhoz írt levél sem azonosítja Jézust Istennel (János is nagyon tartózkodó), *megelégszenek azzal, hogy „Isten képmásának” és „Isten dicsősége kisugárzásának” nevezzék* (2Kor 4,4; Kol 1,15; Zsid 1,3). Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen az 1. századi palesztinai zsidók számára abszurd feltételezés lett volna valamely kortársuk azonosítása Istennel. Majd csak a 2. és 3. század hellenista köreiből jutnak el ahhoz (pl. Antiókhiai Ignác), amit aztán a Níceai zsinat (325) rögzít: „Isten az Istentől... az Atyával egylényegű”, de ez már a hellén filozófia és hitvilág hatása, semmi köze a názáreti Jézushoz. (Mellesleg a 268-as Antiókhiai zsinat még *elítélte* a homoúsziosz [= egylényegű] kifejezés használatát...)

Érdekes még külön szemügyre vennünk **Jézus szóhasználatát**. Már a „semleges” jelentésű „*fia*” kifejezés is segít az eligazodásban. Ilyen szókapcsolatokkal találkozunk: az ország (Izrael) fiai, a lakodalmas ház/terem fiai, a földi királyok fiai, a gyehenna fia, a békesség fia, a világosság fiai (Mt 8,12; 9,15; 17,25; 23, 15; Lk 10,6; 16,8). Ez tökéletesen megfelel az ószövetségi-zsidó (hétköznapi) szóhasználatnak, amelyben a „*fia*” azt jelenti: valakihez/valamihez szorosan hozzátartozó (pl. a nyílvesztők a „tegez fiai”), illetve valakihez/valamihez hasonló, olyan, mint ő/az (vö. Mk 3,17: Jakab és János a „mennydörgés fiai”). Az „*Isten fia*” jézusi használata aztán teljes összhangban van az iméntivel, és annyit jelent: *Istenhez tartozó, Istenhez hasonló, olyan (viselkedésű), mint Isten* (vagyis nem hordoz semmiféle ontológiai többletet): „Boldogok a békességszerzők: ők Isten fiai”; „Szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót haragosaikkal... Így lesztek fiai mennyei Atyátoknak, aki fölkelti napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek” (Mt 5,9.44-45; vö. Lk 6,35). Ez is tökéletesen megfelel a júdaizmus szóhasználatának, amelyben „Isten fia” = „igaz ember” (ld. főntebb Sir, Bölcs, Jub stb.).

(Zárójelben megjegyezhetjük, hogy ezt a kifejezést hasznos *megkülönböztetnünk* az „Isten gyermeke” kifejezéstől: minden ember „*Isten gyermeke*”, azaz Isten teremtménye és Isten nem kivételező szeretetének tárgya [„jut neki napfény és eső”], ezért mindenki így szólíthatja Istent: Abba; de nem mindenki, hanem csak az Istenhez hasonlóan viselkedő, „igaz” emberek „*Isten fiai*” [ld. főnt, Eleázár ben Pedath], és Isten csak róluk mondhatja, hogy „kedvét leli bennük” [vö. Mk 1,11c].)

Összegezve: Jézus felfogásában az „Isten fia” kifejezés *semmi rendkívülit nem jelent* a szó misztikus, természetfeletti vagy dogmatikai értelmében; bárki „Isten fiává” lehet, „mindössze” az kell hozzá, hogy „igaz ember” legyen, hogy úgy viselkedjék, ahogy Isten (kiváltképpen az ellenségszeretet gyakorlásával). – Jézust messzemenően *jogosan minősíthetjük és nevezhetjük „Isten fiának”* (de semmi tőle származó vagy vele összhangban lévő alapunk nincs arra, hogy azonosítsuk őt Istennel). – Jézus, úgy tűnik, *óvakodott* attól, hogy „Isten fiának” nevezze saját magát, viszont, mint tudjuk, nyomatékosan „ember fiának” mondta magát: egyszerű, kiszolgáltatott embernek, aki rászorul Isten jóságára és erejére.

Persze kétségtelen: egyszerűbb és kényelmesebb Jézusból mint „Isten fiából” „Isten Fiát”, vagyis Istent csinálni, s aztán „imádni őt az Oltáriszentségben” és „magunkhoz venni a szentáldozásban”, mint követni Jézust az „Isten fiává” válásban...

(1997)

Az Emberfia

(Lk 21,25–28.34–36)

Ez az evangéliumi szakasz ugyan a „klasszikus” (kora) keresztény apokaliptika tökéletes megnyilvánulása, viszont alkalmat ad az „emberfia” kifejezés összefoglaló tisztázására. A kifejezés körüli tudományos vita nincs lezárva, irodalma beláthatatlan (már egy 25 évvel ezelőtti könyv is 615 mű címét sorolja föl). Nézzük a megértéséhez szükséges legfontosabb szempontokat!

Mindig Jézus helyzetéből kell kiindulnunk. Ő nem írta le, hanem elmondta üzenetét, mégpedig úgy, hogy hallgatói megértették. Ezt fel kell tételeznünk, hiszen meggyőzni akarta őket, nem pedig rejtvényekkel szórakoztatni. Többnyire egyszerű emberekhez szólt. Ezekből az következik, hogy ha az „emberfia” kifejezésnek két jelentése volt: egy általános, minden zsidó számára ismerős, és egy teológiai, szűk körben használatos, akkor Jézus az egyszerű értelemben használta, amelyet a halászok, parasztok és háziasszonyok is megértettek.

A hétköznapi arám nyelvben az „ember fia” kifejezés semmi mást nem jelent, mint „ember”; *a vallási nyelvben*, melyet egyszerű emberek is ismerhettek a zsinagógából, mellékzöngéje is volt: szegény, a maga erejéből tehetetlen, önmaga megsegítésére képtelen ember, aki egészen rá van utalva Istenre (vö. 8. zsoltár: Jahve körülveszi őt gondoskodásával és fölemeli; Isten mintegy hatvanszor szólítja Ezekiel prófétát „emberfiának”: erőtlenség, de Általa óvott és feladattal megbízott embernek).

Jézus mindig önmaga megjelölésére használta az Emberfia kifejezést, azaz *annak körülírásaként, hogy „én”* (nem egyszer azonban úgy, hogy az egyúttal azt is jelentette: „én, de bárki más ember is”). Fennmaradt arám nyelvű írások bizonyítják, hogy *Galileában szokásos volt ez a beszédmód (az „az az ember” kifejezéssel együtt)*, mégpedig sosem címként, hanem mindig az „én” körülírásaként, többnyire olyan összefüggésekben, ahol a téma a megalázás vagy a halál („Jákob megkérdezte Ézsaut: Pénzt akarsz vagy sírhelyet? Ézsau így felelt: Akar-e az az ember [= én] sírhelyet? Add nekem a pénzt, s a sírhelyet tartsd meg magadnak!”), de használatát a tartózkodás vagy a szerénység is motiválhatta.

Az „emberfia” Jézus által is használt **jelentése tehát:** *„az ember általában, és így én is”, „egy egyszerű ember, mint én (is)”*. Ez az önmegjelölés feltűnhetett, bevésődhetett; tipikusan jézusinak érezhették, és így később ösztönözést adhatott arra, hogy *utánozzák* a vele alkotott mondásokat (akárcsak az „Ámen”-formulák esetében).

Jézusnak nagyon is megvolt az oka erre az önmegjelölésre. Csodaváró környezetében sokan *emberfeletti* lénynek tartották őt, még tanítványai is (vö. Mk 8,27-30), ez pedig káros hurráhangulatot teremthetett, amely már nem számolt üldöztetéssel és meggyilkolással (ld. Mt 16,22). Hangsúlyoznia kellett tehát: „Egyszerű ember vagyok, ennek minden következményével!” Másfelől ugyanerre ösztönözhetette, hogy mások meg *emberalatti* lénynek tartották: az ördögök cimborájának (Mt 12,24); velük szemben is hangsúlyozhatta: „Nem! Ember vagyok.”

Az eredetinek tekinthető Emberfia-mondások mind ugyanabba az irányba mutatnak: *„Egyszerű, az embereknek kiszolgáltató, hatalom nélküli ember vagyok, akit azonban Isten a tenyerén hord, a maga erejével tölt el”*. Például a következő helyek tartoznak ide: Mt 11,16-19: nem aszkéta, mint Keresztelő János, hanem „normális ember”; mint „eszem-iszom embert” *elvetik*; Mk 10,45a: szolgálni jött; Lk 9,56; 19,10: embereket megmenteni jött, nem elpusztítani; Lk 12,8-9: *szégyellik* őt; Mk 8,31: mint „alkalmatlant” *elvetik*; Lk 6,22: miatta tanítványait is *megvetik*; Mt 12,32: neki mint embernek szabad ellentmondani, de Isten

Lelkének nem; Lk 11,29-30.32: jel a maga egyszerűségében, mint Jónás, de *elvetik*; Mt 8,20: sem fészke, sem odúja; Lk 9,45a; 22,21-48: *kiszolgáltatják* gonosz emberi kezeknek; Mt 9,13: Illéshez hasonlóan a hatalom önkényének van *kiszolgáltatva*; Mk 14,41-42: eljött *kiszolgáltatásának* órája (Mk 14,62a: mégis „az ERŐ jobbján ül”; Mk 9,31: bizonyos abban, hogy halála után Isten hamarosan, „három nap múltán” [nem pedig „harmadnapra”] új életre kelti). – Ezek a helyek pontosan megfelelnek a fentebb említett *galileai* szóhasználatnak!

Egészen mást jelent azonban az „Emberfia” megnevezés az apokaliptikusok nyelvezetében, különösen a Hénok-irodalomban (Kr. e. 1. század). Egyáltalán nem egy tehetetlenül kiszolgáltatott, egyszerű embert, hanem ellenkezőleg: *titokzatos, hatalmas emberfeletti-embert* (Übermensch!), kiválasztva arra, hogy meghatározott napon lejöjjön az égből, trónjára üljön, és *dicsőséges világbíróként* a büntető angyalok segítségével *végrehajtsa Isten bosszúját* a gonoszokon. (Mellesleg: még *ennek* az Emberfiának sincs köze a Dániel 7,13-belihez..., s az egyébként apokaliptikus irányultságú kumráni irodalomtól is távol áll; csak elszigetelt csoportcskák tudtak mit kezdeni vele.)

Utólag aztán ezt az apokaliptikus szemléletet tükröző Emberfia-mondásokat adtak Jézus szájába (pl. Mt 16,27: „az Emberfia el fog jönni angyalaival Atyja dicsőségében, és akkor megfizet mindenkinek [értsd: bosszút áll mindenkin] tetteihez mérten”; Mt 19,28: „az Emberfia dicsőséges trónjára ül, és ti együtt ültök vele..., hogy ítélkezzetek...”; Lk 21,25-28 és hasonló), **illetve egyes valódi Emberfia-mondásokat apokaliptikusan átértelmeztek** (pl. a hiteles Mk 14,62a-hoz hozzátoldották a 14,62b verset: „és eljön az ég felhőin”), eltorzítva és ezzel felismerhetetlenné téve ily módon az eredeti, tiszta képet. **Az „Emberfia” ezáltal titokzatos messiási cím lett!** Ez a folyamat pontosan megfelel a kora keresztény hagyomány tendenciájának, ti. hogy Jézust egyre jobban felmagasztalják. (A nem-valódi, apokaliptikus Emberfia-mondások szerzői valószínűleg kora keresztény próféták voltak, akik a földi Jézust már nem ismerték, viszont meghatározta őket a késő zsidó [Hénok-féle] apokaliptika.)

Megerősíti az eddigi meglátásokat az alábbi két megfigyelés: a) *A passió-összefoglalásokban* (Mk 8,31; 9,31; 10,33-34 par és Lk 24,7) *nincs utalás arra, hogy Jézus bíróként visszatér majd* – holott ez kézenfekvő lenne, hiszen ott van az Emberfia-megnevezés, és ezzel lenne teljes a sor: „megölik – feltámad – visszajön”. Könnyű megfejtetni ennek a „hiánynak” az okát: ezeket az összefoglalásokat valódi Jézus-mondásokból állították össze! – b) *A bírói visszatérésekről szóló apokaliptikus Emberfia-mondásokból viszont hiányzik a visszaütés a passióra* – holott ez kézenfekvő lenne a bevett kiegyenlítési gondolkodás (vö. „megfizet”) alapján: „akit kivégeztek, az lesz ellenségei bírója”. Ennek a „hiánynak” az oka is könnyen kitalálható: a Hénok-féle elképzelés szerinti Emberfia (az apokaliptikus szerzők modellje!) nem szenved!

Könyvünk mottója szerint „az ember folyton-folyvást menekül a *benne* élő lelkiismerettől a *fölötte* lévő csillagokhoz.” Nos, az előbbinek felel meg a jézusi, az utóbbinak az apokaliptikus „emberfia”-elképzelés.

(1997)

Mivé tette magát?

(Jn 10,33)

„Én vagyok a világ világossága; aki engem követ, nem jár sötétségben. Én vagyok az út, az igazság és az élet. Én vagyok az igazi szőlőtő; aki bennem marad, az bő termést hoz, aki nem marad bennem, azt tűzre vetik és elég. Én vagyok az élet kenyere; aki eszi az én testemet és issza az én véremet, annak örök élete van. Én vagyok az ajtó; aki rajtam keresztül megy be, üdvösségre talál. Én vagyok a feltámadás és az élet; aki bennem hisz, még ha meghalt is, élni fog. Ki vádolhat közületek bűnről engem?” – Jézus állítólag ilyesmiket mondott önmagáról. Első pillanatra nem is csodálkozhatunk, ha ellenfeleit ez minden mértéken felül elképesztette, és egyfelől arra a kérdésre ragadtatta: „Nagyobb vagy talán Ábrahám atyánknál, aki meghalt? A próféták is meghaltak. Mivé teszed te magadat?”, másfelől pedig, hogy amikor megadták önmaguknak a választ, az arra indította őket, hogy köveket ragadjanak a kivégzéséhez, mondván: „Jótettért nem kövezünk meg téged, hanem a káromlásért, mert ember létedre Istenné teszed magadat.” Valóban: Mivé tette magát Jézus? *Istenné tette magát?* Jól értették őt ellenfelei? Alapot adott nekik az imént említett feltételezésükre? Vagy másról van szó?

Az említett idézetek közös vonása, hogy kivétel nélkül *mind János evangéliumából valók* (8,12; 14,6; 15,1.5-6; 6,48.54; 10,7-9; 11,25; 8,46; 8,56; 10,33). Ez már önmagában véve is elgondolkodtathat minket hitelességükről, hiszen – hogy mást ne említsünk – Jézus aligha beszélt a János-evangélium elvont hellenisztikus (némi túlzással: filozofikus) nyelvén. Ennyivel persze nem lehet elintézni a kérdést. **Vizsgáljuk hát meg a szinoptikus evangéliumoknak azokat a fontosabb jézusi kijelentéseit,** amelyek az „ortodox” álláspont szerint ugyanazt fejezik ki, mint a János-evangélium megfelelő mondásai.

„*Aki titeket hallgat, engem hallgat. Aki titeket, megvet, engem vet meg, aki pedig engem vet meg, azt veti meg, aki küldött engem*” (Lk 10,16). – Ez a kijelentés semmi többről nem tanúskodik, mint Jézus kétségektől mentes küldetéstudatáról (vö. „Úgy tanított, mint akinek hatalma van...”: Mt 7,29), kifejezve egyúttal az ókori közfelfogást, miszerint „egy ember követe olyan, mint ő maga”. (Egyébként az „aki titeket hallgat, engem hallgat”-nak van egy kimondatlan, de értelemszerű előfeltétele: „ha ugyanazt mondjátok, amit én mondtam”. Különben az az abszurd helyzet áll elő, hogy amit – például – a Tanítóhivatal mond, bármi legyen is, az Jézus szava, sőt egyenesen Istené.)

„*Aki megtagad engem az emberek előtt, azt én is megtagadom Isten angyalai előtt*” (Lk 12,9; a gondolat márki megfelelője a 8,38-ban nem tekinthető hitelesnek, mert a végső bosszúállás apokaliptikus tanát fogalmazza meg, vö. *Apokaliptika helyett morál*). – Eloszlik Jézus önistenítésének gyanúja, ha helyesen fordítjuk le az eredeti szöveget, amelyben a mondat második fele így hangzik: „megtagadtatik majd Isten angyalai előtt”. A szenvedő szerkezet ún. *passivum divinum*, a mondat értelme tehát: „azt Isten is megtagadja majd az ő angyalai előtt”, ugyanis Isten osztatlanul a követői mögött áll, ezért aki megtagadja Isten követét, az magát Istent tagadja meg (és ezzel önmagát zárja ki az Istennel való közösségből, tehát ez a korabeli *stílus* ellenére *nem* a végső isteni bosszú megfogalmazása). Mellesleg: nyilván nem azokról van szó, akik meggyőződésből utasítják el Jézust, hanem azokról, akik „elvben” elfogadják őt és tanítását, de vészhelyzetben „menteni akarják a bőrüket”.

„*Aki befogad egy ilyen gyermeket az én nevemben, engem fogad be. Aki pedig befogad engem, nem[csak] engem fogad be, hanem azt [is], aki engem küldött*” (Mk 9,36). – A második mondatot szerkesztői betoldásnak kell tartanunk (ami persze nem alaptalan, tekintettel az előző két idézetre), ugyanis csak az első mondat illik a szövegösszefüggéshez, konkrétan a

gyermek átölelésének gesztusához. E gesztus és a hozzáfűzött tanítás egyaránt azt mondja: „Csak akkor tudtok engem befogadni, ha a szegényeket, a társadalom kicsinyeit is befogadjátok!” Jézus tehát itt nem Istennel, hanem a szegényekkel, a kicsikkel azonosítja magát.

„Amint Jónás próféta jel volt a niniveieknek, úgy lesz jel az Emberfia is e nemzedék számára... Itt azonban több van Jónásnál” (Lk 11,29-30.32). – Először is azt kell tisztáznunk, hogy a keresztény közgondolkodást meghatározó „csodabizonyítékot” (Jónás a hal gyomrában – az Emberfia a föld gyomrában) csak Máté toldotta be az eredeti jézusi mondásba (12,40), még hozzá teljesen abszurd módon. Egyrészt a niniveiek nem voltak tanúi annak, hogy Jónás a hal gyomrában volt, tehát ez nem lehetett számukra jel (még csak Jónás sem hivatkozott erre előttük), másrészt ha Máténak igaza lenne, akkor Jézus egy jövőbeli, ez hagyján, de ráadásul nem tapasztalható eseményt (majdani föltámadását, mert a „három nap és három éjjel” erre irányul; hiszen miféle „jel” lenne az, hogy egy keresztre feszítéssel megölt ember három nap és három éjjel sírban nyugszik?) nevezne meg a maga „több voltának” bizonyítékaként. A „Jónásnál több van itt” így „csak” Jézus prófétai öntudatának kifejeződése. Ha a „több” a személyére vonatkozna (olyasféle hátsó gondolattal, hogy „több mint ember”), akkor ez megszüntetné a kijelentés eredeti mondanivalóját, ti. hogy „a próféta *üzenete* elég jelnek, nincs szükség további csodabizonyítékokra” (vö. Lk 11,29; Mt 12,38): A niniveiek ugyanis annak idején pusztán Jónás *szavára* tértek meg, s ezt várja Jézus a saját generációjától is. A „több” tehát nem Jézus személyében (annak állítólagos „ontológiai” többletében), hanem feladatában rejlik: Jónással ellentétben ő nem Isten büntető ítéletét hirdeti, hanem Isten feltétlen jóságát kínálja föl!

„Boldog a szem, amely látja, amit ti láttok. Sok próféta és király szeretne volna látni...” (Lk 10,23-24). – Jézus történelmi küldetésstudatának biztonságát mutatja ez a kijelentése: „Milyen szerencsések vagytok ti, hogy épp most éltek! A próféták meghirdették Isten országát a jövőre vonatkoztatva, egyes királyok meg akarták valósítani (persze a „maguk módján”...), de nézzétek: most van itt az óra, Isten országa felkínálásának történelmileg egyedülálló órája!” Egyedülálló – ebből semmiképp sem következik magától értetődően és szükségszerűen, hogy abszolút!

„Ezután már csak egyetlen szeretett fia maradt. Utoljára őt küldte hozzájuk...” (Mk 12,6). – Nem szabad megfélemednünk arról, hogy itt nem elvont dogmatikai tanításról van szó, hanem egy példabeszéd *képeiről* a „szolgák” és a „fiú” esetében egyaránt (szóba sem jöhet tehát semmiféle, a görög mitológia értelmében vett „genetikai” kapcsolat atya és fiú között). Jézus azt mondja: a „szolgákhoz”, a prófétákhoz képest ő a „szeretett fiú”, mondanivalója pedig épp ebből a szembeállításból lesz világos: a szolgák csak *uruk parancsait* teljesítik, a fiú saját *belső ismeretéből* és ösztönzéséből fakadóan képviseli *atyja* érdekeit (ebbe a gondolkörbe tartozik a Lk 17,7-10 gyakorlatilag kivétel nélkül félreértett példabeszéde, ld. *A jogosnál többet!*). Jézusnak ezt a fiúi öntudatát és ebből fakadó kijelentéseit, mint az ittenit is, csak a „keresztelkedésekor” szerzett istenélménye alapján lehet helyesen értelmezni (ld. *A kulcs Jézus életéhez*). Egyébként pedig jó, ha nem feledkezünk meg arról, hogy mindenkit felszólított arra, váljék „Isten fiává” (Mt 5,45-47; ld. részletesen: *Isten fia*). (A példabeszéd 7-11. verse egyébként több okból is későbbi betoldásnak tekintendő.)

„Aki hozzám jön, és nem gyűlöli apját és anyját, feleségét és gyermekeit, testvéreit és nővéreit, sőt önmagát is, az nem lehet a tanítványom” (Lk 14,26). – Három „előismeret” segíthet a helyes értelmezésben: 1. Ha Jézus megkívánta, hogy még ellenségeinket is szeressük (Mt 5,38-48), akkor nem kívánhatta meg, hogy gyűlöljük saját szüleinket. – 2. Jézus prófétai nyelvezete nemcsak éles, hanem (szemben a filozofikus elvontsággal) konkrét is, nevezetesen az „apa és anya” (itt is, meg pl. Mt 10,35-ben is), vagy másutt a „régiek” (Mt 5,21.27.33) nem

a konkrét személyeket jelenti, hanem az általuk képviselt vallási hagyományokat. – 3. A „gyűlölni” Jézus képi nyelvén azt jelenti: teljes szívből elvetni. – Az ésszerű magyarázat tehát: Aki nem veti el teljes szívéből a *régi* vallási hagyományokat, s nem fogadja el teljes szívéből a Jézus által hirdetett *új* eszméket, hanem a kettőt békésen össze akarja egyeztetni (*új* foltot akar varrni *régi* ruhára [Lk 5,36], ahogy Péter is szeretne volna három sátor építésével „közös nevezőre hozni” Jézust a Mózes és Illés által jelképezett *régiekkel*, ld. *Jézus, a mértékadó*), az természetesen nem lehet Jézus tanítványa, nem lehet Isten országának követője. (Ebből következik, hogy a feleség és gyermekek, testvérek és nővérek, valamint önmagunk gyűlölete nem tartozik az eredeti jézusi mondáshoz, hanem szerkesztői bővítmény, hiszen ők nem a „régieket” testesítik meg. Megerősíti ezt, hogy a Tamás-evangélium 101. logionjában valóban csak az „apák és anyák gyűlöletéről” van szó, sőt arról, hogy Jézus is gyűlölte saját apját és anyját! Szóba sem jöhet tehát, hogy ebben a mondásában Jézus emberfeletti minőséget tulajdonított volna saját személyének. Egyébként azonban már a Tamás-evangélium 55. logionjában is találkozunk szerkesztői bővítéssel: megjelennek benne a „fivérek és nővérek”...)

„*Aki nem veszi föl keresztjét, és nem úgy követ engem, nem méltó hozzám*” (Mt 10,38). – Két dolgot kell tudatosítanunk. Az egyik, hogy a „méltónak” fordított (s ezzel Jézus személyének különösségét hangsúlyozó) *axios* szó azt is jelenti: megfelelő, hozzáillő, alkalmas. A másik, hogy mi az a helyzet, amelyben ez a mondás eredetileg elhangozhatott („*Sitz im Leben*”). Legvalószínűbb, hogy úton Jeruzsálem felé, ahová Jézus azért ment, hogy Izrael szellemi központjában is meghirdesse Isten országát, kerüljön az akár a kereszthalálba is. Magától értetődő, hogy ebben a helyzetben nem tud mit kezdeni olyan tanítványokkal, akik csak a messiási reménységek vagy csodavárás miatt futnak utána, de nem készek maguk is „fölvenni a keresztet”, azaz nem készek a vértanúságra, s a vészhelyzetben elhagyják őt és ügyét: az ilyenek valóban nem illenek hozzá, nem felelnek meg neki, nem alkalmasak az általa kitűzött cél szolgálatára. Az ügyről, a küldetésről van itt szó, nem Jézus személyének jelentőségéről.

„*Aki meg akarja találni életét, elveszíti azt, de aki érettem elveszíti életét, megtalálja azt*” (Mt 10,39). – Az ún. vándorlogionok egyikével van itt dolgunk (amilyen például az is, hogy „az utolsóból lesznek az elsők, s az elsőből utolsók”), s eredetinek tekinthető változata az emberi létezés egyik alaptörvényét fogalmazza meg: „Aki meg akarja menteni életét, tönkreteszi azt, aki viszont tönkreteszi önmagát, »életre fogja nemzeni«” (17,33). Még csak szó sincs benne Jézusról. De az „érettem” (Mt 10,39; 16,25; Lk 9,24), illetve az „evangéliumért” [elveszíti/tönkreteszi] (Mk 8,35) betoldásával Jézus nemcsak belekerül a dologba, hanem középpontba, sőt emberfeletti magasságba kerül.

„*Hallottátok, hogy megmondatott régieknek... Én viszont azt mondom nektek...*” (Mt 5,21.27.31.33.38.43). – A Jézust istenítők szemében „klasszikus bizonyíték” ez: „Íme, fölébe helyezte magát az ószövetségi kinyilatkoztatásnak. Ezt csak akkor tehette meg, ha Isten volt.” Nézzük meg közelebbről! – Mindenekelőtt vegyünk komolyan két, mellékesnek tűnő szót! Az egyik a „megmondatott”. Ismét „passivum divinummal” van dolgunk, pontos jelentése tehát: „Isten megmondta” a régieknek. A másik a „hallottátok”, magyarul: „azt tanították nektek”, ti. tanítóitok, az „írástudók, törvénytudók”, a rabbik a zsinagógákban, vagy a képzetebbek a jeruzsálemi templomban. Azaz: „Tanítóitok azt mondták nektek, hogy Isten egykor megmondta a régieknek [az atyáknak: az ősi »kinyilatkoztatások« átvevőinek és örzőinek]... Én viszont [szemben a ti tanítóitokkal] azt mondom nektek...” Szoros értelemben tehát Jézus nem az ószövetségi „kinyilatkoztatást” bírálja fölül, hanem kora tanítóinak írásmagyarázatát, vagyis nem „Isten ígéjénél” gondolja nagyobbak magát, hanem a kortárs írástudóknál! Milyen alapon? Azon, hogy (a „keresztségekor” szerzett istenélménye és nyilván későbbi istentapasztalatai nyomán) ő ismeri Istent és Isten alapszándékát (= Isten *csak* jó, szeretete

feltétlen, és az embertől is feltétlen szeretet vár), és mindent ebből kiindulva értelmez. Ebből fakad kétségtelenül igényes „Én viszont azt mondom”-ja.

Persze lehet ezt a magyarázatot erőltetettnek és kibúvásnak tekinteni. Nézzünk tehát szembe azzal a lehetőséggel, hogy Jézus valóban fölébe helyezkedett az „őszövetségi kinyilatkoztatásnak”. Már csak azért is, mivel valóban megtette ezt. A szóban forgó két hely közül az első még „átmenetinek” tekinthető, mivel ott (Mk 10,1-9) Jézus részben szintén egy írástudói értelmezéssel szegül szembe, még ha ez az írástudó maga Mózes is, mondván, hogy Mózes csak a nép keményszívűsége miatt engedte meg a válást. Aztán az Ószövetség másik helyére hivatkozva elmondja, mit tart ő Isten eredeti gondolatának. Mindenesetre tagadhatatlan, hogy teljes szabadsággal kezeli itt is az Ószövetséget, hiszen a mózesi engedmény éppúgy része annak, mint az általa eredetinek minősített rész.

A másik hely azonban (Lk 4,18-19) még beszédesebb: Amikor Jézus a názáreti zsinagógában fölolvass Izajás próféta könyvéből (61,1-2), akkor menet közben először *betold egy félmondatot* az eredeti szövegbe: „és a vakoknak [az elvakítottaknak?], hogy újra lássanak”, majd *kihagy egy félmondatot*: „az Úr kegyelmének esztendeje” után már nem olvassa föl azt, hogy „és bosszújának napját”...! Vajon csak azon az alapon tehette meg ezt, hogy Isten volt, vagy legalábbis annak gondolta magát? Ha azt feltételezzük, hogy a szentírás minden egyes szava Istentől való, szent és sérthetetlen (tehát az is, amelyik tiltja a válást, és az is, amelyik megengedi), vagy azt feltételezzük, hogy a valaha ember (Mózes) által kapott „kinyilatkoztatást” („Ószövetség”) fölülbíráló, másik ember (Jézus) általi „kinyilatkoztatás” („Újszövetség”) csak úgy lehetséges, hogy ez a másik ember egyúttal Isten is, akkor igen. Egyébként nem.

De szembesüljünk még Jézusnak egy ebbe a témakörbe vágó, hallatlan igényű kijelentésével is: „Ég és föld elmúlhatnak, de az én igém nem múlnak el” (Mk 13,31). – Elintézhetnénk a dolgot azzal: Jézus biztos volt abban, hogy tanítása soha nem veszíti érvényét. Olyan „emberfeletti” igény ez? Mi volt a tanítása? Az, hogy szeretet az Isten, és az ember akkor cselekszik helyesen, ha (Isten példája szerint) szeret. Olyan nehéz erről belátni, hogy nem veszíti érvényét? Istennek gondolnánk-e azt, aki kijelentené: Ég és föld elmúlhatnak, de a kétszer kettő mindig négy marad? Ilyen „vallási kétszer kettő” Jézus tanítása is. De ne intézzük el ennyivel.

Már csak azért se, mert Jézus ez esetben is fölébe helyezkedett a Tórának, az isteninek tartott Törvénynek. A korabeli (és valószínűleg nemcsak a korabeli) írástudóknak az volt a véleményük (amit aztán később tévesen Jézus szájába adtak, vagy egyszerűen csak nem jeleztek, hogy itt Jézus nem a saját véleményét mondja, hanem idéz?), hogy „ég és föld könnyebben múlnak el, mint hogy egy pont is elveszen a *Törvényből*” (Lk 16,17; Mt 5,18). Jézus feltehetően ezzel állította szembe azt a meggyőződését, hogy „ég és föld elmúlhatnak, de *az én tanításom* nem múlik el”. Ha ezt a kijelentést elhelyezzük tanításának egészében (ha úgy tetszik: nem szakítjuk ki a teljes összefüggésből...!), akkor világossá lesz, hogy a kétségtelenül kemény megfogalmazás ellenére nem az „én”-re kell tenni a hangsúlyt, hanem a „tanításom”-ra. Jézus ugyanis nem hagyott kétséget a tekintetben, hogy számára Isten az egyedüli Úr (Mk 12,29), az egyedüli Atya (és ezzel atyai tekintéllyel bíró: Mt 23,9), az egyedüli Jó (Mk 10,18), és eszerint ítélte meg aztán a legnemesebbnek vagy leginkább Isten elgondolását tükrözőnek tűnő emberi gondolatokat is (pl. Mt 16,23: „emberi módon gondolkodol”, Lk 9,55: „nem tudjátok, miféle lélek lakik bennetek”). Az ő (Jézus) szavai tehát csak azért biztosabbak, mint a Tóra szavai, mivel töretlenebbül tükrözik Isten gondolatait, hiszen azokat közvetlenül Istentől kapta (ld. ismét: *A kulcs Jézus életéhez*), nem pedig az „atyák”, a „régiek” révén. (Persze ezzel igen kemény választás elé állítja hallgatóit,

hiszen nincs sem logikai-teológiai, sem csodabizonyíték, amely Jézus állítását *kényszerítően* igazolná!)

De bűnöket csak Isten bocsáthat meg, mondhatnánk, márpedig Jézus – állítólag – bűnöket bocsátott meg, amikor azt mondta egy bénának: „*Bocsánatot nyertek bűneid*” (Mt 9,2). – Az eredetiben azonban az áll: „Bátorság, megbocsáttatnak a bűneid.” Tehát megint a *passivum divinum*! Azaz: Isten megbocsátja bűneidet. Vagyis szó sincs arról, hogy Jézus itt „isteni jogkört gyakorolt” volna. De ne hagyjuk ennyiben. Miért gondolták akkor az ott ülő írástudók, hogy „ez káromkodik”, magyarul hogy Jézus kijelentése istenkáromlás. Egyszerű: az ő meggyőződésük szerint Isten betegséggel torolja meg a bűnöket, és szemükben Jézus ezt az alaptételt (nem kevesebbet, mint – az egész ószövetségi, sőt a keresztény teológia egyik alappillére, ti. – hogy Istent az igazságosság vezérli, vö. *Istenképek csatája*) tagadta meg. A „Ki bocsáthatja meg a bűnöket? Nem egyedül Isten?” már a krisztológiai tendenciából következő betoldás Mk 2,7-ben. Bizonyítja ezt az események további menete is. Jézus nem arról folytatja a vitát, ki bocsáthat meg bűnöket, hanem arról, mit könnyebb *mondani*: „Isten megbocsátja bűneidet”, vagy azt: „Kelj föl, és járj” (Mt 9,6; Mk 2,9). A kérdés költői: egyformán könnyű mondani. Az írástudók, ha már gyógyítani nem tudnak, legalább *mondhatnák* a bénának: „Bátorság, Isten megbocsátja bűneidet (= ne gondold, hogy bűneid büntetéseként vagy beteg)”. De ők ezt a keveset sem akarják megtenni, mert azt akarják, hogy a béna „igazságosan” szenvedjen. Most ismét krisztológiai betoldás következik az apokaliptikus Emberfiáról, a Bíróról, akinek van hatalma bűnöket megbocsátani (Mt 9,6; Mk 2,10). A betoldás mellett szól már a szöveg nyelvtani egyenetlensége is („De hogy *megtudjátok*... ezzel így szólt *a bénához*”), ám még inkább az, hogy Jézus itt állítólag csodabizonyítékot tett (értsd: gyógyításával támasztotta alá, hogy joga és hatalma van bűnöket bocsátani), noha az effajta csodabizonyítékokat mindig következetesen elutasította, sőt azok követelését egyenesen „hitetlenségnek”, „istentelenségnek”, stílszerűen úgy is mondhatnánk, istenkáromlásnak tartotta (vö. Mk 8,11-13; 11,27-33; Lk 11,29-30.32). Végül a betoldás mellett szól az is, hogy ha kihagyjuk a szóban forgó mondatot, akkor a folytatás varratmentesen illeszkedik az előzményekhez: „Mi könnyebb...?” A költői kérdés nem igényel választ, logikus hát a folytatás: „Akkor így szólt a bénához: Kelj föl, fogd az ágycsatát, és menj haza!”

Az eddig vizsgált anyag tanúsága félreérthetetlen, de hogy úgy mondjuk, közvetett. Ezért **utaljunk egészen röviden még azokra a helyekre, ahol Jézus kifejezetten visszautasította**, hogy többnek gondolja magát, mint „egyszerű embernek” (vö. *Emberfia*).

Amikor tanítványtársai véleményét is tolmácsolva Péter kijelenti, hogy *szerinte Jézus a Messiás*, ő szigorúan meghagyja nekik, hogy „senkinek se beszéljenek *ő róla [peri autou]*”, tehát nem erről a dologról, hanem a *személyéről* (Mk 8,27-31); nekik ugyanis Isten országát kell hirdetniük, nem pedig valamiféle „Jézus országát”. Ha pedig mégis arra vonatkoznék a tilalom, hogy azt hirdessék, ő a Messiás, ahogy Máténál olvassuk (16,20), ez akkor sem azt jelenti, hogy Messiásnak tartotta magát, de (egyelőre?) titokban akarta tartani (vö. a teológia „messiási titok” problémája), hanem azt, hogy ne hirdessék, mert ő nem az.

Kétségtelenné teszik ezt Kaifás, illetve Pilátus előtt tett nyilatkozatai. Amikor azok azt kérdezik tőle, *ő-e a Messiás, a zsidók királya*, mindkettőjüknek azt feleli. „Ezt te mondtad”, vagyis: „Ez a te véleményed” (Mk 14,61-62; 15,2).

A gazdag ifjúval beszélgetve *elhárította magától a csak Istenre jellemző jóságot* (Mk 10,18), és bár Izraelben (a szigorú monoteizmus miatt) nem kellett tartania attól, hogy összekeverik őt Istennel, de már a „személyi kultusz” csírait is elvetette, amikor a leghatározottabban visszautasította, hogy térdet hajtsanak előtte (Mk 7,25; 10,17; Mt 20,20), sőt (a D és több más kódex szövege szerint) ez haraggal töltötte el (Mk 1,40).

Mivé tette magát? Úgy gondolom, a látni tudó vagy látni akaró ember számára világos a szinoptikus evangéliumok tanúsága: semmi különössé – legalábbis a dogmatikák értelmében véve a „különös” szót. Ha kijelentéseit elhelyezzük a korabeli valóságban és a *lehetséges* értelmezési kontextusban, ha a szövegmagyarázatban fölhasználjuk a modern szentírástudomány megbízható eredményeit, és főleg ha levetjük a „níceai szemüveget”, akkor beláthatjuk, hogy Jézus nem tartotta magát Istennek, és ilyesmit nem is állított önmagáról. De legalábbis azt, hogy *lehetséges* az adott szövegeknek a hagyományostól eltérő, korrekt értelmezése.

(1999)

Hogyan szerette Jézus az ellenségeit?

(Mt 5,38–42)

A jézusi tanítás közepe, leglényege, sokak szerint legeredetibb mozzanata az ellenség szeretetéről szóló tanítás, amelyben Jézus arra oktat, hogy *ne csak elviseljük a bántást ellenségeink részéről, és ne csak ne viszonzuk a rosszat rosszal, hanem tegyünk még valami többlet jót is azokkal, akik bántottak minket*. Ez az értelme az idézett szakasznak, konkrétan, hogy fordítsuk oda a másik arcunkat is, adjuk oda az ingünket is, és menjünk el kétezer lépésre, ha ezerre kényszerítenek.

Kérdés, **hogyan járt el maga Jézus az ellenségeivel kialakult konfliktus-helyzetekben?** Eszébe jutott-e ilyenkor, mit kívánt meg másoktól? Megfelelt-e ő maga e kívánalmaknak? Vizsgáljuk meg az evangéliumok által bemutatott eseteket!

Amikor a kibontott háztetőn keresztül leeresztett bénával közli Jézus, hogy bocsánatot nyertek bűnei, az ott ülő írástudókban ellenséges indulatok támadnak, s azt a gondolják magukban, ez káromkodik. Jézus azt *feleli*: Mit tűnődtek ezen? Mi könnyebb: Ha azt mondom a bénának, bocsánatot nyertek bűneid, vagy ha azt, kelj föl és járj (Mk 2,1-12)?

Amikor a farizeusok ellenségesen számon kérik Jézus tanítványain (s rajtuk keresztül Jézuson), miért esznek együtt vámosokkal és bűnösökkel, Jézus azt *feleli* nekik, hogy a betegeknek kell az orvos, nem az egészségeseknek. Majd hozzáteszi: Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket (Mk 2,15-17). Talán van ennek olyan felhangja is, hogy „nem titeket”, hiszen a farizeusok önmagukat igaznak tartották.

Amikor szombati napon meg akarja gyógyítani a fél kezére béna embert, s megkérdezi a farizeusokat, szabad-e ezt tennie, azok ellenségesen hallgatnak. Jézus erre *elszomorodik* szívük keménységén, majd *haragosan végignézi rajtuk*, aztán meggyógyítja az embert (Mk 3,1-6).

Názáretben az ismerősök, rokonok megbotráncognak szavain, erre *megjegyz*i, sehol sincs a prófétának kevesebb becsülete, mint saját hazájában. Az evangélista hozzáteszi: *csodálkozott* hitetlenségükön, és *nem tudott* komolyabb csodát tenni (Mk 6,1-6). Ugyanez a jelenet Lukácsnál azzal zárul, hogy esztelen harag szállja meg názáretieket, le akarják taszítani egy hegyről, de Jézus „áthaladt közöttük és elment” (Lk 4,28-30).

Amikor a farizeusok számon kérik, miért eszik mosdatlan kézzel, azzal *oktatja* ki őket, hogy „Isten parancsát ügyesen kijátsszátok, hogy megtarthassátok emberi hagyományaitokat” (Mk 7,1-13).

Amikor a farizeusok, Márk szerint próbára akarván tenni őt, égi jelet követelnek tőle, így reagál: „Minek kér jelet ez a nemzedék? Bizony mondom, *nem kap* semmiféle jelet. Ezzel *otthagya őket*, és bárkába szállva átment a túlsó partra” (Mk 8,11-13).

Máskor egy vitát azzal *zárt le*: „Amíg veletek van a világosság, higgyetek a világosságban, hogy a világosság fiait legyetek.” Majd „*element*, és (egy ideig) nem mutatkozott előttük” (Jn 10,36).

Több alkalommal is óva *intette tanítványait* a farizeusok, az írástudók (teológusok) és Heródes „kovászatól”, vagyis szellemiségétől (Mk 8,14-15; 12,38-40).

Egyszer *így szólt* a farizeusokhoz és törvénytudókhoz: „Jaj nektek! Olyanok vagytok, mint a letaposott sírok: járnak fölöttük az emberek, anélkül hogy tudnák. Emléket állítotok a meggyilkolt prófétáknak, s ezzel megvalljátok, hogy prófétagyilkosok utódai (azaz: szintén prófétagyilkosok) vagytok” (Lk 11,37-51).

Amikor ellenségei számon kérik tőle, miféle hatalommal teszi mindazt, amit tesz, akkor a válaszláshoz *feltételt szabva* visszakérdez: „Én is kérdezek tőletek valamit; ha megfeleltek rá, megmondom nektek, milyen hatalommal cselekszem. János keresztsége Istentől volt-e vagy az emberektől? Amikor azt felelik neki, nem tudjuk, azt válaszolja: Akkor *én sem mondom* meg, miféle hatalommal cselekszem” (Mk 11,28-33).

Az ilyenfajta számonkérésekre egyébként János evangéliuma szerint Jézus mindig hosszú *önigazoló beszédekkel* reagált (pl. 7., 8., 10. fejezet).

Amikor ellenfelei fogós kérdéseket tesznek föl neki, akár azt, hogy szabad-e adót fizetni a császárnak, akár azt, van-e feltámadás, akkor rendkívül szellemes *válaszokkal némítja el* őket (Mk 12,13-17.18-27).

Más alkalommal *ő maga tesz föl nekik fogós kérdést*: Hogy lehet a Messiás Dávid fia, ha egyszer (az egyik zsoltárban) maga Dávid urának nevezi őt (Mk 12,35-37)?

Amikor a zsidókkal ellenséges szamaritánusok nem akarják befogadni őt és tanítványait, s az utóbbiak a tüzes istennyilát akarják lehívni azokra, akkor megfeddi tanítványait, és *egyszerűen más faluba mennek* (Lk 9,51-56).

Amikor „megsúgják” neki, hogy Heródes meg akarja őt öletni, azt *feleli*: „Mondjátok meg annak a rókának: Nézd, betegeket gyógyítok ma és holnap, csak harmadnap leszek készen” (Lk 13,31-33).

Amikor ellenségei köveket ragadnak, hogy megöljék, *megkérdezi* tőlük: „Sok jó tettet cselekedtem nektek... Ezek közül melyikért akartok megölni” (Jn 10,31-32)?

Amikor megpillantja az ellenséges várost, Jeruzsálemet, *sírva fakad* (Lk 19,41), és *elpanaszolja fájdalmát*: „Bárcsak fölismernéd, ami békességre szolgál... Hányszor akartam egybegyűjteni fiaidat, mint tyúk a csibéit, de te nem akartad” (Lk 19,42; Mt 23,37-38).

Amikor tanítványai közül többen már nem azonosulnak vele, kemény beszédnek tartják tanítását, és visszahúzódva tőle, nem járnak többé vele, *nem tartóztatja őket, nem megy utánuk*, sőt a megmaradtakat is megkérdezi, nem akarnak-e ők is elmenni (Jn 6,60-67).

Amikor azt tapasztalja, hogy ellenfelei a Templomot vásárcsarnokká és rablók barlangjává teszik, azzal reagál, hogy „*megtisztítja*” a Templomot, ami nyilván valamilyen drasztikus cselekedetben is megnyilvánult, akármilyen problematikus is, hogy mi történt pontosan a valóságban (Mk 11,15-17).

Utolsó példacsokorként nézzük meg azokat az eseteket, amelyek már közvetlenül Jézus szenvedéstörténetével kapcsolatosak.

Jézus talán tudta vagy sejtette, hogy valamelyik tanítványa (talán azt is, hogy Júdás) árulásra készül (de az is lehet, hogy ez csak az evangélisták utólagos beállítása); ha így volt, akkor érdekes lehet, hogyan viszonyult ehhez a tanítványához. – Márk szerint Jézus *diszkrétan figyelmeztette* Júdást: „Bizony mondom nektek, egy közületek elárul engem” (14,18). Amikor pedig Júdás az elfogó csapat élén megérkezik, Máté szerint Jézust azt kérdezte tőle: „Barátom, miért jöttél” (26,50), Lukács szerint pedig: „Júdás, csókkal árulod el az Emberfiát” (22,49)?

A kivonult fogdmegekhez (de valószínűbb, hogy kihallgatása során a főpapokhoz, vénekhez és írástudókhoz, vö. Mk 14,53) *így szól*: „Mint valami rabló ellen, úgy vonultatok ki kardokkal és dorongokkal, hogy elfogjatok. Naphosszat együtt voltam veletek a Templomban, mégsem fogtatok el” (Mk 14,48-49). Amikor pedig Péter karddal középük vág, *leállítja*: „Tedd vissza hüvelyébe kardodat” (Mt 26,52); hasonlóan *szól* Lukácsnál a tanítványokhoz: „Hagyjátok abba” (22,51)!

Ami a legfőbb vezetőkkel, mondhatnánk úgy is, legfőbb ellenségeivel szembeni viselkedését illeti, az meglehetősen egységes: Kaifás, a főpap vádjaira *csak annyit felel*: „Te mondtad” (vagyis: ez a te véleményed), majd: „Látni fogjátok az Emberfiát, amint az Erő jobbán ül”. Pilátus vádjára is csak azt feleli: „Te mondtad”, és többé nem válaszol. Heródest pedig még ennyire, *egyetlen egy szóra sem méltatja* (Mk 14,60-62; 15,2-5; Lk 23,9).

Az őt szájon vágó pribéket *oktatni kezdi*: „Ha rosszul szoltam, bizonyítsd be a rosszat, de ha jól, miért ütsz engem” (Jn 18,23).

Kínzását, kicsúfolását és keresztre feszítését *némán tűri* (Mk 15,16-19.20-37), ami ellenségeit illeti, egyetlen mondata van (Lukács szerint): „Atyám, bocsáss meg nekik” (23,34).

Hogyan összegezhető mindez? Az ellenséges megnyilvánulásokkal szemben *a következő válaszmagatartásokat figyelhetjük meg Jézus részéről*: elszomorodik, haragosan végignézi rajtuk, csodálkozik, válaszadását feltételhez köti, szellemileg lehetetlenné teszi őket (adópenz, feltámadás, Dávid fia), szembesíti őket belső mivoltukkal (prófétagyilkosok), többször nem is válaszol, sőt egyszerűen faképnél hagyja őket, tanítványait óvja az ellenség szellemiségétől, önigazoló beszédek tart, neki hátat fordító tanítványait nem tartóztatja, nem megy utánuk; sírva fakad, elpanaszolja bánatát – és van még egy reakciója, mégpedig *a leggyakoribb*: az ellenséges megnyilatkozásokra tanítással, fölvilágosítással felel, de az egyúttal mindig a saját felfogását és eljárását igazoló tanítás is.

Mi a tanulság mindebből? Szerette-e Jézus úgy az ellenségeit, ahogy másoktól megkívánta az ellenségszeretetet? „Jobb belátásra tért-e?” Elment-e kétannyira, mint amennyire kényszerítették? A bántás egyszerű elviselésén túlmenően tett-e még valami plusz jót is ellenségeinek?

* * *

Valakiknek **úgy tűnhet** az első rész esetismertetéseiből, hogy a felsorolt példák mind azt bizonyítják: Jézus *nem* szerette az ellenségeit, legalábbis a saját maga által felállított normával ellentétes módon viselkedett, mert a bántásokat eltűrte ugyan, de ezen túlmenően nem tett nekik semmi „plusz jót”. – Az első részben *szándékosan* az esetek *tárgyszerű* bemutatására korlátozódtam, az egyes esetekben látható jelenségeknek nem hatoltam a *mélyére*, sem *következtetéseket* nem vontam le. Most mind a kettőt szeretném megtenni. Menjünk ismét végig a felhozott példákön. Külön-külön vagy csoportba foglalva mindegyikhez fűzök néhány megjegyzést, és még a végére is marad egy-két általános tanulság.

a) Összesen 24 példaesetet soroltam föl, amelyek persze több mint 24 **jézusi reakciót** tartalmaztak, hiszen egy-egy esetben két-háromféle reakciót is megfigyelhettünk. Mindenesetre ha valaki alaposan végiggondolta az egészet, rájöhetett, hogy a 24-ből nem kevesebb mint 17 (!) esetben Jézus **tanítással** reagált az ellene irányuló ellenségeskedésre (1,2,5,7,8,9,11,12, 13,15,16,21,23, valamint 4,6,19,20). Azt állítom, hogy (döntően) éppen ebben a tanításban nyilvánult meg az általa ideálként megfogalmazott ellenségszeretet, konkrétan: (részéről) *ez volt az a „plusz jó”*, amit a bántások eltűrésén túlmenően megkívánt. Vagyis az elviselésen túl adott még valami jót is az ellenségeinek, méghozzá a tőle telő legnagyobb jót, hiszen ő elsősorban mégiscsak Tanító volt, azt adta tehát, amihez a legjobban értett: a világos tanítást,

útmutatást. De hogy ez nemcsak *szubjektíve* az a bizonyos „plusz jó”, hanem *objektíve* is, kiderül akkor, ha tudatosítjuk, hogy tanításával a legtöbbet adta ellenségeinek, amit *bárki* is adhatott volna: oktatásával (ami persze tekinthető olykor kioktatásnak is) ellenségei számára is *megadta azt a lehetőséget, hogy rátalálhassanak az Isten országába vezető útra*, azaz megszabadulva saját gonoszságuktól, rátérhessenek a jóság útjára, és ezzel az igazi emberség és a harmonikus élet útjára. Újból és újból kísérletezett ezzel, bár kétségtelenül vannak olyan esetek, amikor megelégtelte a kísérletezést, és akár szó szerint, akár átvitt értelemben, egyszerűen faképnél hagyta őket. (A 17-ből 1 alkalommal jegyeztem meg [11: Jn 7.,8. és 10. f.], hogy Jézus tanítása öngazolás volt, bár ezt sok más esetben is el lehetne mondani. Az öngazoló szándék azonban egyáltalán nem zárja ki az előbb elmondottakat.)

b) Folytassuk ezekkel a vizsgálatot. A 24 esetből 4 tartozik ide (6,7,14,22), de mivel az utolsó három alesetet tartalmaz, mondhatjuk azt, hogy 6. Ezek közül az első kettő (Mk 8,11-13; Jn 10,36) olyan, hogy a **faképnél hagyást** azért rövidebb-hosszabb *tanítás előzte meg*, a harmadik esetben (Lk 9,51-56) tulajdonképpen nincs is szó konkrét otthagyról, hiszen konkrétan és személyesen nem is találkozott (feltehetően) azokkal a szamaritánusokkal, akik nem akartak nekik szállást adni (egyébként hogy milyen „klasszikus módon” gyakorolta az ellenségszeretetet a szamaritánusok iránt, arról az evangéliumok elégségesen tanúskodnak, pl. Lk 10,30-37; 17,11-19; Jn 4,7-26). A negyedik esetben három „alpont” tartozik: hallgatagsága Kaifás (Mk 14,60-62), Pilátus (Mk 15,2-5) és Heródes előtt (Lk 23,9). Az első két esetben nincs is szó teljes hallgatásról, Kaifás még kap is *minimális tanítást*, de egyébként nem nehéz belátni, hogy ebben az esetben, valamint Pilátus előtt is már *értelmetlen lett volna* Jézus részéről hosszabb tárgyalásokba bocsátkozni; Heródes számára pedig csak jó cirkusz volt az egész (ld. Lk 23,8), mit mondhatott volna neki? Akár még azt is mondhatnánk: *hallgatagsága volt a „plusz jó”*, hiszen minden szavával csak „megszégyenítette” volna (őket).

c) Van még egy hasonló eset, amikor válaszát **feltételhez kötötte** (10: Mk 11,28-33). „Miféle hatalommal teszed ezeket?... Kérdezek valamit... Ha válaszoltok, én is megmondom...” Azt, hogy valaki Isten küldötte-e vagy álpróféta, mindenkinek saját magának kell eldöntenie. Helyette, „kívülről” nem lehet. Ha tehát a farizeusok és törvénytudók azt mondják, hogy nem tudják, Istentől volt-e János keresztsége vagy sem, akkor Jézus *hiába mondana nekik bármit is*, úgy sem használna, nem vinne előrébb a köztük lévő konfliktus feloldásában; ezt a lépést nekik kellene megtenniük, azaz *nekik kellene eldönteniük*, mit is gondolnak. Mi mást tehet Jézus, mint hogy nem mondja meg nekik, milyen hatalommal (= megbízással) cselekszik. Mellesleg nem nehéz rájönni, hogy még a válasz megtagadásában is ott van a tanítás: „Olyan kérdéstről van itt szó (ti. hogy miféle hatalommal cselekszem), amit magatoktól kell eldöntenetek.”

d) Az előzőhöz nagyon hasonló kategóriába tartozik Jézusnak az a reakciója, amely a 24-ből 2 esetben fordul elő (9 és 20: Lk 11,37-52, ill. Mk 14,18; Mt 26,50; Lk 22,49), nevezetesen hogy **szembesíti** ellenfeleit, ellenségeit önmagukkal, az első esetben a farizeusokat és törvénytudókat, a második esetben Júdást. Itt voltaképpen elmondhatjuk ugyanazt, amit az a) pontban; egyrészt azért, mert ez a szembesítés *tanítással* történik, másrészt azért, mert a *célja* ugyancsak az, hogy föltárja a címettek előtt a megtérés útját. Kétségtelen, hogy kissé drasztikus(nak nevezhető – a finomkodók részéről) gyógymód az effajta szembesítés, de szándéka és célja kétségtelenül a *gyógyítás*, és talán még az is igaz, hogy csak akkor alkalmazza ezt Jézus, amikor a szelídebb módszerek hatástalanok. Nem „plusz jóság”-e, ha valaki az ellenségeskedésekre gyógyítási kísérletekkel válaszol? Júdás esetében ez még nyilvánvalóbb: Jézus jósága töretlen marad iránta azután is, hogy sejti, vagy talán tudja is, hogy el fogja árulni őt.

Egyébként érdemes még ide venni azt az esetet (23: Jn 18,23), amely talán a *legjobban szemlélteti* azt, amit itt mondani akarok, mégpedig amikor az Annás főpap előtti kihallgatáson Jézust szájon vágja egy pribék, akit ő erre szintén oktatni kezd: „Ha rosszul szoltam, bizonyítsd be a rosszat, de ha jól, miért ütsz engem?” Köztudomású, hogy a vádlottnak, ha jót akar magának, egyetlen helyes magatartása lehet a kihallgatáson, mégpedig hogy mindenre azt mondja: „Igenis!” Minden ezzel ellenkező megnyilvánulással csak ront a helyzetén, és újabb pofonokat provokál ki. Jézus azonban nem önmagának akart jót, hanem ez esetben az őt verő pribéknek (s ezen az sem változtat, hogy egyúttal síkra száll saját emberi méltóságáért!): Oktató kérdésével *föl akarta rázni* abból, hogy rutinszerűen („öntudatlanul”) viselkedjék, el akarta őt gondolkodtatni a valóban helyes viselkedésről, *meg akarta nyitni számára az utat* ahhoz, hogy esetleg rádöbbenjen, mit csinál, és változtatni tudjon humánusnak éppen nem nevezhető magatartásán (nemcsak itt és most, hanem egyáltalán, ti. ami a pribéki foglalkozást illeti...). Tehetett volna-e több és nagyobb „plusz jót” szerencsétlen ellenségének?

e) Jézus legdrasztikusabb ilyen jellegű (szembesítő és fölrázó) megnyilvánulása azonban kétségtelenül a jeruzsálemi **Templom „megtisztítása”** volt (Mk 11,15-17). Felejtsük el a közkeletű elképzelést arról, hogy korbáccsal verte ki a kereskedőket; egyrészt mert ilyesféléről csak János evangéliumában esik szó, másrészt mert valójában ott sem emberekre vonatkozik, hanem az állatokra (2,15). Ettől függetlenül a probléma megmarad, hiszen Márknál is azt olvassuk, hogy a pénzváltók asztalait és a galambárusok állványait felborogatta. Hát ez bizony nehezen minősíthető ama „plusz jónak”. Egyelőre nem is akarom minősíteni, még visszatérek rá, csak annyit jegyzek meg, hogy *egyszeri* esetről van szó, *tanítás* kíséri, Jézus *konkrét* ellenségei itt nem is a pénzváltók és galambárusok, hanem a templomi üzemet működtető papság, és még azt is feltételezhetjük, hogy az *indulatot* ugyan nem nélkülöző, de szándékos *prófétai gesztussal* állunk szemben, amellyel megpróbálta fölrázni az illetékeseket.

f) Egy alkalommal (3: Mk 3,1-6) azt olvassuk, hogy Jézus „haragosan végignézett” ellenségein. Tagadhatatlan: **harag** volt a szívében. (Egyébként a D és egyéb kódexek szerint akkor is, amikor egy leprás térdre borult előtte mint valami isten előtt: Mk 1,40-41.) Csakhogy. Ugyanott azt is olvassuk, hogy Jézus elszomorodott szívük keménységén, tehát az ellenfelei miatti (elleni?) haraggal együtt az irántuk érzett *részvét is* megvolt benne (a görög szövegben: „együtt-szomorkodott” szívük keménysége miatt): sajnálta őket, hogy teológiájuk miatt a szívük „kiszáradt”, kemény és kegyetlen lett. Pár pillanattal korábban szelíd szavú *tanítással* próbált is segíteni rajtuk, egy gyermekien könnyű kérdéssel igyekezve „fölbresztteni őket” (már megint a tanítás...!): „Szabad-e szombaton jót vagy rosszat tenni, életet menteni vagy megölni?” Hiába. Azok hallgattak. Erre jön a részvéttel keveredett harag.

Mellesleg érdemes nem megfeledkezni arról sem, hogy a harag, a düh és az agresszió (nem erőszakot mondok!) teljesen *normális emberi jelenségek*, s akinél ezek sose tapasztalhatók, az beteg (vagy kiváló képmutató), és hogy a lélektan igazolt tapasztalata szerint aki (megfelelő módon) nem éli ki ezeket az érzelmeket, indulatokat, hanem „elfojtja” őket, az testi-lelki értelemben beteg lesz. Az tehát, hogy Jézus képes volt fölbosszankodni ellenségei keményszívűségén, tudott dühös és haragos lenni, számomra csupán annak a bizonyítéka, hogy *normális ember volt*: se nem beteg, se nem képmutató. – Érdemes erre is gondolni, amikor a Templom „megtisztításáról” töprengünk, de ezzel még mindig nem akartam azt elintézni.

g) A 24 esetben a harag mellett **egyéb érzelmeket** és indulatokat is említettem (3,4,17), de gondolom, azokhoz nem kell kommentárt fűznöm, mivel senki sem képzei, hogy ellentétben állnak a jézusi mérce szerinti ellenségszeretettel: nevezetesen az imént is említett *szomorúság* (Mk 3,5), a *csodálkozás* (Mk 6,6), a *sírás* és fájdalmának *elpanaszolása* (Lk 19,41-42; Mt 23,37-38).

h) Mielőtt az utolsó (két mozzanatot is tartalmazó) esetre rátérnénk, még egy fontos helyzetet kell megnéznünk (18), azt, hogy amikor tanítványai közül többen már nem azonosulnak vele, kemény beszédnek tartják tanítását, és visszahúzódnak tőle, nem járnak többé vele, **nem tartóztatja őket**, nem megy utánuk, sőt a megmaradtakat is megkérdezi, nem akarnak-e ők is elmenni (Jn 6,60-67). Miért nem tartóztatja őket, miért nem megy utánuk?

Két dolgot érdemes itt tudatosítanunk. Az egyik: Nem egy, és nem is két-három beszélgetés után reagált így, hanem (valószínűleg) éveken át tartó *sok-sok beszélgetés, őket megnyerni akaró próbálkozás után*. Jézus úgy láthatta: nincs értelme tovább próbálkozni. Ha az addigiak nem bizonyultak elégnak, hogy lássák, miről van szó, és dönteni tudjanak, jobbra vagy balra, miért indították volna meg őket a továbbiak? A másik: Akiben valódi szeretet van, az sosem erőlteti rá magát a másokra, hanem mindig *meghagyja partnere szabadságát*. Az elválás szabadságát is. „Ti is el akartok menni?” Akkor menjete békével! A szabadságnak ez a biztosítása önzetlen szeretetből fakad, és ez az a bizonyos „plusz jó”: nemcsak elviseli, hogy otthagyják, nem is felel zsarolással (sem fizikaival, sem érzelmivel), hanem „szabad lábra helyezi” őket. (Jézus egyébként sem valami leértékelt, olcsó barátságot akart tanítványaival, ezért máskor is világosan megmondta nekik: „Ha megteszitek, amit elvárok tőletek, akkor a barátaim vagytok”: Jn 15,14. Persze lehet, hogy ez nem egyeztethető össze valakinek a barátság-fogalmával, de ez más kérdés.)

i) Lássuk még az utolsó esetet (24): Az, hogy kínzását, kicsúfolását és keresztre feszítését **némán tűri** (Mk 15,16-37), felteszem, nem mond ellent az ellenségszeretettel kapcsolatos tanításának, és talán nem is várjuk el tőle, hogy a fához szögezve még valami „plusz jót” tegyen. Egyébként megteszi. **Imádkozik** ellenségeiért. A legjobbat, a legtöbbet kéri számukra Istentől: a bocsánatot (Lk 23,34).

Tulajdonképpen végére értünk a sornak, de mégsem egészen, mert **a Templom „megtisztításáról”** még nem szóltam kimerítően. Azokhoz tehát, amit fent már elmondtam erről, hozzátesszek még valamit: *Szóba állok azzal a lehetőséggel, hogy Jézus ebben az esetben szembekeverült önmagával, viselkedésével rácsúfolt a tanítására*. Mondjuk, hogy erről van szó. Összedől ekkor a világ? Legfeljebb azok számára, akik úgy gondolják, hogy hibátlan, angyali tökéletes-gű lény volt. Számomra semmiképpen sem. Sőt azt mondom, ez legfeljebb újabb bizonyítéka annak, hogy Jézus valóságos és normális ember volt; azaz egy-egy alkalommal ugyanúgy hibázott, vétkezett, mondjuk ki nyíltan: *bűnt követett el*, mint bárki más. „Legfeljebb” abban különbözött tőlünk, hogy ez nála „valamivel” ritkábban fordult elő... Egyébként ő maga nem igyekezett azt a látszatot kelteni, mintha büntelennek tartaná magát (ezt majd csak a János-evangélium fogja rá: 8,46), ellenkezőleg, a Jordánba bemerítette magát, azaz alávetve magát a „megtérés és bűnbánat alámerítésének” (Mk 1,4-5.9) nyilvánosan is megvallotta, hogy bűnös embernek tartja magát.

Végül ismét fölteszem a kérdést: **Mi a tanulság mindebből?** Most válaszolok is rá. **Szerette-e Jézus úgy az ellenségeit, ahogy másoktól megkívánta azt?** A válaszom határozott **igen**.

Ami azonban azt a kritikus „**plusz jót**” illeti, *két vonását* szeretném még megemlíteni. Az egyik egy „passzív”, a másik egy „aktív”; de egyik sem hivalkodó, ahhoz, hogy meglássa őket az ember, szemre van szükség; annál fontosabbak azonban. – A „passzív”: *Jézus „nem engedett” az ellenségeinek*, nem tért „jobb belátásra”, nem vont vissza semmit, nem is módosította a tanítását (akár úgy is mondhatnánk: „nem alázkodott meg”), még „a békesség kedvéért” sem. És ezzel nagy-nagy jót tett nekik (hogy azok nem díjazták, más kérdés): nem tévesztette meg, *nem vezette félre őket*, nem keltette bennük azt a balhitet, hogy jó úton járnak, és éppen ezáltal (is) nyitotta meg és tartotta nyitva számukra azt a lehetőséget, hogy belássák tévedésüket, és megtérjenek (vö. ismét az a) pontban mondottakkal). – Az „aktív”: Nem vette

a kalapját, nem menekült el, még akkor sem, amikor már az életére törtek, hanem *odaadta nekik (is), értük (is) a legtöbbet, amit csak adhatott, az életét*. Először „apránként”, az örökös üldöztetés szorongatásaiban, majd a végén „egyben”, a kereszten. (Mondanom sem kell, hogy ezért sem kapott kitüntetést.)

Ezzel azonban még nem értünk a **lehetséges tanulságok** végére. Ezek közül csak egyet szeretnék kiemelni: *Nem haszontalan dolog, ha az ember egyszer tisztázza, mi is az a szeretet*. Nem akarom most kifejtetni, csak az elmondottak alapján szeretném megjegyezni, hogy mi biztosan nem az. Nem ideálnélküliség, nem szüklátókörség, nem határozatlanság, nem a céltudatosság hiánya, nem identitás-zavar, nem csöpögés, nem bájolgás, nem „a lehetőségek” bárgyú és gyáva „tudomásul vétele”, nem megalkuvás, nem a hamis béke kergetése, nem langyos közöny, nem a bőrünk mentése, nem olyasmi, ami kizárja a haragot vagy a fájdalom-okozást, nem a hibátlanság értelmében vett tökéletesség, nem...

(1999)

János és Jézus

(Jn 1,29–34)

Ez az evangéliumi szakasz kiválóan alkalmas arra, hogy elgondolkodtasson minket Keresztelő János és Jézus viszonyáról. A probléma sokrétű; a kifejtésben öt réteget veszünk majd szemügyre, itt a bevezetésben azonban csak arra szeretnék rámutatni, hogy amikor erről beszélek, akkor az általunk teljes bizonyossággal és világossággal nem ismert (s talán soha meg sem ismerhető) egykori valóság és az evangélisták többé-kevésbé világosan felismerhető teológiai fikciói között mozog: azt próbálom megfogalmazni, hogyan is történhetek a dolgok valójában, azaz *reális hipotézist* igyekszem alkotni, jobbra mellőzve természetesen a bonyolult szövegértelmezési – exegetikai – munka folyamatát (amiből melleleg kiderülhetne, hogy egy-egy szöveget miért sorolok egyik vagy másik kategóriába, miért ilyen vagy olyan értelmezést adok neki), s csak e munkafolyamat (pillanatnyi) végeredményét közlöm.

1. Keresztelő János önértelmezése. – János igehirdetésének tartalma hatalmas apokaliptikus látomás volt: Isten, a haragos bíró megelégte népének (az emberiségnek?) bűneit, elhatározta magát a végső bosszúra és rendcsinálásra, s a végrehajtás is küszöbön áll: a fejszét már a fák gyökerére tette, hogy kivágjon minden olyan fát, amely jó gyümölcsöt nem terem, és kezében van már szórólapátja, hogy megtisztítsa szérűjét: búzáját csűrbe gyűjti, a pelyvát soha ki nem alvó tűzben égeti el; mindettől csak az menekülhet meg, aki jó gyümölcsöket terem, megvallja bűneit, és bűnbánata jeléül alámerítkezik nála a Jordán vizében (Mt 3,5-12; Mk 1,4).

János e *haragos Bíró-Isten* és az Általa tervezett apokaliptikus végmegoldás (vö. „Endlösung”, „Ez az harc lesz a végső”...) előfutárának, *útkészítőjének tartotta magát* (Jn 1,23: „Én a pusztában kiáltónak szava vagyok. Egyengessétek az Úr útját”, vö. Mk 1,2 par), s úgy vélte, hogy ő, aki csak vízbe meríti az embereket, arra sem méltó, hogy lehajoljon és megoldja a saruszíját annak, aki majd utána jön, aki erősebb, hatalmasabb nála, és aki majd (az isteni ítélet) tűz(é)be meríti bele az embereket (Mk 1,7; Mt 3,11; Lk 3,16; Jn 1,26-27; itt nyitva hagyhatjuk azt a kérdést, hogy ezen az „utána jövőn” valamiképpen magát Istent, vagy – ami valószínűbb – az Isten döntését végrehajtó Messiást értette-e).

2. Jézus önértelmezése. – Négy rövid mondatban csak a leglényegyet: a) *Nem tartotta magát Messiásnak* (Mk 8,30-31: amikor Péter ezt vallja róla, szigorúan megtiltotta tanítványainak, hogy ezt híreszteljék róla; Mt 22,41-46: föltárva a zsoltárszöveg belső ellentmondását, kimutatja, hogy a „Lélekben szóló” Dávid tévedett, és nem létezik semmiféle Messiás!; Mk 14,62: a főpap kérdésére, ő-e a Messiás, azt feleli: „Te mondád”, ami annyit tesz: „Ez a te véleményed. Én azt mondom...”). – b) *Nem tartotta magát Istennek* (Mk 10,17-18: a gazdag ifjúhoz így szól: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egyedül Isten”). – Ezekkel szemben: c) *„Emberfiának” tartotta magát*, azaz egyszerű, normális embernek, aki eszik és iszik (Mt 11,19), akinek nincs hová lehajtania a fejét (Mt 8,20), aki azért jött, hogy keresse és megmentse, ami elveszett (Lk 19,10), s aki nem uralkodik, csak szolgál (Mk 10, 44). – d) *„Isten fiának”* vagy „a” fiúnak *tartotta magát*, azaz: Istenhez tartozónak, Isten képviselőjének, követének (Mk 12,6), aki tudja, milyen az Isten (Mt 11,27), akinek viselkedése olyan, mint Istené (Mt 5,45: „Így lesztek fiaim...”), s akiben ezért Istennek kedve telik (Mk 1,11). (Ennek megfelelően azt is tanította, hogy bárki lehet „Isten fiává”, sőt az is a dolgunk, hogy Isten „gyermekeiből” Isten „fiaivá-lányaivá” váljunk.)

3. Keresztelő János véleménye Jézusról. – Gyakorlatilag lehetetlen megmondani, kinek-minek tartotta János Jézust, mert nincs hozzá fogódzópontunk, különösen János és Jézus találkozásának időpontjára nézve: legfeljebb azt feltételezhet Jézusról, hogy a bűnbánók

egyike; még a legvégén, halála előtt is *csak a bizonytalanságát tudjuk megragadni*: „Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várunk?” – kérdezteti börtönéből (Mt 11,3; Lk 7,19). Ez a kérdés azonban közvetett tagadást takar, hiszen azt mutatja, hogy János még a börtönben is a sokak által vágyva vágyott „igazi Messiásra” várakozott, aki dávidi harcoszággal kiszabadítja Izraelt a rómaiak (őt pedig Heródes) kezéből, azaz nem tartotta Jézust a Messiásnak! (E megállapításunk alapján kiegészíthetjük a János önértelmezéséről mondottakat is egy nagyon fontos elemmel: *nem* tartotta magát Jézus előfutárának!...)

Megerősíti ezt az eredményünket, ha helytálló az az értelmezés, amelyet annak a minősítésnek adhatunk, amellyel János nagyon korán illetve Jézust: „*Isten báránya*”. Feltételezhető, hogy eredetileg akkor mondta ezt rá, amikor Jézus elvált tőle, kicsit élesebben: hátat fordított neki (Jn 1,36; a helyes fordítás *nem* „[Jézus] közeledett”, hanem „körbejárt”, „arra járkált” [Csia Lajos fordítása], gyakorlatilag: „elment mellette” – ahelyett hogy odament volna hozzá!). János, aki prófétaként minden bizonnyal mélységesen meg volt győződve istenképének tévedhetetlenségéről, érezve-látva korábbi követőjének, Jézusnak az elfordulását, azt vár(hat)ta, hogy *Istennek szánt áldozati bárányként le fogják ölni Jézust*, hiszen biztos, hogy az igazságos Bíró soha ki nem alvó tűzben fogja sütogetni mindazon bűnösöket, akik megvetik az ő (János) megmentő alámerítését (egészen más kérdés – még utalunk rá –, hogyan értelmezi majd János evangélista az „Isten báránya” kifejezést).

4. Jézus véleménye Keresztelő Jánosról. – Jézus *kezdetben* szimpatizált, sőt *azonosult János istenképével és apokaliptikus teológiájával*, és elfogadta az alámerítéssel történő rituális megtisztulást: ezért meríttette alá magát Jánossal a Jordánban (Mk 1,9).

Az alámerítéskor szerzett istenélménye, istentapasztalata (Mk 1,10-11), valamint az azt követő pusztai számvetés (Mk 1,12-13; Mt 4,1-11; Lk 4,1-12) nyomán megváltozott a véleménye („teológiája”...), és *szakított János elveivel és gyakorlatával*: nem tért vissza hozzá, hanem új utakra lépett (Mk 1,14; Mt 4,12-13.17; Lk 4,14-15; Jn 1,36.37-39; 3,22-23; 4,2).

Érdekes bizonyossága lehet ennek a fordultnak Jn 3,25. Miért olyan fontos az evangélista számára betoldani, hogy vita támadt János tanítványai és egy meg nem nevezett „zsidó” között az alámerítés értelméről és hatásáról? Valószínűleg azért, mert – immár – maga Jézus vitatta az alámerítés szükségességét, hiszen később azt fogja tanítani (Mk 7,18-23), hogy csak a belső szándék, a szív milyensége teszi az embert tisztává vagy tisztátalanná. Mellesleg: a „h” kódex „zsidó” helyett „Jézust” olvas ezen helyen...

Mindazonáltal Jézus továbbra is *elismerte egykori mestere érdemeit*: méltányolta, hogy János az igazságosság útjára akarta vezetni kortársait (Mt 21,32, noha ő maga már túllépett azon); dicsérte állhatatosságát és aszketikus keménységét, melyet Isten(nek a saját módján felfogott) ügyéért vállalt (Mt 11,7-8.18), és arra a következtetésre jutott, hogy „asszonyok szülöttei között nem támadt nagyobb Jánosnál” (ez persze emfatikus keleti beszédmód, nem értendő szó szerint). Nem vitatta el János prófétai mivoltát (Mt 11,9a; Lk 7,26a) – de hogy „prófétánál is többre” tartotta volna, ez a gondolat a fordítók tévedésén nyugszik csupán, akik a tárgyesetet alanyesetként értelmezik (Mt 11,9b; Lk 7,26b: *perissoteron*: eredeti értelme nem az, hogy „(ő) nagyobb”, hanem: „[Ti] nagyobbat [kerestek]; [ti kerestek] prófétánál is többet”, mivel úgy vélitek, „ez az, akiről írva áll...” [Mt 11,1; Lk 9,27]).

Elismerése azonban nem akadályozta meg abban, hogy ki ne jelölje *a saját (jézusi) mércéje szerint* János helyét: „Aki Isten országában a legkisebb, az nagyobb nála” (Mt 11,11). Jézus szerint tehát *János kívül volt az Isten országán*, bár kívül a legnagyobb; de a belül lévők közül a legkisebb is nagyobb nála! Mi magyarázza ezt a kemény véleményt? Egyszerű: Jézus a feltételek és korlátok nélküli szeretet országát hirdette, ezt nevezte „Isten országának”. A fiúságra magát méltatlannak nevező „tékozló fiú” (Lk 15,19.21) vagy a magát bűnösnek tartó,

irgalomért esdeklő vámos (Lk 18,12) a szeretet e mágneses terén belül mozog; az aszkéta, ám bosszút és erőszakot hirdető (Mt 3,7; Lk 3,7) János kívül marad rajta: kívül, a korrekt igazságosság világában (vö. Mt 21,32). – *Ezen általános véleményét Jézus több más nyilatkozatával is igazolta: Elutasította* János böjtölési gyakorlatát (Mk 2,18-19a), amely mögött az a gondolat húzódott meg, hogy engesztelni kell az igazságos Istent; *elvetette* annak az Illés prófétának a szellemét, aki lemészároltatta a Baál-papokat (1Kir 18,20-40), és úgy látta, ez a szellem támadt föl Jánosban, aki szintén erőszakkal akart „helyreállítani minden régít” (Mt 17,10-13; 11,13); meglehet, Jánost is *besorolta* azok közé, akik erőszakosan lépnek föl Isten országa ellen és ragadják el azt a néptől (Mt 11,12), az azonban biztos, hogy Jánost a „benne megbotránkozók”, vagyis az őt elutasítók közé sorolta (Mt 11,6; Lk 7,23: az erőszakos Jánosnak nem tetszett az egyetemes megbocsátást prédikáló és gyakorló, szelíd Jézus), és világosan *kimondta*: „A törvény és a próféták Jánosig tartottak; attól kezdve Isten országa hirdettetik jó hírként” (Lk 16,16; vö. Mt 11,13, amely hiányosnak és ezért bizonytalan értelműnek látszik, de Lk alapján talán így értendő: „Valamennyien, a törvény és a próféták, beleértve Jánost is, [csak] prófétálták Isten országát”, azaz a bizonytalan jövőre ígérték, mostantól azonban [általam] fölkináltatik).

Jézus mindezek ellenére *nem kiáltotta ki magát győztesnek Jánossal szemben*. Szerényen és józanul megállapította: a gyümölcsök mutatják meg, melyik út a „bölc” (Mt 11,19; Lk 7,35), hiszen gyümölcszeikről ismerszenek meg a próféták (Mt 7,16), és nem a kortársak szeszélyei (Mt 11,16-17) vagy teológiai divatok döntenek érvényességükről.

5. Az evangélisták véleménye Keresztelő János és Jézus viszonyáról. – *Az a kép, amely általánosan él a keresztényekben János és Jézus viszonyáról, az evangélisták teológiai fikcióinak eredménye.* A fentiek ugyanis azt mutatják, hogy egy nagyon rövid (a Jézus alámerítését megelőző) időt leszámítva János és Jézus „szemben állt” egymással, teljesen ellentétes „teológiai irányzatot” képviselt. Az evangélisták azonban ezt a képet szinte a felismerhetetlenségig eltorzították, sőt ellenkezőjére fordították.

Egyrészt harmonizálták, „szinkronba hozták” Jánost és Jézust: Márk azzal, hogy a Jézus által megvalósítandó „Szentlélekbe merítést” adja János szájába, meg sem említve a (valóban jánosi) „tűzbe merítést” (1,8), *Lukács* enyhébben, a tűz mellett említve a Szentlelket (3,16), *Máté* pedig azzal, hogy szó szerint ugyanazzal a mondattal foglalja össze János és Jézus tanításának lényegét: „Térjete meg, mert elközelgett a Mennyegek országa” (3,2; 4,17), továbbá *János* is a legteljesebb összhang képét kelti a vőlegény és barátja képével (3,29).

Másrészt, ezen az összhangon belül, Jézust fokozatosan egyre inkább fölébe helyezték Jánosnak: Márknál (ebben a szűkebb összefüggésben) ez még alig jelenik meg: a (Mátétól ismert) jánosi igehirdetés lényegét Jézusnál így toldja meg: „és higgyetek az üdvösség jó hírében” (1,15). – *Máté* úgy állítja be a dolgot, mintha épp Jánosnak lett volna igénye Jézus által alámerítődni, s csak Jézus energikus intésére lett volna hajlandó alámeríteni őt (3,14-15), ami képtelenség, hiszen János még a börtönben is kétségbe vonta, hogy egyáltalán Isten küldte-e Jézust (Mt 11,3; mellelleg ha Máténak igaza lenne, akkor Jézus csak úgy csinált volna, mintha szüksége lenne a bűnbánati alámerülésre, azaz színjátékkal, hazugsággal kezdte volna működését). – *Lukács* már egyenesen grandiózus tablót fest: a „felülmúló párhuzamosság” sémájával mutatja be János és Jézus születésének hírül adását, majd születésük történetét, s e kétszer két pillért diadalívként köti össze Mária látogatása Erzsébetnél, közelebbről a Magnificat; beállítása szerint János anyja meddő, angyali híradás nyomán mégis fiút szül (1,5-25), Jézus anyja pedig egyenesen szűzként szül fiút, szintén angyali híradás nyomán (1,26-38), a fiúk közül az egyik a Magasságbeli prófétája (1,57-80, konkrétan a 76. v.), a másik viszont már csaknem a Magasságbeli maga: Üdvözítő, Messiás és Úr (2,1-20, konkrétan a 11. v.), a középső történet pedig (1,39-56) egyszerre fejezi ki a párhuzamosságban rejlő harmóniát (a

két várandós nő találkozása, ld. festészet) és a felülmúlás motívumát (1,43: „Uram anyja jön hozzám”). – *János* (a maga krisztológiájának megfelelően) még magasabbra, sőt a lehető legmagasabbra vonja az ívet: nála Jézus a világ bűneit elvevő „Isten báránya” (1,29), „Isten Fia” (1,34), maga az isteni Logosz (1,1), aki azonos Istennel (1,2), ettől azonban még ábrázolásában tökéletes az összhang Keresztelő János és Jézus között (1,6-8; 1,26-34; 3,28-30).

Harmadrészt – ami immár egészen konkrétan János és Jézus viszonyát illeti – az evangélisták (őszövétségi minták alapján) megteremtették az (azóta közkeletű és általánosan elfogadott) „előfutár-sémát”, nevezetesen hogy János Jézus előfutára, útkészítője. *Mindhárom szinoptikusnál* megtalálható ez az elképzelés (Mk 1,2; Mt 11,10; Lk 7,27 – ezenkívül Lukácsnál még egy másik összefüggésben is: 1,76), s mindhárman egy Malakiástól vett idézettel (3,1) fogalmazták meg azt: „Íme, elküldöm előtted követemet (*angelos!*), hogy előkészítse előtted az utat.”

Csak hogy van itt egy „kis” turpisság: (pre)koncepciójuk érdekében az evangélisták kétszeresen is megváltoztatták az idézet eredeti szövegét: a főmondatban *ott* nincs benne az „előttem”, a mellékmondatban pedig „előttem” helyett „előttem” áll. Micsoda különbség! Az eredeti értelmé az, hogy Jahve elküldi követét (aki egyébként Mal 3,23 szerint Illés próféta), hogy előkészítse számára (!), a *Bíró-Isten számára* az utat, az evangélisták által konstruált értelemben viszont Isten Keresztelő Jánost küldi (aki a visszatért Illésnek számít, vö. Mt 11,13; 17,10-13), hogy előkészítse az utat *Jézus számára*... Íme egy nagy hatású kis krisztológiai csavarás... Az alkalmazás abszurditása amúgy is nyilvánvaló lesz, ha elolvassuk a teljes Malakiás-kontextust (3,1-5): „Nézzétek elküldöm követemet, hogy előkészítse előttem az utat. Hamarosan belép szentélyébe az Úr... Lám, már jön is!... De ki fogja tudni elviselni jövedele napját? És ki maradhat állva, amikor megjelenik? Mert olyan, mint az olvasztók tüze és a ványolók lúgja. Leül, mint az ezüstolvasztó és tisztító mester... Elmegyek hozzátok és ítéletet tartok...” Ez lenne érvényes Jézusra?

Ugyanilyen, bár kisebb súlyú csavarással még egyszer találkozunk a szinoptikus evangélisták Keresztelő Jánosról szóló történetében: mindhárman megváltoztatják az idézett izajási mondat tagolását, feltételezhetően azért, hogy hihetőbbé tegyék a prófécia és a „beteljesedése” közötti összefüggést, így aztán az „Egy hang kiált: Készítsetek utat a pusztában az Úrnak!” (Iz 40,3) helyett azt olvashatjuk: „Egy hang kiált a pusztában: Készítsetek utat az Úrnak!” (Mk 1,3; Mt 3,3; Lk 3,4).

Ezt a „hibát” egyébként Lukács az 1,76-ban is elkövette, csak „pontatlanul”, ismét elárulva krisztológiai tendenciózusságát: „az Úr, a Magasságbeli útjának előkészítése” helyett ugyanis mondanivalójának megfelelően „a Messiás útjának előkészítését” kellett volna írnia...

János aztán nem körülményeskedik utalásokkal és idézetekkel, hanem minden teketóriázás nélkül szájába adja Keresztelő Jánosnak a séma klasszikus megfogalmazását: „Én nem vagyok a Messiás, hanem csak előfutára” (3,28).

A fentiek nyilvánvalóvá tehetik, hogy János és Jézus – tűz és víz, föld és ég. János (minden nagysága ellenére) mindenestül a zsidóság világán belül mozog, Jézus viszont (minden zsidó gyökere ellenére) kilépett abból, és átlépett Isten világába, a kivételek és feltételek nélküli szeretet vidékére. És mindaz, aki az igazságosság talaján állva akarja berendezni az életet (a sajátját, a másokét, a társadalomét), ugyanúgy kívül van Isten országán, mint Keresztelő János – hacsak meg nem tér...

* * *

Ha lényegileg helytálló az, amit a fentiekben elmondtunk, akkor joggal vetődik fel a kérdés: **Mi az oka annak, hogy az evangélisták** (nyilván a már rendelkezésükre álló szóbeli igehirdetés alapján) **úgy állítják be János és Jézus viszonyát, ahogy?**

Adhatunk erre néhány „felszíni” magyarázatot. Például: *alapjában nem értették a lényeget* (többek között, hogy Jézus számára nem a saját személye volt fontos, hanem az „ügy”, Isten országa), de lenyűgözte őket Jézus nagysága, és ezt valahogyan ki „kellett” fejezniük; *félreértettek* egyes kijelentéseket („Isten báránya”, „prófétánál is nagyobb”); vagy mondhatnánk azt is: az első keresztény nemzedékek s bennük az evangélisták csak *azokkal a fogalmakkal és gondolkodási sémákkal* ragadhatták meg a Jézus-jelenséget, amelyek zsidó, illetve görög (hellenista) múltjuk, hitük, világnézetük, műveltségük alapján rendelkezésükre álltak; de hivatkozhatnánk egyszerűen az általános vallástörténeti folyamat, a *legendaképződés* érvénysülésére, amelynek során egyre jobban fölfűjják a dolgokat.

Mindezek mögött azonban meghúzódik egy **mélyebb ok**: Az első keresztény nemzedékekben *senki sem akadt, aki képes lett volna fölfedezni a Jézus-jelenség és a jézusi üzenet radikális újdonságát és eredetiségét, s ezzel együtt azt is, hogy a Jézus-jelenség lényegét lehetetlen a régi fogalmakkal és sémákkal kifejezni*, ezzel szemben a „Krisztus-eseményt” azokra a vallási alapkérdésekre adott válaszként értelmezték, amelyek évszázadok óta foglalkoztatták – a zsidóságot. Ez a válasz pedig egy mondatban így hangzik: Jézus a megígért Messiás. Ennek a válasznak a jegyében aztán kisajátították a zsidó üdvtörténetet és szent írásokat, persze átértelmezve őket – ld. Malakiás... – és beléjük vetítve saját Krisztus-értelmezésüket; így keletkeztek például a „Jézusra vonatkozó” „jövendölések”...

De miért nem akadt senki, aki képes lett volna fölfedezni...? Hatalmas műveltségre, netán zsenialitásra lett volna szükség hozzá? Talán más az igazi gyökere. Az, hogy *az első keresztényeknek nem volt valódi önazonosság-tudatuk*, és voltaképpen csak „jobb zsidóknak” tartották magukat (a Jézusban mint Messiásban nem hívő zsidóknál), következésképpen lényegileg meg is maradtak a zsidó hagyományvonalban és gondolkodásmódban.

Számottevően azonban azóta sem változott a helyzet: a „keresztény” teológia és gyakorlat mindmáig legjobb esetben is egy „jobb kiadású” zsidó, mondhatnánk úgy is, „ószövetségi” teológia és gyakorlat, középpontjában a vér általi megváltással és a Tízparancsolattal...

(1999)

„Miért keresitek az élőket a holtak között?”

Kaifás és Pilátus ítélszéke előtt

(Lk 22,67–71; 23,2–5)

A feltehetően valóságos történetet különböző evangéliumi helyek beszámolójából kell megpróbálnunk összerakni, ezért a címben kiemelt helyeken kívül az alábbiakat is figyelembe vesszük: Mk 14,53-65 és Mt 26,59-68, ill. Mk 15,2-5 és Mt 27,11-14.

Kaifás ítélszéke előtt két dologgal vádolják Jézust. *Az első az, hogy „lerombolja a Templomot”* („és három nap alatt másikat épít”). Jézus először semmit sem felel, majd arra a kérdésre, miért nem válaszol, azt mondja: „Ha mondok nektek valamit, nem hiszitek. Ha pedig kérdezlek titeket, ti ugyan nem feleltek.”

A Templom lerombolása (akár szó szerint, akár jelképesen értse is), kitűnő vádpont lenne, hiszen egyrészt szembe lehetne állítani őt a tömegesen jelenlévő zarándokokkal, akik mind nagyra becsülik a Templomot, másrészt mélyen sérti maguknak a vádlóknak az érdekeit, hiszen egy részük (talán a leginkább mértékadó részük, Kaifással az élen) éppen a Templomból él.

Jézus azonban nem megy bele a csapdába. Annak tisztázásához, hogyan értette szavait a Templom lerombolásáról és felépítéséről, nyugodt beszélgetésre lenne szükség, de ezekkel a partnerekkel ez nem lehetséges: „Ha mondok nektek valamit, nem hiszitek. Ha pedig kérdezlek titeket, ti ugyan nem feleltek.” Jézus tehát elutasítja ezeket a bírakat, mert elfogultak. Tudja, hogy már elvetették, és ítélete előre készen áll.

Ekkor következik *a második vádpont.* Kaifás felszólítja őt: „Megesketek az élő Istenre, hogy megmondd: *Te vagy-e a Messiás, az Áldott (Isten) fia!?*” Jézus azt feleli: „Te mondtad. Én viszont azt mondom nektek: Látni fogjátok, hogy az Emberfia mostantól az ERŐ jobbján ül.” (Az „és eljön az ég felhőin” későbbi apokaliptikus betoldás.)

A messiási vád (is) életveszélyes volt, mert határozottan politikai, sőt Róma-ellenes éllel bírt, hiszen a messiási reménység jellemző célpontja volt a római iga lerázása; ha ezt sikerül bizonyítani, akkor máris megnyerték a római helytartó, Pilátus beleegyezését a halálos ítélethez (amire pedig feltétlenül szükségük volt, hiszen a nélkül nem hajthatták volna végre).

Jézus azonban ebbe a csapdába sem megy bele. A főpap kérdésére: „Te vagy-e a Messiás, az Áldott (Isten) fia”, azt feleli: „Te mondtad”, ami a közfelfogással (és a szentírás-fordítók értelmezésével) ellentétben nem azt jelenti, hogy „Igen, én vagyok”, hanem azt, hogy „Ez a te véleményed”. Megerősíti ezt az értelmezést szavainak folytatása is: „Én viszont azt mondom nektek: Látni fogjátok, hogy az Emberfia mostantól az ERŐ jobbján ül.” („Az Erő”, „az Erős” Isten egyik neve vagy körülírása az Ószövetségben, pl. Iz 9,6; Jer 16,19; Ez 10,5, vagy a Zsoltárok számtalan helyén, pl. 27,1; 31,3; 61,4; 89,9.)

Jézus válasza azt jelenti: „Isten, aki az én Erőm, a jobbára ültet engem, szorosan maga mellé mint jó barátját, s jobbát védőn rám helyezi. Igen, erre a szegény, egyszerű emberre. Ő szeret és oltalmaz engem.” (Ld. az *Emberfia* c. részt!) – A „látni fogjátok” és a „mostantól” pedig arra utal, hogy ellenfelei látható bizonyítékokat akartak, hát mostantól látni fogják, hogy ő, a kiszolgáltatott, halálra ítélt ember Istentől jövő erővel fogja végigjárni útját és nem fog összetörni; őt oltalmazó Istene ugyan nem művel bizonyító csodákat, de csodálatos erővel tölti el övét. (Érdemes ezt egyszer valóban szemmel követni Jézus pere és keresztútja során...)

A bírák azonban csak azt a kihívó igényt hallják ki Jézus szavaiból, hogy „Isten fiának” tartja magát. Természetesen sem a zsidó Kaifás, sem a zsidó Jézus nem a görög mítoszok vagy a

későbbi keresztény teológia (még kevésbé a náicei hitvallás) módjára érti ezt a kifejezést. Az „Isten fia” nem Jahve által titokzatosan nemzett istenember, vagy a második isteni személy megtestesülése, hanem olyan ember, akit közel áll Istenhez, akit Isten szeret és oltalmaz, aki Isten képviselője (ld. az *Isten fia* c. részt). (Amikor itt elfogadom, hogy Jézus vállalta Kaifás feltételezését a maga „istenfiúságáról”, akkor nem kerülök ellentmondásba azzal, hogy azt mondtam, a „Te mondtad” kifejezéssel visszautasította Kaifás feltételezését. Amaz ugyanis félreérthetetlenül messiási módon értelmezte az „istenfiúságot”, s önértelmezése alapján Jézusnak azt határozottan vissza kellett utasítania; saját értelmezésében viszont, amely jelentős részben fedésben van az „emberfia” értelmével, vállalni tudja. Meglehet, ezért is használja itt önmagára az „Emberfia” nevet.)

Ezzel Jézus azt is állítja, hogy Isten küldte őt, és fedezi az ő „törvényellenes tanításait és magatartását”. **Ezért** mondják, hogy káromolja Istent (*nem* pedig azért, mintha szentháromságtani értelemben Istenné tette volna magát)! Hiszen bírái eretneknek tartják őt, ő viszont semmit sem bán meg és semmit sem von vissza, sőt arra vetemedik, hogy tévelygéseit Istennel igazolja!

Ebben találhatjuk meg Jézus elítélésének valódi okát: Bírái úgy látták, hogy mérhetetlen arcátlansággal Isten igazságának adja ki az eretnokségeit, önmagát pedig egyszerű ember, sőt törvénszegő ember létére Isten követeként tünteti föl. Szemükben ez egyfelől istenkáromlásnak, másfelől néplázításnak minősült. E két vád külön-külön is elegendő volt a halálos ítélethez.

Jézus azonban kitartott meggyőződése mellett a halálveszélyben is, *és ma már aligha kétséges, hogy ebben a perben ki képviselte valóban Istent:* Kaifás, az egyházi hatalom gyilkos képviselője, vagy Jézus, az áldozat.

* * *

Pilátus ítélőszéke előtt három vádat hangoztatnak a zsidó vezetők: *felláztatja a népet, megtiltja, hogy adót fizessenek a császárnak, és azt állítja, hogy ő a Messiás- király.* Valójában ez a három vád egyetlen egy: a lázítás – a második és harmadik csak ennek a kifejtése.

Pilátus megkérdezi Jézustól: „Te vagy-e a zsidók királya?” *Jézus válasza mindössze ennyi: „Te mondtad.”* Ez most sem azt jelenti, hogy „Igen”, hanem azt: „A te felfogásod szerint (esetleg) az vagyok; ez a te kijelentésed – de nem az enyém.” (Vizsgálódásomból szándékosan kihagytam a történetileg igen problematikus értékű János-evangéliumot. Ezen a ponton azonban érdemes fölfigyelnem arra, hogy a Kaifás előtti jelenet szinoptikus beszámolóinak megfelelően Jézus válasza Jánosnál is így hangzik Pilátus előtt: „**Te** [azt] mondom, hogy király vagyok. **Én** [viszont azt mondom, hogy] arra születtem...”: 18,37.)

Ha Jézus igent mondott volna, azzal egyenesen becsapta volna Pilátust, hiszen a helytartó csak politikailag tudta volna értelmezni a „messiás- király” címet, Jézus pedig végképp nem tartotta magát politikai messiásnak. Összesen annyit mondott tehát Pilátusnak: „Te mondtad” (= „Ez a te véleményed”), és a szinoptikusok egybehangzó tanúsága szerint aztán egy szót sem szólt többé (Mk 15,5; Mt 27,14; Lk 23,3).

Éppen az a feltűnő ebben a második perben, hogy Jézus nem védekezett, úgyhogy „a helytartó nagyon csodálkozott ezen” (Mt 27,14). Megkérdezhetjük: Ha már nem vitatkozott a két- (vagy több-) értelmű messiási címről, miért nem védekezett a tisztán politikai vádak ellen? Nem kellett volna segítenie a pogány hivatalnokot, hogy helyes ítéletet tudjon hozni? Jézus hallgatása Pilátus előtt valóban „csodálatba ejtő”, és ismételten fölveti a kérdést: Miért hallgatott? Miért nem védekezett?

Hallgatásának lehetséges motívumai közül eleve kiesik az, hogy a vértanúságra törekedett volna. Jézus normális ember volt. (Ld. a *Normális, paranormális, szupranormális* c. részt.)

Talán védekezett (ahogy a János-evangélium beszámolójából is gondolhatjuk), de az erről szóló beszámoló nem került bele a (szinoptikus) hagyományba, mivel védekezésének nem volt Jézus baráti köréhez tartozó szem- és fültanúja.

Talán azért nem védekezett, mert átlátta, hogy kivégzése már a per előtt eldőlt Pilátus részéről is, és a Pilátus előtti kihallgatás csak a Főtanács által kiagyalt taktikai mozzanat volt. Ebben az esetben komolyan védekezni azt jelentette volna, hogy egy hamis játékot valódi bírósági eljárássá avat, tüntető hallgatásával viszont azt fejezhette ki: „A te bíróságod nem bíróság.”

Talán a zsidó Jézus számára belsőleg lehetetlen volt, hogy védekezzék, és ezzel mintegy saját népét vádolja a „Pogány” előtt, hiszen itt a Főtanács Izraelt képviseli, Pilátus pedig a Római Birodalmat.

De tegyük föl hogy Jézus sikeresen védekezett volna! Mi történik ekkor? A pogány, politikai irányultságú bíróság felmenti, megmenekül a zsidó, vallási indíttatású üldözéstől, aztán Róma védőszárnyai alatt visszatér, és tovább hirdeti népének Isten üzenetét? Valószínűtlen. Mert Jézus számára Izrael nem egyszerűen az „ő népe”, hanem „Isten népe”, amelynek küldetése van a pogányokhoz, ti. hogy bemutassa nekik „Isten országát” (vö. „Ti vagytok a világ világossága... a hegyen épült város...”: Mt 5,14 – Iz 60,2-3; 2,1-3; „Házam minden nép számára a kérés [az imádság] háza lesz”: Mk 11,17 – Iz 56,7). Működése ismét csak eleven vád lett volna „Isten népe” ellen a „pogányok” előtt.

Jézus tehát hallgatott. Vállalta meggyőződését a halálveszélyben is, és amint ma már nem kétséges, ki képviselte Istent a Kaifás előtti perben, ugyanúgy *nem kétséges, ki képviselte az igazságot ebben a perben*: Pilátus, a világi hatalom gyilkos képviselője, vagy Jézus, az áldozat.

Ugyanígy ismétlődik ez újból és újból a történelemben: az egyházi és a világi hatalom mindig összefog Isten valódi képviselői ellen. De Isten mindig a fegyvertelen áldozatok oldalán áll. Sőt. Bennük van jelen.

(1993)

Hogyan keletkezhetett a húsvéti hit?

A Jézus feltámadásáról szóló evangéliumi beszámolók kapcsán érdemes egyszer végiggondolni, hogyan is keletkezhetett az apostolok és az ősegyház húsvéti hite, azaz Jézus feltámadásáról vallott hite.

Az egyház hivatalos tanításának elfogadása esetén nincs probléma, a kérdés ekkor voltaképpen nem kérdés, és ha mégis, a válasz roppant egyszerű: Isten bármit megtehet, egy halott föltámasztása egyáltalán nem okoz gondot neki.

Akinek **azonban gondot okoz**, hogy vakon igaznak tartsa és aztán felelősséggel vallja, **hogyan itt egy hulla a teremtés (megszokott) rendjével ellentétes módon „feltámadt”**, és olyan szellemalakká változott, amely képes tetszése szerint a túlvilágban vagy e világban mozogni, önkényesen láthatóvá vagy láthatatlanná lenni, és ha kell, megtapogattatni magát (Lk 24,39: „Tapintsatok meg!... A szellemnek nincs húsa és csontja, mint nekem”), s a végén a felhőkben lebegve a mennybe távozni (Lk 24,51; Csel 1,11) – annak számára mégiscsak értelmes a kérdés: Hogyan jött létre az ősegyház húsvéti hite?

Annyi bizonyos, hogy *Jézus megfeszítése után valami nagyon szokatlannak, rendkívülinek kellett történnie*. Ugyanis néhány hét múltán ugyanott, ahol Jézust mint eretneket kivégezték, létrejött az „ősegyház” olyan zsidókból, akik keresztre feszítése ellenére Messiásként tisztelték Jézust, holott korábban meg voltak győződve arról, hogy a Messiás nem szenvedhet (vö. Mt 16,22). Ez a szokatlan, rendkívüli csak az lehet, amit hagyományosan úgy mondunk: Jézus feltámadása. Csakhogy mit jelent ez a feltámadás? (Tehát nem a halottak feltámadása általában!...)

A modern teológusok viszonylag könnyen megoldják a problémát: vagy látomásaik voltak az apostoloknak, s ezekben Jézus feltámadottként jelent meg nekik, vagy *belső, lélektani folyamatok* eredményeként alakult ki bennük Jézus feltámadásának hite (például: „Isten nem hagyhatta cserben ezt a nagyszerű prófétát, tehát élnie *kell*, ahhoz pedig *fel kellett* támadnia”; vagy: árulásuk miatti súlyos lelkiismeretfurdalásukat kompenzálták: „biztosan él”) – és ezt a hitet öltöztették aztán megfelelő történetekbe.

Ezek az értelmezések nem zárhatók ki, de nagyon súlyos további problémákat vetnek föl: a) Egy csokorra való, *ami a történeteket illeti*: Minek kitalálni a zsidó jog szerint tanúként számba nem jöhető asszonyokat, akik elsőként hallják a húsvéti üzenetet és látják a Feltámadottat? Minek kitalálni egy üres sírt, és megadni tulajdonosként a Főtanács egyik gazdag tagjának nevét, hogy a kételkedők utánajárhassanak? Minek kitalálni a test „elcipelését” (Jn 20,13.15), helyett hogy a Feltámadott diadalmas vonulásáról vagy netán repüléséről beszélnének? Minek kitalálni egy fiatalembert (Mk 16,5) egy angyal (Mt 28,2) helyett? Minek etetni és itatni a Feltámadottat, sőt lépes mézet nyalogattatni vele, hiszen a kétkedőkben ez csak nehézségeket okoz (Lk 24,42-43; Csel 10,41)? Miért jelenik meg a Feltámadott mindig titokban, „bujkálva”, ha egyszer „dicsőségesen” támadt fel, és már semmi baj nem érheti? Miért nem találták ki a Feltámadott csodatételeit? – b) Bár nem lehetetlen, de *lélektanilag* elég problematikus egy *ilyen*, a teológusok által feltételezett *módon* létrejött „húsvéti hittel” előállni, s még inkább vállalni ezért a hitért az üldöztetést és a kivégzést, vagy akár csak annak veszélyét is. – c) Szinte képtelenség egy ilyen módon létrejött hittel *odaállni az események többi tanúja, vagy csak egyszerűen kortársa elé*, amikor is egyrészt nem lehet „messziről jött emberként” azt mondani, amit akarunk, másrészt nincs adva egy ájtatos hallgatóság, amely az egyház hite alapján már úgyis tudja, hogyan állnak a dolgok, vagy legalábbis kész elfogadni a Tanítóhivatal szavát, hanem tenyeres-talpas emberekről van szó, akik számára

még az is kétséges, hogy *egyáltalán* van-e feltámadás, és ezért bármikor megkérdézhetik: „Mondd csak, Péter, ezt tényleg láttad, vagy csak álmodtad, netán látomásod volt!?” és az utóbbi két esetben aligha csatlakoznak lelkesen Jézus feltámadásának hitéhez.

Reális és elfogadható magyarázatot jelenthet viszont ez: Jézus nem halt meg a kereszten; a sírban magához tért; Arimatheai József elvitte és elrejtette; a gondos ápolásnak köszönhetően fölépült; az apostolok tényleg találkoztak vele, látták, tapintották, vele ettek-ittak (Csel 10,41). **Ha** mindezt tényleg megtapasztalták, akkor bátran előállhattak „feltámadásának” hírével.

Néhány azon mozzanatok közül, amelyek egyébként hihetővé teszik, hogy Jézus túlélte kivégzését: nem kínlódott napokig a kereszten, hanem a szombat közeledte miatt hamar levették; nem törték el a lábszárcsontját, mint sietség esetén szokás volt; akadt, aki (státusa alapján) elkérhette Jézus testét Pilátustól, különben feltehetően a kivégzett bűnözők gödrébe vetették volna; Pilátus kiadta Jézus testét, noha ez nem volt kötelessége, és kockázatokat rejtett magában; nem földbe temették, hanem sziklasírba; nem volt idő megmosni és szabályosan eltemetni, különben múmiaszerűen bepólyázták volna, a sírt pedig a következő temetésig nem nyitották volna ki; a lándzsaszúrás nem ért szükségképpen életfontosságú szerveket, János evangélista csak Jézus „oldalának” megnyitásáról beszél (19,33).

Itt azonban most nem az érdekel, hogy lehetséges-e ilyesmi, hanem az, hogy **ha így történt, ha ez a természetes folyamat zajlott le, akkor az apostolok miért nem így mondták azt el, és miért beszéltek Jézus „feltámasztásáról”. A válaszkísérlet előtt azonban még két dolgot vegyünk tekintetbe!**

Az egyik: **Vannak utalások arra, hogy az apostolok tényleg úgy gondolták, sőt hirdették, hogy Jézus nem halt meg és nem támadt fel, hanem az említett természetes folyamatról volt szó:** a) Az első és leghitelesebb híradásban (bár itt az asszonyokról van szó, de hát mégiscsak ez a húsvéti hit kiindulópontja) nem az áll, hogy Jézus „feltámadt” (*anesté*) vagy hogy „Isten feltámasztotta” (*anestésen*), hanem hogy „fölbresztetett, fölkeltetett, fölegyenesített, fölébredt, magához tért” (*égerthé*: Mk 16,6), és ugyanezt a szót (*égeiren*) használja Péter apostol az Apostolok cselekedetei szerint Kornéliusz házában: „Isten fölbresztette, fölegyenesítette őt...” (10,40; ld. még 13,30.37 – noha a Csel, s benne Péter is a „feltámasztotta” kifejezést is használja, vö. 2,24.32; 10,41; 13,34). – b) *Péter első nyilvános beszéde* (Csel 2,22-36) eléggé egyértelműen utal arra, hogy Jézus nem halt meg: „Ti keresztre szögeztétek... De Isten feltámasztotta őt, feloldván (aor. part.) a halál fájdalmait... Nem adta oda a Hádésznek, és teste nem látott rothadást” (2,24.27.31), magyarul: a keresztre szögezés nem érte el a célját, Jézus megölését, mert Isten „feltámasztotta” őt, feloldván = megszüntetvén (értsd: *azzal, hogy megszüntette*) azokat a „szülési fájdalmakat” (*ódinas*), melyek általában a halálhoz vezetnek; ugyanilyen világos: „nem adta oda a Hádésznek, nem hagyta beleesni a Hádészba”, azaz a holtak birodalmába = még nem volt halott; ugyanezt jelenti, hogy „teste nem látott rothadást”, azaz nem indult oszlásnak, nem érte a végérvényes halál.

A másik: Bárki bármikor bármilyen eseményt mond el, vagy pláne értelmez, ezt **mindig egy adott „paradigmán”, értelmezési és közlési mintán, sémán belül, annak segítségével** teszi (akár tudatában van ennek, akár nincs); ez a paradigma sok tényezőből tevődik össze, de két eleme kiemelkedő fontosságú: az egyik az adott ember (és az adott kor) világképe (vagy természetképe, kicsit talán leegyszerűsítve: természettudományos ismeretei), a másik az adott ember világnézete, közelebbről (filozófiai és) teológiai felfogása (még konkrétabban: dogmatikája); persze a kettő sokszor átfedi egymást. Egyszerűen szólva: mindenki aszerint értelmez és mesél el egy eseményt, hogy „milyen (ideológiai) szemüveggel nézi” (ennek a szemüvegnek a legtöbb ember nincs tudatában, és még aki tudatosítja is, és „le akarja venni”, azaz tárgyilagos, tárgyyszerű akar lenni, annak is csak egy bizonyos határig sikerülhet).

Lássuk most már, miért is beszéltek az apostolok mégis Jézus „feltámasztásáról”, ha egyszer feltételezhető, hogy tudták: „csupán” magához tért?!

Az általános zsidó gondolkodásmód (paradigma) szerint a világ minden jelensége és eseménye mögött Isten áll közvetlen okként: mindent Ő „mozgat”, Ő intéz (ha nem kell is ezt feltétlenül fizikai okságként fölfogni); ld. például az olyan ószövetségi leírásokat, miszerint „az Úr erős keleti szelet támasztott” (2Móz 10,13), „az Úr zavart keltett az ellenség táborában, kidöntötte harci szekereik kerekeit” (2Móz 14,24-25), „az Úr fűjeket vezérelt a vándorló nép táborába” (4Móz 11,31; *talán* ez a szemlélet mutatkozik meg Jézus egyik-másik kijelentésében is: „Atyátok nélkül még egy veréb sem hullik a földre”, Mt 10,29; vagy: „Isten öltözteti a mezei virágokat, táplálja az ég madarait”, Mt 6,26.30). Ha tehát az apostolok úgy tudták-gondolták is, hogy Jézus nem halt meg a kereszten, hanem csak tetszhalott volt (kómában volt), és később, a sírban nem föltámadt, hanem csak magához tért (*égerthé*, „fölebredt”), akkor is *magától értetődően* (vö. tudattalan paradigma!) és *tiszta lelkiismerettel* fogalmazhattak úgy, hogy „Isten föltámasztotta” Jézust.

Sőt! Az általános felfogáshoz és beszédmódhoz képest *két* oknál fogva is „*fokozott joggal*” *beszélhettek* így: a) A keresztre feszítés túlélése egészen rendkívüli, ritka, mondhatni egyszeri esemény volt (bár Josephus Flavius említ eseteket), tehát joggal beszélhettek (a saját paradigmájukon belül) „fokozott” isteni közbeavatkozásról. – b) Ugyancsak a zsidó közfelfogásra alapozva joggal láthattak „bizonyító csodát” (közvetlen isteni beavatkozást) Jézus életben maradásában, azaz úgy láthatták, hogy Isten igazságot szolgáltatott az ártatlan prófétának (messiásnak?) ellenségeivel szemben (vagyis „istenítéletet” láthattak benne a nagyra becsült Főtanács ítéletével szemben).

De ha nem úgy *gondolták volna* is az apostolok, hogy Jézus csak tetszhalott volt, és ezért még a fent idézett szövegeket is (Mk 16,6; Csel 2,24-27.31; 10,40) úgy kellene értelmezni, hogy Jézus valóságos haláláról és feltámasztásáról beszéltek, az sem lenne perdöntő bizonyíték Jézus halála és feltámadása mellett; abban a korban ugyanis **igen kezdetlegesek voltak a biológiai-orvosi ismeretek**, ennél fogva egyáltalán nem magától értetődő, hogy *biztosan* meg tudták állapítani a halál beálltát, különösen a nagypénteki „kapkodásban”. (Ugyanez vonatkozik a Jézus oldalát lándzsával megszúró katonára vagy a kivégzést vezető századosra is; vö. még Jairus lányának története: a hírhozók azt mondják: „már meghalt”, Jézus: „csak alszik”, Mk 5,35.39). Könnyen megeshetett hát, hogy Jézust csak halottnak *tartották*, azután ténylegesen találkoztak vele *testi* mivoltában (*csak* ebben az esetben mondhatta Péter hazugság nélkül: „Vele ettünk és ittunk... feltámadása után”, Csel 10,41), a kettő között történeteket pedig (a zsidó paradigmában gondolkodva) nem értelmezheték és nem nevezheték másként, mint hogy „Isten feltámasztotta Jézust a halottak közül”. (Egyébként: még a 20. századi Magyarországon is temettek el tetszhalottakat abban a hitben, hogy valóban meghaltak!)

Akár az első, akár a második verzió a helytálló (paradigmatikus gondolkodás vagy kezdetleges biológiai-orvosi ismeretek), **nem eshetünk abba a hibába, hogy a 2000 évvel ezelőtti zsidó paradigmában mondottakat szó szerint átvesszük a mai európai paradigmába**, ahelyett hogy „lefordítanánk” az akkori szövegek *értelmét* a mai paradigmára, illetve az azt kifejező nyelvre. Ha ezt nem tesszük meg, akkor ugyanazt a hibát követjük el, mint amikor *szó szerint* (és dogmaként!) vettük a hat napos teremtetéstörténetet, és ebben az esetben eljön az idő, amikor ezért ugyanúgy megmosolyognak majd minket, mint ahogy mi megmosolyogjuk nem is olyan távoli elődeinket...

Továbbá akár az első, akár a második verzió a helytálló, ami az ősegyház feltámadáshitét illeti, *számításba kell vennünk még egy fontos szempontot*: Itt is erősen működött egy (különb-
ben általánosan jellemző) vallástörténeti jelenség, nevezetesen **a hagyományátadási folya-
matot kísérő** (s az idő múlásával egyre jobban burjánzó!) **legendaképződési folyamat**, amely
a legszélesebb értelemben a krisztológiai tendenciát jelenti (az „emberfia” Jézusból meg-
alkotják az „istenfia” Krisztust, az emberből Istent csinálnak), és amelynek egyik eredménye
vagy megnyilatkozása, hogy *az eredetileg „természetes”* (= a teremtés rendjébe illő), csoda-
mentes, *bár kétségtelenül rendkívüli húsvéti eseményt* (= egy ember túléli a keresztre feszítést)
masszív, *természet-fölötti csodává „javítják ki”* (pontosabban: *fűjják föl*). Csak három
bizonyító példa: 1) Márknál a vasárnap hajnalban a sírhoz siető asszonyok egyszerűen annyit
látnak, hogy a követ valaki már elhengerítette a sír bejáratától (16,4), és sírörzökről szó sem
esik; Máténál nagy földrengés támad, az Úr anyaga leszáll az égből, elhengeríti a követ
(tekintete mint a villám, ruhája mint a hó), az örök halálra rémülnek (28,2-3); Lukácsnál már
két férfi (angyal) áll ott ragyogó öltözetben, az asszonyok félelmükben a földre szegeznek tekin-
tetüket (24,4). – 2) Mk a sírban ülő, információt adó alakot „ifjúnak, fiatalembernek” mondja
(16,5; a *neaniskos*-t csak ebben az értelemben használja az egész Újszövetség: Mt 19,20.22;
Mk 14,51; Lk 7,14; Csel 2,17; 5,10; 23,18-22; 1Jn 2,13); Mt az „ifjúból” „angyalt” (*angelos*)
csinál (28,2), Lk „két férfit” (24,4), de ezek ragyogó öltözetben vannak, s így ugyancsak
angyaloknak értelmezhetők (Lk a 24,23-ban maga is így értelmezi, és Jn 20,12 így is nevezi
őket). – 3) Ami Jézussal történt, azt Mk úgy nevezi: *égerthé* (16,6): „fölébresztetett, fölébredt,
magához tért”; Mt már azt írja, (*égerthé*) „a halottak közül”, ráadásul „amint megmondta”
(28,6-7). – *Ez a csodagyártási folyamat idővel teljesen átszővi és végül szinte felismer-
hetetlenné teszi az eredeti történeteket. A későbbi korok pedig mindent készpénznek vesznek...*

Külön tanulmányt igényelne annak bemutatása, miért és hogyan alakult ki *Pál hite* Jézus
feltámadásáról, miért alakult épp olyanná, amilyenné, és miért vált számára minden mást
elsöpő fontosságúvá. Aztán újabb tanulmány tárgya lehetne, hogy *az ősegyház* miért Pál hitét
tette magáévá, és *az egyház* Krédójának miért az a lényege, hogy „meghalt és feltámadt”, és
miért nem esik benne egyetlen szó sem Jézus tanításáról és cselekedeteiről...

Persze **a lényeg szempontjából mindez gyakorlatilag közömbös**: *Jézus tanítása* (tömören:
Mt 7,12 vagy Mt 22,37-40) *érvényben van, akár meghalt, akár nem, akár feltámadt, akár nem*
(amint az egyetemes feltámadás és örök élet sem annak a függvénye, hogy Jézus nagypén-
ken meghalt és húsvét vasárnap föltámadt-e) – mert csupán annak a *Pálnak* (teljesen megal-
poztatlan) magánvéleménye az, hogy „ha Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló, üres,
semmit érő a hitünk, és még mindig bűneinkben vagyunk” (1Kor 15,14.17), aki Jézust és
tanítását nem ismerte, és később sem mutatott érdeklődést annak alapos megismerésére
(„Jeruzsálembe sem mentem föl”: Gal 1,17; „Három év múlva aztán fölmentem Jeruzsá-
lembe... Péternél maradtam tizenöt napig”: Gal 1,18; „Tizennégy év múlva ismét fölmentem”:
Gal 2,1), hanem a „damaszkuszi eseményre” építette egész teológiáját („Az általam hirdetett
evangéliumot nem emberektől kaptam vagy tanultam, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából”: Gal 1,11-12).

Igaz, később Pálhoz hasonlóan *Máté* is csodabizonyítékot adott Jézus szájába, még hozzá
jövendőlés formájában, úgyhogy azt is mondhatnánk, kettős csodabizonyítékot: „Amint Jónás
próféta három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld
szívében három nap és három éjjel” (12,40). (A párhuzamosnak tekinthető márki helyen
[8,11-13] még csak szóba sem kerül Jónás, a Lukács-féle változatban pedig [11,29-32] Jónás
prédikációja tekinthető a szóban forgó „jelnek”.)

Mindenesetre *Jézus maga mindig elutasította a bizonyító csodákat* (ld. már Mt 4,1-11 par), „gonosz és házasságtörő nemzedéknek” nevezve azokat, akik csak ilyen csodák hatására akartak volna „hinni” neki vagy Istennek (Mt 16,4; Lk 11,29); egy alkalommal közölte is velük, hogy „*semmiféle* jelet” nem kapnak, majd egyszerűen faképnél hagyta őket (Mk 8,12-13). Az evangéliumok egybehangzó tanúsága szerint *ellenfelei és ellenségei* (vagy tökéletesen értetlen rokonai: Jn 7,3-5) követeltek tőle ilyesmit, még a legvégén is: „Ha ő a Messiás, Izrael királya, szálljon le most a keresztről, hogy lássuk és higgyünk” (Mk 15,32).

Akinek azonban nyitott a szeme és tiszta a szíve, annak nincs szüksége *semmiféle* „húsvéti bizonyítékra” ahhoz, hogy Jézus tanításában fölismerje Isten üzenetét, s e fölismeréstől (is) indítva nyomába szegődjön...

(1998)

Pál feltámadáshitéről

Hogyan alakult ki Pál hite Jézus feltámadásában, és miért vált számára minden mást elsöp-rővé? A korrekt válaszhoz (részben teológiai, részben pszichológiai) könyve(ke)t kellene írni. De még ha valakinek birtokában volna is minden elérhető információ, akkor is csak hiányos és bizonytalan választ adhatna, mert *a két döntő pont nem tisztázható teljes bizonyossággal*, nevezetesen hogy mi is történt Damaszkusznál, illetve hároméves arábiai tartózkodása idején (Gal 1,17-18), holott e kettő a kulcsa az egész későbbi Pálnak. Az alábbiak tehát csak tapogatózó, hipotetikus megközelítéseként értékelendők.

Pál Jézus feltámadásával kapcsolatos hitének jó összefoglalását nyújtja az 1. korinthusi levél 15. fejezete, melynek 1. versében azt mondja: „Azt (az evangéliumot) hagytam rátok, amit magam is kaptam”. Erre nézve **két fontos kérdés vetődik föl: Miben áll ez az evangélium? Kitől és hogyan kapta ezt az evangéliumot?**

Az első kérdésre itt csak utalásszerűen annyit jegyzünk meg: ez az evangélium „az általa hirdetett evangélium” (Gal 1,11), érthetőbben: **„az ő evangéliuma”** (nem azt mondja: „Jézus evangéliuma”, vagy: „Isten evangéliuma”, vagy: „a Péter és a többiek által hirdetett evangélium”...), melynek a lényege az, hogy *Krisztus kereszthalálában és feltámadásában történt a megváltás/megigazulás/üdvözülés* (mondani sem kell: ennek semmi köze a Jézus által hirdetett evangélium tartalmához).

A második kérdésre akkor tudunk válaszolni, ha *tisztázzuk, mit jelentett Pál számára a „kapni” [paralambanein] fogalma*. Nos, jellemző a következő kijelentése: „Az evangélium, amelyet hirdettem, nem emberektől származik, hiszen nem embertől kaptam vagy tanultam, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatása révén” (Gal 1,11-12). Már ez is mutatja, hogy evangéliumának fő pontjait [*en prótois*, 1Kor 15,3] (vallomása szerint) **nem** az egyházi hagyományból tanulta, hanem „kinyilatkoztatás” révén tudta meg (bármilyen problematikusnak tartsuk is az ilyesmit). Ezt megerősíti azzal, hogy kijelenti: damaszkuszi megvilágosodása után nem ment el Jeruzsálembe, és nem hallgatott „testre és vérre” (Gal 1,16-17). – De lássuk, miket „kapott” még!? Az 1Kor 11,23-25 szerint az eucharisztia szereztetési ígét: „Az Úr Jézus elárultatásának éjszakáján fogta a kenyeret, hálát adott... fogta a kelyhet...”. Az 1Kor 9,14-ben azt mondja, „az Úr úgy parancsolta, hogy az evangélium hirdetői az evangéliumból éljenek” (noha az Úr az ellenkezőjét parancsolta: „ingyen kaptátok, ingyen is adjátok”, Mt 10,8). Az 1Kor 14,37 szerint „az Úr akarata”, hogy „az asszonyok hallgassanak a gyülekezetben”; ez ugyan nem igaz, de „ha valaki próféta vagy Lélekkel telt, az ismerje fel az Úr parancsát abban, amit írok” (uo.), azaz csak „prófétai megvilágosodás” révén lehet felismerni ezt a „jézusi parancsot”. Az 1Tessz 4,15-17-ben kijelenti: „Az Úr tanítása alapján azt mondjuk: Mi élők, akik az Úr eljöveteleig megmaradunk, nem előzzük meg az elhunytakat...”, de ilyesmit Jézus nem hirdetett.

Összefoglalva: Csupa olyan adatról van szó, amelyet Pál a különböző ősegyházi gyülekezetektől hallhatott; ugyanakkor kereken tagadja, hogy bármit is emberektől tanult volna; azt gondolhatnánk: úgy érti, hogy emberek közvetítésével ugyan, de az Úrtól „kapta”, amit kapott; ez viszont ellentmondana a Gal 1,20-ban esküvel is megerősített alapelvének, hogy nem emberi közvetítőktől kapta, amit kapott, hanem egyedül a mennyei Krisztustól, közvetlenül, kinyilatkoztatásban; de mivel felette problematikus (részben lélektani szempontból: hogyan juthat valaki látomásban ennyire konkrét és számára új adatokhoz, részben tartalmi szempontból: a mennyei Krisztus hogyan mondhat mást, mint amit a földi Jézus tanított? Elfelejtette volna...? Módosította volna...?), hogy ilyen adatokat kapott volna a mennyei

Krisztustól, ezért úgy tűnik, *csak egy magyarázat marad: Ami Jézus-hagyományt Pál szélében-hosszában hallott* (egyes emberektől vagy gyülekezetektől), *az az ő szemében csak akkor vált „érvényessé”, az Úrtól valóvá, ha a mennyei Krisztus karizmatikusan (= látomásban) megerősítette*, illetve helyesen értelmezte számára (például: „ez a kehely az új szövetség” – Pálnál: „az én véremben”, 1Kor 11,25, vö. páli megváltástan; „Krisztus meghalt” – Pálnál: „bűneinkért” és „az Írások szerint”; „feltámadt” – Pálnál: „szintén az Írások szerint”, 1Kor 15,3-4, majd „megjelenésként” értelmezve hozzáfűzi a karizmatikus pünkösdi eseményt – „több mint 500 testvér” – és a Jakab-legendát, 1Kor 15,6-7).

Egy ilyen karizmatikus (tehát *belső!*) élmény = „kinyilatkoztatás” volt az alapja Pál Jézus feltámadásába vetett hitének is, nevezetesen a „damaszkuszi esemény” (Csel 9., 22. és 26. fejezet): a damaszkuszi Jézus-követők letartóztatására indult Saulnak „megjelenik” a „feltámadt Krisztus”, számon kéri, miért üldözi *őt*, közli vele, hogy „hiába kapálózik az ösztöke ellen”, majd megbízza azzal, hogy „a pogányok apostola” legyen.

Hogy mi *lehetséges* egy ilyen élmény révén, nem kívánom (aligha is lehet) eldönteni. Hogy *valószínűleg* mi történt, az **lélektanilag a következőképpen rekonstruálható**: 1. Pál *tudta*, hogy Jézust keresztre feszítették, és bár hall(hat)ott arról, hogy követői azt híresztelik, feltámadt, ő maga nyilvánvalóan arról volt meggyőződve, hogy a keresztre feszítés következtében meghalt. 2. Pál *üldözte* Jézus követőit (Istvánt – Csel 7,58; 8,1 – és a többieket Jeruzsálemben – Csel 9,1 –, és szándéka szerint Damaszkuszban – Csel 9,1-2); talán már ekkor világos lehetett számára, hogy magát Jézust üldözi annak követőiben. 3. A Damaszkusz kapuja előtti „megvilágosodásban” korábbi tudása: „üldözöm – az ártatlan? – Jézust”, *gyötrő lelkiismeret-furdalássá* érik („Saul, Saul, miért üldözöl engem?”), és ebben a lelkiismeretfurdalás**ban** *együttal* azt is bizonyossággként éli meg, hogy ez a Jézus létező „*valóság*”, különben nem okozhatna neki lelkiismeretfurdalást. 4. Ebből a kettős *belső* tapasztalatból folyik a kézenfekvő *következtetés* (aminek persze nem kell logikai természetűnek lennie, lehet az előző evidenciák vagy intuíciók „másik oldala”), hogy *Jézus él*. 5. De mivel Pál (úgy) tudja, hogy Jézus a keresztre feszítés következtében meghalt, nem gondolhat másra (s a kiinduló *élmény* miatt nem *élhet meg* mást bizonyossággként), mint hogy Jézus *feltámadt*. 6. Ezt a következtetést, ezt a szubjektív bizonyosságot csak megkönnyíti és *valószínűsíti, sőt megerősíti*, hogy tudja: a keresztények Jézus feltámadását hirdetik; magyarul: Pálban – „ahá-élményként”, ami mindig és szükségképpen szubjektív! – „leeshetett a tantusz”: „Mégiscsak úgy áll a dolog, ahogy ezek híresztelik!” 7. Tekintettel Pál fanatikus személyiségére (vö. Gal 1,14; Csel 22,3-4; 26,5.11), mi sem kézenfekvőbb, mint hogy amilyen szenvedélyes bizonyossággal tagadta és üldözte korábban „Jézust”, *ugyanolyan szenvedélyességgel* állítsa és terjessze most, hogy feltámadt és él, ugyanúgy pokolba kívánva azokat, amik mást hirdetnek, mint ő (ld. Gal 1,8).

Ez már önmagában is elég lenne annak magyarázatához, miért vált Pál számára első számú, sőt minden mást elsöprő „evangéliumi” tartalommal, hogy „Jézus feltámadt”; de **van két másik tényező is** (bár ezek nem ebbeli hitének létrejöttét, hanem minden mást elsöprővé válását és *ennek* megerősítését magyarázzák):

Az egyik: Pál számára **teológiaiilag elengedhetetlen volt** Jézus feltámadása a halottak közül, **mivel úgy vélte, hogy csak az engesztelő áldozatként megölt, de aztán feltámadt Krisztussal történő misztikus egyesülésünk teszi lehetővé számunkra a mi feltámadásunkat és teljes megváltásunkat** (vö. pl. Róm 3,24-25; 5,17-20; Ef 2,4-7; 1Kor 15,14.17). Mondanunk sem kell, hogy ennek sincs semmi köze a „földi Jézus” tanításához, miszerint Isten minden megtérni kész bűnösnek feltétel nélkül megbocsát, és „három nap múltán”, azaz hamar, „automatikusan” feltámasztja „az emberfiát”, vagyis az embert, magyarul mindenkit (Mk 8,31), hiszen „Ő nem a holtak Istene, hanem az élőké...” (Lk 20,38).

A másik: Pál számára pszichológiailag elengedhetetlen volt „Jézus feltámadása”, valamint a maga „találkozása a feltámadt Krisztussal”, mivel csak ezzel tudta (vagy azt hitte, hogy tudja) igazolni, hogy bár Jézust (és tanítását) nem ismerte, sőt üldözte, mégis a Tizenkettővel egyenrangú apostol. Sosem tudott megszabadulni ettől az önigazolási kényszerétől: Rómába azt írja, „nem szégyellem azt az evangéliumot”, amely „kinyilatkoztatja Isten igazságosságát hitből hitre” (Róm 1,16-17). A galatáknak így tanúskodik önmagáról: „Pál, apostol, akit nem emberek (többször: nem az ősapostolok, a Tizenkettő) és nem ember (egyes szám: nem a földi Jézus) hívott meg, hanem a halottak közül feltámasztott Krisztus” (Gal 1,1). A korinthusiaknak pedig így érvel: „Én nem vagyok apostol? Én nem láttam Jézust, a mi Urunkat?... Ha mások számára nem vagyok is apostol, a ti számotokra az vagyok” (1Kor 9,1-2)! – Úgy látszik, folyton attól rettegett, hogy nem hallgatják meg, vagy nem veszik komolyan, ha nem tudja bizonyítani apostolságát! Ezért aztán még attól sem riadt vissza, hogy a saját karizmatikus (belső!) (Jézus-)”látását” (heoraka, 1Kor 9,1) azonosítsa Péter és a Tizenkettő egészen másfajta, nevezetesen normális fizikai (Jézus-)látásával (vö. „vele együtt ettünk és ittunk”, Csel 10,41), illetve hogy Péter és a Tizenkettő normális látását azonosítsa a maga látomásával (ófhé, 1Kor 15,5.8: „megjelent Péternek... megjelent nekem is”), holott nem ismerte a földi Jézust (vö. Gal 1,1). Hogyan tudta volna hát megállapítani, hogy a két „látás” (vagy a földi Jézus tanítása és a mennyei Krisztus kinyilatkoztatása) megfelel(-e) egymásnak. A lényeg azonban az, hogy Pálnak egyedül a maga személyes, karizmatikus tapasztalatára (Damaszkusz, és feltehetően későbbi élmények is) kellett alapoznia apostoli küldetését és tekintélyét.

Pálnak ez a viselkedése, amelynek további megnyilvánulása vagy következménye az volt, hogy nem óhajtott semmit sem tanulni (Gal 1,16-17) azoktól, akik „együtt jártak-keltek az Úr Jézussal” (Csel 1,21), barátilag szólva nélkülözte a szerénységet. Ez önmagában véve nem lenne nagy baj; viszont igazi tragédia, az egész emberiség tragédiája, hogy a „történeti Jézust” félresöpörve az ő Jézusról alkotott véleménye, egymástól elválaszthatatlan megváltás- és feltámadáshite vált központi dogmává és kizárólagos mértékké az egész kereszténység számára. Nézzünk meg néhány példát a tragikus következményekre.

A Krisztusba mint meghalt és föltámadt Megváltóba vetett **hit vált döntővé és egyedül üdvözítővé**, és lényegileg elveszítette jelentőségét a Jézus tanítása szerinti élet. Ha elvben nem is, gyakorlatilag mindenképpen és teljes mértékben. Zseniálisan fogalmazza meg ezt Kérdés – felelet című versében Jánosy István: „– És vasárnap mi lesz veled? / – Kiforgatják hitemet! / Mondják: nem vagyok csak ember, / hanem isten. Megjelentem / megváltani a világot. / Mondják: nem apától lettem, / de galambtól, s testi mezben / feltámadtam, s mennybe szállva / ülök az Isten jobbára. / Ezzel szőnek álmod rólam, / s éber szómat, mit kiróttam: / a nem-ölést, a nem-ártást / hátuk mögé vetik, áldást / várván, hogy „kereszthalálom / megváltotta a világot”! / Gyilkosnak, pénzforgatónak, / gyengébbet sanyargatónak / oldást adnak: „Halálomban / minden bűnüket lemostam.”

Továbbá a **szentségek váltak döntővé és üdvözítővé**, nem pedig a Jézus tanítása szerinti élet; hiszen az „üdvösség kegyelmét”, melyet Jézus kereszthalálával és feltámadásával megszerzett, „az Egyház szentségei közvetítik”, és aki nem járul a szentségekhez, az (ipso facto!) kizárja, hogy ne mondjuk: kiközösíti magát az üdvösségből... Persze ezt ma már nem illik így kimondani, de az „egyházi” közfelfogás gyakorlatilag talán még mindig ez. És még ha nem is: épp elég kárt okozott már az eltelt kétezer évben. Mindenesetre az ide vonatkozó dogmákat nem vonták vissza, tehát érvényben vannak!

Továbbá a **hierarchia vált döntővé és üdvözítővé**, nem pedig a Jézus tanítása szerinti élet; hiszen ha igaz, hogy Jézus Krisztus az egyedüli megtestesülése és hiteles képviselője Istennek, és hogy a

Krisztusba vetett hit az üdvösség feltétele, akkor kézenfekvő, hogy mindenki köteles alávetni magát azoknak, akiket Jézus „utódaiul” jelölt ki, Péternek, a Tizenkettőnek és az ő utódainak, s aki ellenük lázad, Isten ellen lázad, bármennyire jézusi módon éljen is egyébként... (Így aztán létrejön a kétosztályú, klerikusokra és laikusokra tagozódó egyház, amelyben a klérus szükségképpen uralmat gyakorol, a laikusok pedig szükségképpen másod- vagy sokadrangú lények, s a misszió csírájában hal el...)

Végül még egy példa arra, hogyan formálta tragikus módon az egész emberi történelmet a páli megváltáshit egyeduralkodóvá válása. Ha ez nem következik be, *talán nem válik ki a „kereszténység” a zsidóságból*, hiszen a kezdet kezdetén az egyetlen különbség gyakorlatilag az, hogy a „keresztények” (= Jézus-követő zsidók!) vallják, hogy Jézus a Megváltó, azaz a Messiás, a zsidók nem. De ha kiválik is a kereszténység, minden bizonnyal **nem jön létre** az ismert gyilkos szembenállás, **a keresztény antiszemitizmus** és annak ellenhatásai. – Így viszont „szükségképpen” létrejött, hiszen a zsidók „istengyilkosságát” valahogy csak meg kellett torolni! Ennek *gyökere és teológiai megalapozása ott van már magában az Újszövetségben*: „... ti kiszolgáltattatok és megtagadtatok Pilátus előtt, noha ő szabadon akarta bocsátani... az élet szerzőjét megöltétek” (Csel 3,13-15); „... vére rajtunk és fiainkon” (Mt 27,25); „... a zsidók... az Úr Jézust és a prófétákat is megölték... Ezért Istennek nem kedvesek, és az emberiség ellenségei... így rájuk nehezedik Isten haragja teljes erejével” (1Tessz 2,15-16). – *Órigenész* aztán azt mondta: „Jézus vére nemcsak kortársaihoz, hanem minden jövőző zsidó nemzetséghez tapad”; középkori pápák rendelték el először a „sárga csillag” viselését a zsidók számára; *Luther* felébresztette Pál és János (vö. Jn 8,44) antiszemitizmusát; *Hitler* pedig Lutherre hivatkozott: „Nagy ember volt ő... Úgy látta a zsidókat, ahogy mi csak ma kezdjük látni őket.”

Íme, **így vezet a páli feltámadáshit** egyenesen a hitleri (és hasonlóan a sztálini) **koncentrációs táborokig**. És a modern ateizmusig...

Mindenesetre tény: Isten hagyta ezt. És hagyja ezt...

(1998)

Realista értelmezés – miért is?

(Jn 20,1–9)

Húsvétől a „mennybemenetel” ünnepéig Jézus „feltámadásáról” és „megjelenéseiről” szóló evangéliumi részeket olvasunk vasárnaponként. Ezeknek az **értelmezése kényes és nehéz feladat** akkor is, ha az egyház „hivatalos és hagyományos” felfogását valljuk (ekkor ellentmondások támadnak a józan ésszel és a világ törvényszerűségeivel), és akkor is, ha a „természetes magyarázatot” választjuk (ekkor nehéz a „csodák”, teológiák és belemagyarázások elkülönítése, a reális magyarázat megtalálása).

Felszabadultan akkor tudjuk ezt a feladatot elvégezni, ha *helyes alapállással* fogunk hozzá, és ezt így fogalmazhatjuk meg: Bár elvileg egyáltalán nem mindegy (hiszen minden elv komoly következményekkel jár), **gyakorlatilag teljesen mindegy, mi történt Jézussal keresztre feszítése után** (akár halálát, akár későbbi sorsát illetően), *legalábbis* abból a szempontból mindenképpen, hogy *tanításának érvényességét és ezzel követendő voltát nem érinti*. Csak akkor érintené, ha maga Jézus kijelentette volna, hogy csupán a halottak közül harmadnapon történő csodás feltámadása teszi majd érvényessé tanítását (pl. csak ebben az esetben nem szabad aggodalmaskodnunk a megélhetésünk miatt, kell segítenünk a bajba jutottakon, vagy kell szeretnünk ellenségeinket is, továbbá ettől függ, mi is föltámadunk-e, van-e örök élet, bejuthatunk-e a mennyországba és hasonlók). De ő semmi ilyet nem mondott, *csak Pál hipotézise volt*, hogy „ha Krisztus nem támadt föl, akkor a hitünk és megváltásunk nem ér semmit” (1Kor 15,12-19). (Persze az evangélisták is fabrikáltak hasonló csodabizonyítékokat, pl. Mt 12,40-42: „Amint Jónás három nap és három éjjel volt a cet gyomrában, úgy lesz az Emberfia is...”)

Mivel tehát semmilyen húsvéti csodabizonyítékra nincs szükségünk ahhoz, hogy követni tudjuk Jézust, vagy „hinni”, értsd: bízni tudjunk Istenben, bátran elemezhetjük és boncolgathatjuk a ránk maradt szövegeket, melyek közül a címben idézett szakasz sajnos nem túl „kiadós”, nem sokat mond.

Hagyományos értelmezésben az a lényege, hogy (Péter és) a másik tanítvány húsvét hajnalban üresen találta Jézus sírját, és erre „hitt” (a szöveg többi része ebből a szempontból jelentéktelen részletkérdés), merthogy most megértették az Írást, miszerint föl kellett támadnia.

Ezzel az értelmezéssel az a gond, hogy egyrészt az Írás (értsd: az Ószövetség) sehol sem beszél Jézus feltámadásáról, de még a Messiás feltámadásáról sem a szóban forgó értelemben (visszatérés ebbe az életbe [is]: eszik, meg lehet tapogatni), másrészt az üres sír ténye a Péter-féle tenyeres-talpas embereknek túl kevés ahhoz, hogy rögtön „higgyenek” abban, hogy Jézus „feltámadt”.

De nem is erről van szó a szövegben. A Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft (a szakma egyik legtekintélyesebb folyóirata!) már több mint negyven évvel ezelőtt, 1956-ban rámutatott (259. o.), hogy ez a „hit” csak azt jelentette: „elhitte” azt, megbizonyosodott arról, amit Mária Magdolna állított, nevezetesen hogy Jézus nincs a sírban (2. v.).

A természetes magyarázatban épp ez a 2. vers a legérdekesebb és legizgalmasabb, különösen ha gondosan ügyelünk a leírtakra, nevezetesen hogy *egy szó sem esik arról, hogy Jézus „feltámadt”, még csak arról sem, hogy „eltűnt”, hanem az áll ott, hogy „elvitték”* (és: „nem tudjuk, hová tették”), továbbá hogy *„az Urat”* (és nem „a testét”). Ezekből a mozzanatokból logikusan következtethetünk arra, hogy Mária Magdolna úgy gondolt Jézusra mint élő személyre, és hogy eszébe sem jutott, hogy „feltámadt” volna.

Miért gondolkozhatott és beszélhetett így Mária Magdolna? Roppant egyszerű: Annak az információnak az alapján, amelyet a sírban ülő, fehér ruhába öltözött fiatalembertől kapott más asszonyokkal együtt: „Magához tért (fölébredt, görög: *égerhté*), nincs itt” (Mk 16,6). (Az ifjú persze érthető módon titokban tartotta, hol van [„hová vitték”], nehogy kiderüljön, és újabb hajtóvadászat induljon ellene...)

Ebbe az értelmezésbe könnyedén beleillik az idézett folyóirat magyarázata („látta és elhitte”, hogy tényleg nincs ott) és az utolsó vers: „...aztán hazamentek” (10. v.), de *még hitelesebbnek tűnik így Lukács idevágó megjegyzése*: „Péter... a sírhoz futott. Amikor behajolt, csak az ott heverő pólyákat látta, aztán hazament, csodálkozván, mi történt” (vagy: „...hazament csodálkozván: vajon mi történhetett”): semmi feltámadáshit, semmi megbizonyosodás, sem Írás-megértés – csak az, ami ebben a helyzetben teljesen (és egyedül) érthető: csodálkozott (Lk 24,12).

Egyébként a 9b v. („Eddig ugyanis még nem értették meg...” szerkesztői betoldásnak számít, s a 4. („A másik tanítvány gyorsabban futott...”) és 8. is („Akkor bement a másik...”) valószínűleg az. Továbbá igen problematikus a 6-7. v., a „gyolcsok” (gör. *othonia*) és a „kendő” (gör. *soudarion*): egyik sem az a „lepel” (gör. *sindón*), amelybe a szinoptikusok szerint Jézust csavarták; e „gyolcsok” és a „kendő” egyiptomi módra szándékolt temetésre utalnak, de minthogy arra nem került sor, fölöslegesnek bizonyultak. Mellesleg: Honnan tudta Péter vagy az evangélista, hogy a kendő Jézus fejét takarta, hiszen egyikük sem látta? Talán az ott ülő fiatalembertől, vagy később Arimatheai Józseftől?

Hát ennyit nyújt **maga a szöveg** (belemagyarázások nélkül): édes keveset! **Nem bizonyítja a természetes magyarázatot sem, de még kevésbé támasztja alá az egyház hagyományos feltámadáshitét.** Lényegileg a többi szöveggel is hasonló a helyzet, sokkal jobban azokkal sem járunk.

Joggal vetődik fel tehát két kérdés.

Az egyik: **Miért a természetes magyarázatot fogadom el?** Azért, mert

- logikus, ellentmondásmentes rendszert kínál;
- nem ütközik a teremtet világ (ma) ismert törvényszerűségeibe;
- harmonikusan illeszkedik a nem-bűvész, a világ törvényeibe és eseményeibe bele nem nyúló Istenről alkotott képembe;
- az előbbiekből adódóan sokkal jobban alátámasztható;
- az előbbiekből fakadó következmények miatt (például: elvileg bárki által „követhető”, belátható és elfogadható; nem csinál a vallásból misztikumot; emberközelibbé és követhetőbbé teszi Jézust...).

A másik: **Miért kötöttem az ebet a karóhoz, és kötöm ma is?** Azaz: Miért hirdetem ilyen tanokat a szószékről, miért nem írtam/írom alá a Hitvallást, miért nem vonom vissza „eretnekségeimet”? Azért, mert

- a lelkiismeretem (ha úgy teszik: az intuícióm) ezt diktálja;
- ez adódik értelmesen az első kérdésre adott válaszokból;
- az első kérdésre adott válaszok utolsó alpontjában említett „következmények” miatt; elsősorban amiatt, amire már a bevezetésben utaltam: „*elvileg* egyáltalán nem mindegy, mi történt Jézussal a keresztre feszítés után, hiszen minden elv komoly következményekkel jár”, konkrétan: amilyenek (legbelül, „önmagunk legmélyén”) az elveink, olyan lesz az életünk.

Ebben az esetben az *elv* az istenképre vonatkozik, közelebbről: *az elvi kérdés az, vajon a Teremtőben hiszünk-e* (aki tiszteletben tartja teremtésének maga alkotta törvényeit, és nem nyúlkal bele közvetlenül az események menetébe), *vagy a Varázslóban* (aki tetszése szerint bűvészkedik és bármit megtehet); ettől függ *például* az, hogy alapjában Istentől várjuk-e az élet megoldását, vagy a magunk tetteitől, hogy a bajban Istenért kiáltunk-e, vagy „megragadjuk az evezőket” (vö. Mk 4,35-40), hogy imádságunk Istent befolyásolni akaró kunyerálás lesz-e („fejőstehén-vallásosság”), vagy a saját viselkedésünket befolyásolni akaró feltöltődés stb.;

– az egyéb (nem az istenképpel kapcsolatos) következmények is perdöntőek és „végzetesek”; *például* ha egy olyan tételt („Jézus feltámadt”) teszünk meg hitünk alapjává, amelyet sem érvekkel megtámasztani, sem megtapasztalni nem lehet, hanem csak elhinni olyanoknak, akik maguk sem tapasztalták (Jézus „feltámadását” senki sem látta; a „megjelenések” külön problematika), akkor ebből szükségképpen következik *például* a (Jézus szándékával kifejezetten ellentétes) *hierarchikus, azaz uralmi egyházi struktúra*, amelyben a beavatott („fölszentelt”), tekintéllyel bíró elenyésző kisebbségnek hihetetlenül kiszolgáltatottan alá van vetve a hatalmas többség (hogy ez milyen gyakorlati magatartásokat és további következményeket szül, arra nézve kimeríthetetlen példatárral szolgál az egyháztörténelem);

– az elvi kérdésekben (lelkiismereti meggyőződésben) tett *legkisebb engedmény is megrohasztja először azt, aki az engedményt teszi* („nem tud tükörbe nézni”, és ez lassan, de biztosan, alattomosan megmérgezi és szétbomlasztja egész életét), *azután mindazokat, akiket az engedménye (közvetlenül vagy közvetve) érint.* Persze a látszat sokszor más, sőt épp ellenkezője az említetteknek, de tisztességes ember nem látszat-világot és látszat-megoldásokat akar, hanem valóságosakat. (Két példa az „ellenkező látszatra”: a szocializmus idején látszólag az ellenállók provokálták ki az egyházüldözést – valójában a kollaboránsok rohasztották szét az egyházat...; a Budapest-széphalmi egyházközséget látszólag én vertem szét a „makacságommal” – valójában... nos, akinek van szeme a látásra, már most is láthatja, egyszer pedig majd nyilvánvaló lesz, mi volt a valóság).

Jézus realista módon (és nem „misztikusan” meg „mágikusan”) értelmezett tanítása, élete, „halála” és „feltámadása” **kihívás – és felhívás**, hogy egy fantomtól a valódi Istenhez forduljunk, és főleg a felé az életmód felé, amely e valódi Isten elképzelései szerinti élet.

(1998)

Mit ünnepelünk?

A hagyományos felfogás szerint az egyházi év csúcsa, vallási életünk középpontja a nagyhét, közelebbről a szent három nap, elsődlegesen is azonban húsvét vasárnapja, Jézus feltámadásának ünnepe; ezeknél semmi sem jelentősebb, hiszen halálával és feltámadásával Jézus megváltott minket.

Kérdés azonban: Valóban így van-e? **Megállja-e helyét a hagyomány, ha magának Jézusnak a felfogásával szembesítjük?**

Határozottan azt felelem: **Nem.** *Jézus sosem tulajdonított ilyen jelentőséget a halálának és feltámadásának.* Ami a halálát illeti, inkább megmenekülni akart tőle. Bár sejtette, sőt tudta, hogy ez vár rá, már jóval bekövetkezte előtt bevallotta tanítványainak, mennyire gyötrődik, míg az bekövetkezik (Lk 12,50); amikor pedig közvetlen közelébe ért, azért imádkozott, hogy ha lehetséges, „múlják el tőle ez a kehely” (Mt 26,39-44). Ami pedig feltámadását illeti, éppen csak utalt arra a meggyőződésére, hogy a halál után (a korabeli szóhasználattal élve) „három nap múltán” (nem pedig „harmadnapra”!), azaz hamarosan folytatódik majd az élete (Mk 8,31; 9,31; 10,34) – mint bárki másé, tehette volna hozzá (bár ez fölösleges lett volna, mert az „emberfia” név használatában ez benne volt!), hiszen úgy gondolta, hogy Isten „nem a holtak Istene, hanem az élőké” (Lk 20,38). Ezeket leszámítva csak az utolsó vacsorán mondott szavaira lehetne hivatkozni „sokakért kiontott, új szövetséget kötő véréről” (Mk 14,24); e szavak hitelessége azonban több mint problematikus, s a mai szentírás-kutatás meglehetősen egységes abban, hogy utólagos betoldásról van szó.

Jézus maga a tanítására és gyógyításaira tette a hangsúlyt, azaz arra, hogy szóval és jó tettekkel megmutassa: Isten közel van és jó hozzánk, és hogy ezáltal megtanítsa minket arra, hogyan kell „Istennek tetszően”, vagy ami ugyanaz: emberhez méltó módon élni. Azaz tanúságot akart tenni és példát akart adni. Jézus az élet kedvelője volt, és nem a halál bajnoka.

Ha pedig mindehhez azt is hozzáteszem, hogy felfogásom szerint Jézus – minden várakozás és valószínűség ellenére – nem halt meg nagypénteken a kereszten, hanem csak tetszhalott volt, aztán a sírban magához tért, majd barátai gondos ápolásának köszönhetően fölgyógyult, akkor nagyon is érthető, ha sokan megkérdezik: De hát mit ünnepelünk én húsvétkor? Ilyen felfogással lehet-e még egyáltalán ünnepelni valamit?

Visszakérdezek: **Mit ünnepelünk húsvétkor a hagyományos és hivatalos felfogás szerint?**

A közismert válasz így hangzik: *A megváltás misztériumát.* Azt, hogy kereszthalálával Jézus „megtörte az áteredő bűn és a halál átkát, és megnyitotta az örök élet kapuját”, másfelől dicsőséges feltámadásával „bizonyosságot tett az örök életről, és maga is belépett oda”.

Ez így nagyon szépen hangzik, de ha belegondolunk, mit jelent *valójában* ez az elmélet, és mi történt e szerint a valóságban, akkor azt kell mondanunk: A hagyományos húsvéti ünneplés teológiája szerint (ld. pl. Római levél 5. fejezet) Isten az első emberpár vétke miatt megharagudott az egész későbbi emberiségre (a bűn átszállt mindenkire, belépett a történelembe a halál, Isten kizárta az emberiséget az örök üdvösségből), de miután az emberek a lehető legbrutálisabb módon kivégezték az Ő egyszülött Fiát (akit állítólag azért küldött, hogy magára vegye értünk ezt a szenvedést), akkor Isten ettől megenyhült, egy csapára megbocsátott, és ismét megnyitotta a mennyország kapuját.

Nevén kell neveznünk a dolgot: *Ha így lenne, akkor húsvétkor egy örült és szadista Isten véres színjátékát ünnepelnénk.*

(Mielőtt továbbmennék, megjegyzem: Ma már nemigen találunk olyan teológust vagy papot, aki vállalná, hogy valóban azt a teológiát vallja, amelyet az előbb röviden vázoltam. Érzik, hogy az nem szalonképes huszadik század végén. Ezért pl. azt mondják: Szó sincs arról, hogy Isten megharagudott volna és Őt kellett volna kiengesztelni; ellenkezőleg: végtelen szeretetében Ő akarta Fia halálával kiengesztelni a Vele szembeszegült emberiséget. Csakhogy egyrészt nem látható be számomra, hogy ha például haragszom X-re, hogyan fogok kiengesztelődni attól, hogy meggyilkolom X. egyetlen fiát, még ha X. rendezi is úgy a dolgokat, hogy azt mindenképp megtegyem; másrészt ebben az esetben mi lenne Jézus feltámadásának jelentősége?)

Kérdezem: **Nem méltóbb-e Istenhez és emberhez egyaránt azt ünnepelni, hogy** itt járt közöttünk Isten eleddig legnagyobb követője, és *szóban-tettben tanúságot tett* az Ő mérhetetlen jóságáról, sőt *kész volt vértanúsággal is megpecsételni tanúságtételét*, és bár ellenségei ezért összefogtak, kegyetlenül megkínózták és minden idők egyik legborzalmasabb kivégzési módjának, a keresztre feszítésnek vetették alá, de *szerencsés véletlenek folytán ebbe mégsem halt bele*, a tetszhalálból magához tért, és barátai segítségével felgyógyult, ha úgy teszik: „feltámadt”? Nem méltó-e az ünneplésre, hogy bár Isten nem avatkozott közbe különleges csodákkal, ez a rendkívül jó ember mégis *megmenekült* a kivégzéssel szándékolt haláltól? Nem örülhetünk-e annak, hogy Jézus ellenségei nem érték el céljukat? Nem örülhetünk-e annak, hogy *az élet erősebbnek bizonyult a halálnál*? Nincs-e meg minden okuk az örömről és ünneplésről a szülőknek, testvéreknek, barátoknak, ha mondjuk halálra ítélik a gyerekeiket, testvéreiket, barátjukat, és az valahogy mégis túléli a kivégzést (mint például Pál a megkövezést Lisztrában: Csel 14,19-20)? Mennyire tudunk örülni, ha valaki, akit szeretünk, felgyógyul egy súlyos betegségből. Nincs-e több okunk az örömről és ünneplésről, ha ez a valaki túlél egy kivégzést, és ráadásul olyan valakiről van szó, aki önként és ártatlanul vállalta a vértanúságot?

Persze megértem, hogy egy ilyen felfogás esetén **sokaknak hiányérzetük van**. Mert az ilyen felfogású ünneplésben *nyoma sincs a „misztériumnak”*, nincs helye semmiféle hókuszpókusznak, titokzatos, elkápráztató és kábító felhajtásnak. Továbbá a hagyományos felfogásban lehetett „páholyból” ünnepelni, azaz anélkül, hogy a valódi Istennel és a valódi Jézussal kapcsolatba kellett (és lehetett) volna kerülni; mondhatnánk: lehetett „olcsón” ünnepelni, vagyis az ünneplés előtt és után lehetett úgy élni, ahogy akartunk, függetlenül attól, hogy Jézus mire tanított minket.

Az általam képviselt másfajta felfogásban *csak elkötelezett emberek tudnak valóban ünnepelni*; olyanok, akik valóban ismerik és szeretik Jézust, akik barátai és tanítványai Jézusnak, és ezért készek minden tekintetben nyomdokába lépni. Csak ők tudják valóban átélni Jézus szenvedését – de átélni „feltámadásának” örömét is.

(1996)

„Jöjjön el a te országod!”

Beleszólt-e Jézus társadalmi kérdésekbe?

Valaki egyszer egy vitában azt mondta, hogy Jézus nem szólt bele társadalmi kérdésekbe, különösen nem strukturális problémákba, hanem mindig csak az egyént szólította meg, csupán az egyes ember életét akarta megváltoztatni, és nem azt a társadalmi berendezkedést, amelyben az egyén él. – Az erre az alternatívára adott válasz minden korban döntő jelentőségű, de különösen Marx óta („a vallás ópium...”) nem mehetünk el mellette szó nélkül.

Újból végigolvastam tehát az evangéliumokat ebből a szempontból, vajon tényleg beleszólt-e Jézus társadalmi és strukturális kérdésekbe, vagy valóban csak az egyes emberhez intézett-e morális intelmeket. Nem titkolt reményem szerint ez a kis összeállítás hozzásegíthet ahhoz, hogy Jézus üzenetének „új” oldalát ismerjük fel, és tudatosítsuk azt a „társadalmi” dimenziót, amelyről talán nem túlzás azt állítani, hogy az egyház történelme folyamán eddig még igazán sosem ismerték fel és igazából sosem vették komolyan. Talán ennek az egyébként *oly tragikus huszadik századnak a hozzájárulása lehetne az evangélium ügyéhez*, hogy „fölfedezi” és komolyan veszi, azaz életre váltja Jézus tanításának társadalmi vonatkozásait.

Lássunk tehát hozzá! Már az evangéliumi szövegek analízise során világossá vált, hogy a címben felvetett kérdésre igennel kell válaszolni. A szintézis vázlatának elkészítésekor pedig kiderült, hogy Jézus „beleszólása” *három területre vonatkozik, hármas irányultságú*: „morális” beleszólás, „strukturális” beleszólás és „politikai” beleszólás, így ennek a három szempontnak a tárgyalása adja tanulmányunk törzsét. A kifejtésben oly módon járunk el, hogy az „enyhébb” területtől haladunk a „kényesebb” felé, valamint az „elvonttól” a „konkrét” felé.

I. Morális beleszólás

Bárki, aki azzal az igénnyel lép föl, hogy morális tanítást adjon az embereknek, akarva vagy akaratlanul, közvetlenül vagy közvetve máris beleszól társadalmi kérdésekbe, mivelhogy „senki sem sziget”, az egyes ember nem remete, hanem társadalmi lény. A morális tanítás fajtáira felhozott néhány példából mindjárt világos lesz a tételünk. 1) Amit e világi országod uralkodói mondanak neked, azt tekintsd Isten szavának.... a mindenkori uralkodók mindenkori szavát a szerint, hogy kinek az uralma alatt élsz! 2) Semmit se törődj azzal, hogy mit csinálnak az uralkodók, a legkevesebb közöd legyen hozzájuk, szavukhoz, magatartásukhoz! Te csak a családdal és a család eltartásához szükséges kenyérkereső munkával törődj! 3) Dönts meg erővel minden igazságtalan rendszert! 4) Ne dönts meg erővel az igazságtalan rendszert sem, de te a saját lelkiismereted parancsai szerint élj! 5) Szeress minden embert!

Az ilyen és másfajta intelmeket mindig egyes emberek teszik magukévá, de ha magukévá tették bármelyiket is, annak társadalmi következményei vannak, mert minden magatartásunknak hatása van a többi emberre. Sőt politikai következményei vannak, mert egyetlen államhatalom sem lehet közömbös a társadalmi hatáskifejtésekkel, és így az egyes emberekhez intézett morális intelmekkel szemben sem. (A hatalom reakciója a fenti öt intelemre: Ad 1: *summa cum laude*, ad 2: *cum laude*, ad 3-5: *börtön... akasztófa* – az intelmet magukévá tevő egyes emberek hatékonyságának függvényében.) Különösen nyilvánvaló, hogy minden morális tanításnak, illetve minden morális cselekedetünknek társadalmi kihatása van, ha valaki olyan „aktív” morális tanítással lép föl, mint Jézus, aki sem passzív erkölcsöt (pl. „Nyugodj bele a szenvedésekbe és viseld őket türelmesen!”), sem magán-erkölcsöt (pl. „Légy kedves a feleségedhez, szeresd a gyerekeidet!”) nem prédikált. Nyíltan „aktív” és „közérdekű” igényekkel lépett föl, amikor programszerűen ebben a (forma-)etikai felszólításban foglalta

össze tanítását: „Úgy világítson világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jótetteiteket”(Mt 5,16)!

Társadalmi szempontból vizsgálva Jézus etikáját, rögtön világossá válik, milyen társadalmi, strukturális és politikai kihatásai vannak, azaz etikájának megvalósítása társadalmi, strukturális és politikai változásokat von maga után, ami pusztán karitatív célzatú morális esetén nem áll fenn. (Hogy egy apró és egy nagy példát mondjunk: a segítőkész udvariasság a tömegközlekedésben, vagy Teréz anyáék hősiek törődése a „szegények legszegényebbjeivel” nemigen változtat a világ folyásán, „marad a tört vér, fekete folt”.) Ebben az első pontban azonban egyelőre elvi síkon maradunk, s ezért most Jézus „morális beleszólását” a társadalmi kérdésekbe így fogalmazzuk meg: **fenekestül felforgatta a közgondolkodás értékrendjét, mégpedig a leginkább társadalmi vonatkozású területeken: a pénz, az erőszak és az uralkodás, valamint a szexualitás kérdéseiben.** Tételünk szemléltetésére elég lesz néhány utalás.

1. Vajon nem a „legdurvább” beleszólás-e a „közügyekbe” kijelenteni, hogy „*nem a vagyonban való bővelkedéstől függ az ember élete*” (Lk 12,15), és következésképp arra buzdítani, hogy „ne gyűjtsetek kincset a földön” (Mt 6,19), amikor köztudomású dolog, hogy „mindenki a piacról él” és szeretne „kettőről háromra jutni”, s legfőképpen, hogy „pénz beszél, kutya ugat”? Nem éppen az egész társadalmi gépezet motorját akarja-e tönkretenni az, aki ilyesmire biztat, és a pénzt sátáninak, azaz minden gonoszság forrásának és foglalatának nevezi (vö. Mt 6,24 és Lk 16,9.11)? Ennek a szemléletnek és a belőle fakadó következtetéseknek a valóra váltása nem vezetne-e egy minden eddigőtől eltérő társadalmi berendezkedéshez?

2. Nem kevésbé radikális beleszólás a „közélet” dolgaiba az, amit Jézus *az erőszakról és az erőszakmentességről* tanít. Ennek lényegét az ellenségszeretet parancsa foglalja össze (Mt 5,44), ami nemcsak a passzív megbocsátást (Mt 18,33) és az önvédelemről való lemondást (Mt 5,39) jelenti, hanem arra is int, hogy aktív alakítói legyünk a társadalmi viszonyoknak, és fizessünk a rosszért jóval (Mt 5,39.40.41.44)! Egyáltalán: Jézus (saját rendszerén belül) megszünteti az ellenség fogalmát, amikor az ellenséget is a „felebarát” kategóriájába sorolja (Lk 10,29-37; tudvalevő, hogy a zsidók és a szamaritánusok esküdt ellenségei voltak egymásnak, ld. Lk 9,52-53; vö. még Jn 4,7-9!). Ez ne lenne társadalmi jelentőségű?

Jézus ide vágó tanításának logikus következménye és „minősített esete” *az emberölés tilalma* (Mt 5,22; 19,18 stb.), ami az úgynevezett önvédelem esetén is fennáll (Mt 26,51-52 és Lk 22,49-51, tételesen: Jn 18,36!); Sőt! Tiltja már az ölésre vezető haragot (Mt 5,22) és gyalázkodást is (uo.). Ez aztán már igazán a társas kapcsolatok porondja! Mert a gazdag még talán elmondhatja bizonyos értelemben, hogy „igaz, jól élek, míg mások nyomorognak, de én jó ember vagyok, nem bántok senkit!”, ám aki öl, vagy gyalázkodik vagy akár „csak” haragot tart? Ezzel persze még csak a személyes (nem hivatalos) magángyilkosságok körét érintettük, az emberölés szervezett, „jogilag megalapozott”, legális formáira alább térünk majd ki.

3. A meghatározó társadalmi alapok közé tartoznak az uralmi viszonyok: kinek sikerül a hatalmat megszereznie, *ki uralkodhat, kiken és hogyan*. Mindannyian magunkkal hozzuk ösztönvilágunkban az uralkodás, a társadalmi nagyság (dicsőség, hírnév) vágyát. Ha van valaminek társadalmi vonatkozása, akkor ennek igen! És Jézus itt is feje tetejére állítja a dolgokat: a pusztai kísértések kapcsán ő maga is elutasítja az uralkodás pozícióját (lényegileg mindhárom kísértésben erről van szó! – Mt 4,1-11; Lk 4,1-12), és övéit is ismételten arra buzdítja, hogy *uralkodás helyett szolgálatra, társadalmi nagyság helyett társadalmi kicsiségre törekedjenek*, a társadalom legkisebb egységeitől kezdve (Mk 9,33-35: a Tizenkettő egymás között) a nagyobbakon át (vö. Lk 14,7-11: lakodalmas társaság) a legnagyobbakig (vö. Mt 18,1-4: a nagyon is e világian értett „mennyei országa”, sőt az eszkatalogikus-kozmosz dimenzió, a „dicsőség” Mk 10,37.43-ban).

Nem nehéz rávetíteni ezt a tanítást a családi, munkahelyi és közösségi viszonylatokra, de a legtágabb értelemben vett társadalmi vonatkozásai is nyilvánvalóak, akár az egyes keresztény, akár a kisebb vagy nagyobb egyházi közösségek számára. Hiszen a mindenkor uralkodó osztály mindig és mindenütt megköveteli az egyes embertől, hogy dicsőítse az ő uralmát és ily módon legyen (bár elnyomottként, de) „társuralkodó” (vannak olyan korok, amikor kifejezetten tapsolni kell, van, amikor megelégszenek az állami ünnepeken való részvétellel), az egyháztól pedig (a kezdeti idegenkedés után) azt, hogy ténylegesen vállaljon részt a hatalomból (természetesen úgy és annyit, amennyit engedélyez számára): a trón és az oltár, a kard és a kereszt szövetsége teszi lehetővé a legteljesebb és legbiztonságosabb uralkodást. És ezek a dolgok aligha függetleníthetők a jézusi szolgálat és kicsiség eszméitől.

4. Van még egy negyedik kérdéskör is, amelybe Jézus elvi síkon beleszólt, bár ez mindmáig társadalmi tabu (már önmagában ez is bizonyítja, mennyire társadalmi, és nem magánügy): a házasságban kívüli szexuális kapcsolatainak problematikája ez. Jézus azonosul „a régieknek szóló” paranccsal: „*Ne törj házasságot!*” (Mt 5,27), sőt már a szándékos (*pros to* a görögben, 28.v.) megkívánást is házasságtörésnek minősíti. Ezeknek a parancsoknak a társadalmi jelentősége külön szociológiai és pszichológiai tanulmányt érdemelne!

Ezekkel a tanításaival Jézus – ha csak elvileg is, ha csak közvetve is, de – ténylegesen beleszólt társadalmi kérdésekbe, mégpedig a mindenkor legégetőbbekbe, sőt úgy látszik, ennek a szerepének tudatában is volt, és tudatosan is vállalta, hiszen kereken és „tétélesen” megmondta: „Engem gyűlöl a világ, mert én bizonyítom, hogy cselekedetei gonoszak” (Jn 7,7). Mi több, ez tanítványainak is feladata: rajtuk keresztül (mert hogyan másképp?) fogja a Lélek „vádlni bizonyítani a világnak a bűnt, az igazságot és az ítéletet” (Jn 16,8-11).

II. Strukturális beleszólás

Strukturális beleszóláson Jézusnak azokat a kijelentéseit és tetteit értjük, amelyek a(z akkori) *társadalom* többnyire államhatalmilag igazolt, támogatott, sőt fenntartott *szervezeti felépítését és begyökerezett, „törvényerejű” szokásait, egyszóval struktúráit érintik*. – E fejezetben belül is a „könnyebb esetektől” haladunk a „nehezebbek” felé.

1. Kezdjük röviden **a válassal**, így egyúttal az első fejezet utolsó pontjának témáját is folytatjuk. Nyilvánvaló, hogy egyetlen társadalom sem tekinti a házasságot magánügynek, hiszen több-kevesebb törvénnyel veszi körül és igyekszik szabályozni, tehát a házasság messzemenően társadalmi ügynek számít, következésképpen a válás is. Aki tehát a nyilvánosság előtt, tekintélyi módon, normatív igénnyel nyilatkozik a válásról, az bizony nagyon is beleszól egy társadalmi kérdésbe, és pedig olyanba, amely gyakorlatilag a társadalom minden tagját érinti, nem hagyva figyelmen kívül a hatóságokat sem.

Márpedig Jézus ezt tette: a nyilvánosság előtt (Mt 5,1-2; 19,3), tekintélyi módon („én pedig azt mondom nektek”: Mt 5,32), normatív igénnyel (Mt 5,32; 19,3-9) szól hozzá a válás elméletéhez és gyakorlatához (Mt 19,4-6.8-9) – ráadásul úgy, hogy *ellene mond az uralkodó elméletnek és gyakorlatnak!* Ez a magatartás a zsidó társadalomban hármasszólamnak (és hármasszónak) minősült: a) Az uralkodó felfogással ellentétesen szólt bele egy mindenkit érintő társadalmi kérdésbe. b) Ezáltal nemcsak a jelen „törvényerejű szokásaival” szállt szembe, hanem felforgatta a hagyományokat is. c) Az isteninek tartott törvények fölébe helyezte magát. Így amit a válásról tanított, az egyszerre minősült törvényszegésnek (a), néplázításnak (b) és istenkáromlásnak (c), s ebből is látszik, mennyire társadalmi kérdésszót volt szó.

2. Ennél is drasztikusabb megnyilvánulása volt Jézusnak, hogy minden tétovázás nélkül *egyszerűen túllépett a bevett társadalmi, nemzeti korlátokon, sőt semmisnek tekintette őket.* Két részletben vizsgáljuk meg ezt, egy tágabb és egy szűkebb körre vonatkoztatva.

a) Minden társadalomban többé-kevésbé külön „kasztot”, és többnyire megvetett kasztot alkotnak a **beteg**ek, nyomorékok, akiket az egészségesek igyekeznek elkerülni. A zsidó társadalomban különösen is így volt ez (vö. pl. Jn 9,34)... Jézus már a gyógyításainak és azok módjának pusztá tényével túllépett ezen a társadalmi korláton, de ezt most nem részletezzük. Csak két olyan dolgot említünk, amely látványosan szemlélteti beleszólását ebbe a társadalmi kérdésbe. – 1) Mt 8,3 tanúsága szerint Jézus úgy gyógyított meg egy leprást, hogy megérintette őt! Kétszeres „beleszólás” volt ez a részéről: egyfelől nem zavarta el a leprást, aki az előírások ellenére (3Móz 13,45-46) a közelébe merészkedett, ahelyett hogy illő távolságban megállt volna, és onnan kiáltott volna (ld. Lk 17,13), másfelől megérintette a leprást, fittyet hányva ezzel az előírásoknak, és kifejezésre juttatva, hogy teljes emberi közösséget vállal vele... – 2) Lk 14,13-ban Jézus arra buzdítja vendéglátóját, hogy a megvetett és kizáróított bénákat, sántákat és koldusokat hívja meg a lakomára....

Amit az imént elmondtunk, fokozottan vonatkozik az ún. „**nyilvános bűnösök**” esetére, Jézus ebben a tekintetben is gond nélkül felrúgta a társadalmi korlátokat, és nagyon sokszor kellett ezt tennie, hogy kialakulhasson róla a sommás vélemény: „A vámosok és bűnösök barátja!” (Mt 11,19). A szimbólumokra rendkívül fogékony zsidóknak mindennél többet mondott, hogy együtt evett a vámosokkal és bűnösökkel (Mt 9,10-11). Ennek a közösségvállalásnak legékeesebb kifejezése és talán „csúcsa”, hogy a Tizenkettő közé meghívott (Mt 9,9) egy vámost (Mátét) is, aki nemcsak népnyzó tevékenysége miatt számított nyilvános bűnösnek, hanem azért is, mert a gyűlölt megszálló hatalommal, a rómaiakkal működött együtt.

De Jézus nem állt meg itt. Nagyobb korlátokat is ledöntött. A **szamaritánus-kérdés** félig nemzeti (félzsidók voltak), félig nemzetközi ügynek tekinthető (elkülönültek). Zsidók és szamaritánusok kölcsönösen utálták egymást és ennek megfelelően viselkedtek. Erre a zsidó Jézus az ellenségnek számító szamaritánusokat felebarátnak (gyakorlatilag: honfitársnak 3Móz 19,18!) minősíti (Lk 10,29-37), ennek megfelelően is viselkedik velük (Lk 9,51-56 Jn 4,7-26), sőt nemegyszer példaképül állítja őket (!) a zsidók elé (Lk 10,33-37 17,15-18)...

S még ennél is tovább ment. A korabeli zsidóság számára aligha volt fájóbb dolog a **római megszállásnál**, és minden zsidó számára, aki valamit is adott magára, becsületbeli ügy volt a rómaiakkal nem érintkezni és gyűlölni őket... Jézus pedig ezt a nemzetközi korlátot is felborítja, amikor azt mondja: „Ha a római légionárius – az ő törvényeik értelmében – arra kényszerít, hogy cipeld ezer lépésnyire a holmiját, menj el két annyira, kifejezve ezzel, hogy nem ellenségnek tekinted az elnyomó pogányt, hanem felebarátnak (= honfitársnak)” (vö. Mt 5,41). (Tulajdonképpen ide vehetjük a kafarnaumi százados szolgájának meggyógyítását is – Lk 7,1-10 –, hiszen a százados, ha nem volt is római, de pogány volt, és ha a zsidó uralkodó, Heródes Antipász szolgálatában állt is, de elnyomó volt. És ennek az embernek tesz Jézus gyógyító szolgálatot, mi több: példaképül állítja őt a zsidók elé, mondván: „Bizony mondom nektek, senkinél nem találtam ekkora hitet Izraelben!”)

b) A társadalmi korlátokon való túllépésnek szűkebb körű, sajátos esete az, hogy Jézus *a családi-vérségi kötelekeket messzemenően alárendeli a szellemi kötelekeknek* (konkrétan: az Isten Országának), és ezzel „durván belegázol” minden társadalom alapsejtjébe és alapkövébe, a családba. (Jól lássuk: nem eleve szembeállításról van szó, hiszen még a kereszten is gondja van anyjára – Jn 19,27 –, hanem alárendelésről...)

Általános érvényű tételként megfogalmazza, hogy az emberi összetartozás alapja számára nem a családi, vérségi kötelék, hanem az Istenhez tartozás, az Atya akaratának teljesítése (Mt 12,46-50)! Alkalomadtán le is vonja az ebből adódó következtetést: az Isten országának hirdetése fontosabb (lehet), mint megvárni apánk halálát és eltemetni őt (Mt 8,21-22). S minthogy a halottakat eltemetni a rokonok dolga, ebben az is benne van, hogy az Isten akaratát nem teljesítő rokonokat (vö. Mt 12,50) halottaknak minősíti (Mt 8,22)... Kijelenti, hogy aki apját vagy anyját, fiát vagy lányát jobban szereti, mint őt, az nem méltó hozzá (Mt 10,37)...

Jézus tudatában van annak, hogy ezzel a beleszólásával mit idéz elő: „Halálra adja majd testvér a testvérét, és apa a fiát, a gyermek szülei ellen támad és megöleti őket” (Mt 10,21). De ezt nemcsak vállalja, hanem egy hihetetlenül merész mondatában szinte programmá is teszi: „Azért jöttem, hogy szembeállítsam az embert apjával, a leányt anyjával” (Mt 10,35), bár rögtön kiderül, hogy ez nem cél, hanem következmény: „Saját házanépe lesz az ember ellensége” (Mt 10,36) – az ő „beleszólásának” következményeként!

3. Ám a társadalmi-nemzeti korlátok túllépésénél is mélyebben szól bele a társadalom strukturális viszonyaiba az, hogy Jézus *alaptalannak* (Mt 7,3-5; Jn 8,7), *tehetetlennek* (vö. Mt 13,29) és *károsnak* (Mt 13,29), *következésképp fölöslegesnek* (Mt 13,30) minősíti, és a maga részéről tiltja is az ún. *igazságszolgáltatást*. Úgy ahogy van, teljes egészében, vállalva ennek mindenfajta következményét.

A sor elejére a Hegyi beszéd általános érvényű tiltása kívánczik: „Ne ítéljetek, hogy meg ne ítéljenek” (Mt 7,1)! A bírói vagy *bírói jellegű ítélkezés tiltásáról van itt szó*, azaz olyan ítélkezéssről, amely az elítélt megbüntetéséhez vezet. (Lk 6,37 megtoldja az előbbi felszólítást egy másikkal, mely értelmezni látszik az elsőt: „Ne ítéljetek el senkit, hogy titeket se ítéljenek el!” Az első felszólításbeli *krinó*-val szemben a másodikban a *katadikadzó* szerepel, melynek értelméről világosan tanúskodik a hegyi beszédre oly érzékeny Jakab-levél: „Elítéltétek és megöltétek az Igazat...” – 5,6)

A Hegyi beszéd elvi tételét félremagyarázhatatlanul fejti ki a búzáról és a konkolyról szóló példabeszéd (Mt 13,24-30, és ennek kifejtése: Mt 13,37-43): A világból nem szabad „kigyomlálni” = *kürtani* a gonosz embereket (29. v.), hagyni kell, hadd éljenek-növekedjenek (!) a világ végéig (az „aratásig”, 30. v.)! Ez aztán társadalmi kérdésbe való beleszólás a javából!

De Jézus komolyan gondolja ezt, és alkalmazza is mind a „*polgári*”, mind a „*büntetőjogi*” *perekre*! (Minthogy a „gyomlálás” „kultúremberek” között perek formájában szokott zajlani.) – Az előbbire három példa is van: az egyik azt tiltja, hogy én kezdeményezzek pert és juttassam annak révén börtönbe embertársamat (Mt 18,30.33), kettő pedig azt, hogy az ellenem kezdeményezett perbe belemenjek: „Békülj ki idejében, még útközben ellenfeleddel, hogy át ne adjon a bírónak...” (Mt 5,25)! Hogyan? „Ha pörbe fogva el akarják venni köntösödöt, add oda a köpenyedet is” (Mt 5,40)! – Az utóbbira példát a házasságtörő asszony esete kapcsán mutatott (Jn 8,3-11), félreérthetetlen tanúságot téve arról, hogy az állami igazságszolgáltatást és ítélet-végrehajtást is helyteleníti. Ezt határozottan állíthatjuk, mivel „Mózes törvénye” nem csupán vallási okmány volt, hanem egyúttal Izrael (Palesztina) államalkotmánya és büntetőjogi törvénykönyve is! Jézus tehát nem habozott az országában érvényes Rendet alapjaiban kétségbe vonni...!

Mindezt Jézus önmagára is vonatkoztatta és *személyes példájával támasztotta alá*: megtiltotta övéinek a vele ellenséges magatartást tanúsító, „ösellenség” szamaritanusok megbüntetését (Lk 9,51-56) megtiltotta Péternek, hogy a vele szemben igazságtalanul eljáró (vö. Jn. 8,46;

10,32) templomrendőrséggel szemben „igazságot szolgáltatasson” (Mt 26,52), és Pilátusnak is kifejtette, hogy nem óhajt önmagának (erőszakkal) „igazságot szolgáltatni” (Jn 18,36).

Ide tartozik még az **eskü** határozott és minden kibúvót kizáró tilalma (Mt 5,33-37; annál is inkább, mivel esküre általában az „igazságszolgáltatás” folyamatában van szükség). Jézus ezzel ugyancsak a társadalom egyik (a közfelfogás szerinti) alappillére ingatja meg. Elég ezt néhány mai helyzetre alkalmazni, s máris kézzelfogható, hogy bizony megint nagyon is társadalmi kérdésbe szölt bele Jézus. Tegyük föl, hogy egy munkavállaló nem hajlandó letenni a hivatali esküt, vagy egy „sorköteles” nem hajlandó letenni a katonai esküt... Megmozdul ugyebár az egész állami apparátus...

III. Politikai beleszólás

Tisztázzuk először, mit értünk politikán és politikai beleszóláson! Politikán *a szó közhasználatú értelmében* a hatalomgyakorlást, illetve az erre való törekvést értjük, és természetesen beleértjük a (fegyveres) erőalkalmazást is (hiszen az eddigi történelem során enélkül még egyetlen rendszer sem állt fenn). Ebben az értelemben persze Jézus nem szölt bele politikai kérdésekbe, sőt nyugodtan állíthatjuk, hogy az ilyen értelmű politikába való be-nem-avatkozás volt egész működésének alapprogramja (ha ezt a programot a fonákjáról nézzük): Máté is (4,1-11), Lukács is (4,1-12) Jézus nyilvános működésének élére állítja megkísértésének történetét, amelyben mind a három kísértés visszautasítása lényegében a „hatalom és dicsőség” (Lk 4,6) visszautasítását jelenti. Ehhez az alapálláshoz aztán egész további élete során hűséges maradt, semmiféle hatalmi rendszert nem óhajtott a bevett evilági mód-szerekkel megdönteni: sem a római világbirodalmat, sem a helyi zsidó uralmat, és amikor ez a hatalom az életére tört, nem kért az Atyától „tizenkét ezred angyalt”, hogy fellépjen ellene és legyőzze, vö. Mt 26,53).

Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy Jézus közömbös lett volna a fennálló politikai (uralmi) viszonyokkal, s főleg ezek következményeivel szemben. Ellenkezőleg! *Ha tehát a „politika” szót sajátos értelemben használjuk, azaz a „polisz”, az emberi társadalom (beleértve az államapparátust is) közérdekű ügyeibe történő aktív, de mindenfajta erőalkalmazást eleve kizáró beleszólást értjük rajta, akkor* – amint rögtön látni fogjuk – nagyon is azt kell mondanunk, hogy *Jézus beleszölt politikai kérdésekbe is. A rendelkezésünkre álló anyagot két csoportra osztjuk: „vallási kérdésekre” és „társadalmi kérdésekre”, ezek Jézus „politikai” beleszólásának fő területei.*

1. Jézus beleszölt a **vallás** kérdéseibe. – Két előzetes megjegyzést kell itt tennünk. Egyrészt meg kell állapítanunk, hogy ezt a témát tárgyalhattuk volna a második fejezetben, a strukturális beleszólás eseteként is, de súlyánál és lényegénél fogva – ld. a második megjegyzést – mégis jobbnak látszott idevenni. Másrészt meg kell indokolnunk, miért minősítjük a vallást politikai kérdésnek. Nagyon egyszerű a válasz. Köztudomású, hogy egyetlen államhatalom sem tekinti a vallást magánügynek – függetlenül attól, mi áll az alkotmányban –, de ennek okait most nem részletezzük (vö. fönt I.3.). A Jézus korabeli zsidó államra ez fokozottan, sőt a világtörténelemben szinte egyedülállóan érvényes (talán csak az iszlám mutat fel hasonló jelenségeket). Ugyanis a zsidók, a politikai vezetők és a nép, az „állam” és a „társadalom” egyaránt lényegében teokráciának tekintették államformájukat, de igazában egész létformájukat (bármennyit torzult is ez a kezdetektől Jézus napjaiig). Ez azt jelenti, hogy *a szó közhasznú értelmében vett politika (hatalomgyakorlás) és a vallás teljes mértékben összemosódott*, tehát minden politikai kérdés egyúttal vallási kérdés is volt, és megfordítva, minden vallási kérdés egyúttal politikai kérdés is. Nagyon jól tükrözi és szemlélteti ezt a tény, hogy – legalábbis Jézus korában és az uralkodó személyét leszámítva – a politikai és a vallási vezetők

ugyanazon személyek voltak, belőlük állt Palesztina legfőbb hatalmi testülete, a Nagytanács, élén a Főpappal. De az „alacsonyabb rétegekben” is a vallási vezetők voltak egyúttal a társadalmi élet vezetői is (farizeus vagy szadduceus írástudók). – Most már rátérhetünk a tárgyalásra.

Jézus nem volt ellenséges korának „vallási rendszerével” szemben: eljárta a jeruzsálemi templomba, „szokása szerint” a zsinagógákban (is) tanított (vö. Lk 4,16), és a meggyógyított leprást az előírások értelmében (3Móz 14,2-32) elküldi a paphoz, hogy mutassa meg magát és ajánlja föl a szokásos áldozatot (Mt 8,4). – De *kérlelhetetlenül föllépett a vallási visszaélésekkel szemben*, és gondolkodás nélkül megszegte a vallási (tehát politikai következményekkel bíró) előírásokat és szokásokat, ha azok Isten akaratával, a szeretettel ellentétesek voltak.

Legenyhébb formája ennek, hogy *megbélyegezte a képmutató vallásosságot* (alamizsna: Mt 6,1-4; imádság: Mt 6,5-8; böjt: Mt 6,16-18; perselypénz: Lk 21,1-4), és ezért azt tanította, hogy az embernek nem szabad addig áldozatot bemutatnia, amíg rendezetlen nézeteltérései vannak embertársával (Mt 5,23-24; ha ezt mindenki komolyan vette volna, akkor az áldozatbemutatásból hasznot húzó papságnak és főpapságnak hamar felkopott volna az álla...).

Sorsdöntővé vált Jézus számára, hogy beleszólt a vallási élet két fő területének kérdéseibe: felülbírálta a szombat törvényét (elsősorban gyógyításaival, de nemcsak azokkal, vö. Mt 12,1-8; Jn 5,8-10), és a rituális tisztasági előírásokon is túltette magát (vö. Mk 7,2.5). De a vallási (és politikai!) törvénynek más vonatkozásban is ellene mondott, sőt tagadta érvényességét: gondoljunk akár a válással (Mt 19,7-9: „Mózes parancsolta... de ... mondom nektek”), akár a házasságtörő asszony megkövezésével kapcsolatos (Jn 8,5-8: „Mózes azt parancsolta... aki bűn nélkül van közületek, az ...) állásfoglalására (ez utóbbi esetben az országban érvényes büntetőjog érvényességét vonta kétségbe!). Mindennek „betetőzéseként”, s ha tetszik, szimbolikus összefoglalásaként „*megtisztította*” a Templomot, kiűzván onnan a kereskedőket (Mt 21,12-13; Mk 11,15-17; Lk 19,45-46; Jn 2,14-17); ennek a cselekedetnek az éle – túl a kereskedőkön – ugyancsak a nép vallási vezetői, a főpapok ellen irányult.

(Zárójelben megemlítünk itt még egy mozzanatot, amely önmagában is kimerítette volna a „(vallás-) politikai beleszólás”, egyszerűen szólva: a felforgatás fogalmát. Jézusnak arra a kijelentésére gondolunk, mely szerint vallás és vagyon, Isten szolgálata és a pénz szolgálata kölcsönösen kizárják egymást, ld. Mt 6,24. Ilyesmit képviselni abban a társadalomban, melyben a „legvallásosabb” emberek egyúttal a legvagyonosabbak és fordítva, a legsúlyosabb tekintélyrombolásnak és bomlasztásnak minősül. De a legélesebb beleszólás a társadalom minden más rétegének az életébe is...)

Mindez együtt nemcsak azt jelentette, hogy Jézus számos esetben szembehelyezkedett a vallási és politikai törvénnyel és annak hivatalos képviselőivel, és nemcsak azt, hogy – legalábbis elvben – alapjaiban ingatta meg a rendszer vallási és politikai épületét, hanem azt is, hogy az egész vallási és politikai rendszernek fölébe helyezte önmagát – és ezt nem csupán tudatosan vállalta, hanem nyíltan hirdette is: „Az Emberfia ura a szombatnak is” (Mk 2,28; ld. még pl. Mt 5,22.28.32.34.39.44; Mt 19,7.9; Jn 8,5.7). Kell-e ennél nagyobb és nyíltabb „politikai” beleszólás? De azért akadnak még kifejezettebb esetek is!

2. Jézus pártos „**politikai**” állásfoglalást tett. Ez az állásfoglalás két, egymásnak tökéletesen megfelelő és egymást pontosan kiegészítő részből áll, s a két rész együtt nem hagy kétséget afelől, volt-e Jézusnak „politikai” állásfoglalása, és mi volt az.

a) Jézus „*pártosan*” állást foglalt a szegények, a (társadalmilag) kicsinyek (gyöngéek) és az üldözöttek (szelídek) mellett. Teljesen világos ez már „kezdeti” nagy „programbeszédében” (Hegyi beszéd, Mezei beszéd: Mt 5,3.5.7.9.10; Lk 6,20-23), majd az egész nyilvános működésében.

dése során tanúsított, e programnak teljesen megfelelő magatartásából: szinte mindig az említettek körében és értük dolgozva látjuk őt. De későbbi nagy beszédek is tanúskodnak erről, főként a szívtelen gazdag és a koldus Lázár példabeszéde (Lk 16,19-31) és „az utolsó ítélet tablója” (Mt 25,33-40): Jézus az éhezők, nincstelenek, betegek és bebörtönzöttek, illetve a velük jót cselekvők és közösséget vállalók oldalára áll, teljes együttérzéséről, elismeréséről („boldogok vagytok”: Lk 6,20-23; „Atyám áldottai”: Mt 25,34) és melléjük állásáról („jobbára állítja”: Mt 25,33) biztosítja őket.

De nemcsak erről, hanem arról is, hogy *maga Isten is az ő oldalukon áll*: ugyanis a „tiétek az Isten országa”, „majd kielégítenek”, „nagy jutalmatok lesz a mennyben” (Lk 6,20-23), „majd nekik is irgalmaznak”, „ők Isten fiai” (Mt 5,7.9), „az angyalok Ábrahám ölébe vitték” (Lk 16,22), „Atyám áldottai” (Mt 25,34) kifejezéseket nyugodtan fordíthatjuk így: a ti oldalatokon áll Isten, a tiétek Isten, veletek van és lesz Isten. Áttételesen ide vonatkoztathatjuk azokat a helyeket is, ahol Jézus arról beszél, hogy nem azokat jött hívni, akik magukat igaznak tartják (mert ezek többnyire a társadalom nagyjai és hatalmasai), hanem a magukat bűnösnek tartókat (mert ezek többnyire a társadalom kicsinyei): Mt 9,13; Lk 19,1-10, illetve arról, hogy Isten jobban örül egyetlen megtérő bűnösnek, mint kilencvenkilenc igaznak, akik azt állítják magukról (vö. Lk. 16,15!), hogy nincs szükségük megtérésre (Lk 15,1-2.3-7.8-10; vö. még Lk 15,11-32; 18,9-14).

E tanításait Jézus számos szimbolikus cselekedettel erősítette meg, ezekből most csak kettőt emelünk ki: a szegények teherhordó állatán, a számaron vonult be Jeruzsálembe (Mk 11,1-11), és főként: a szegénység, a kicsiség és az üldözöttség teljességében, a kereszten fejezte be életét.

b) Jézus *pártosan állást foglalt a gazdagokkal, a (társadalmi) nagyokkal (hatalmasokkal) és az üldözöttekkel (erőszakosokkal) szemben*. E tétel összefoglalásaképpen Jézus „programbeszédének” lukácsi változata kívánczik ide: „Jaj nektek, gazdagok”, „jaj nektek, akik jóllaktatok”, „jaj nektek, akik most nevettek”, „jaj nektek, akiket körülhízelegnek az emberek” (6,24-26). És őket is biztosítja arról, hogy ez nemcsak a saját állásfoglalása, hanem Istené is („megkaptátok már vigasztalásokat”, „éhezni, keseregni és sírni fogtok”: Lk 6,24-26; vö. még: „elvétetik tőletek az Isten országa”: Mt 21,43)! Az utolsó ítélet tablója ugyanezekről tesz bizonysgot (Mt 25,32.41-46).

Ennek a jézusi állásfoglalásnak legenyhébb formája, hogy *óv a „köztiszteletben álló”, „vezető beosztású” uraktól*, attól, hogy bárki hitelt adjon szavaiknak („Óvakodjatok a farizeusok és szadduceusok kovászatól”: Mt 16,5-12) vagy példájukat kövesse („tetteikben ne kövessétek őket”: Mt 23,3; „köztetek ne így legyen”: Mt 20,26; amint a két példából látható, mind az alacsonyabb, mind a magasabb rangú vezetőkre, illetve mind a „helyi urakra”, mind a „világ uraira” vonatkoznak szavai...).

A következő fokozat az, hogy *leleplezi a hatalomgyakorlók gazemberségeit* („zsarnokoskodnak... hatalmat gyakorolnak... jótevőknek hívatják magukat”: Lk 22,25; „tisztára mossák a poharat, de belül rablott holmival vannak tele”: Mt 23,25; „prófétagyilkosok fiai”: Mt 23,31; egyéb példák tömege: Mt 23,1-36), és *nyilvánosan lejáratja őket* („vamosok és utcanők megelőznek titeket”: Mt 21,28-32; „azok mind a fölöslegükből adtak”: Mk 12,41-44; „aki bűn nélkül van közületek... egymás után eltávoztak”: Jn 8,1-11; egyéb példák bőségesen Mt 21-22. fejezetben, valamint Lk 10,30-37 stb.).

A csúcspont: Jézus *a széles nyilvánosság előtt kigúnyolja és gyalázza a vallási és politikai vezetőket* (a gazdagokat, hatalmasokat, uralkodókat): képmutatóknak (Mt 23,1-36), viperák fajzatának (Mt 12,34), tolvajnak, és rablónak (Jn 10,1), béresnek (Jn 10,12), nemegyszer

gyilkosnak (Mt 21,38 23,31), egyszóval gonosznak (Mt 16,4) minősíti őket, sok egyéb mellett (pl. Mt 16,4; Lk 7,31-32; 22,53; Jn 5,44). Minderre fölteszi a koronát a legfőbb helyi uralkodónak címzett üzenettel: „Mondjátok meg annak a rókának...” (Lk 13,32)!

Ezek után aligha maradhat kétsége bárkinek is, beleszólt-e Jézus politikai kérdésekbe. Persze, a maga módján. De erre a befejezésben még kitérünk. Előbb vessünk egy pillantást a dolgok „fonákjára”!

IV. Az okozat árulkodik az okról

Tegyük fel, hogy Jézus *tanításából* nem maradt volna fenn semmi, csak az életéről tudnánk annyit, hogy nyilvános működését tanítással, gyógyítással és ördögűzéssel töltötte, majd alig háromesztendőnyi tevékenység után népének politikai és vallási hatalmasai a kor akasztófáján kivégezték, ráadásul úgy, hogy e cél érdekében az elnyomott ország politikai és vallási vezetői nem áttaláltak szövetségre az (általuk egyébként mélységesen gyűlölt) megszálló hatalom legfőbb képviselőivel. Ennyi is elég lenne ahhoz, hogy meglehetősen biztos választ adjunk a dolgozat címében felvetett kérdésére, hiszen élete és sorsa között ok-okozati összefüggést kellene fölfedeznünk, melyben az okozat árulkodnék az okról. Ugyanis *gyógyításért és ördögűzésért nem szokás embereket kivégezni*, vagy ha mégis megeshet (a mitikus-mágikus ókorban ez nem zárható ki), akkor sem az ország belügyminisztériuma és egyházi főhatósága szokott ezzel foglalkozni, beleértve a legfőbb politikai és vallási vezetőt is (hanem a helyi hatóságok), s pláne nem a megszálló hatalom legfőbb képviselőjének bevonásával, tőle megszerzett engedéllyel és eszközökkel. Tehát **csakis a tanításában kereshető kivégzésének az oka!** Ebből pedig kényszerítő erővel következik, hogy ennek a tanításnak (vagy legalábbis következményeinek) *olyan elemeket (is) kellett tartalmaznia, melyek a legmesszebbmenően keresztetkelték a kor társadalmi nagyjainak, a politikai és vallási vezetőknek az érdekeit*, azaz – így vagy úgy, de mindenképpen – beleszólást jelentettek társadalmi-politikai kérdésekbe mégpedig olyan mértékű és súlyú beleszólást, amelyért a világ minden „jogállamában” kivégzés jár.

Ám nem szorulunk csupán erre a következtetésre, amint ez az előző három fejezetből kiderült, amihez most még Jézusnak egy már idézett, amolyan „önmagában is elég lenne” kijelentését szeretnénk hozzátenni: „Engem gyűlöl a világ, mert én tanúsítom (bizonyítom), hogy cselekedetei gonoszak” (Jn 7,7). A „világ” pedig alighanem mindig és mindenütt elsősorban a társadalom nagyjait és a hatalmasokat, az állami és a vallási vezetőket jelenti...

Mindezek után is természetesen bárki azt mondhatja, hogy egyrészt Jézus csak tanításával szólt bele társadalmi-politikai kérdésekbe, de tetteivel nem avatkozott bele ezekbe, másrészt még tanításában is megmaradt az egyes emberekhez intézett morális intelmeknél, és sohasem biztatott a társadalmi és politikai struktúrák megváltoztatására.

Röviden a következőket felelhetjük ezekre az ellenvetésekre. Ami az elsőt illeti: *Aki „politikájában” eleve lemond a szűrő-, vágó- és löfegyverekről, annak aligha marad más „fegyver” a kezében, mint a szó...* Ami a másodikat illeti: Egyfelől Jézus korának társadalma korántsem volt annyira „társadalmiasított” és „strukturizálódott”, mint a miénk (pl. a kor társadalmi és politikai bajait nem feltétlenül szakszervezetek szervezésével és tüntetésekkel kellett volna megoldani). Másfelől – s ez az előzővel összefügg, de annál fontosabb –: amint a szentírás egésze sem, úgy Jézus maga sem akart minden kor minden kérdésére választ adni. Így aztán nem vethetjük szemére, hogy miért nem adott határozott útmutatást például a népességszabályozással (születésszabályozással) vagy a környezetszennyezéssel (környezetvédelemmel) kapcsolatban, hogy az atomfegyverkezés problémáit ne is említsük. De megadta azokat az alapelveket, amelyekből minden kor minden problémájára kikövetkeztethető a válasz. És

ezeknek a következtetéseknek a levonása, legalábbis Jézus követői számára – kötelesség. Akkor is, ha olyasmire vezet, amit „Jézus nem csinált”.

Emellett persze készségesen elismerjük, hogy *Jézus elsődlegesen nem társadalmi reformer volt. De abból, ami elsődlegesen volt, tudniillik az Ige hirdetője* (vö. Mk 1,38), *ez is következik*. Ezért aztán nem akarunk megfélemedezni arról, hogy az ítéleten elsősorban azt fogja számon kérni tőlünk, adtunk-e enni az éhezőknek (Mt 25,35), közvetlenül (pénzzel és élelemmel) és közvetve (adakozásra tanítva és felszólítva másokat is), olyan módon és olyan mértékben, ahogyan azt korunk lehetővé tette volna – és hogy békességszerzők voltunk-e (vö. Mt 5,9). És végső soron arról sem akarunk megfélemedezni, hogy „nemcsak kenyérrel él az ember” (Mt 4,4)...

(1985)

Elpídia

avagy álom és ének egy országról,
amelynek nincs rendőrsége és hadserege

Ez a régiek módjára megfogalmazott cím már magában foglalja ennek az írásnak tartalmát is, műfaját is, sőt talán célját is.

Ha *tartalmilag* nem is különösebben, formailag mindenképpen Morus Utópiája volt e cím ihletője. Utópia azt jelenti: Seholsincs ország. Az Elpídia viszont a görög *elpis* szóból származik, amelynek jelentései: vélemény, hit, várakozás, remény – s annak az országnak a neve akar lenni, amely pillanatnyilag ugyan még sehol sem létezik, de létrejöttének lehetősége eleve nem zárható ki, mi több: *véleményünk* szerint éppen létrehozása céljából tartózkodunk e bolygón. *Hisszük*, hogy ez az ország megvalósítható, *várjuk* is megvalósulását, mert *reméljük*, hogy egyszer létrejön. E véleményünkkel, hitünkkel, várakozásunkkal és reményünkkel nem állunk egyedül, hiszen úgy látjuk, hogy ha kevesen is, de mindig voltak olyanok akik látták, őrizték, hirdették az álmod e jövőbeli országról, Mikeás prófétától és Ekhnatontól Marx Károlyig és Konrád Györgyig.

Bizonyos értelemben *műfajt* is jelez a cím: azért csak „bizonyos értelemben”, mert nem formai sajátosságokat, hanem tartalmi vonatkozásokat takar. Az utópiák, elpídiák „műfajáról” van szó, amely mindig egy még nem létező, de „léteznie kellene”, eszményi országról szól, s amely megjelenésének formai elemeitől függetlenül mindig „ének”, mert csak az „ének” képes egyidejűleg kifejezni azt, ami nincs, de ami lehetne, és aminek lennie is kellene, és kifejeznie egyidejűleg még oly sok minden mást is, amit szóval megfogalmazni sem lehet.

Az elmondottak talán már árulkodnak ennek az írásnak a *céljáról* is. Szándékunk egyfelől az, hogy őrizzük és tovább mondjuk ezt a világ tényeinek oly makacsul ellenálló álmod, megpróbálva a ma nyelvén és szövegösszefüggéseiben megfogalmazni, másfelől pedig az, hogy az álom „ébrentartásával” és hirdetésével is hozzájáruljunk annak mielőbbi valósággá válásához. Mert Elpídia nem tőlünk függetlenül jön majd el, hanem csakis a mi munkálkodásunk révén valósulhat meg.

Azt szeretnénk tehát az alábbiakban elmondani, hogy az emberi természetnek olyan társadalmi berendezkedés felel meg, amely „belpolitikájában” lemond az (erőszakon alapuló) ún. igazságszolgáltatásról, „külpolitikájában” pedig a hadviselésről, s amelynek következtetésképpen nincs rendőrsége, nincsenek bíróságai és börtönei, és nincs hadserege, sem állandó, sem alkalmi, sem békeidőben, sem (ellenes viselt) háborúban. – Ugyanakkor az elpídia-műfaj lehetővé teszi számunkra, hogy lemondjunk a „teljesség igényéről”.

A következőkben először azt szeretnénk megmutatni, hogy állításaink jézusi alapokkal is bírnak, majd a hatalom természetéről ejtünk szót, hiszen mind az „igazságszolgáltatás”, mind a hadviselés elsődlegesen hatalmi kérdés. Ezután mutatjuk be az „igazságszolgáltatásról” és a háborúról lemondó társadalmat, jó részt olyan módon, hogy a szokásos (legfontosabb) ellenvetésekre próbálunk választ adni. Végül fölvázoljuk annak a társadalomnak a képét, amely a („törvényes”) erőszak nélkül is jól működik.

1. Jézusi alapok

A határozott névelő hiánya az alcímben arra akarja fölhívni a figyelmet, hogy a szóban forgó téma nem állt Jézus érdeklődésének homlokterében, tehát tanításában csak elszórt, de azért félreérthetetlen utalások találhatók erre vonatkozóan, s hogy ily módon ezek az utalások a mi megközelítésünk szemszögéből nézve természetesen közvetettek. (Az itt következők szinte szó szerint megegyeznek az előző tanulmány II. fejezetének 2. és 3. pontjában már leírtakkal, a könnyebb olvashatóság kedvéért az utalás helyett mégis az ismételtség mellett döntöttünk.)

Tételünk: *Jézus alaptalannak* (Mt 7,3-5: a „gerendás-szeműek” nem ítélik el a „szálfás-szeműeket”, vö. Mt 18,23-33; Jn 8,7: a bűnösök nem ítélik el a bűnösöket), *tehetetlennek* (nem képes „tisztá munkát” végezni, vö. Mt 13,29) és *károsnak* (a konkollyal együtt a búzát is kitépi, Mt 13,29), *következésképp fölöslegesnek* (mert lesz aratás, szétválasztás, Mt 13,30) *minősíti, és a maga részéről tiltja is az ún. igazságszolgáltatást*. Úgy ahogy van, teljes egészében, vállalva ennek mindenfajta következményét.

A sor elejére a Hegyi beszéd általános érvényű tiltása kívánczik: „Ne ítéljetek, hogy meg ne ítéljenek” (Mt 7,1) A bírói vagy *bírói jellegű ítélkezés tiltásáról* van itt szó, azaz olyan ítélkezéssről, amely az elítélt megbüntetéséhez vezet. Lukács (6,37) megtoldja az előbbi felszólítást egy másikkal, amely értelmezni látszik az elsőt: „Ne ítéljetek el senkit, hogy titeket se ítéljenek el!”. Az első felszólításbeli *krinó*-val szemben a másodikban a *katadikadzó* szerepel, amelynek értelméről világosan tanúskodik a Hegyi beszédre oly érzékeny Jakab-levél (5,6): „Elítéltétek és megöltétek az Igazat...”

A Hegyi beszéd elvi tételét félremagyarázhatatlanul fejti ki a búzáról és a konkolyról szóló példabeszéd (Mt 13,24-30): A világból *nem szabad „kigyomlálni”* = *kiirtani a gonosz embereket* (29. v.), hagyni kell (!), hadd növekedjenek (!!!) a világ végéig (az „aratásig”, 30. v.)

Jézus komolyan gondolja ezt, és *alkalmazza is mind a „polgári”, mind a „büntetőjogi” perekre*. – Az előbbire három példa is akad: az egyik azt tiltja, hogy én kezdeményezzek pert és juttassam annak révén börtönbe embertársamat (Mt 18,30-33), a másik kettő pedig azt, hogy az ellenem kezdeményezett perbe belemenjek: „Békülj ki idejében, még útközben ellenfeleddel, hogy át ne adjon a bírónak...” (Mt 5,25)! Hogyan? „Ha pörbe fogva el akarják venni köntösödöt, add oda a köpenyedet is” (Mt 5,40)! – Az utóbbira példát a házasságtörő asszony esete kapcsán mutatott (Jn 8,3-11), tanúságot téve arról, hogy az állami „igazságszolgáltatást” és ítélet-végrehajtást is helyteleníti. Ezt határozottan állíthatjuk, mivel „Mózes törvénye” nem csupán vallási okmány volt, hanem egyúttal Palesztina állam alkotmánya és büntetőjogi törvénykönyve is! S ha áll ez a halálbüntetésre, akkor nyilvánvalóan fokozottan áll az összes kisebb büntetésekre is!

Jézus *háborúellenes felfogásáról* elégségesen tanúskodik az ellenség szeretetének parancsa (Mt 5,44) és az a tény, hogy nem volt hajlandó csatlakozni a megszállók ellen fegyveres honvédő harcot hirdető zelóták mozgalmához (vö. Jn 6,15; távolabbról Lk 4,5-8). Néhány utalás erejéig mégis kitérünk két olyan problémára, amely akkoriban háborús konfliktusok lehetőségét rejtette magában.

Az egyik a *szamaritánus-kérdés*, amely félig nemzeti (a szamaritánusok félzsidók voltak), félig nemzetközi ügynek tekinthető (elkülönültek). Zsidók és szamaritánusok kölcsönösen gyűlölték egymást és ennek megfelelően viselkedtek. Erre a zsidó Jézus az ellenségnek számító szamaritánusokat felebarátnak (gyakorlatilag honfitársnak: 3Móz 19,18) minősíti (Lk 9,51-56; Jn 4,7-26), sőt nemegyszer példaképül állítja őket (!) a zsidók elé (Lk 10,33-37; 17,15-18).

Még keményebb dió a *római-kérdés*. A korabeli zsidóság számára aligha volt fájóbb dolog a római megszállásnál, és minden zsidó számára, aki valamit is adott magára, becsületbeli ügy volt a rómaiakkal nem érintkezni és gyűlölni őket, s amint a zelóták mozgalma és több felkelés is tanúsítja, a fegyveres ellenállás gondolata sem állt távol tőlük. Jézus viszont azt mondja: „Ha a római légionárius, az ő törvényeik értelmében, arra kényszerít, hogy cipeld ezer lépésnyire a holmiját, menj el kétannyira, kifejezve ezzel, hogy nem ellenségnek tekinted az elnyomót (aki „ráadásul” pogány), hanem felebarátnak (= honfitársnak; Mt 5,41).

Mindezt Jézus önmagára is vonatkoztatta és *személyes példájával támasztotta alá*: Megtiltotta övéinek a vele ellenséges magatartást tanúsító, „ösellenség” szamaritánusok megbüntetését (Lk 9,51-56: ebben az is benne van, hogy Isten sem igazolja az effajta vállalkozásokat!), megtiltotta Péternek, hogy a vele szemben igazságtalanul eljáró (vö. Jn 8,46; 10,32) templomrendőrséggel szemben „igazságot szolgáltatasson” (Mt 26,52), és Pilátusnak is kifejtette, hogy nem óhajt önmagának (erőszakkal) „igazságot szolgáltatni” (Jn 18,36).

2. A hatalom természetéről

Hatalmon itt a fegyveres erőre támaszkodó politikai vezető réteg hatalmát értjük, ezért ez a kifejezés számunkra szinonimája a következő szavaknak: állam, államhatalom, kormány, távolabbról pedig magában foglalja mindazokat, akik az így értett hatalomnak közvetlen (pl. kormányhivatalnokok, rendőrök, börtönőrök) vagy közvetett kiszolgálói (mindazon társadalmi osztályok, melyek kiváltságos pozíciókat foglalnak el, tehát a gazdagok, a vezető újságírók, rádiósok, tévések, művészek, tudósok stb.).

„A hatalom természete szerint gonosz” – mondja *Jacob Burckhardt*, „A hatalom óhatatlanul gonosszá tesz” – mondja *Kodolányi*. (Tanulságos bibliai példa az utóbbira Saul király esete: 1Sám 18-19.) „Aki uralkodni akar, annak nem lehet más célja, csak a hatalom. Nem szerethet senkit, csak önmagát. Még Istene is csak az ő saját Istene lehet, aki igaztetteit igazolja” (*Stefan Heym*: Dávid Király krónikája). „Aki hatalmon van, az szükségképpen irtózik az igazságtól. Megkívánja, hogy az isteni törvények is hízolgók legyenek számára” (*Kodolányi János*: Vízőzön).

Meggyőződésünk, hogy ezek az állítások hüen festik le a hatalom, a hatalmasok természetét (aki képes a színfalak mögé látni, egyet fog érteni), mint ahogy az is meggyőződésünk, hogy az egész ún. „törvényes rend” (nem szükségszerűen, de mindmáig ténylegesen) csak a fenti értelemben vett hatalom kiterjesztése, az állam egyik megjelenési formája, az uralkodó osztály(ok) uralkodásának adott módja. Nem titkoljuk, hogy ennek a fejezetnek legfőbb célja, hogy a „népért való hatalom” mítoszáat leleplezzük, mítosz-voltát, ideológiai-voltát igazoljuk.

Schmitt Jenő Henriknek, a századforduló nagy magyar gondolkodójának szavaival élve: „Hazugság az, hogy a törvényeket és az államokat a kisebb rablók és tolvajok megfélemezése céljából találták fel. A történelem bizonyítja, hogy ellenkezőleg, az államokat hatalmas bűnözők alapították, akik, ha sikerült nekik egész országok lakosságát megfélemlíteniük, akkor rablóbandájuk törvényét országos törvénné alakították át” (Állam nélkül c. folyóirat.)

Lev Tolsztoj, akivel Schmitt kölcsönhatásban állt, ugyanebben az időben így ír: „A kormányok tevékenységük módja és erőszakos céljaik szerint éppen olyan elemekből alakulnak, melyek éppenséggel nem szentek, sőt szemtelen, durva és erkölcstelen emberek... Ezt a csúcst mindig azok az emberek, vagy az az ember foglalja el, aki ravaszabb és lelkiismeretlenebb a többinél, vagy olyan, aki véletlenül örököse a legtolakodóbbnak és a leglelkiismeretlenebbeknek (A hazafiságról).

Egybecseng az előző kettővel *Kodolányi* mélységes iróniával megfogalmazott véleménye: „Mindig akadnak önzetlen férfiak, akik pillantásukat »magasabb célok« felé vetik, »nemes buzgalom« szállja meg őket hazájuk sorsáért, a szegények könnyeitől siralomra fakadnak, s mindent föláldoznak saját önzetlen hatalmuk érdekében... Mind azzal kezdte, hogy elhalmozta az isteneket ajándékokkal, óriási alapítványokat tett a papoknál, majd azzal folytatta, hogy megvesztegette az ellenfél vezéreit, katonáit – ezeket csak ígéretekkkel –, fölemelte az adókat, újabb beszolgáltatásokat követelt, újabb meg újabb könyörtelen felügyelőket nevezett ki, egyre több és több parasztot, iparost veretett meg, köttetett fára, dobott folyóba – s egy szép sírfelirattal végezte, hogy sohasem hazudott, mindig védelmezte az özvegyet és az árvát, könnyített a nép terhén, lisztet ajándékozott az éhezőknek, letörölte a könnyeket... Mindegyikük aljas jöttmentnek, harácsolónak, hazug csalónak, vakmerőnek jelentette ki a többit... A saját vakmerőségeiket, jogtiprásait, gyilkosságaikat, szerelmi tobzódásaikat, a saját fészük büzlését persze csak afféle apró botlásoknak, emberi gyengeségnek, ártatlan tévelygésnek tekintették, ha ugyan gondoltak rájuk. De nem is gondoltak. Hogyan is gondolhattak volna, mikor, jaj, szívük csordultig telt hazájuk sorsa felett érzett fájdalommal, a hajnaltól késő estig görnyedő parasztok sajnálatával, vérlázító igazságtalanság alatt nyögő népük ezernyi bajával” (Az égő csipkebokor).

Ha kissé drasztikusak is ezek a megfogalmazások (talán éppen azért olyan világosak), aligha tagadhatja bárki is, hogy a történelem eddigi tanúsága szerint minden államrendszer (finomabban: minden alkotmány) közvetlenül vagy közvetve, többé vagy kevésbé vértelenül, de mindenképpen a fegyverek erejében állt és áll fenn.

Ezért aztán, ahogyan nincsen „a népért való hatalom”, nincsen „a népért való törvényes rend” sem. „A bíró nem az »igazságot«, hanem a mindenkori állam mindenkori jogszabályait szolgálja. Ezért tartja az állam, ezért hívják bírónak” (*Moldova György: Az idegen bajnok*). Tudják ezt a kisemberek is. *Sánta Ferenc* Az ötödik pecsét című könyvében az egyik szereplő azt mondja: „Tanulja meg, Kovács úr, hogy mindig az a vaj valakinek a fején, amit a hatalom annak tart! Az a bűn, amire az állam meg a törvény azt mondja, hogy az bűn... Csinálhat mindent, csinálhat bármit, akármilyen disznóságot, ha a törvény azt mondja rá, hogy az nem bűn, akkor nem lesz magának semmi baja, és mert nem büntetik meg érte, az emberek is azt fogják mondani, hogy maga rendes, törvénytisztelő ember... No, próbálja meg maga eldönteni, hogy mi a bűn, és mi a nem bűn. Az a bűn, amit a nagyfejük annak nyilvánítanak, ezzel kész a kocsi!”

Voltaképpen ennyi is elég lenne annak beláttatásához, hogy amint nincsen „a népért való hatalom” és „a népért való törvényes rend”, ugyanúgy nincsen „a népért való igazságszolgáltatás” sem, tehát hogy az „igazságszolgáltatás” is csak mítosz, a mindenkori hatalom egyik ideológiai (s egyúttal persze nagyon is gyakorlati) támasza. De azért a következő fejezetben közelebbről is megvizsgáljuk ezt a témát.

3. Társadalom igazságszolgáltatás nélkül

Mindenekelőtt az „igazságszolgáltatás” néhány belső ellentmondására szeretnénk rámutatni, melyek mind azt sugallják, hogy lényegében hazug dologról van szó, az „igazságszolgáltatás” természeténél fogva képtelen igazságot szolgáltatni (ha tekintetbe vesszük a jelenség teljes körét, és nem csupán szubjektív részérdekek szempontjából vizsgáljuk) – ellenkezőleg, éppen az igazságtalanságok tárháza (Summum ius summa iniuria).

Először is: Az „igazságszolgáltatás” csak azzal foglalkozik, ami látszik, csak azokkal az esetekkel, amelyek napvilágra kerülnek. Azt a „bűnt”, amely homályban marad, nem tekinti bűnnek. Kettős képmutatás, kettős hazugság rejlik ebben: a „bűn” kritériumának annak

nyilvánosságra kerülését tekinti, nem pedig egy-egy cselekedet tartalmát, másrészt csak a tetteket tartja bűnnek, az elkövetőben vagy másokban (akik szintén kiváltói lehetnek az elkövető bűnének) meghúzódó gondolatot és szándékot nem. (Erre mutat rá Jézus kétszer is a Hegyi beszédben: Mt 5,21-22.27-28.)

Másodszor: Gyakorlatában az „igazságszolgáltatás” figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy egyszerűen képtelenség minden „bűncselekményt” felderíteni (csak Magyarországon évente több tízezer bűncselekmény marad felderítetlen a rendőrségi becslések szerint) – így aztán *csak azok „bűnhődnek”, akiket „elkapnak”*. Az igazság viszont az lenne, hogy vagy minden „bűnös” bűnhődjék, vagy egyik se.

Harmadszor: Az „igazságszolgáltatás” *lényegében nem foglalkozik azzal, hogy egy-egy „bűncselekményben” ki az igazi felelős*, illetve ki mennyiben felelős. Természetesen nem tagadjuk az egyéni felelősséget, de tagadhatatlan, hogy számos bűnért sokkal inkább felelősek azok, akik az elkövetőre rossz hatással voltak, mint maga az elkövető. Közhelyszerű példa a szülők szerepe gyermekeik magatartásában, vagy hogy egy nagyobb horizontú és horderejű példát is említsünk: Ha egy államvezetés egy nemzedék életén belül is négyszer-ötször változtat az általa diktált értékek rangsorán, nem egyszer úgy, hogy 180 fokos fordulatot tesz, akkor elsődlegesen ő a felelős állampolgárainak cinikussá és nihilistává válásáért és mindazokért a bűncselekményekért, amelyek ebből fakadnak. Mindezen esetekben viszont az „igazságszolgáltatás” az igazi tettesek helyett azokat ítéli el, akik többé-kevésbé áldozatok!

A *negyedik* ellentmondás (mely benne rejtett már az előzőben is): Bűn és nem-bűn igazán nem különíthető el, a bűzát és a konkolyt képtelenség szabatosan elválasztani egymástól (megmondta ezt Jézus is: Mt 13,29!), ennek következtében *„igazságot szolgáltatni”* (megint a jelenség egészét tekintve) *csak igazságtalanságok elkövetése árán lehet!* Tételünk helyessége mellett a történelem során ártatlanul elítéltek, meghurcoltak és kivégzettek végeláthatatlan sora tanúskodik.

Ötödször: Mindenfajta „igazságszolgáltatás”(legalábbis a mai értelemben vett államban) eleve hazug, mivel *a „szolgáltatás” alapjául nem az igazság szolgál* (ami egyébként gyakorlatilag sosem ragadható meg abszolút értelemben, tehát senki sincs a teljes igazság birtokában), még csak nem is az adott állam polgárainak közmegegyezése, *hanem a mindenkori uralkodó osztály(ok) által a többiekre kényszerített „jogrend”,* a mindenképpen csak részérdeket (s a kisebbség érdekét tükröző), tegnap barna, ma vörös, holnap talán sárga (rész-) „igazság”. Ráadásul még ennek az érvényesítése is teljesen önkényes, népszerűen szólva: „Az a bűn, amit a nagyfejük annak nyilvánítanak....”

Hatodszor (s ez talán az „igazságszolgáltatás” egyik, ha nem a leg súlyosabb belső ellentmondása, hazugsága és képmutatása, s ezáltal az egyik legnyomósabb indíték teljes megszüntetésére) az, aminek van egy „objektív” és egy „szubjektív” oldala, bár a kettő szorosan összefonódik.

Az „objektív” oldal: Ha az „igazságszolgáltatás” valóban igazságszolgáltatás akarna lenni, akkor elsősorban a bűncselekmények nagyságát kellene tekintetbe vennie, azaz a legnagyobb bűncselekményekkel kellene kezdenie, s úgy haladnia a közepesek, majd a kisebbek felé (ha egyáltalán maradna erre ideje és energiája), valamint a legnagyobb bűncselekményeket kellene a leg súlyosabban büntetnie, aztán a közepeseket és így tovább. A valóságban pedig mit tapasztalunk (már persze csak akkor, ha képesek vagyunk az emberekre általában jellemző „vakondtúrás-perspektívától” megszabadulni)? Azt, hogy az „igazságszolgáltatás” *a „köztörvényesek” (helyes perspektívából szemlélve) jelentéktelen „bűncselekményeivel” foglalkozik,* belpolitikai „békeidőkben” erre fordítja idejének és energiájának mondjuk 90%-át, aztán kerít

sor a közepesen súlyos esetekre, ez tesz ki 9%-ot, s a maradék 1% jut a legsúlyosabb bűnösökre, másfelől pedig a „közbüntényeseket” (és a „politikaiakat”) súlyosan bünteti, és minél nagyobb gazember valaki, annál inkább „futni hagyja”.

Hogy csupán *két igazán egyszerű példát* említsünk, szót sem ejtve az ezeknél számtalanszor súlyosabb esetekről: Ha valaki embertársainak rendszeres, ám „legális” megkárosítása révén (pl. „tisztességes” üzlettel) milliós vagyonhoz jut, azt a gazdagoknak minden társadalomban kijáró „tisztelet” övezi, ha viszont valaki lopással vagy betöréssel jut néhány ezer vagy tízezer forinthez, esetleg évekig rács mögé kerül. A másik: ha valaki hirtelen felindulásában vagy végső elkeseredésében, netán némi alkohol segédletével, beleszúrja a kést polgártársába, s „jól” találja el, öt vagy éppen tizenöt évre is számíthat, de sajátos esetekben kötélen vagy villanyszékben is végezheti, ugyanakkor az az orvos, aki az abortuszok révén pályafutása során esetleg több száz, netán több ezer magzatot mészárol le (s akit méltán nevezhetünk bér-gyilkosnak, hiszen mások – az „anyák” és „apák” – helyett és pénzért végzi a gyilkosságot), az teljes „anyagi és erkölcsi elismerésben” részesül...

Egyfajta „bűnbak-mechanizmusról” van itt szó: Az „igazságszolgáltatás” végső soron arra való, hogy egyrészt „legális” mederbe terelje a társadalomban újból és újból felhalmozódó erőszakosságot, másrészt – s ez legalább olyan fontos – a kisstílusú bűnözők bűneinek és büntetéseinek kirakatba, újságba, rádióba, tévébe helyezésével elfedje a nagystílusú bűnözőknek, köztük elsősorban magának az államapparátusnak a bűneit, amelyek az előbbieket mérhetetlenül felülmúlják.

Lássuk most a dolog „szubjektív” oldalát (amit Jézus is leleplezett: Mt 7,3-5; 15,14; 23,24; Jn 8,7), amitől az egész képmutatása még elvetemültebbé válik, ami az „igazságszolgáltatást” velejéig és végletekig igazságtalanság-szolgáltatássá teszi, ami önmagában is elégséges ok lenne az „igazságszolgáltatás” teljes rendszerének megszüntetéséhez, s amit *Camus* A pestisben úgy nevez meg, hogy a „nagy pestisese” ítélik el a „kis pestiseseket”.

Megint csak *két egészen egyszerű kis példát* emlíünk. – Az egyik: Az a bíró (nagy pestises), aki a kisemberek által megtermelt, de azoktól megvont javakból kétszer-háromszor, de nem ritkán ötször-tízszer magasabb életszínvonalon él (élősködve, tehát bűnösen), mint azok a megtévedt, elvakult, kétségbeesett, félrenevelt, gyöngye vagy egyszerűen csak primitív kisemberek, akiket elítél, sőt abból él akkora-amekkora életszínvonalon, hogy elítéli őket, milyen jogcímen hoz ítéletet? Csakis azon, hogy „ezért tartja az állam”, ezért fizeti őt. (Nem is szólva arról, amit egy nyugdíjba vonult bíró mondott egy rádióriportban: „Tudja, mostanában elgondolkodom arról, milyen címen fosztottam meg szabadságuktól azokat, akiknek nem én adtam a szabadságot...”)

A másik: A (nagy pestises) rendőr/börtönőr tartóztatja le és tartja fogva (hogy erőszakoskodásaikról ne is beszéljünk) a kisembereket (kis pestiseseket), folytonos szenvedést okozva ezzel olyanoknak, akik egyszer-egyszer okoztak szenvedést másoknak (esetleg nem is szándékosan: gázolás, esetleg nagyon is áttételesen: lopás...), sőt éppen abból húz fizetést és azért jut soron kívül ingyenlakáshoz, mert folyamatosan szenvedést okoz másoknak...

Felejtethetetlenül fájón-szépen mondja el ezt *Camus* regényében Tarrou: „Apám államügyész volt...Amikor tizenhétéves voltam, apám felszólított, hogy hallgassam meg egyszer... Mindazt, ami egy törvényszéken történik, éppoly természetesnek és magától értetődőnek tartottam, mint egy felvonulást vagy egy díjkiosztást...Csak egyetlen egy képet őriztem meg erről a napról, a bűnösét. Azt hiszem, tényleg bűnös volt, nem fontos, hogy miért... Ez a kis ember, a vörös és gyér hajával olyan volt, mint egy fénysugártól megriadt bagoly. Nos, fölösleges részleteznem, már ebből is érthető, hogy élő volt. Én azonban hirtelen jöttem rá erre, miután mindaddig csak

a »vádlott« kényelmes fogalmával mérlegeltem őt... Úgyszólván semmit sem hallottam, csak éreztem, hogy ezt az élő embert meg akarják ölni!...

Csak akkor ébredtem fel igazán, amikor apám a vádbeszédet mondta. A vörös talár elváltotta őt. Nem volt többé se kedélyes, se gyengéd, száján mérhetetlen frázisok nyüzsgöttek, és szakadatlanul másztak ki onnan, mint a kígyók. Én megértettem, hogy a halálát kívánta ennek az embernek, a társadalom nevében, sőt azt is kérte, hogy nyakazzák le. És megkapta ezt a főt....

Ettől a pillanattól fogva borzalommal tekintettem az igazságszolgáltatásra, a halálos ítéletekre, a kivégzésekre.... Az én esetem mindenestre nem az elmfuttatás volt. A vörös bagoly volt az én esetem, az a mocskos kaland, amikor pestistől mocskos szájak bejelentik egy leláncolt embernek, hogy meg fog halni, és mindent úgy intéznek, hogy meghaljon, miközben éjszakák múlnak, a haláltusa éjszakái, melyek folyamán nyitott szemmel várja, hogy meggyilkolják...”

Megértjük Tarrou következtetését: „Sohasem leszek hajlandó egyetlenegy indokot, érti, egyetlenegy sem szolgáltatni ehhez az undorító mészárláshoz... Elhatároztam, hogy visszautasítok mindent, ami készakarva vagy akaratlanul, helyes vagy helytelen indítékból öl, vagy igazolja, hogy ölnek” (A pestis).

Schmitt Jenő Henrik még tovább megy ennek a „szubjektív” ellentmondásnak a megállapításánál, és azt állítja, hogy a nagy pestisesek nem csak elítélői a kis pestiseknek, hanem éppen a nagy pestisesek a fő okozói a kis pestisnek „bűneinek”: „A valóság az, hogy az alacsony, barbár, embertelen gondolkodásmód, mely az erőszak alapja, egyúttal a kisebb büntettek forrása. A törvényes társadalmi rendszer törvényes rablása, amely szülőke a nyomornak, és a társadalmi büntett: a gyilkosság és a tömeggyilkosság törvényes dicsőítése és szentesítése a közérköls romlásának alapforrása” (Állam nélkül). Csak persze „a ravaszabb és hazug banditák erőszakos és zsarnok cselekedeteiket, gyilkosságaikat és rablásaikat az emberszeretet és humanitás fényével takarják” (uo.; vö. Lk 22,25!).

De hát, azt mondják, mindezek ellenére az „igazságszolgáltatásra” mégis szükség van. Két fő ok miatt.

Az egyik: „Példát kell állítani”, s ezáltal „elrettenteni” a még nem bűnözőket attól, hogy bűnözőkké váljanak. Meglehet, akadnak néhányan, akiket a várható büntetés réme visszatart, de nem ez a jellemző. A tények *Vercors* véleményének igazságát támasztják alá: „A börtön, a példaállítás céljából kirótt halálbüntetés csupán a csiszolatlan kőkorszak maradványa: nem szünt meg semmit, nem gátol meg semmit. A mi korunkban sem ritkább a tolvajlás vagy a gyilkosság, mint a vandálok idejében” (Sylva). Sőt bátran állíthatjuk, hogy sokkal gyakoribb: a bűnügyi statisztikák a bűnözés ütemének állandó növekedését mutatják. Jóllehet mindenki tudja, milyen tökélyre fejlesztették már a „bűnüldözést”, következésképpen milyen óriási esélye van minden „bűnözőnek” a „lebukásra”, úgy látszik, ez nemigen hatja meg a „vállalkozókat”. Nem is csoda: „Egészen más forrásból kell fakadnia az emberi lelkiismeretnek” (*Vercors*, uo.). Egyáltalán: a külső korlátok soha senkinek nem jelentenek igazi korlátot; a határokat kinek-kinek a számára végső fokon mindig az dönti el, mi van őbenne legbelül.

Meggyőződésünk, hogy a börtön lényegileg mindössze két dolgot eredményez: egyrészt a gonoszság magasabb fokozatait tanulhatja ki (s többnyire tanulja is ki) a bekerülő, másrészt megerősíti vagy létrehozza a valaminemű bosszú vágyát a bebörtönzöttekben. De ha ezek nem következnenek is be, egyet csak nagyon kevesen, kivételes jellemek (s hány ilyen akad a „közbüntényesek” között?) kerülhetnek el, nevezetesen, hogy kivonják magukat a börtön sokszoros személyiségtorzító és romboló hatása alól (a bezártság, a bánásmód, a légkör stb. miatt). Így aztán nyugodtan állíthatjuk, hogy az esetek túlnyomó többségében az az ember, aki

kijön a börtönből, rosszabb minőségű, mint az, aki bement. Nem nehéz kiszámítani ennek hatásait sem a konkrét egyén, sem társadalmi környezete számára. Valóban azt kell mondanunk: *a börtön nem szünt meg semmit, nem gátol meg semmit – sőt...*

Mivel Isten törvényei az egyedül helyes és hasznos törvények az ember, az egyén és a társadalom számára egyaránt, ezért bátran fogalmazhatunk *Kodolányival* úgy, hogy nemcsak tilos, hanem fölösleges is „fegyveres csapatokat alakítani Isten törvényeinek védelmére, mert ezek a törvények bele vannak írva minden létező lény szívébe” (Az égő csipkebokor).

Ha azonban eszerint járnánk el, így hangzik a *másik*, s talán a legfőbb érv megfogalmazása az „igazságszolgáltatás” szükségessége mellett, *akkor ennek eredménye a teljes anarchia lenne*, és ez összességében több rosszat eredményezne, mint az „igazságszolgáltatás”.

A demagógia egyik alaptételének minősítjük ezt az „érvelést” (a demagógia tökéletesen sikeres voltát mutatja az, hogy a nép mindenütt hittel vallja ezt a tételt, dogmának tartja immár, melyet sosem vizsgál felül), és mindenekelőtt egy ténnyt és egy feltételezést állítunk szembe vele, olyan feltételezést azonban, amelynek igazságát még senki sem cáfolta meg (és elméleti úton nem is cáfolható). *Vercors* írja: „Azokban az országokban, ahol eltörölték a halálbüntetést, a bűnözési hullám hat-nyolc hónapig emelkedett, aztán visszatért rendes szintjére. Ez áll a halálbüntetésre – és biztos vagyok benne, hogy ugyanígy történe az összes többi büntetéssel, ha az embereknek volna bátorságuk megpróbálni” (Clémentine).

Mi is biztosak vagyunk ebben, mert hiszen aki eddig nem akart lopni, rabolni, gyilkolni, az most miért indulna útnak „Hurrá, mindent szabad!” felkiáltással? Aki eddig is akart, ezután is fog. A köztük elhelyezkedő néhány százalék pedig, akiket eddig csak a büntetés félelme tartott vissza, hat-nyolc hónap alatt „kifutja magát”. Sőt azt feltételezzük, hogy az „igazságszolgáltatás” megszüntetésével, a hat nyolc hónap „türelmi idő” letelte után (de még a hat-nyolc év is megérné) a bűnözési hullám nemcsak „rendes szintjére” térne vissza, hanem az alá is süllyedne – abban az esetben persze, ha azt az összeget, amelyet eddig a „bűnüldözésre” fordítottak, mostantól a „bűnözés” valódi okainak felszámolására, gyökerében való orvoslására fordítanák, és a helyi szükségleteknek megfelelően lakásokat, iskolákat, hangversenytermeket, könyvtárakat, orvosi rendelőket, kórházakat építenének belőle, s nem feledkeznének meg arról sem, hogy biztosítsák belőle (lenne miből) annak a nevelésnek a feltételeit és eszközeit, amely csecsemőkoruktól úgy alakítaná az embereket, hogy felnőve nem válnának „bűnözővé”.

Eddig az „igazságszolgáltatásnak” úgynevezett „büntetőjogi” részéről beszéltünk, *kerítsünk most röviden sort az úgynevezett „polgári perekre” is*.

Egyrészt arra a mérhetetlen anyagi és erkölcsi kárra szeretnénk utalni, amit az egyéneknek és a társadalomnak okoznak. Csupán Magyarországon évente kb. 400.000 (!) „polgári per” zajlik. Szorozzuk be ezt a számot egy nagyon (!) szerényen számított átlagos perköltséggel, mondjuk tízezer forinttal, ez évente négymilliárd forintot jelent... És mennyi az erkölcsi kár?! A terjedő és egyre burjánzóbb gyűlölet, amely újabb bűnöket termel ki, melyek újabb anyagi és erkölcsi kárt okoznak... – *A „polgári perek” is belső ellentmondást hordoznak magukban*, ugyanolyan értelmetlenek, mint minden más per, tehát ugyanolyan fölöslegesek is. Rájuk is érvényes: „*Eső után köpönyeg!*” Sőt! Mint a „büntetőjogi perek”, ezek is újabb és több rosszal akarják orvosolni a meg nem történtté már úgysem tehető rosszat. Egészségesebb, emberibb lenne az élet nélkülük, a megmaradó megoldatlan problémákkal együtt is.

Másrészt, mivel mindenki, aki pereskedik, azt állítja, hogy ő csak a rajta esett valódi sérelmet akarja orvosolni, *Platón* segítségével azt szeretnénk kimutatni, hogy az „önvédelem” is belső ellentmondással terhes, elvileg is értelmetlen, tehát fölösleges és tilos.

„*Szókratész*: Azt mondjuk, hogy semmiképpen sem szabad jogtalankodnunk, vagy azt, hogy egy bizonyos fajta módon jogtalankodhatunk, máshogyan meg nem? Vagy pedig a jogtalankodás semmiképpen sem jó, nem is szép, s annak számára, aki jogtalankodik, mindenképpen rossz és csúnya? Tehát semmiképp sem szabad jogtalankodnunk? *Kritón*: Nem bizony! *Szókratész*: De még a jogtalankodásra sem szabad jogtalankodással felelni, mint ahogyan a tömeg véli, mivelhogy semmiképpen sem szabad jogtalankodnunk. *Kritón*: Úgy látszik, hogy nem. *Szókratész*: No és? Gonoszt szenvedve gonosztettel felelni: ahogy ezt a tömeg helyesnek mondja, vajon igazságos-e vagy nem? *Kritón*: Semmiképpen. *Szókratész*: Mert hiszen, ugye, ha az emberekkel rosszat teszünk, ez az igazságtalanságtól semmiben sem különbözik? *Kritón*: Igazat mondasz. *Szókratész*: Tehát nem szabad viszont-igazságtalankodnunk, sem rosszat tennünk egyetlen emberfiával sem, ha bármit szenvedünk is tőle.”

Természetesen nem gondoljuk azt, hogy a „bűnözés” valamilyen módszerrel teljesen megszüntethető, amíg ember lesz a földön, lesz bűn és lesz „bűnözés” is. De azt igenis gondoljuk, hogy az „igazságszolgáltatás” intézményeire nincs szükség, nélkülük is a megszokott szinten marad vagy – a mondott feltétel teljesülése esetén – az alá süllyed a „bűnözés”, tehát nélkülük egészségesebb, emberibb társadalmi életet élhetnénk, mint amilyet velük élhetünk.

E nem ok nélkül kissé hosszúra nyúlt, hiszen központi jelentőségű fejezet után térjünk át fő témánk második részére, a nem háborúzó ország eszméjére. Sok minden, amit ebben, s már a második fejezetben elmondtunk, értelemszerűen ide is vonatkoztatandó, ezért itt már csak a sajátosságokra térünk ki.

4. Társadalom hadsereg nélkül

Azt képviseljük ebben a fejezetben, hogy *az az ország, amely sem háborúban, sem békeidőben nem tart fenn hadsereget*, és akkor sem hajlandó háborúzni, ha megtámadják, előzőlik és leigázzák, *az minden tekintetben*, anyagilag, szellemileg és lelkileg egyaránt *gazdagabb és virágzóbb életet élhet*, mint az az ország, amelyik a megszokott és „természetes” módon (általában „önvédelemből”) háborút folytat.

Először is arra szeretnénk egy mondat erejéig emlékeztetni, *micsoda erkölcsi és anyagi károkat okoz egy országnak a hadsereg fenntartása*, akár „békeidőben” is; a fegyverkezési verseny korában – de melyik kor nem ilyen többé vagy kevésbé? – ezt aligha kell bizonyítani. (A béke Nobel-díjjal kitüntetett Costa Rica esete rendkívül tanulságos. Ez az ország békeidőben nem tart fenn hadsereget, háború esetén „bérel”, s a latin-amerikai országok közül egyedül itt szűnt meg teljes mértékben az írástudatlanság, és az életszínvonal is sokkal magasabb itt a többiekénél!)

Ami mármost a háborút illeti, mindenekelőtt azt kell világosan látnunk, hogy *sosem egyik nép támadja meg a másikat*. Egyetlen népnek sem jut eszébe soha, hogy hódító útra induljon. „Nincs olyan nép a világon, amelynek ilyen támadó szándéka volna, mert a népek sohasem támadnak. *Támadásra csak a kormányok ingerlik a népeket*, amikor kölcsönösen gyűlöletet ébresztenek bennük egymás iránt. Mikor aztán lángra lobbant a gyűlölet, s a hazafias érzelmeket is sikerült felébreszteni, akkor minden ékesszólással bizonyítják e kormányok, hogy a haza veszélyben forog, s hogy a hazát meg kell menteni” (*Tolsztoj: A hazafiságról*). – Úgy véljük, hogy ezzel egyúttal választ adtunk arra az ellenvetésre is, mely szerint „hazaszere-tetből kell harcolni a hazáért”. Aki így beszél, az elárulja, hogy a hazát azonosítja az éppen hatalmon lévő kormánnyal, a társadalmat az állammal. A háború sosem érdeke a hazának, sosem szolgálhatja a társadalmat, a népet, az mindig csak a „nagyfejúeknek” állhat érdekében, mindenki más csak veszíthet rajta.

Erre jön azonban a fő ellenvetés: „Ha az országok magukévá teszik ezt az elvet, és a gyakorlatban is alkalmazzák, és mindenki csinálhat azt, amit akar, *nem lesz-e ebből immár nemzetközi anarchia*, míg egyesek mérhetetlen hatalomhoz és gazdagsághoz jutnak?”

Nos, álmodjunk egy kicsit! De előbb szögezzünk le két dolgot. Az egyik: Az államok, a kormányok sem azért indítanak háborút, mert egy vagy több népet ki akarnak irtani, hanem mindenekelőtt újabb földterületekre vágnak, pontosabban e területek által elérhető újabb kincsekre, gazdagságra, s legfeljebb még dicsőségre, a megnövekedett hatalommal járó megnövekedett presztízszre. A másik: Amikor most arról gondolkodunk, hogy mi lesz akkor, ha adott esetben mi csak tűrünk, aztán „jönnek a rómaiak és elpusztítják népünket” (Jn 11,48), közben ne feledkezzünk meg arról, hogy a rómaiak már itt vannak...

Tehát *álmodjunk!* Ne Rómáról és Palesztináról, hanem arról, mi lett volna akkor, ha – mondjuk – *Vietnám* nem védekezett volna évtizedeken át az amerikai „agresszorok” ellen? Először is, mit nyert azzal, hogy védekezett? A tengernyi életáldozaton és sebesülésen kívül egy rombadőlt országot, amely évtizedek alatt sem fog felépülni anyagi sérüléseiből, s talán évszázadok kellenek, míg a háború okozta erkölcsi sebei begyógyulnak. Ha egyáltalán begyógyulnak az effajta sebek. Mi lett volna hát, ha nem védekezik? Ha „kenyérrel és sóval” fogadja az amerikai katonákat? Vajon géppisztolytüzeléssel és napalmmal feleltek volna-e azok a barátságos fogadtatásra? (Főként, ha előre meg is üzenték volna nekik, hogy nem kell ellenállásra számítaniuk!?) Aligha! Szépen bevonultak volna a fővárosba és leváltották volna a kormányt, a rendőrség és a hadsereg vezetőit, meglehet, akasztás útján intézve a leváltást, és saját bábjaikat ültették volna a helyükbe. Ámbár az is lehet, hogy még erre sem került volna sor, hanem megkérdezték volna az illetékeseket, hajlandóak-e immár az ő szolgálatukba (mármint az Egyesült Államok éppen hatalmon levő kormányának szolgálatába) állni. Igenlő válasz esetén még a helyükön is maradhattak volna. Az eredmény – a lényeg – így is, úgy is ugyanaz: báb-kormány, báb-rendőrfőnök, báb-hadügyminiszter.

Miért jártak volna el így? Mert nem a „krizantém lelkű nép törvényesített irtásáért” (*Váci Mihály*: Azóta) keltek át a tengeren (amint Cortez hajóra szállásának eredeti célja sem az indiánok mészárlása volt), hanem azért, hogy Vietnám földjét birtokba véve, gyárakat és bányákat nyissanak, olcsó nyersanyaghoz és munkaerőhöz jussanak, a saját termékeik piaca bővüljön, és persze támaszpontot létesítsenek a nagy rivális hátában, ha már ott vannak a szomszédban. Mindezen célok elérése érdekében *mi értelme lett volna nekilátni kiirtani az egyébként nem is védekező helybeli lakosságot?* Ki dolgozott volna akkor az általuk birtokba vett földeken, gyárakban, bányákban? Az anyaország polgárai aligha vándoroltak volna át e célból Ázsiába. Hogy hódításuk nyomán Vietnám kincseinek jó része (nagyobbik része?) viszont igenis Amerikába vándorolt volna? Tagadhatatlan. De *ezzel együtt is* a kiirtás és általános pusztulás helyett a viszonylagos jólét lett volna a „krizantém lelkű nép” sorsa, legalábbis életszínvonaluk sokszorosan fölülmúlta volna azt az életszínvonalat, amely a hadviselés eredménye lett, a háború alatt és után egyaránt. És a legfőbb evilági értéket, életüket is megőrizhették volna tíz- és százezrek. Mindenképpen jobban jártak volna tehát, ha nem védekeznek.

Mint ahogy mi is jobban jártunk volna, ha engedünk a töröknek. *Ady* írja egyik levelében: „*Magyarország* 3,5 milliós lakossága az örökös harcok (és ezek velejárói) következtében 1,5 millióra olvadt, míg azok a szomszédos népek, amelyek kisebb ellenállást fejtettek ki, kevesebb veszteséget szenvedtek. Úgy látszik, az elviselés jobban szolgálja az életet, mint az öldöklés.”

Érdekes, akadt már olyan uralkodó is a történelem során – meglehet, egyetlenegy – aki így gondolkodott. Ekhnaton fáraó alakját és felfogását *Kodolányi* állítja elének Az égő csipkebokor c. regényében (az itt következők elvi igazságán mit sem változtat, hogy a történettudomány vitatja Ekhnaton ilyesfajta jellemzését):

„Nem folytatunk többé háborút. Soha, soha nem fogunk többé fegyvert embertársaink ellen – jelentette ki boldogan a fáraó.

– De mi történt volna, ha nem verjük le Szanaá és egész Saába lázadását – kérdezte a meghökkent Hor.

– Semmi sem történt volna. Semmi, csupán új szerződéseket kötöttünk volna vele, nem kaptuk volna ilyen olcsón az aranyat, az ébenfát, a mirrhát, a gyantát, mint eddig, lemondanánk a finom kenőcsökről, a ritka illatszerekről... Hát nem lehet opobalzsam nélkül élni? Alattvalóink milliói talán opobalzsammal illatosítják magukat naponta?

– Isteni uram, de mi történt volna, ha nem állnak csapataink Etiópia határán, míg Szanaát ostromoltuk, s az ellenség elárasztotta volna Felső-Egyiptomot? – firtatta illetlen következetességgel Hor.

– Ó, testvérem, Etiópia hamarosan belátta volna, hogy csak a felelőssége, a gondja lett volna több – torkolta le a király.

– És az ázsiai népek? A barbárok? Akik bármikor szívesen előzönlének a Deltát? – kérdezte Mózes.

– Nos, uralkodóikat meggyőzzük jóindulatunkról, szeretetünkről, s hidd el, testvérem, néhány év leforgása alatt minderről meggyőződnenek...”

Lehet, hogy e csodálatos jelenségnek, s tiszta és szelíd lelkű Ekhnatonnak sem sikerült volna meggyőznie az ugrásra kész szomszéd uralkodókat, azonban Egyiptom népe akkor is jobban járt volna, ha ellenállás nélkül hagyja, hogy megszállják. S a fáraó mindenképpen jól látta azt, hogy a történelem folyásának jobb mederbe terelésére az egyetlen járható út az általa meglátott. Ha nem lenne is megvalósítható, elvileg mindenképpen az egyetlen lehetséges megoldás. *Minden más út gyakorlatilag is, elvileg is zsákutca.* De Ekhnaton megoldási javaslatának van gyakorlati esélye is azáltal, amit *Moldova György* regényében a negyven prédikátor egyike mond lázadó társának a börtönben, aki őrére támadott: „A megadó szelídség jobb védőfegyvered lett volna, mint magasra emelt bilincsed: magatartásod elgondolkozásra készítette volna ezeket a vad katonákat, és a lelkükben bizonyára meginognak...” (Megrázó leírását és igazolását olvashatjuk ennek *Sánta Ferenc* Halálának halála c. novellájában!)

Igen, ez az egy lehetőség van a „vad katonák” elgondolkodtatására, ezen keresztül megingatására, s a világ sorsának jobbrafordulására. *A menekvés egyetlen lehetséges útja:* „el kell fordulnunk a hatalomtól, a fegyvertől, és meg kell találnunk magunkban s egymásban Istent, helyre kell állítanunk vele az ősi szövetséget” (*Kodolányi János: Vízözön*). „Csak egy mód van Isten boldog birodalmának megvalósítására: a szeretet, a megértés, a méltányosság. Istennek nincs nagyobb ellensége a fegyvernél. A fegyver félelmet támaszt, a félelem védekezést, a védekezés támadást” (*Kodolányi: Az égő csipkebokor*). Amint pedig a szövegösszefüggésből kitűnik, Isten boldog birodalma nem más, mint az ember boldog birodalma.

Az elmondottak után, s tekintetbe véve a világ mindenkori, de különösen mai állapotát, aligha vonhatjuk kétségbe Gandhi életrajzírójának igazságát: „Ha kerüljük a banális demagógiát és a metafizikai szofizmákat, kénytelenek vagyunk az erőszakmentességet úgy tekinteni, mint a szervezett emberi társadalom létének egyik alapfeltételét” (*Jan Pilát: Mahátma Gandhi*). És magának Gandhinak az igazságát: „*Az erőszaknélküliség az emberi nem törvénye, mint ahogy*

az erőszak a vadállatok világának törvénye. Az erőszaknélküliség nem csupán a szentek számára rendeltetett, hanem a közönséges nép számára is.”

A most következő, utolsó fejezetben szeretnénk fölvezetni – igazán csak néhány sejtető vonással – annak a remélt országnak az életét, amely felszámolta önmagában az erőszak minden intézményét.

Kisközösségek hálózata

Milyen lesz Elpidia? Az „igazságszolgáltatás” megszüntetése, a hadsereg szélnek eresztése és a hatalomgyakorlás egyéb intézményeinek feloszlása nem vonja-e maga után annak az elpusztítását, ami jó és ésszerű, vagyis ami erőszak nélküli a törvényekben?

Tolsztojjal azt válaszoljuk: „Az, ami jó, ami ésszerű, tehát ami nem erőszakos a törvényekben, az igazságszolgáltatásban, a tulajdonban, a pénzügyi intézményekben, a népnevelésben, mind az megmarad. Sőt, azáltal, hogy a kormányok durva erőszakoskodása – melynek csak önmaguk fenntartása a célja – megszűnik, egy okosabb, igazságosabb társadalmi organizáció fog kialakulni. A törvények, az igazságszolgáltatás, a közügyek, a népnevelés olyan mértékben marad meg, amilyenben szükségük van rá a népeknek, és olyan formában, amelyből hiányozni fog minden rossz, amely a kormányok mai szervezete szerint szükségképpen benne van. Csak az fog elpusztulni, ami rossz, ami a népek akaratára bilincseket rakott” (A hazafiságról).

Milyen lesz Elpidia? Mivel az emberi együttéléshez szükséges alapvető törvények „bele vannak írva minden létező lény szívébe” (*Kodolányi*), bátran fogalmazhatunk így: *Elpidia az egymásra épülő és egymást kiegészítő, öntörvényű és önkormányzattal rendelkező kisközösségek hálózata lesz*, amely felöleli a családi, társadalmi, gazdasági, kulturális és vallási élet egész területét.

E kisebb és nagyobb közösségek *közmegegyezéssel* (többségi vélemény alapján és a kisebbség alkalmazkodásával) *maguk hozzák a változtatásra mindig nyitott „törvényeket”*, akár az emberi együttélést, akár a gazdasági tevékenységet, akár az együttélés területeit szabályozzák ezek, és *maguk választják vezetőiket*, illetve delegálják őket a nagyobb egységeket átfogó közösségekbe.

Valahogy úgy, ahogyan ezt – a dolognak most csak gazdasági oldalát emelve ki – *N.S. Swaminathan*, a Nemzetközi Rizskutató Intézet igazgatója már a mára vonatkozóan is elengedhetetlenül szükségesnek tartja: „Rengeteg olyan tervet látok, amely körvonalazza, hogy a kukoricának vagy tudom is én minek a termését egymillió tonnával növelni kell, de ezek a dokumentumok valahogy sosem említik, még véletlenül sem a földművelőket. Vetőmagról beszélnek, műtrágyáról, vízről. De hát ki az, aki termel? Nem a bürokraták vagy a tervdokumentumokat gyártó hivatalok. Az élelmet a parasztok állítják elő. A sok millió tonna kukoricát Afrikában legalább egymillió parasztsaládnak kell megtermelnie. Ha egyetlen család gazdaságként egy tonnával növeli a termést, akkor is egymillió parasztsalád együttműködésére van szükség. Ha én tervet állítanék össze, első kérdéseim ezek lennének: »Miért is termeljen meg egymillió parasztsalád egy-egy tonnával többet? Milyen körülmények között termelhetne? Segíthetünk nekik ebben?« Legelőször is meg kell értenünk a problémáikat, a törekvéseiket. Tanácskoznunk kell velük, férjekkel és feleségekkel egyaránt, s csak azután dolgozhatunk ki tervet” (Valóság, 1985, 7).

Ami pedig az igazságszolgáltatást illeti, legyen elég annyit felvillantatunk, hogy „mert ölni senkinek sincs joga, nem lesz halálbüntetés”, az egyén biztonságát „nem a fegyveres erők, hanem a közösség gyors reflexei védik”, a kabáttolvajtól „az áruház-igazgató megkérdi: miben

szenvet szükségem, kíván-e hitelre vásárolni”, ha úgy tetszik: „*a nyilvánosság szeme felváltja a büntető törvények erejét*” (Konrád György: A városalapító).

Milyen lesz Elpidia? Álmodjunk egy kicsit *Konrád Györggyel*: „Olyan városról képzelődöm, ahol a cselekvés axiómája a változtatás... s rólam csak velem megalkudva lehet döntenem; ahol a közösség értelmi fogyatékosának tartja a hatalom oszthatatlanságának elvét; ahol társaimmal én is elbocsáthatom az igazgatómat... s a polgármestert ideiglenes köztisztviselőre rendes munkahelyéről szabadságot adják; ahol ötleteim jogán vagyok reformer, nem azért, mert fölhatalmaztak rá; ahol a rá eső köztulajdonhányad mozgatásával az utcaseprő is szabályozhatja a nemzetgazdaságot; ahol nem kell támogatnom közpénzekből elbizakodott tisztviselők kapkodásait, nincsenek illetékesek és kívülállók, nem rejtjelesem szaktudásomat, s mert minden döntési esély kedvez vagy árt valakinek, tévedéseimet földerítő szabályrendet igényelek, velem szemben is szabad városlakót, aki a részvénytárhelyezéstől az otthonába bekapcsolt elektronikus szavazókészülékig változatos közvetítésekkel nyilváníthatja akarátát... s mert nem kell félnem a tekintélytől, nem kell hazudnom sem; ahol a szerződéskötés sportszerűen mérsékeli az elvaduló csoportmérkőzések tékozlásait, s az iskolás gyerek is kineveti a következetesség gorilla-pátosát, amely két játékos közül a melldöngető győztest magasztalja, s a kiterített vesztet leköpi; ahol nincsenek titkok, amelyeket kémek kifürkészhetnének, a hivatalos tárgyalások jegyzőkönyvét bárki megtekintheti, sajtóértekezleten minden kérdésre válaszolva csak magánvéleményemet mondhatom, s gondosan észben kell tartanom, hogy a disznóiskolában az első tantárgy a retorika; ahol az újságok címlapján a gondolat fölfedezései állnak; ahol senki sem írja elő, mit kell szeretnem, utálnom; ahol a gimnáziumot másképp vezetik, mint a csirkefarmot, s a tanár csak annyiban tanít, hogy megosztja érdeklődését a diákokkal; ahol gondolatát mindenki kinyomtathatja, de olvasója csak annak akad, aki újat mond; ahol az egész utca egyetlen faliújság, a járdára mindenki festhet, a köztereken zene szól, a városlakók környezetalkítással kedveskednek egymásnak s otthon ülni nem erény; ahol nem azért töltöm az időt, hogy esténként a névtáblámat szemléljem a lakásom ajtaján, és egyesítve aggodalmainkat egymás börtönőrei legyünk; ahol az apológiát önelemzéssel, a törvényt hipotézissel, a szöveget körkérdéssel, a vezércikket epigrammával, igazamat ellenfelemével, önérzetes kakaskodásomat saját karikatúrámmal igyekszem fölcserélni...” (A városalapító).

Hogy mindez nem csupán a képzelet szüleménye lehet, hanem hétköznapi valóság, sőt volt már olyan hely és idő, ahol és amikor ha csak töredékesen, kezdetlegesen is, de már megvalósult, s éppen magyar földön (természetesen nem zárjuk ki, hogy másutt is), azt bizonyítja *Imre István* A törvényhozó székely falu című könyve, amelyben olvashatjuk azt a 72 falutörvényt, rendtartást és végzést, amelyeket 1581 és 1847 között a székely falvak autonóm közösségei megalkottak és önkéntesen vállaltak. – *Ezek a falutörvények és rendtartások a közösségi akaratot foglalták keretbe, és a közösség aktív részvételére építettek.* Megismerhetjük belőlük a faluközösség egykori életviszonyait, normáit, a közhatár megosztásának, a közvagyonban való részesedésnek és a közterhek együttes vállalásának formáit, a bajba jutottak megsegítésének módjait (Valóság, 1985, 7).

De hasonlóra éppenséggel napjainkban is akad példa, a zsidó *kibucok* („csoportok”) világában, Izraelben. A kibuc-felfogás elvileg tiltja a magántulajdont, a pénz közös kasszában van, akinek szüksége van rá, vesz belőle, és a parkolóhelyen az autók mindenkinek a rendelkezésére állnak. A kibuc-üzemek az ország leghatékonyabb üzemei (Izrael zsidó lakosságának 3,5 %-a a 260 kibucban a mezőgazdasági termelés 40 %-át állítja elő!), nem kell sztrájkoktól szenvedniük, munkaerejüket rugalmasan alkalmazhatják, már régóta az „állás-rotáció” gyakorlatát alkalmazzák, egészen a vezetőség szintjéig, egyetlen munkanélkülijük sincs. Az öregek problémáját is megoldották: aki egy bizonyos kort elért, nem válik ki a munkafolya-

matból, hanem az ipari üzemben lehetőséget kap arra, hogy fokozatosan rövidülő munkanap keretében kevésbé megerőltető munkát végezzen, mint a mezőgazdaságban... (Valóság, 1985, 7).

S ha mindezt és sok más hasonlót feltételezve is lesznek Elpídiában lázadások és belső konfliktusok, „az bizonyos, hogy a nép helyzete mégis kedvezőbb lesz akkor, mint napjainkban, mert a népek mai helyzeténél rosszabbat elképzelni nem lehet...” (*Tolsztoj: A hazafiságról*).

Befejezésül álljon itt még *Vercors* és *Gandhi* egy-egy gondolata.

„A történelmet látszólag mindig az erősek csinálják, és mégis a gyöngék, az alázatos igazak formálják ki az emberiséget, századról-századra, a maguk valószínűtlen képére, mert az erősek harcolnak és megsemmisítik egymást, míg az igazak csöndesen, korszakról-korszakra ugyanazon a csapáson haladnak mindig, és jelük kitörölhetetlenül bevésődik a földbe” (*Amerre a szél fúj*).

„Ha azzal vádolnak, hogy túlságosan becsvágyó vagyok, elismerem. Ha azt mondják, hogy ábrándom sohasem valósítható meg, azt felelem: lehetséges, és megyek a magam útján tovább. Az erőszaknélküliség kitartó katonája vagyok, s elég okom van rá, hogy megmaradjak hitem mellett.”

(1986)

Európa mint erődítmény

Egy politikus–prófétai egyház feladata és szerepe (Nyugat-) Európában...

Ha egy politikus–prófétai egyház szerepét kutatjuk az egyesülni akaró és minden idegentől egyre inkább erődítményként elzárkózó (Nyugat-) Európában, *akkor mindenekelőtt a próféták eredeti funkcióját kell felidézniünk*, ahogyan az annak idején megjelent Izraelben a Krisztus előtti durván tíz évszázadban. Ekkor a próféta, a mai közhiedelemmel ellentétben, nem vallási ügyekkel kapcsolatos jövődömondó és esetleg a nép bűneit ostromozó személy volt, hanem nevének (*nabi*, azaz tolmács) megfelelően Isten tolmácsa, szócsöve, Isten „akaratának”, azaz *szándékainak, terveinek tolmácsolója*, méghozzá nem csupán elvileg és nagy általánosságban, és egyáltalán nem csupán – sőt nem is elsősorban – „vallási” értelemben, hanem nagyon is konkrétan, *korának konkrét személyeire és történéseire lebontva*, a valóságos élet, a „hús-vér” történelem vonatkozásában, nevezetesen *politikai–társadalmi kérdésekben*. Talán elég, ha példaként most csak Ámosz és Jeremiás személyére utalunk. Ámosz kíméletlen kritikát gyakorol a gazdagokon és hatalmaskodókon (2,3; 3,15; 4,1; 5,10–12; 6,1.4–6; 8,5–6; persze klasszikus hely ebben a vonatkozásban Izajás 58. fejezete is), Jeremiás pedig a nagypolitikába avatkozik bele, amikor azt tanácsolja népének és vezetőinek, hogy hódoljanak meg Babilon királyának, mert csak így kerülhetik el a pusztítást és a száműzetést (27,11); nem csoda, ha később a vezetők azt a katonapolitikai vádat fogalmazzák meg ellene, hogy „szántsándékkal megbénítja a városban maradt harcosok kezét” (38,4).

Mi következik ebből témánkra nézve? Röviden: Ha az egyház prófétai egyház akar lenni az éppen adott Európában, akkor nem szorítkozhat a szokásos értelemben vett „vallás” területére, nem húzódhat vissza a templomba vagy éppen a sekrestyébe, hanem meg kell tanulnia, hogy szóban és tettben képviselje Isten konkrét, mai akaratát a valódi élet minden vonatkozásában: a politikában, a gazdaságban, a társadalomban, a kultúrában és természetesen a szűkebb értelemben vett vallás területén is.

Ennek a feladatnak nyilvánvalóan sok vonatkozása van; most csak egyetlen egyre térek ki, amelyet kissé leegyszerűsítve „teológiai feladatnak” nevezhetnénk, és tömören így foglalhatnánk össze: *Az eddigi „államteológiákkal” szemben* (amelyek Isten akaratára hivatkozva legitimálják a mindenkori államhatalmat és a politikai–gazdasági hatalom más formáit), *valamint az eddigi „egyházteológiákkal” szemben* (amelyek arra törekszenek, hogy az elnyomás közepette hamis békét, osztozás és igazságosság nélküli, olcsó kiengesztelődést prédikáljanak), egy prófétai egyháznak *ki kell fejlesztenie és aztán hirdetnie kell a maga „prófétai teológiáját”*, amely a fentiek értelmében a való élet minden szektorát felöleli.

Ez a „való élet” pedig *jelenleg nem más, mint a tervezett és kialakulóban lévő „Egyesült Európa”*, amelynek lényegét az 1985-ös Schengeni Szerződés, valamint az 1986-os Egységes Európai Akták így foglalják össze: „a személyek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlása” (az Európai Közösség határain belül); s ha valakinek akkoriban kétségei lettek volna, hogy mit jelent ez a Közösségen kívül maradókra nézve, az megbizonyosodhatott az 1990-es pótmegegyezős nyomán, amely a következő pontokat tartalmazza: „intézkedések a külső határok megerősítésére, közös vízümpolitika, közös menekült- és menedékpolitika, adatbankrendszer létrehozása”. Egy prófétai teológiának erre a valóságra kell reflektálnia, s a továbbiakban *ennek a prófétai teológiának néhány lehetséges fejezetét szeretném röviden vázolni*.

a) *Dogmatikai (és fundamentális) teológia*. Mondhatnánk: új dogmatikai teológia. Ennek mindenekelőtt a vallás természetét és rendeltetését, az istenképet és a megváltás/megigazulás/üdvözülés tanát kellene a hagyományos, ködösítő és az embert megnyomorító dogmati-

káktól gyökeresen eltérően megfogalmaznia – úgy, hogy az ne adhasson alapot semmiféle „állam- és egyházteológiához”. Ez persze önmagában véve is óriási feladat, de megérné elvégezni, mert ebből szinte automatikusan adódnának a gyakorlati következtetések.

b) *Erkölcsteológia.* Jézus evangéliuma alapján világosan ki kellene fejtenie és meggyőzően alá kellene támasztania, hogy az uralkodás minden formája Isten- és emberellenes, az erőszak minden formája Isten- és emberellenes, s hogy aki (közvetlenül vagy közvetve) uralmat gyakorol, (közvetlenül vagy közvetve) erőszakot alkalmaz, vagy aki gazdag, az nem keresztény, az *ipso facto* kiközösítette magát az egyházból, az nem üdvözülhet – amíg meg nem tér („magánétika”).

c) *Politikai (és társadalmi) teológia.* Az említett dogmatikai és erkölcsteológiát kellene alkalmaznia a politika területére (politikán ekkor már nem hatalomgyakorlást, hanem egy-egy ország vagy nép, vagy nagyobb egységek vezetésének elméletét és gyakorlatát értenénk), valamint a társadalmi élet, az emberi együttélés szabályainak megfogalmazására („szociál-étika”). Egy effajta politikai teológiának például kíméletlenül le kellene lepleznie a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank sátáni üzelmait, vagy az egyes kormányok retorikája mögött meghúzódó tényleges hatalmi és anyagi érdekeket.

d) *Gazdasági teológia.* A fenti dogmatika és morális alkalmazása lenne ez a gazdaságra. Egyfelől élnie kellene a prófétai kritikával a mai rabló és pusztító „világgazdasági rendszerrel”, a „globalizációval”, a „világpiaccal”, a fogyasztás, a növekedés, a „pénzimádó pénzszerzés” („Geldver/m/ehrung” – U. Duchrow) és mindenek áruvá változtatásának bálványozásával szemben, másfelől ki kellene dolgoznia a mindenki megélhetéséhez biztosított anyagi javak előállításának jézusi modelljeit, azoknak összes tudományos és technikai vonatkozásaival együtt.

e) *Ökológiai teológia.* Közvetve és ki nem mondottan már nagy lépéseket tett ebben az irányban az ökológia és az ökofilozófia. Ezt kellene a fenti dogmatikával és morálissal megalapozni, és annak alapján továbbfejleszteni. Daniel Quinn találó fogalompárjával élve: ki kellene dolgozni annak teológiáját, hogyan válhatnánk „elvetők” „meghagyókká”.

f) *Az ökumené teológiája.* A keresztény vallások közötti és a világvallások (és végső fokon az összes vallások) közötti ökumené teológiája. Ennek rá kellene mutatnia egyrészt arra, hogy az annyi vér kiömlését okozó vallási ellentétek részben a vallások hamis dogmatikájából fakadnak, részben a vallási vezetők maguk szítják azokat mesterségesen, a legkülönbébb (hatalmi, anyagi stb.) okokból, másrészt pedig arra, hogy (legalábbis rendeltetése szerint) minden vallásnak közös az igazi lényege: előmozdítani az ember javát, „üdvösségét” – evilági és túlvilági értelemben egyaránt.

Mindez nyilvánvalóan óriási, legalábbis évtizedekre szóló feladat. Elvégzése nélkül azonban Európának (és az emberiségnek) nincs jövője – emberinek nevezhető jövője semmi esetre sem.

Annak azonban, hogy ez a feladat elvégezhető legyen, van egy *előzetes feltétele*: csak olyanok alkalmasak rá, akik legalább elvben *készek a prófétai sors vállalására* (amely nem ritkán azonos a vértanúsággal), hiszen a felvázolt teológia szükségszerűen fogja kiváltani megfogalmazóinak prófétai sorsát. E sors vállalásának készsége nélkül azonban senkinek sem fognak eszébe jutni azok a gondolatok, amelyek a körvonalazott teológiának elengedhetetlen alkotórészei kell, hogy legyenek.

(Elhangzott 1995 januárjában Budapesten, az „Emberi jogok az Egyházban” és az „Ébredő Egyház Európai Hálózata” közös konferenciáján, amelyet a Bokor Bázisközösség rendezett.)

Szabad-e bálványozni az államot?

Joga van-e az államnak az általános hadkötelezettség kimondásához, törvénybe iktatásához, a törvény érvényesítéséhez és szankcionálásához? A legújabb kori államok igennel feleltek erre a kérdésre. Gyökerét tekintve azonban a probléma sokkal régebbi. A megfelelő kérdés mintegy 2000 évvel ezelőtt így hangzott: Joga van-e a Római Birodalomnak megkövetelni, hogy mindenki tömjénáldozatot mutasson be az istenített császár szobra előtt; joga van-e ezt a követelményt érvényesíteni és szankcionálni? Az Imperium Romanum igennel válaszolt erre a kérdésre.

A párhuzam, úgy hiszem, érzékelteti a probléma lényegét: Az effajta követelményeknek vagy kötelezettségeknek lehet koronként más és más a konkrét tartalma, de minden esetben azt jelzik, hogy – profán nyelven szólva – *az állam totalitárius módon viselkedik*, vagy – vallásos nyelven szólva – *az állam isteníti és istenítetteti önmagát*, a csak Istennek kijáró tiszteletet és engedelmességet követeli meg magának (szabatosabban fogalmazva: abszolút bálványként és korlátlan úrként állítja és imádtatja önmagát).

A kérdés tehát voltaképpen így hangzik: *Joga van-e az államnak – a szó imént vázolt értelmében – istenítenie és istenítettetnie önmagát?* A válasz aligha kétséges: *Nincs joga.*

Mi következik ebből? Az, hogy *az általános hadkötelezettség elleni tiltakozás, illetve annak konkrét elutasítása* a katonaságmegtagadásnak (és meggyőződésem szerint a *polgári szolgálat* megtagadásának) formájában *nemcsak alapvető emberi jog, hanem alapvető erkölcsi kötelesség is.*

A keresztény ember emellett bátran és büszkén hivatkozhat Jézusra, aki – szállóigévé lett, de többnyire félreértett és félremagyarázott – mondásával: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené!” (vö. még Lk 22,25) demisztifikálta az emberi uralmi struktúrákat (ellentétben az azokat misztifikáló Pál apostollal, vö. Róm 13,1-7), világosan kimondva, hogy a császárnak/államnak csak azt szabad és kell megadni, ami az „övé”, ami megilleti, s hogy ennek az „illetménynek” határozottan határt szab az, ami az „Istené”, ami Istent vagy csak Istent illeti meg.

Mi következik ebből? Az, hogy – mivel Isten tiltja az emberölést, az általános hadkötelezettség pedig az emberölés intézményesítése – *az általános hadkötelezettség elleni tiltakozás, illetve annak konkrét elutasítása a katonaságmegtagadásnak* (és meggyőződésem szerint a *polgári szolgálat* megtagadásának) formájában *nemcsak alapvető emberi jog, hanem alapvető keresztény kötelesség is.*

(Elhangzott az Alba Körnek az általános hadkötelezettség elleni konferenciáján, 1993. május 22-én, Budapesten.)

Mítoszok áldozatai

A hadseregben elhunyt fiatalokról megemlékező, ökumenikus istentiszteletre gyűltünk össze; *olyan fiatalokra emlékezünk, akik békeidőben lettek egy erőszakszervezet áldozatai*, akár bal esetben, akár öngyilkosként, akár úgy, hogy meggyilkolták őket. Fölöslegesnek tűnhet konkrét eseteket felsorolni, de talán mégsem árt, hogy érzelmeinkkel és egész emberségünkkel is bele tudjuk élni magunkat mindabba, ami ide tartozik.

A hadseregbeli halálozások nem jelentéktelen részét alkotják az *öngyilkosságok*. Ezeknek a mozgatórugói és körülményei nagyon sokfélék, de próbáljuk csak elképzelni, mekkora kétségbeesés, micsoda félelem, mennyi megaláztatás kell ahhoz, hogy egy húsz év körüli fiatal saját kezével vessen véget életének.

Két példát mondok a *balesetekre*. Egy hadgyakorlat során egyszerre három fiatal halt meg: vagy rosszul egyeztettek az időpontot, vagy elaludtak a sátorban, nem lehet tudni, a lényeg az, hogy a találkozóra érkező tank gázolta őket halálra. – Máskor egy ejtőernyős gyakorlat során az egyik katona ernyője nem nyílt ki; pánikba esett, összekuszálta a zsinórokat, így az automata ernyő sem működött. A földi mentési kísérlet csak azt érte el, hogy nem rögtön halt meg, hanem háromnapos kórházi haldoklás után.

A *gyilkosságok* sem olyan ritkák, mint gondolnánk. – Egy katona fegyverét is magával víve megszökött, s a szülőfalujában lőtték le saját századának katonái, a bajtársai, mert őket vezényelték ki az elfogására, s parancsmegtagadás esetére életfogytiglani börtönnel fenyegették meg őket. A második szökevény az a katona volt, aki az elsőt lelőtte; valószínűleg megőrült. Szintén a saját századát vezényelték ki az elfogására, de okulva az előző esetből, biztonság kedvéért egy rendőrszázadot is mozgósítottak; a rendőrök azt a parancsot kapták, hogy ha olyan katonát látnak, aki fegyveréből lövést ad le, tegyék ártalmatlanná. Így azután a második szökevényt leterítő katonát a rendőrök lőtték agyon.

Ha az összes eseteket felidéznénk is, akkor még mindig nem szóltunk az érintett szülők, testvérek, barátok, barátnők, menyasszonyok, feleségek lelkének, életének felmérhetetlen és helyrehozhatatlan sérüléseiről. – És bizonyára senki sem képzei azt, hogy mindez csak a bukása óta sokat ócsárolt pártállam idejében fordult elő. A TV közlése szerint tavaly 66 fiatal halt meg a „demokratikus” hadseregben, az idén is túl vagyunk a 30-on, és még egy negyedév hátravan.

Egy istentiszteleten azonban sosem elégedhetünk meg a pusztá emlékezéssel. Isten előtt állunk, az Iránta való és az embertársaink iránti szeretet kettős-egy parancsa arra kötelez minket, hogy megfontoljuk felelősségünket és meggondoljuk, *mit tehetünk a bajok megszüntetése, vagy legalább csökkentése és enyhítése érdekében*.

Mindenekelőtt *bűnbánatot tarthatunk*, miután megvizsgáltuk, milyen felelősség terhel minket ezekben a tragédiákban. S ha valaki úgy érezné, őt semmilyen felelősség nem terheli, az talán gondolhat arra, hogy nemcsak gondolattal, szóval és cselekedettel, hanem mulasztással is lehet bűnt elkövetni. – Mindenesetre aki bűnbánatot tart, az máris nagy dolgot tett: saját személyében megszakította a gonoszság láncolatát – ha csak átmenetileg is, ha csak egy vonatkozásban is.

Másodszor: *bocsánatot kérhetünk*. Ez ugyan nem szünteti meg a bajt, de enyhítheti a fájdalmakat. Szeretnék tehát bocsánatot kérni, úgy is, mint a római katolikus egyház papja, bár nem képzelem, hogy a római katolikus egyház hierarchiája vagy a papság többsége azono-

sulna velem ebben; mégis bocsánatot kérek azoktól az anyáktól, azután apáktól, testvérektől, lányoktól és fiúktól, akiknek gyermeke, testvére, barátja, vőlegénye vagy férje a hadseregben lelte halálát. Bocsánatot kérek azért is, mert bizonyára én sem tettem meg minden tőlem telőt – ha közvetve is – az ilyen halálesetek megelőzésére, és bocsánatot kérek azért is, mert egyházam hierarchiáját és papságát súlyos bűnök és mulasztások terhelik, több mint másfél ezer éve: nemcsak hogy nem mutatott rá világosan az evangéliumi szelídség eszményére, az ellenségszeretet kifejezett jézusi parancsára, és nemcsak hogy nem ítélte el az erőszakot és a háborút, hanem egyenesen áldását adta rá, sőt olykor szította és maga is gyakorolta. És ma sincs világos szó: a Katolikus Püspöki Kar még 1986-ban is elítélte azokat a katolikusokat, akik megtagadják a katonáskodást és ezt az elítélést azóta sem vonta vissza.

További lehetséges teendőnk, hogy *leleplezzük a mítoszokat*. Főleg két mítoszt kell lelepleznünk, egy általánosabbat és egy konkrétabbat. – Az általánosabb úgy szól, hogy az erőszakot csak erőszakkal lehet megfékezni vagy megszüntetni. Ez tévedés vagy hazugság. Egy óvodás gyerek is beláthatja, hogy minden újabb erőszak – az úgynevezett védekező erőszak is – csak tovább növeli az erőszakot. A gondolkodó felnőtt előtt pedig ott áll az egész emberi történelem annak bizonyítékául, hogy az erőszak leküzdésére mind a mai napig sikertelen módszer az erőszak alkalmazása. A rossz embereket nem lehet kívülről, erő alkalmazásával megjavítani, hanem csak belülről, fölkelte bennük a jó utáni vágyat; erre pedig az ököl, a gumibot, a géppisztoly és a rakéta egyaránt alkalmatlan eszköz. – A konkrétabb mítosz így szól: a hadsereg azért kell, hogy szükség esetén meg lehessen védeni a hazát. Ez tévedés és hazugság. A hadseregeket a hatalmasok hozzák létre, hogy szükség esetén azzal védjék meg vagy növeljék hatalmukat. A többi csak ideológia és demagógia. Elég itt, ha Tolsztojnak a hazafiságról szóló tanulmányára utalok.

Végül, és talán ez a döntő, az a feladatunk, hogy *küzdjünk az erőszak és az erőszakszervezetek minden formája ellen* – természetesen kizárólag erőszakmentes eszközökkel és módszerekkel. Elképzelhetetlenül tág tere nyílik itt a cselekvésnek. – Mindenekelőtt az a dolgunk, hogy mi magunk erőszakmentesen, *szelíden éljünk* – ha nehezünkre esik is, a családtól kezdve a közlekedésen át a munkahelyig, ne legyünk erőszakszervezetek vagy erőszakos megmozdulások résztvevői, és akkor is megmaradjunk a szelídség útján, ha támadás ér vagy parancssal akarnak minket erőszakra kényszeríteni. – Nagyon fontos területe ennek a küzdelemnek a *felvilágosítás*. Az evangélium szerinti igehirdetés, a munkatársak és ismerősök közötti apostolkodás, aláírások gyűjtése törvénymódosítási javaslatokhoz, cikkek–tanulmányok írása, szeretetközösségek létrehozása és építése, tudományos konferenciák rendezése – mind-mind ide tartozik. – Soron következő, jelentős lépés lehetne, hogy *küzdjünk a hadkötelezettség ellen*. Már történtek is lépések ebben az irányban, éppen az Alba Kör részéről, de én többre gondolok. Beleérttem az *úgynevezett polgári szolgálat megszüntetését is*. Minden tisztelet és elismerés megilleti azokat, akik szavukkal, tetteikkel és áldozataikkal kivívták a polgári szolgálat lehetőségét, és azokat is, akik ezt választják a fegyveres katonáskodás helyett. De amíg elismerjük, hogy az államnak joga van polgári szolgálatot követelni, addig egyrészt azt az abszurd felfogást valljuk, hogy aki vasat önt, esztergál, tanít, gyógyít, zenél, gyereket szül és nevel, az nem szolgálja a hazát, csak az, aki katonáskodik vagy annak megfelelő pótcselekvést végez; másrészt addig nem jutottunk túl a robotot követelő feudális államon, még ha most demokratikusnak hívjuk is; harmadrészt – és ez a legfontosabb – addig elismerjük az állam mindenhatóságát; abszolutizáljuk, bálványozzuk, istenítyük az állam nevű erőszakszervezetet.

Legvégül pedig ne feledjük, hogy *minden szavunknak és tettünknek annyi súlya és ereje van, amennyi áldozat van mögötte, vagy amennyi áldozatra vagyunk készek.* Azoknak a törvényszerűségeknek, melyeken a világ nyugszik, egyike a búzaszem-példázatban rejlik. Élet csak áldozatból születik, bőséges élet csak bőséges áldozatból. Ahogyan a búzaszem is csak akkor hoz bő termést, ha előbb földbe hull és elpusztul. Látszólag. Valójában szebb és gazdagabb életre támad.

(A hadseregben meghalt fiatalokért tartott ökumenikus istentiszteleten, a Budapest-belvárosi főplébániatemplomban 1991. szeptember 29-én elhangzott beszéd.)

Az ökológia jézusi alapjairól

Azt a címet adtam ennek a néhány gondolatnak, hogy „Az ökológia jézusi alapjairól”. A „-ról”-nak is van jelentősége, mert ha azt mondanám, hogy „Az ökológia jézusi alapjai”, akkor ez valamiképpen a teljesség igényét sugallná, holott itt csak néhány gondolat és megjegyzés következik.

Azt hiszem, természetes, hogy *az evangéliumokban csak közvetetten van jelen az ökológia témája*, hiszen abban a korban legalábbis mi így gondoljuk – a közgondolkodásnak nem volt ökológiai horizontja, ez a problémakör nem foglalkoztatta az embereket. De azért ezzel a megállapítással is nagyon óvatosan kell bánni, mert van olyan föltevés is, miszerint például a Gilgames-eposz, amely Jézus előtt évezredekkel jött létre, bizonyos vonatkozásban ökológiai problémával foglalkozik – a túlnépesedéssel a Folyamközben, Mezopotámiában –, és arra akart volna megoldásokat kínálni, hogyan kell elbánni a túlnépesedéssel. Ha ez a feltételezés igaz, akkor talán ezeket a régi szövegeket is érdemes új szempontból megnézni, hátha új mondanivalókat is hordoznak. Amit az evangéliumok alapján szeretnék elmondani, az *négy tételben foglalható össze*.

Az első a **teremtényiség** gondolata. Úgy hiszem, hogy az ökológikus gondolkodásmódnak és az ökológikus életmódnak is az az egyik alapja, hogy tudatosítjuk teremtmény voltunkat.

A jézusi megközelítésben ez nyilvánvalóan nem azt a fajta hagyományos teremtő–teremtény felfogást tükrözi, amelyben a Teremtő úrként jelenik meg, a teremtmény pedig szolgaként vagy még inkább rabszolgaként. A jézusi üzenet egyik alapmondanivalója éppen az, hogy *egy jóságos Atya a tenyerén hordoz minket*. Azt hiszem, Jézus egész létélménye és gondolkodásmódja ebben gyökerezik, és innen egy nagyon kicsi lépés az ökológia, mert ha ez igaz, akkor *elvethetjük a megélhetésért és főleg a holnapi megélhetésért való gondot*. Nem az ezért folytatott munkát, hanem a gondot, az aggodalmaskodást, a szorongást. Akkor ez egyúttal az életszínvonalért, illetve az egyre növekvő életszínvonalért folytatott küzdelemnek – mondhatnánk úgy is, hogy *a fogyasztás, a fogyasztói szemlélet és a felhalmozás szemléletének és gyakorlatának – az elutasítását jelenti*.

Aligha kell ennek az ökológikus vonzatait kiemelni, hiszen a környezetszennyezés és -rombolás jórészt éppen ebből fakad. Ezzel szemben Jézus az Istenbe, a jóságos Atyába vetett bizalmat képviseli, aki a tenyerén hordoz minket, és itt számomra a hit-fogalomnak egy új jelentése vagy hangsúlytevése jelentkezik: ez a *pistis* az Ószövetségben is, Jézusnál és az Újszövetségben is elsősorban bizalmat, Istenre ráhagyatkozást jelent.

Két helyre utalnék, amelyek azt mutatják, hogy Jézus nemcsak elméletben képviselte ezt a szemléletet, hanem maga is élte.

Az egyik a Márk-evangéliumnak a pusztai megkísértéshez kapcsolódó szűkszávú megjegyzése, mely szerint *Jézus a pusztában vadállatokkal élt* (1,12-13). Ez a „puszta” nem feltétlenül a sivatagot jelenti, amint azt a legtöbben gondolnánk, hanem azt a helyet, ahol nincsenek emberek. Vegyük észre: Márk evangéliumában még nincs szó arról, hogy Jézus negyven napig semmit sem evett volna, hanem csak arról, hogy a vadállatokkal élt, és ahogyan a vadállatok a pusztában is megtalálják megélhetésüket, ugyanúgy bizonyára Jézus is – nyilván nagyon szűkösen ugyan, de mégis – megtalálta a negyven nap alatt is a megélhetését abban, amivel a pusztában egyáltalában élni lehet. Sejthetjük, hogy Jézus ekkor megélte azt az Istenbe vetett ösztönös, ősi bizalmat, amely – ösztönvilága következtében – benne van a vadállatban, amely nem aggódik a holnap miatt, hanem Isten gondoskodását élvez.

A másik: Amikor a tanítványok arról vitatkoznak, hogy elfelejtettek kenyeret hozni, és csak egy kenyér van a csónakban, akkor *Jézus összeszidja őket* (Mk 8,14-21), és pedig – leírva ugyan itt nincsen, de úgy gondolom, hogy – azért a szidás, mert nem az a dolguk, hogy aggodalmaskodjanak amiatt, ami nincs, amit nem hoztak magukkal, hanem az, hogy szétosszák azt az egy kenyeret, ami van, és így oldják meg a gondjukat. Ebből a szemléletmódból adódik azután az az általános jézusi felhívás, amely alighanem az egész ökológiai kérdés megoldásának egyik alapja lehet: „Keressétek előbb Isten országát és a Neki tetsző életet, és a többi mind hozzá adatik nektek” (Lk 12,31).

Még egy gondolat a teremtettségünkkel kapcsolatban: *Aki ezt átéli, az nem fog istent játszani*, az tudja, hogy hol a helye, hogy mi a szerepe. Persze itt az „istent játszani” annyit jelent, hogy nem fog uralkodót játszani. Erre a megjegyzésre csak azért van szükség, mert egy bizonyos fajta istenkép sugallja ezt a szembeállítási lehetőséget. De ha helyes az istenképünk, akkor erre a megjegyzésre nyilván nincsen szükség, mert az Isten nem úr – legalábbis a szó „uralkodó” értelmében nem az –, sőt azt is ki kell mondani, hogy bizonyos szempontból nem mindenható. Ha tehát helyes az istenképünk, akkor nem is állíthatjuk magunkat ebbe a szerepbe, még akkor sem, ha esetleg megfeledeznénk teremtmény voltunkról. Hiszen a környezetrombolás másik forrása talán éppen az, hogy az ember mindenható úrnak képeli magát.

Az ökológia másik jézusi alapja a **társteremtményiség** gondolata. Jézus életérzése annak az embernek az életérzése, aki otthon van a természetben, és a természet részének éli meg magát. Itt kapcsolódik ez az előző gondolathoz is: nem birtokosa, nem uralkodója a természetnek, hanem része.

Lássunk *néhány ezzel kapcsolatos jézusi képet!* „A mezők virágait és az ég madarait táplálja a mennyei Atya, mennyivel inkább titeket” (Mt 6,26); „egy veréb sem esik a földre az Atya tudta nélkül, mennyire figyel akkor rátok!” (Mt 10,29). De nemcsak ez a gondolat jelentkezik Jézusnál, hanem az is, hogy az egész természet magától értetődően jelen van számára, együtt él vele: tanítása, példabeszédei erről tanúskodnak; gondoljunk csak a mustármagról szóló példabeszédre (Mt 13) vagy a magától növvő mag példabeszédére (Mk 4,26-29), vagy arra a mondására, hogy „legyetek okosak mint a kígyók és keveretlenek, mint a galambok!” (Mt 10,16). Mindez és sok egyéb mutatja: Jézus tudatában van annak, hogy az ember része egy nagy teremtményi összefüggésnek. Aki így, e társteremtményiség tudatában lát, gondolkodik, érez, az tisztelni, sőt szeretni fogja teremtménytársait – mondhatnánk így is: „mint felebarátait” –, és nyilván nem fog nekik szenvedést okozni, nem fogja tönkretenni őket.

A harmadik gondolat a **szelídség** és az erőszakmentesség jézusi gondolatvilága. Ez is közhely.

Gondoljunk a Hegyi beszéd *ellenségszeretetről* szóló tanítására: „Ha megütik a jobb arcodat, fordítsd oda a másikat” (Mt 5,39), „ha elveszik a köpenyed, add oda a köntösödöt is” (Mt 5,40) stb.! Utalnék a búza és a konkoly példabeszédére (Mt 13,24-30), meg arra a felszólításra, hogy „legyetek irgalmasok, mint mennyei Atyátok” (Mt 5,48), és talán összefoglaló, általános érvényű tételként arra, hogy „boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld” (Mt 5,5). Az evangéliumokban természetesen nem található meg ezeknek a lebontása a környezetvédelemre, de akit annyira áthat a szelídség gondolata és gyakorlata, mint Jézust, az nyilvánvalóan nemcsak az embertársai iránt lesz szelíd és erőszakmentes, hanem egész környezete, az egész teremtett világ iránt, az élettelenig menően is.

A negyedik gondolatot így fogalmaztam meg: **kozmikus küldetés**.

Érdekes dolgot figyelhetünk meg, ha Jézus küldetéstudatát vizsgáljuk. Úgy tűnik, *kezdetben csak Izraelhez* érzett küldetést. Mondja is egy ízben, hogy „küldetésem csak Izrael házának elveszett juhaihoz szól” (Mt 15,24), és úgy tűnik, ennek a küldetéstudatnak felel meg az, amit

tanítványainak is mond egy alkalommal, hogy „a pogányokhoz és a szamaritánusokhoz ne menjetek!” (Mt 10,5). Ha nincs is ellentmondásban ezzel, de mindenesetre különbözik tőle – a „csak” szócskát figyelembe véve mindenképpen – az, amit a Máté-evangéliumnak és általában az evangéliumoknak a végén olvashatunk, hogy „menjetek és tegyetek tanítvánnyá minden népet” (Mt 28,19). Önálló teológiai probléma, vajon mi vezette Jézust a küldetéstudatnak e kitágítására, de ez most nem témánk, hiszen nem ökológiai kérdés. Még megdöbbenőbb azonban a Márk-evangélium végén olvasható mondat, amely még ezt a küldetést is tovább tágítja: „Az egész kozmoszba elmenve hirdessétek a jó hírt az egész teremtésnek” (16,15). Ha komolyan vesszük a „kozmosz” és a „teremtés” szavakat, akkor ebben a mondatban az előzőnél is tágabb küldetésről van szó, amire azért is érdemes odafigyelni, mert nagyon is zsidótlanul hangzik, majdhogynem ezt lehet mondani: hinduista–buddhista csengése van. Azt jelentené tehát, hogy a jó hírt – amelynek lényege, hogy Isten mindenkihez jó, és amiből az következik, hogy az embernek is mindenkihez jónak kell lennie – az egész kozmosznak hirdetnünk kell, azaz nemcsak az embereknek, hanem *az ember alatti világnak is* – már amennyire az ember alatti világ fel tudja fogni. De azt hiszem, ez egyáltalában nem valami fantasztikus elképzelés. Az állatvilágra vonatkoztatni egyáltalán nem nehéz, de vannak, akik állítják, hogy a növények is megérzik, Mozart-zene szól-e a szobában, vagy valami kemény rock. Tehát lehet, hogy nagyon is fontos dolog a növények számára is tanúságot tenni Isten jóságáról. Arra talán nincs bizonyítékunk, hogy az úgynevezett élettelen világ hogyan reagál az evangélium hirdetésére, de hátha vannak még itt is perspektívák.

Ennyit tehát mindenképpen mondhatunk: ez a gondolat arra buzdítja az embert, hogy jó viszonyt tartson fenn az egész teremtéssel; esetleg – azért „esetleg”, mert a Szentírás értelmezése nagyon bonyolult dolog! – a Teremtés könyve 1,28 ellenére, amely vers „uralkodással” bízta meg az embert. Annyit mindenesetre nyugodtan mondhatunk: Jézusnak az a felhívása, hogy „az egész teremtésnek az egész kozmoszban hirdessétek a jó hírt”, *a szeretet mindenféle korlátozását megszünteti*. Az első korlátozás az lett volna, hogy Izraelre szűkül le, a második az, hogy az emberiségre; itt viszont a szeretet teljes határtalanításáról lenne szó.

Még egy érdekes vonást tartalmaz ez a Márk-záróadék. Azt mondja Jézus, hogy akik – így szokták fordítani: „hisznek”, de jobb, ha úgy mondjuk, hogy – bíznak, többek között *kígyókat fognak fölemelni*. Egyes kódexekben az is ott van, hogy „*a kezükkel*”. Ez is szemben áll egy ószövetségi kijelentéssel. A 91. zsoltárban azt olvassuk, hogy akik Istenben bíznak, azok kígyókat fognak eltaposni. A vallási mítoszok véleményével ellentétben: a kígyó nem született ellensége az embernek. Csak akkor bántja az embert, ha az véletlenül vagy szándékosan rálép vagy ártani akar neki. Talán azt akarja állítani ez a jézusi mondat, hogy amikor az Istenben bízó ember kígyóval találkozik, a kezével fölemelheti és arrébb teheti – amikor a társa, aki nem bízik Istenben, rögtön botot ragadna, hogy agyonverje a kígyót. Nem azért teszi ezt az Istenben bízó, hogy a hatalmát fitogtassa, hanem hogy megvédje a kígyót. Aki így cselekszik, annak számára a környezetvédelem nemcsak ökonómiai számítás, hanem ökológiai érzés következménye is.

Befejezésül még egy – Jézus ismeretlen mondásai között számon tartott – mondatot szeretnék idézni. Azt hiszem, ez a mondás *önmagában is elég lenne a jézusi ökológia megalapozásához*, ha az eddig idézettek nem is léteznének vagy nem volnának igazak. Talán Joachim Jeremias említi „Jézus ismeretlen mondásai” című kis művében ezt a történetet: Jézus a tanítványaival vándorol, és az út mentén egy döglött róka fekszik. „Micsoda büdösség!” – kiáltanak fel a tanítványai. „Milyen szépek a fogai!” – mondja Jézus...

(Elhangzott az Ökológia és teológia c. konferencián Budapesten, 1992 tavaszán.)

Szagrális — profán

Szagrális és profán. Ha nem is ebben a formában, de a vallásos ember szókincsében ősidők óta szereplő két szó. Egyelőre fordítsuk így: „szent” és „(e) világi”. – Olvastam néhány tanulmányt ebben a témakörben; megragadott a problematika, de sokáig bizonytalankodtam, érdemes-e közreadni e gondolatokat. Egy tanév eleji hittanóra után döntöttem. Kérdeztem a gyerekeket, miről tanultak tavaly, miről szeretnének hallani az idén, és biztattam őket, hogy bátran kérdezzenek, mindenről lehet beszélni, iskoláról, pályaválasztásról, családról stb. Mire az egyik hatodikos megszólal: „Hát nemcsak szent dolgokról lehet kérdezni?” – Remélem, az Olvasó mindjárt érzi a téma jelentőségét! S lehet ugyan, hogy ezen a területen nincsenek gyakorlati problémái, az elméleti tisztázás talán mégsem árt.

Fogalomtisztázás

A „szagrális” szó a latin *sacer*-ből ered. Sajnos, akárcsak a magyar „szent” szót, ezt sem csupán személyekre használjuk, hanem tárgyakra is, mint a héberben a *kados*-t. Ellenben a bizánci görög és a latin tud különböztetni: a *hagios* és a *sanctus* mellékneveket személyek, a *hieros* és *sacer* mellékneveket tárgyak, berendezések, intézmények részére tartják fenn. Mindkettő szemben (ha nem is feltétlenül ellentétben) áll a nem-szentséggel vagy profánussal (innen a magyarba is átvett „profán” melléknév). A *profanum* a „fanum előtt”, a *fanum*-on kívül fekvő területet jelenti. A *fanum* pedig eredetileg a főpap (*pontifex*) jelenléte, tartózkodása által megszentelt, felavatott hely. A profanum-nak kezdetben nincs negatív csengése, de már a Kr. e. 3. században Plautusznál igen, jelentése: nem-szent (közönséges, tisztátalan).

Mármost egészen általános értelemben szagrálisnak, szentnek nevezzük azokat a személyeket, intézményeket, dolgokat és tárgyakat, melyek kapcsolatban állnak Istennel, a tulajdonképpeni Szentséggel, akár úgy, hogy Isten különleges módon nyilatkozik meg bennük, akár úgy, hogy az emberek Isten tiszteletére használják fel őket.

A vallástörténet és a vallásfilozófia különbséget tesz mágikus (erre még visszatérünk), tabujellegű és vallásos szagrális között. De mindháromban közösként igazolja, hogy a primitív ember számára minden, amit Isten alkotott, szent, mert Istent nyilatkoztatja ki; de minél autonómabbnak érzi magát az ember, annál inkább korlátozza a szagrális bizonyos helyekre és időkre. (Érdekes adalék a művészettörténetből: Egységes világnézetű korokban nincs különbség szagrális és profán művészet között. A görögök temploma eleinte nem más, mint amit a neve – ház: *domos* vagy *laos* – mond: egy ház, amely bár szent – *hieros* – ház, de stílusában nem különbözik bármelyik nemes ember házáétól. A római bírósági bazilika és az ókeresztény bazilika, a gótikus városháza és dóm, a barokk díszterem és templom sem különbözik egymástól a stíluselemek tekintetében, ha a funkcionális követelmények struktúrális változásokat – pl. kereszthajó, kettős karzat – hoznak is.)

Az Újszövetség szemléletmódja

A kultusz fogalmainak eszkatologizálása, pneumatizálása és krisztologizálása

Az Újszövetség egy csomó egyedi fogalmat ismer a vallásos aktusok kifejezésére (áldani, dicsőíteni, kérni stb.), de az általános kultikus fogalmakat nem úgy alkalmazza, mint az a késői egyházatyák korától a mai napig történik az egyházban. A jámborsággal, istentisztelettel, kultusszal kapcsolatos kb. 10 általános fogalmat kultikus értelemben csak a zsidó és

pogány istentiszteletre és részben Krisztus üdvözítő tetteire használja az Újszövetség, ezzel szemben a keresztényekkel kapcsolatban – egy kivétellel – csak az életük egészére vonatkozóan. Ez érvényes az áldozat és áldozatot bemutatni kifejezésekre is.

A papi hivatal-megjelölést (*hiereus*, ill. *hierateuó*) az ószövetség hivatalviselőire, továbbá Krisztusra és minden hívőre vonatkozóan használja (ez utóbbiakra szellemi papságuk – az „általános papság” – értelmében), de püspökre (*episkopos*), presbiterre, tanítóra, apostolra sohasem. Ezek a hivatal-megjelölések mind a profán területről származnak.

A (szakrálisnak megfelelő) *hieros* szó egyszer fordul elő (2Tessz 3,15: az új szövetség szent irata), a *hieron* többször a zsidó templomra és egyszer Diána templomára vonatkozóan. A másik kifejezést a templomra, pontosabban a szentélyre, a *naos*-t a pogány és zsidó templomra is használja, keresztény értelemben azonban csak Krisztusra, a mennyei templomra és a hívőkre vonatkozóan (együttesen vagy külön-külön).

Ezekből a tényekből két dolog következik: a) Az újszövetségi szentírás szerzőinek élénken élt a tudatában, hogy *a keresztény istentisztelet olyan radikálisan különbözik a zsidótól és a pogánytól, hogy az idevágó fogalmak használhatatlanok számára.* Ez érvényes a (pogány) szakrális–profán fogalompárra is. A (hagyományos) kultikus fogalmakat az Újszövetség eszkatologizálja, pneumatizálja és krisztologizálja (Heinz Schürmann). – b) A keresztény istentisztelet és a keresztény élet olyan szoros egységet alkot, hogy *a szakrális kifejezéseket az Újszövetség nem használja a szűkebb értelemben vett istentiszteletre, hanem csak a keresztény élet egészére!*

A szakrális határok felszámolása

Jóllehet a szakrális – profán (az Írás szóhasználatában közönséges, tisztátalan, *koinos*) szópár az ószövetség gondolkodásában és intézményeiben egészen Jézus idejéig döntő szerepet játszik, *Jézus gondolkodásmódja* elüt tőle, *egészen más.* A zsidó *szakrális előírások ellen* így szól: „Semmi sem szennyezi be az embert (azaz semmi sem teszi az istentiszteletre alkalmatlanná, profánná), ami kívülről jut belé; hanem ami az emberből belülről ered, az teszi tisztátalanná az embert...” (Mk 7,15). A kultikus tisztasági törvényekkel szembeni polémiájában (Gal 4,9-11; Kol 2,16-18; Róm 4,5-11) Pál éppúgy levonja ebből a következtetést, mint Péter, miután a cezárei látomásban egy hang így szólott hozzá: „Amit Isten tisztává tett, te ne tedd tisztátalanná” (Csel 10,15). „Minden a tiétek, ti Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig Istené” (1Kor 3,22).

Eltűnnek a szakrális térhatárok: „Eljön az óra, amikor sem ezen a hegyen (Garizim), sem Jeruzsálemben nem imádjátok az Atyát... Eljön az óra, amikor az igazi imádók a Lélekben és igazságban imádják az Atyát, mert az Atya ilyen imádókat keres. Lélek az Isten, s akik imádják, Lélekben és igazságban kell imádniuk” (Jn 4,21.23). Jézus szavának megfelel István beszéde: „A Magasságbeli nem lakik emberkéz által emelt épületben...Miféle házat építenétek nekem? Ugyan hol lenne az én nyugvóhelyem? Hát nem az én kezem alkotott mindent (Csel 7,47-50)?”

Eltűnnek a szakrális időhatárok: „A szombat van az emberért, és nem az ember a szombatért” (Mk 2,27). A szeretet törvénye a szombat törvénye fölött áll (Mk 2,23-28; 3,4; Lk 13,15-16). Bizonyos „napok, hónapok, ünnepi idők és esztendő” (Gal 4,10; Róm 14,5) helyébe az „alkalmas idő” (2Kor 6,2), a „ma”, az „óra”, Krisztus „napja” (Zsid 3,13; 4,7), a szombatév (Lk 4,19) lép. „Senki se ítéljen meg tehát titeket étel-ital dolgában, s ünnepre, újholdra vagy szombatra vonatkozó dolgokban, hiszen mindez csak árnyéka az eljövendőnek. A valóság Krisztusban jelent meg” (Kol 2,16-17).

Jézus és az újszövetség tehát a kultikus törvények béklyójának feloldásáért, exkluzív szent helyek, idők, szavak megszüntetéséért küzd. *A szakrális–profán fogalompárt az újszövetségben a krisztusközelség–krisztustávolság váltja fel!*

Egyháztörténelmünk terhe

Az egyház meglehetősen hamar visszafordult ahhoz a pogány és zsidó kultikus terminológiához, melyet az Újszövetség a keresztény valóságot illetően határozottan került. Ez csak akkor nem jelentett volna visszaesést az újszövetség szabadságából a kultikus törvényeskedésbe, ha az átvett fogalmakat szigorúan analogikus értelemben használták volna. Ez azonban ritkán történt meg. Yves Congar írja: „Sajnos újból mértéken felül folyt a szakralizálás, a tabuk felállítása, a ritualizálás, ismét a szakrális és a profán szétválasztását prédikálták.” Karl Ledergerber *Kunst und Religion in der Verwandlung* c. művében (Köln, 1961 – ezzel indult a szakrális–profán körüli általános teológiai vita) azt panaszolja, hogy *a kereszténység Konstantin után visszaesett az archaikus-mitikus szakralitásba*. Congar rámutat arra, hogy a korai időkben a „templomszentelést” az illető házban tartott első eucharisztikus lakoma (ténye) jelentette, s ez hogyan fejlődött a középkor hosszú és bonyolult szentelési liturgiájává; rámutat az ordinációk körüli megkenésekre, a normális kenyér kovásztalannal történő fölváltására (9. század). Az effajta példákat könnyen meg lehet sokszorozni, s mögöttük ez a törvény figyelhető meg: Minél inkább az isteni (*numinosum*) félelmetes elemét (*tremendum*) hangsúlyozzák a századok során az elbűvölő, vonzó elem (*fascinosum*) rovására, annál inkább emelkedik a szakralizálás és ritualizálás szintje!

Újból létrejön a tárgyak szakralitása, jöllehet az Újszövetség szerint csak az emberi használat által szentelődnek meg a dolgok. A *hagios* (szent) szót Sevillei Izidor és fantasztikus etimológiája nyomán *a-gé-ként* (= a földön kívüliként) magyarázzák. A platonikus és újplatonikus szellem befolyásának hatására olyan lelkiség alakult ki és terjedt el, amely elfordult az érzékitől és megvetette a világot. Mindez hozzájárult annak a sajnálatos helyzetnek a létrejöttéhez, melyet a szakrális–profán ellentéttel jellemezhetünk.

Teológiai reflexió

Az Isten által teremtetten egyetlen valóságnak ez a szakrálisra és profánra való szétválasztása, egyszersmind a szétválasztás káros következményei vezettek ahhoz a mai napig sem lezárt teológiai vitához, amely elméleti és gyakorlati vonatkozásban egyaránt szeretné megtisztítani a kereszténységet a ráakódott idegen, pogány és zsidó elemektől. A (szakrálisra és profánra) *szétválasztás megszüntetéséért harcoló, vagy radikális deszakralizásért küzdő teológusok érveit három csoportba lehet sorolni*: 1. Krisztusban minden megszentelődött (= szakrális), 2. Krisztus a világot végérvényesen profanizálta, 3. Krisztus megszüntette a különbséget szakrális és profán között (mint láttuk, lényegileg ez az Újszövetség felfogása).

Miért olyan éles a vita? *A szakrális–profán szétválasztás fenntartása mellett harcolók attól félnek*, hogy a szétválasztás megszűnésével nemcsak a profánum szűnik meg, hanem elveszíti jelentőségét és létjogosultságát a szakralitás is, konkrétabban: elvesz a szakramentalitás, (legáltalánosabb értelemben véve) a szentségek lehetősége. *A deszakralizálás hívei* pedig úgy vélik, hogy végre ki kell emelni a kereszténységet a mágia mocsarából. – Ha a két fogalmat tisztázzuk, akkor – nézetem szerint – nemcsak a probléma gyökerét ragadtuk meg, hanem a megoldás útjára is rátaláltunk.

Szentségeken (egészen általánosan) olyan, cselekvésben és szavakban megvalósított „szimbólumokat” értünk, amelyek nemcsak jelentenek valamit, hanem amelyek megvalósításában éppen az válik objektív valósággá, amit jelentenek (pl. megtisztulás, a bűn eltörlése, egyesülés Istennel stb.). A *mágia* pedig kísérlet arra, hogy bizonyos cselekvések révén emberfeletti erők birtokába jussunk, Istent befolyásoljuk és emberi célok szolgálatába állítsuk.

A vita neuralgikus pontját tehát ezzel a kérdéssel tárhatjuk fel: A szakrális dolgokban (első-sorban a szentségekben) csak valami „látványossággal” van dolgunk, vagy realitással? Csupán emberi cselekvéssel, melyben tulajdonképpen semmi nem történik, vagy az isteni (Isten) reális jelenlétével?

Szerintem ilyen formában a kérdés eldönthetetlen, mert *mindkét tábor a szakrális mechanikus szemléletével dolgozik*. Azaz (nagyon leegyszerűsítve!) mindkét felfogás a „szent” cselekvések, idők, helyek, tárgyak, személyek, intézmények „ex opere operato” hatékonyságát feltételezi, miközben az egyik síkra száll mellette, a másik tagadja.

De éppen innen nyílik a kivezető út! Mert lehetséges a szakralitás (és ezen belül a *sacramentum*-ok, a szentségek) „ex opere operantis” jellegű felfogása is! Ez ugyan nem annyira teocentrikus (de hisz Isten „mindig” és „mindenütt” működik), hanem inkább antropocentrikus szemlélet, de korántsem zárja ki Isten reális jelenlétét a különböző cselekményekben, intézményekben, személyekben stb. De ez a jelenlét rajtunk, a mi lelkiületünkön, magatartásunkon fordul, és nem bizonyos jelek, szavak, eszközök stb. formális alkalmazásán. A döntő – s így kerülünk összhangba az Újszövetség szemléletével – a mi krisztusközelségünk vagy krisztustávolságunk, vagy hogy pontosabban fogalmazzunk: jézusközelségünk vagy jézustávolságunk! (Lényegében olyasféle problémával állunk szemben, mint a formális és valóságos [reális] tekintély kérdésében!)

A teológiai vita tehát meggyőződéseim szerint eldönthető, mégpedig így: önmagában semmi (és senki) sem szent, sem nem profán, hanem Istenhez fűződő (pozitív vagy negatív) viszonya szerint válik „szentté” vagy „profánná”. (Ilyen értelemben viszont bármely tárgy, személy, jelenség stb. lehet „szentség”, azaz közvetítheti Istent.) – De inkább azt javasolnám, töröljük e két szót szótárunkból, és térjünk át a biblikusan megalapozott krisztusközelség – krisztustávolság, vagy istenközelség – istentávolság fogalompár használatára!

Forrás: Eduard Syndicus, Entsakralisierung. Ein Literaturbericht. Theologie und Philosophie, Frankfurt/Main 1967; Emil Lengelig, Sakral – Profan. Bericht über die gegenwärtige Diskussion. Liturgisches Jahrbuch, Münster 1958; Josef Pieper, Entsakralisierung. Drei Diskussionsbeiträge, Zürich 1970.

(1985)

A Miatyánk

Abba

A Miatyánkról tíz előadás-sorozatot is lehetne tartani, és azzal sem merítenénk ki: Jézus egész tanítása, élete, személyisége, műve, sorsa sűrűsödik benne; benne van, hogyan gondolkodik Jézus Istenről, az emberről, arról, hogy viselkedik Isten és miképp kell viselkednie az embernek, hogyan gondolkodik Isten és ember kapcsolatáról; olyan mint egy kicsi mag, amelyben benne rejlik egy hatalmas fa. Ha egyszer valóban megértenénk, sosem mernénk többé eldarálni, s talán egy pillanatra az a bátorságunk is meginogna, hogy egyáltalán elmondjuk. – Amit a Miatyánk egészéről mondtam az imént, az érvényes az első szavára is: „Atyánk!”

Megszólítással kezdődik a Miatyánk: „Atyánk”, „Atya”. Ez voltaképpen nem név (Isten valójában megnevezhetetlen...), hanem azt mondja el: kicsoda Isten, hogyan viszonyul hozzánk, hogyan viszonyulhatunk Hozzá. Mennyi téves és torz elképzelést zár ki ez a megszólítás! Magában foglalja, hogy Isten nem „Nyugdíjas Teremtő” (aki megalkotta, aztán magára hagyta a világot), nem „Fölséges Úr” (aki előtt meg kellene hunyászkodnunk, szolgálai csúszva-mászva), nem „Elképesztő Varázsló” (aki az ember kényét-kedvét kiszolgáltatná), nem „Legyőzhetetlen Hadvezér” (aki megvéd az ellenségeinktől és kiirtja őket), nem „Zord Rendőr” (aki folyton az ember sarkában jár), nem „Szigorú Bíró” (aki jegyzéket vezet jó és rossz tetteinkről, s aztán az emberi igazságosság szerint jutalmaz vagy büntet), de nem is „Elvont Eszme” (a világ törvényeinek összessége, akihez nem lehet emberi szót szólani). Nem. Hanem Atya, Atyánk. Ez a fordítás régies, hideg, távolságtartó, semmit sem ad vissza az arám eredetiből: ABBA; pontosabb lenne az „édesapa”, „kedves apa”, de ez sem az igazi; az Abba a családi nyelv kifejezése volt, az éppen csak beszélni tanuló gyerekek szólították így apjukat; azok, akik még csak egy-két szótagot tudnak kimondani; az „apa” héberül–arámul „ab”, az anya pedig „im”, s ebből lesz a beszélni kezdő gyerekek ajkán „ab-ba” és „im-ma”, magyarul: „pa-pa”, „ma-ma”. Jézus tehát úgy beszél Istennel, mint egy egészen kicsi gyerek az apjával–anyjával; ami nem azt jelenti, hogy gügyögve, hanem hogy *olyan egyszerűen, olyan bensőségesen, olyan belső biztonsággal*. És minket is erre biztat („Ti így imádkozzatok...”).

Az „ABBA” megszólítás *Isten legfontosabb tulajdonságát árulja el*; szó szerint: Isten olyan hozzánk, emberekhez, mint egy igazi édesapa a kicsi gyerekéhez; értelmé szerint: *Isten olyan hozzánk, emberekhez, mint egy igazi édesanya a kicsi gyerekéhez; az Atya legfontosabb tulajdonsága ugyanis, hogy anyai* (Lk 6,36: *oiktirmon*)! Mit jelent ez?

Amikor egy asszonyból anya lesz, hirtelen megváltozik a gondolkodásmódja és viselkedése. Eddig két csoportba osztotta az embereket: hasznosak (barátok) – ártalmasak (ellenségek), s ha másokért tett valamit, azért ellenszolgáltatást várt; mindez józan és igazságos dolognak tűnt számára. Most elkezd egy csöppnyi emberkéért (igaz, csak érte), aki eddig már sok fájdalmat okozott neki, és akiből még mindig nincs haszna, elkezd terheket és nélkülözéseket magára venni, teljesen ingyen, ami azt is jelenti, hogy fizetség nélkül, és azt is, hogy kockázattal, hiszen fáradozása talán hiábavaló lesz. Hát mitől hirtelen ezek a butaságok? Csak azért, mert ez a csöppnyi emberke az ő gyereke.

Az „ABBA” azt jelenti, hogy Isten ilyen anyaián viselkedik az emberrel, minden emberrel, mert mindenkit a gyermekének tekint; nemcsak a jókat, hanem a rosszakat is, nemcsak az okosokat, hanem a butákat is, nemcsak a művelteket, hanem a műveletleneket is, nemcsak a szépeket, hanem a csúnyákat is, nemcsak az egészségeket, hanem a betegeket is, nemcsak a fehér bőrűeket, hanem színes bőrűeket is, nemcsak a hívőket, hanem a hitetleneket is...

Teljesen ingyen szeret, és nincs más célja–vágya, mint hogy boldoggá tegye az embereket. Elvontabban: Isten feltétel nélkül – mindenkit szeret.

Jézus erről számtalanszor és számtalan módon beszélt, és életpéldájával tanúskodott. Elmondta és élénk élte, hogy Isten tudja, mire van szükségünk, mielőtt kérnénk; hogy jobban gondoskodik rólunk, mint a mezei virágokról és az égi madarokról (nem az Ő hibája, ha hiányt szenvedünk); hogy minden szál hajunkat számon tartja (nem az Ő hibája, ha bántás ér minket); azt akarja, hogy az éhezők jóllakjanak, a szegények ruhához, lakáshoz jussanak, a betegek meggyógyuljanak, a rabok kiszabaduljanak (a börtönből, a hagyományok és a szenvedélyek fogságából), az üldözöttek biztonságba kerüljenek, a sírók nevéssenek, a magányosak társra találjanak, a tévelygők megtalálják az utat, a bűnösök megtérjenek...; felkelti a napot jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek; egyetlen kérő szóra minden „tartozásunkat” (vétkünket) elengedi, folytonosan várja haza a tékozló fiút, s ha megjön, örömlakomát rendez; olyan Ő, mint az irgalmas szamaritánus: bekötözi vérző ellenségét; tékozlóan szórja a jóságát (Mt 20,1-16); örök életet, örök boldogságot akar adni: legyőzi végül a szenvedést, a halált – feltámaszt.

Ha egyszer Isten ilyen hozzánk (kivétel nélkül mindenkihez), akkor milyennek kellene lennünk nekünk Hozzá? Milyennek kellene lennünk egymáshoz?

Szenteltessék meg a Te neved!

A Miatyánkban Jézus egész tanítása, élete, személyisége sűrűsödik össze; ugyanígy az ABBA megszólításban is; Abba, ez annyit jelent: Isten feltétel nélkül, mindenkit szeret – mint egy igazi édesanya (tehát nem majomszeretettel, nem kényeztetéssel, hanem segítőn, szolgálón, önfeláldozóan); ez a Miatyánk „kulcsa”, ezért mindvégig szem előtt kell tartanunk, minden egyes kérés elé oda kell gondolnunk ezt a megszólítást, hogy megérthessük, jól érthessük azt a kérést.

„Abba, szenteltessék meg a Te neved!” Látszólag ez az első kérés a többi között, valójában nem szabad besorolni azok közé, mert ez nem egy a többi közül, hanem „*megnyitó szerepe*” van, az összes többit megelőzi és meghatározza, az egész Miatyánkban és minden egyes kérésnek ez a „lelke”. – Másrészt tulajdonképpen nem is kérés ez, hanem *kívánság, óhaj, vágyakozás*: „Bárcsak megszenteltetnék a Te neved, szent lenne a Te neved!”, sőt még pontosabban: rendkívül intenzív vágyakozást fejez ki (a görögben aoristos imperativus): „Feltétlenül kell, hogy megszenteltessék, hogy szent legyen a Te neved!” – Azt kell még előre bocsátanunk, hogy *a név* a zsidó gondolkodásban és nyelvben *magát az illető személyt jelenti* (és nem egyszerűen csupán a nevét). Tehát „Isten neve” annyi, mint „Isten”, s a „Szenteltessék meg a Te neved!” annyi, mint „Szenteltessék meg Te...!”

Mit jelent mármost ez a „megszentelni”? A héberben két, rokon értelmű kifejezés van rá: az egyik a „*megdicsőíteni*”, ami azt jelenti: valakit teljesen elismerni, valakinek a teljes, a legnagyobb tiszteletet megadni („belül” is = gondolatban, lélekben, „kifelé” is = szóval és viselkedéssel), valakinek a tiszteletét előmozdítani, terjeszteni; a másik a „*naggyá tenni*”, ami itt azt jelenti: engedni, hogy Isten a maga egész nagyságában érvényre jusson, komolyan venni Őt, figyelembe venni Őt, mindenekelőtt engedni, hogy áthasson minket, előmozdítani, hogy áthasson mindenkit. – Az ismert szentírási mondattal így is kifejezhetnénk a „megszentelni” értelmét: „Szeretni Istent teljes szívünkben, teljes lelkünkben, egész értelmünkkel és minden erőnkkel!”

Ez tehát Jézusnak a legfőbb vágya, kívánsága: bárcsak mindenki előtt nyilvánvaló lenne, hogy Isten szent, bárcsak mindenki megadná Neki az Őt megillető tiszteletet, elismerést, bárcsak mindenki komolyan venné Őt, Őt venné a legkomolyabban, *bárcsak mindenki engedné, hogy Isten egészen átjárja, áthassa őt*, bárcsak mindenki elő akarná mozdítani Isten elismerését és

tiszteletét. Sőt! „Feltétlenül kell, hogy így legyen!” Miért? Mert hiszen Isten, az Abba olyan nagyszerű, olyan csodálatos! Ezt mindenkinek át kellene élnie, el kellene ismernie, örülnie kellene ennek! – Akit úgy elbűvölt Isten (az anyai szerető édesapa), mint Jézust, az nem is tud másképp imádkozni. Jézus „bolondulásig szerelmes volt” az Atyába; ez és csak ez magyarázza ezt a vágyát: „Szenteltesse meg a Te neved”; ez magyarázza az egész Miatyánkot; ez magyarázza egész életét, ez magyarázza egész tanítását, ez magyarázza kemény, sokszor megdöbbentő, rettenetes erkölcsi követelményeit! Itt Jézus lelkének legmélyébe pillanthatunk be: Isten, Isten irántunk való szeretete, Isten szeretetének megismertetése és elismertetése, az Isten iránti viszonzószereket és ebből fakadóan az emberek egymás iránti szeretete: ez volt Jézus legfőbb és egyetlen kívánsága, vágya, célja, törekvése, ügye, erre a lapra tett föl mindent! És azt mondta: „Ti (is) így imádkozzatok: Abba, szenteltesse meg a Te neved”, ami annyit jelent: Nektek se legyen más kívánságotok, vágyatok, célotok, törekvésetek, ügyetek, mint Isten, Isten irántunk való szeretete, Isten szeretetének megismertetése és elismertetése, az Isten iránti viszonzószereket és ebből fakadóan az emberek egymás iránti szeretete! Ti is mindent erre a lapra tegyetek föl!

Ajjaj! Mert milyen messze vagyunk attól, hogy Isten neve, Isten, Isten ügye, az Isten- és emberszeretet legyen „szent” számunkra... Akkor döbbenünk rá erre, ha egyszer becsületesen végiggondoljuk, hogy *mi az, ami számunkra ténylegesen „szent”*. Például: a mi nevünk, a hírnevünk (hogy felszisszenünk, csak mondjanak rosszat rólunk...); a mi véleményünk, az „igazunk” (mi tévednénk?); a „hitünk” (mely egyedül üdvözítő...); a hagyományaink („mindig is így volt” – próbálja csak valaki fölforgatni...); egyéni szokásaink (milyen görcsösen ragaszkodunk hozzájuk, s emiatt mennyire nem tudunk alkalmazkodni másokhoz...); a kényelmünk (ételben, italban, ruhában, lakásban, időfelhasználásban; csak semmi megerőltető, csak semmi áldozat!); érvényesülésünk, gyerekeink-unokáink érvényesülése (állás, előrejutás, pozíció, „anyagi-erkölcsi megbecsülés”); a vágyaink-terveink (mennyire el tudunk keseredni, ha nem valósulnak meg); az akaratunk (hogy tudunk dühöngeni, ha mások keresztezik)...

„Szenteltesse meg a Te neved!” – mondjuk a szánkkal. De jó lenne, ha az életben legalább egyszer, például ma!, megkérdeznénk magunktól: Mi az, ami számunkra tényleg „szent”? Mi a legfőbb vágyunk?

Jöjjön el a Te országod!

A soron következő kérdés az előzőt („Szenteltesse meg a Te neved!”) fejti ki, magyarázza: Isten neve, Isten akkor „szentelteti meg”, kapja meg az Őt megillető elismerést, tiszteletet, Isten akkor jut érvényre, akkor hat át bennünket, ha eljön, értsd: megvalósul az Ő országa a Földön. (Meg kell jegyeznünk, hogy ez esetben is inkább vágyról, kívánságról, mint kérésről van szó: „Bárcsak eljönne, megvalósulna a Te országod! Hiszen Te olyan csodálatos vagy!...”)

De hát *mi is az az „Isten országa”? Nem a „mennyország”,* nem valami túlvilági dolog; a „mennyország” Isten országának a beteljesedése, megkoronázása lesz, de nem szabad azonosítani a kettőt. *Nem egy lelkiállapot,* egy „lelki valóság”, valami belső dolog, érzület, kegyelmi állapot vagy hasonló; talán ez az alapja, kiindulópontja, de a kettő nem azonosítható. Nem az „Isten Birodalma”, szembeállítva a „Sátán Birodalmával”, ahogyan Szent Ágoston elképzelte, azaz diadalmasan, mint a zsidók a messiási birodalmat. *Nem is egyszerűen az egyház;* az egyház szolgálhatja, előmozdíthatja az Isten Országát, éppen ez is a dolga, de a kettő nem azonos: Isten Országa több, nagyobb, mint az egyház (és sajnos úgy tűnik, a történelem során az egyház, s főleg a hierarchia inkább gátja volt az Isten országának, mint építője).

Mi hát akkor az „Isten országa”? Elvont meghatározás helyett azt mondanám: *Isten országa az, amikor megvalósul az Isten és az embertársak iránti szeretet* – úgy, ahogyan azt Jézus tanította, s nem csupán az emberek egyéni, hanem közösségi, társadalmi életében is, a gazdaságban, a kultúrában, a politikában is. Az így értett Isten országának megvalósulása volt Jézus legfőbb, egyetlen vágya, az így értett Isten országa volt igehirdetésének központja; erről mondta, hogy „elközelgett”, itt van egy karnyújtásnyira, „lépjünk be” – mert egyedül rajtunk fordul (Lk 17,21), hogy belépünk-e, hogy tagjai leszünk-e, hogy megvalósul-e az Isten országa, azaz a Szeretet országa.

Ez eddig szép és jó és vonzó. Csak hát *mi is az a „szeretet”*? Elvont meghatározás helyett körülírom. Tehát: akkor szeretünk, amikor

- túllépünk az igazságosságon; azon, hogy a jókhoz jók, a rosszakhoz rosszak, a közömbösekhez közömbösek vagyunk; hanem jók vagyunk akkor is, amikor nem kötelességünk, azokhoz is, akik nem érdemlik meg (ezt nevezhetjük irgalmasságnak);
- túllépünk a haszonelvű jócselekedeteken; azon, hogy érdekből, ellenszolgáltatásért tegyük a jót, akár emberektől, akár Istentől várva a fizetséget, akár e világon, akár a túlvilágon;
- megosztjuk kenyerünket és összes anyagi javainkat a rászorulókkal; nem elégszünk meg azzal, hogy nekünk van ételünk, ruhánk, lakásunk..., hanem nyugtalanok vagyunk mindaddig, amíg egyetlen nélkülöző is akad (jelenleg az emberiség kétharmada), és minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy ilyen ne legyen (vállalva a következményt, hogy magunk is szegények leszünk);
- a kicsiket szolgáljuk, a gyöngéket, az elnyomottakat, a betegeket, a társadalom peremén lévőket, a kitaszítottakat, a lenézetteket; és egyáltalán: semmilyen élethelyzetben nem uralkodunk, diktátoroskodunk (vállalva a következményt, hogy magunk is kicsik leszünk);
- megbocsátunk; hetvenszer hétszer is; akkor is, ha nincs értelme, ha a másik nem érdemli meg, ha visszaél vele; szelídek vagyunk, lemondunk az erőszakról; nem ütünk, nem ütünk vissza; nem fogunk fegyvert, akkor sem, ha megtámadnak minket, a családjunkat, az országunkat, akkor sem, ha megparancsolják; a békét szolgáljuk, békés eszközökkel – nem a konformizmus és megalkuvás látszatbékéjéért, hanem a szembenállók közti valódi megbékélést (vállalva a következményt, hogy magunk is kiszolgáltatottak, üldözöttek leszünk);
- hirdetjük az Isten országát; azaz a fentieket nemcsak tesszük, hanem másoknak is elmondjuk, tanúságot teszünk róla, megtanítunk rá másokat is, „apostolkodunk” (és azokkal, akik tanúságunkat elfogadják, testvéri közösséget alkotunk).

Azt látjuk tehát, hogy az Isten országa nem jámbor vallásoskodás; az Isten országa a valódi, a hétköznapi élet, *az emberi kapcsolatok átalakulása, emberivé válása* – Isten tervei szerint (ld. „Legyen meg a Te akaratod!”). Azt is látjuk: Micsoda megtérésen (*metanoia* – vö. Mk 1,15) kellene keresztülmennünk ahhoz, hogy őszintén imádkozhassuk ezt a mondatot: „Jöjjön el, valósuljon meg a Te országod!” Ez a kívánság olyan keresztényeket feltételez, akiknek az Isten országa, azaz a Szeretet országa az egyetlen vágyuk, céljuk, törekvésük, akik számára minden más másodlagossá vált, akik mindent ennek az egy célnak rendelnek alá.

Vajon hol vannak ma ilyen keresztények? (És voltak-e valaha is?) De ha úgy érezzük, nem imádkozhatjuk őszintén: „Jöjjön el a Te országod!”, akkor még mindig őszintén imádkozhatjuk:

„Bárcsak válnánk olyan emberekké, akik őszintén imádkozhatják: Abba, Atyánk, jöjjön el, valósuljon meg a Te országod, hiszen Te olyan nagyszerű, olyan csodálatos vagy!”

Legyen meg a Te akaratod!

Az előzőekben azt láttuk, hogy Jézus egyetlen vágya, kívánsága az volt, bárcsak megszenteltetnék Isten neve, azaz bárcsak áthatna, átjárna minket és mindenkit Isten; ez akkor történnék meg, ha eljönne, megvalósulna az Ő országa, a Szeretet országa a Földön; ezért volt a második kívánsága: „Jöjjön el a Te országod!”; a mostani, a harmadik kívánság (íme, a népmesék „három kívánságának” jézusi változata...!) a másodikat (és azon keresztül az elsőt) fejti ki, magyarázza: Isten országa akkor jön el a Földre, ha megvalósul az Ő akarat a Földön. Hogyan is kell tehát érteni ezt: „Legyen meg, történjék meg, valósuljon meg a Te akaratod!”? *Mi is az Isten akarat?*

Nézzük meg előbb, hogyan nem szabad értelmezni! Éppen úgy nem szabad, ahogyan megszoktuk, ahogyan a leggyakrabban értelmezzük: *végzetimádó módon*. Ez a jobbik esetben azt jelenti: „Tedd csak, amit akarsz, én hagyom!”, a rosszabbik esetben pedig: „Ha már nem lehet úgy, ahogy én akarom, úgymégette a fene – hát akkor legyen meg a Te akaratod!” Például: „Azt szeretném, ha sikerülne a vizsgám; de ha Te másképp gondolod, legyen úgy!” Vagy: „Azt szeretném, ha sikerülne megszerezni azt a bizonyos lakást (állást, telket...); de ha Te nem akarod, legyen úgy!” Vagy: „Szeretnék betegségemből meggyógyulni; de ha Te az ellenkezőjét látod jobbnak, legyen meg a Te akaratod!”

Nem szabad így értelmeznünk a harmadik jézusi kívánságot, mert egyrészt ebben az esetben nyilvánvalóan az én akaratomon van a hangsúly, aztán ha nem valósulhat meg, hát beletörődöm „Isten akaratába”, másrészt úgy tűnék, mintha Isten akarat a mindig ellenünk dolgoznék, sőt Isten akarná mindazt a rosszat, ami a világban van, s a mi dolgunk az lenne, hogy elfogadjuk a kegyetlen végzetet (ezzel szemben Jézus arról tanúskodott, hogy Isten nem akarja sem a fizikai, sem az erkölcsi rosszat).

De hát akkor mit akar Isten, mi az Ő akarat? Mindenekelőtt azt kell tudnunk, hogy kicsit pontatlan a fordítás; a görög „akarat” (*theléma*) szó mögött két héber kifejezés húzódik meg: az egyik a *hafés* = örömet, kedvét leli valamiben, a másik a *rasah* = valamire vágyik, valamit kíván, valami után sóvárog, valamiről álmodik. Az tehát, hogy Isten „akar” valamit, azt jelenti, hogy Isten vágyik valamire, szeretne valamit, „álmodik valamiről”, aminek megvalósulásában örömet lelné; fogalmazhatnánk így is: Istennek van valamilyen terve, szándéka az emberiséggel, és örülne, ha ez megvalósulna. Aki tehát azt imádkozza: „Legyen meg a Te akaratod!”, az mintegy azonosul Isten vágyával, és azt szeretné: „Bárcsak megvalósulna Isten terve, szándéka!”

Ezek után a kérdés így hangzik: *Mi Istennek a terve, szándéka az emberiséggel?* Egész egyszerűen az, hogy *mindenki boldog legyen!* Ne csak egyesek, kevesek, hanem mindenki; ne csak a túlvilágon, hanem már itt; ne csak „lelkileg”, hanem egész testi valóságában is; ne csak magánéletében, hanem családi, közösségi, társadalmi, kulturális, gazdasági, politikai életében is. – Istennek az a terve, szándéka, akarat a, hogy az éhezők ételhez-italhoz, a szegények lakáshoz és ruhához jussanak, a betegek meggyógyuljanak, a börtönben levők, üldözöttek, elnyomottak szabadságot kapjanak, a szomorúak megvigasztalódjanak, az elhagyottakkal törődjék valaki, a magányosok társra, társakra, otthonra leljenek, a tanácstalanok eligazítást nyerjenek, a kétségbeesettek kapaszkodót találjanak, az eltévedtek jó útra találjanak és így tovább.

Ez eddig megintcsak szép és jó és vonzó. *De hogyan valósul (valósuljon, valósulhat) meg Istennek ez a terve, szándéka, akarat a emberiséggel?* Három elképzelés volt erről Jézus korában, és él azóta is, ma is: az apokaliptikusok csodára vártak („Isten majd véget vet a bűnös világnak, s aztán megvalósítja a Paradicsomot a Földön!”); a zelóták erőszakkal akarták

véghez vinni (hasonlóan a politikusokhoz, akik azt hiszik – vagy csak azt hirdetik a saját pozíciójuk érdekében? –, hogy hatalomgyakorlással lehet igazságos és boldog társadalmat teremteni); a jámbor hívők imádkoztak érte (hogy csodával vagy csoda nélkül, de Isten oldja meg valahogy a dolgot.)

Mindezekkel szemben Jézus azt tanította, hogy *csak a mi közreműködésünkkel, csak általunk valósulhat meg* (vö. Lk 17,21) Isten terve, akarata, álma az emberiséggel! Mert Isten ugyan abszolút módon szerető Atya (ABBA), de nem mindenható varázsló; Ő tiszteletben tartja összes teremtményeinek törvényszerűségeit, az ember szabadságát is, és nem nyúlkál bele a dolgok menetébe, hogy saját kezűleg akadályozza meg a rosszat vagy tegye meg a jót. Ezért aztán Isten terve, vágya csak úgy valósulhat meg, *ha mi, emberek megtérünk* (vö. Mk 1,15) és szeretjük egymást, azaz: megosztjuk javainkat a rászorulókkal, törődünk a bajba jutottakkal, lemondunk az erőszakról, megbocsátunk hetvenszer hétszer is...

Tehát végső soron az az Isten terve, vágya, akarata, álma, hogy az emberek szeressék egymást! S amikor keresztényként ezt imádkozzuk: „Legyen meg a Te akaratod!”, akkor az azt jelenti, hogy

- azonosulunk Isten szándékaival, vágyaival;
- megkeressük, hogy konkrétan, a mi életünkben, itt és most mit kíván tőlünk a szeretet;
- feltöltődünk Isten erejével, hogy amit tennivalónak ismertünk fel, azt meg is tudjuk tenni.

Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!

A Miatyánk első fele önmagában egységes egész; mint láttuk, azt mondja el, hogy Isten mindenkit kivétel és feltétel nélkül, „anyaian” szerető jóságos apa; ezért Jézusnak (és az embernek) nem lehet nagyobb vágya, mint hogy „bárcsak áthatna minket Isten jósága, átalakítana minket Hozzá hasonlóvá”; ez akkor következik be, ha eljön a Földre, megvalósul a Földön az Ő országa, ami viszont csak úgy történhetik meg, ha mi, emberek megtesszük az Ő akaratát, tervét, vágyát, azaz szeretjük egymást (úgy, ahogyan Jézus tanította és példájával megmutatta).

Eddig tart a Miatyánk első fele, s egyes szentírástudósok szerint eredetileg itt vége is volt; ez az első két (Lk) vagy három (Mt) mondat lehetett Jézus válasza a tanítványok kérésére, hogy tanítsa őket imádkozni. *A második rész három kérését Jézus valószínűleg három különböző alkalommal, külön-külön mondta el*, s az evangélisták fűzték össze egyetlen imádsággá; ezt az is valószínűvé teszi, hogy Jézus számára az ima kötetlen, természetes beszélgetés az Atyával, és biztosan nem arra akarta buzdítani a tanítványait, hogy mindig ugyanazt a szöveget mondják fel. – A hátralévő kéréseket tehát önállóan, egymástól függetlenül értelmezzük, de természetesen összefüggésben az eddigiekkel és azok szellemében.

„Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!” – Látszólag ez a legkönnyebben érthető kérés, látszólag teljesen magától értetődő: a mindennapi kenyeret, a *testi táplálékot* kérjük Istentől. Nem akarom kizárni ezt az értelmezési lehetőséget, mégis *azt hiszem, hogy Jézus nem erre, hanem egy másfajta kenyérre gondolt.*

Miért hiszem ezt?

A Miatyánk (és általában Jézus) kérései közül „kilóg” a testi táplálék kérése; amazok valamiképp mind az Isten országával kapcsolatosak („közvetlenebbül”, „a lényegét érintőbben”), ez az egy miért ne valami hasonlót akarna kifejezni?

Jézus visszautasítja a kövek kenyérré változtatásának kísértését. Neki lenne az Isten országával azonos súlyú gondja a „mindennapi kenyér” kérése?

Egyik legszebb példabeszédében Jézus azt mondja, hogy az ételért-italért való gond (ám nem az érte végzett munka!) „hitetlenség”, az Isten iránti bizalmatlanság jele, a pogányok jellemzője.

Jézus sosem szidta meg annyira a tanítványait, mint amikor azon sopánkodtak, hogy nem vittek magukkal elég kenyeret: „Mit tanakodtok? Még mindig nem értitek? Nem fogtátok föl? Még mindig érzéketlen a szívetek?” (Mk 8,17). Az ún. kenyérszaporításra utal, amiből meg kellett volna tanulniuk, hogy nem sopánkodni, aggodalmaskodni kell, hanem a meglévőt szétesztani. János evangéliuma szerint a „kenyérszaporítás” után ugyanígy korholja a tömeget: „Kerestek, mert ettetek a kenyérből... Ne fáradozzatok veszendő eledelért!” (Jn 6,26-27).

Jézusnak többször enni sem maradt ideje... S egy alkalommal a „Mester egyél!” biztatásra ezt válaszolta: „Az én eledelem az, hogy teljesítsem mennyei Atyám akaratát” (Jn 4,31-34).

Jézus nem volt olyan kicsinyes, olyan bizalmatlan Isten iránt és olyan materialista, hogy étel-ital kérésével „untatta volna” az Atyát. Azt vallotta: „Tudja Ő, mielőtt kérnétek, mire van szükségetek. Keressétek inkább az Ő országát és a Neki tetsző életet – s a többi megkapjátok ráadásul” (Mt 6,32-33).

Hát ezek miatt vélem úgy, hogy Jézus itt egy másfajta kenyérről beszél. *De akkor mi ez a másfajta kenyér?*

A helyes fordítás talán itt is segíthet. A „mindennapi”-val fordított görög *epiousios* szó mögött (amely egyébként egyetlen egyszer fordul elő az Újszövetségben) a héber *mahar* = holnap szó áll. A „holnap kenyér” kérése nem illik bele Jézus gondolkodásmódjába. Csakhogy a „holnap” a zsidóknál nem csupán a következő napot jelölte, hanem a Nagy Holnapot is, azaz a végső beteljesedést, az üdvösség korát. A „holnap kenyér” így az „üdvösség korának kenyeré”, „az élet kenyeré” (vö. Jn 6,48; de azonos értelmű vele az „élet vize” kifejezés is, vö. Jn 4,10–14).

Ezért a Miatyánk kérése azt jelentheti: „*Add meg nekünk mindazt, amitől az üdvösség (a »Paradicsom«, az »Isten országa«) létrejön – add meg nekünk már ma, már most (és ne csak a világ végén, vagy a túlvilágon)!»* (Ez az értelmezés összhangban lenne a Miatyánk első felével: „Szenteltesd meg...” – már most, „Jöjjön el...” – a Földre, „Legyen meg...” – itt a Földön!) Úgy is fogalmazhatnánk: „Add meg nekünk már ma és mindennap azt, amitől a Neked tetsző élet növekszik bennünk, amitől a Te országod épül-szépül a világban, ami segít abban, hogy akaratodat, terveidet, álmaidat megvalósítsuk, azaz: *amitől a szeretet országává tudjuk alakítani a világot!*”

Mik ezek a „valamik” konkrétan?

„Kenyer” minden ige, tanítás, amely Istentől való (vö. „Nemcsak kenyérrel él az ember!”). Elsősorban Jézus tanítása, de életpéldája is: utat mutat, buzdít, erőt ad.

„Kenyer” az evangéliumok olvasása, tanulmányozása.

„Kenyer” az imádság, ha azt jelenti: tisztázom Istennel beszélgetve, hogy itt és most mit kíván tőlem a szeretet, és feltöltődöm Isten erejével, hogy meg is tudjam tenni, amit megláttam.

„Kenyer” minden kapott jó szó és jó példa, amely megerősít vagy előrevisz Isten útján, a szeretet útján.

„Kenyer” a közösség, ha megtart, nevel, jobba tesz, bátorít, megvigasztal.

„Kenyér” minden jótettünk, amellyel Jézus tanítását igyekszünk megvalósítani. Vagy éppenséggel:

„Kenyér” a bűnbánatunk-bocsánatkérésünk, ha nem sikerült megvalósítani, mert ezáltal térünk vissza a jó útra.

Ilyesfajta „kenyerekre”, „mindennapi kenyérre” gondolok, amikor a Miatyánkot imádkozom, és hiszem, hogy ha ezekkel táplálkozom, akkor a másik, a hétköznapi, testi kenyeret is mindig megkapom majd – minden külön kérés nélkül.

Bocsásd meg vétkeinket...!

A katolikusok – legalábbis Európában – gyakorlatilag abbahagyták a gyónást. Ennek több oka közül az egyik: nincsen bűntudatuk. Azt mondják: „Nem öltem, nem loptam, nem raboltam, tisztességesen dolgozom, ellátom a családomat – minek menjek gyónni?” Akik mégis mennek, azoknak a túlnyomó többsége is így gondolkodik, s ezt nem egyszer a gyóntatószékben is kimondják, és legfeljebb azzal vádolják magukat, hogy elmulasztották a szentmisét, az imádságot, a böjtöt – „meg hát a szükségszerű emberi gyarlóságok”. Emögött az a gondolkodásmód húzódik meg, hogy a bűn Isten parancsainak megszegése, Isten parancsait pedig a Tízparancsolat foglalja össze (persze annak is egy negatív beállítottságú, minimumra törekvő értelmezése működik), ezért aztán aki nem ölt, nem lopott, nem hazudott..., az úgy érzi, hogy bűntelen.

Jézusnak egész más fogalmai vannak a bűnről. Bűn helyett többnyire adósságról, bűnös helyett adósról beszél: a bűn adósság Istennel (és embertársainkkal) szemben. „Isten adósa vagyunk” — mondja rengeteg példabeszéde (pl. a gonosz szolgáról: Mt 18, a két adósról: Lk 7, a hűtlen sáfárról: Lk 16, a gonosz szőlőmunkásokról: Mk 12). De *mitől, hogyan válunk adósokká Istennel szemben – mindannyian?*

Mindenekelőtt a mulasztásaink révén; úgy, hogy nem teljesítjük (kellően) Isten „akaratát”, azaz szándékait, terveit. Jézus számtalanszor figyelmeztet erre:

„Ha igazságosságotok (tisztességetek) bőven fölül nem múlja az írástudókét és farizeusokét...” (Mt 5,20). „Ha csak azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, micsoda jóság ez?” (Mt 5,45-47). Miben áll Isten „igazságossága”? Az utolsó órában jött munkás is ugyanannyit kap (Mt 20,1-16). Aki nem kamatoztatja a kapott talentumokat, aki csak annyit tesz, amennyi kötelező, ami tisztességes („visszaadom, ami a tiéd”), az kívül marad Isten országán (Mt 25,14-29). A szolgák nem érdemelnek köszönetet, ha csak azt tették, amit parancsoltak nekik (Lk 17,7-10). (A pék, ha megkapta a kenyér árát, nem várhat még köszönetet is.) A „szolga” csak azt teszi, amit parancsolnak neki, a „fiú” apja szándékait keresi és valósítja. Isten azt akarja, hogy „fiai” legyünk, azaz: olyanok, mint Ő, Hozzá hasonlóak, különben nem lehetünk közösségben Vele; kívül maradunk az Ő országán. „Legyetek tökéletesek, mint mennyei Atyátok” (Mt 5,48)! „Adjátok meg Istennek, ami Istennek jár” (Mt 22,21)! „Szeresd Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, egész értelmekkel és minden erőddel (felebarátodat pedig, mint önmagadat)” (Mt 22,37-39)!

Melyikünk mondhatja el magáról, hogy tökéletes, mint a mennyei Atya, hogy teljes szívéből, teljes lelkéből, egész értelmével és minden erejével szereti Istent...?

Jézus megdöbbentő, megrendítő tanítása tehát: *Nem elég Isten „parancsait” teljesíteni, nem elég igazságosnak lenni (a jókhoz jó, a rosszakhoz rossz, a közömbösekhez közömbös), nem elég nem-lopni, nem-ölni, nem-rabolni: A tisztességes ember is bűnös, mert mulasztásai*

vannak, mert adós, mert *aki csak tisztességes, az még nem teljesíti Isten terveit, szándékait, álmait!*

Nézzük meg *miben is állnak mulasztásaink (adósságunk, bűnösségünk) a Miatyánk első részének szellemében!?*

„ABBA” – Valóban „Abba”-e számunkra Isten? Gondolatainkban, érzelmeinkben, akarásunkban, szavainkban, viselkedésünkben? Az-e számunkra, aki feltétel nélkül, mindenkit szeret? Vagy pedig Nyugdíjas Teremtő, Elképesztő Varázsló, Legyőzhetetlen Hadvezér, Szigorú Bíró, Elvont Eszme?

„Szenteltessék meg a Te neved!” Bárcsak áthatna minket és mindenkit a Te jóságod! – Tényleg ez a legfőbb kívánságunk? Isten neve, Isten, Isten ügye, az Isten iránti szeretet a „szent” számunkra – vagy a mi (hír)nevünk, véleményeink, „hitünk”, hagyományaink, szokásaink, kényelmünk, érvényesülésünk, vágyaink, terveink?

„Jöjjön el a Te országod!” A szeretet országa – általunk! (Isten nem fogja csodával megcsinálni.) – Tényleg túljutottunk viselkedésünkben az igazságosságon („Amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten!”)? Tényleg túljutottunk az önérdekből elkövetett jótetteken? Valóban megosztjuk javainkat a rászorulókkal? Csak a fölösleget? Vagy az sincs? Valóban szolgáljuk a kicsiket, kitaláltakat, lenézetteket, a társadalmi ranglétra alján lévőket, az élet veszteseit? Nem erőltetjük rá akaratomat a környezetünkre? Valóban szelídek vagyunk? Erőszakmentesek? Gondolatban, szándékban, szóban is? Békét teremtő tevékenységet folytatunk? Valóban hirdetjük Isten országát? Apostolkodunk? Tanúságot teszünk? Közösséget építünk? Közösséget teremtünk mások számára?

„Legyen meg a Te akaratod!” Hogy mindenki boldog legyen! Ne csak egyesek, ne csak a túlvilágon, ne csak lelkileg, ne csak az egyéni, hanem a közösségi, társadalmi életben is! – Valóban minden erőnkkel ennek a megvalósulásáért dolgozunk? Vagy pedig a magunk akaratának megvalósulásáért? A magunk boldogságának az eléréseért?

Melyikünk mondhatja el magáról, hogy mindezt megteszi, vagy akárcsak törekszik is megtenni mindezt? (Mennyire más lenne a gyónás egy ilyen lelkitükör alapján!...)

Ezek alapján talán belátható, hogy *mérhetetlenül nagy az adósságunk Istennel szemben* – mindannyiunknak, kivétel nélkül! Akkora, mintha gerenda lenne a szemünkben, mintha 10 000 talentummal tartoznánk (ami mai pénzben kb. 40 millió dollárnak felel meg!). Elképesztően bűnösök vagyunk – valamennyien!

Mi menthet meg minket? Két dolog. Az egyik: Isten irgalma, megbocsátása, s a könyörgés, hogy engedje el adósságunkat (vö. Lk 18,13). Mindenki rászorul erre, de csak az lesz képes kimondani, aki felismerte és elismerte bűnösségét. – A másik: Ha mi megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.

...miképpen mi is megbocsát(ott)unk...

A kérés első felét elemezve láttuk: a bűn Jézus szemében adósság; kivétel nélkül mindannyian mérhetetlenül el vagyunk adósodva Isten előtt (mintegy „40 millió dollárral”); csak két dolog menthet meg: egyrészt Isten irgalma, megbocsátása – és Isten egyetlen őszinte kérő szavunkra megbocsát –, másrészt ha mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.

Hátborzongató a kérés második fele („miképpen mi is...”). Egyrészt mert igen merész állítást tartalmaz: az imádkozó azt állítja magáról, hogy ő (a pontos fordítás szerint) már megbocsátott az ellene vétkezőknek. Másrészt mert azt kérjük, hogy Isten úgy (annyira)

bocsásson meg nekünk, ahogyan (amennyire) mi megbocsát(ott)unk az ellenünk vétkezőknek; ezt kérve önmagunkról hozunk ítéletet! Harmadrészt bennfoglaltan azt mondja: Isten megbocsátásának feltétele, hogy mi megbocsássunk az ellenünk vétkezőknek!

Ez nem elszólás Jézus részéről, mert egyébként is lépten-nyomon hangsúlyozza, hogy *Isten csak akkor bocsát meg nekünk, ha mi (szívből) megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek*: „Ha már fölálltatok is (értsd: hozzákészültetek, nekikezdtetek), hogy imádkozzatok, előbb bocsászatok meg, ha panaszotok van valaki ellen, hogy Isten, a ti Atyátok is megbocsássa a ti bűneiteket” (Mk 11,25). „Ha adományodat az oltárra viszed, és ott eszedbe jut, hogy embertársadnak panaszja van ellened, hagyd ott adományodat, menj, békülj ki előbb vele, aztán jöjj vissza...” (Mt 5,23-24). „Irgalmasságot akarok, nem áldozatbemutatót” (Mt 9,13). A gonosz szolga egyetlen kérő szavára az úr elengedi 10 000 talentumos tartozását, de aztán, mivel ő nem volt hajlandó elengedni szolgatársának a 100 dénárt, börtönbe vetteti, míg az utolsó fillért is ki nem fizeti (Mt 18,23-34). – „Ne ítélkezzetek (megtorló, visszafizető ítélettel), hogy Isten el ne ítéljen titeket” (Mt 7,1)! „Boldogok az irgalmasok, mert hozzájuk Isten is irgalmas lesz” (Mt 5,7).

Hogy lehet ez? Hát nem azt hangsúlyoztuk eddig folyton, hogy Isten feltétel és kivétel nélkül mindenkit szeret? Hogy mindenkire jóságos, és senkit sem taszít el? Vagy Jézus egyik szavával agyonüti a másikat? Hogy állíthatja azt, hogy Isten megbocsátásának feltétele van? – *Ellentmondással van dolgunk? Nem. Csak meg kell vizsgálnunk: Miért nincs közvetlen út Istenhez, Isten bocsánatának elnyeréséhez?*

Isten mindenkinek jót akar, mert mindenkinek szerető apja-anyja; szereti a tékozló fiúkat is, fölkelte napját a gonoszokra is, esőt ad a bűnösöknek is. De ez azt jelenti: Ő azt is szereti, aki velem szemben ellenséges! Következésképp *Istennel nem lehet úgy jóban lenni, hogy nem vagyok jóban a másik emberrel, akár az ellenségemmel is*; csak úgy lehet Istennel jóban lenni, ha ugyanúgy érzünk és cselekszünk, mint Ő (Mt 5,43-45).

Isten azonosítja magát a bajban lévő emberrel: „Éheztem, és ennem adtatok... Amit egynek tettetek a legkisebbek közül, nekem tettétek” (Mt 25). Aki ellenem vétett, az is bajban van (a legnagyobb bajban; mert van-e nagyobb nyomorúság, mint bűnösnek lenni?); megbocsátásra, szeretetre szorul; ilyen értelemben Isten vele is azonosítja magát. Következésképp: *ha én nem bocsátok meg neki, az annyi, mintha Istennek nem bocsátanék meg!* – Az iménti két tételből adódik a harmadik:

Istennel csak az lehet közösségben, aki olyan, mint Ő (azaz szeret, megbocsát); aki nem így tesz, az végső soron önmagát zárja ki az Istennel való közösségből, így a megbocsátásból is. Jól szemlélteti ezt a gonosz szolgáról mondott példabeszéd (Mt 18,23-34: aki nem bocsát meg, azaz nem szeret, az nem lehet közösségben a Szeretettel, Istennel; magát zárja ki), de még jobban a tékozló fiú története (Lk 15,11-32), pontosabban a bátyjáé, aki zúgolódik, mikor megtudja, miért a nagy vigasság; apja ugyan kérleli, de ő nem akar bemenni, ezért aztán kívül marad a házon, a lakomán.

Magyarul: Isten feltétel nélkül megbocsát, de aki ezt elutasítja a maga meg-nem-bocsátásával, az nem részesülhet Isten bocsánatában. Ezt fogalmazza meg „elvi síkon” Jézus, amikor azt mondja: „...aki a Szent Léleknek mond ellent, nem nyer bocsánatot, sem ebben, sem az eljövendő világban” (Mt 12,32). *Isten „Lelke”, szelleme, szellemisége az irgalmasság; aki ezt visszautasítja, az Isten irgalmát utasítja vissza, amely meg akarná menteni őt.*

Hasonlással élve: a nap mindenkinek süt, de csak annak a szobájába süt be, aki felhúzza a redőnyt. Tehát: Isten megbocsátása mindenki felé árad, de csak ahhoz jut el, aki „felhúzza a redőnyt”, azaz megbocsát az ellene vétkezőknek.

Ha tehát egészen pontosan akarunk fogalmazni, akkor azt kell mondanunk: *Isten akkor is megbocsát nekünk, ha mi nem bocsátunk meg az ellenünk vétkezőknek, de ebben az esetben nem lehet a miénk az Isten által megadott bocsánat, nem részesülhetünk benne.*

Az is látható a fentiekből, hogy a megbocsátás nem egyszerűen vallási törvény, hanem *az élet egyik alaptörvénye*: „Irgalmasságot akarok, és nem áldozatbemutatást!... Szeressétek ellenségeiteket!...” Mert az igazságosság pusztít, csak az irgalom, a megbocsátás és a szeretet szolgálja az életet. A fejlődés útja a ragadozók erőszakosságától a racionális igazságosságon át és túl a mindenkit átfogó szeretetig vezet. Az ellenségszeretet parancsa nem a farkasoknak való, hanem az embernek; a jog nem elég, a jogot és a törvényt mindig az erők írják – a maguk egoizmusa szerint; az ellenségre is kiterjedő szeretet az életnek is, a növekvő boldogságnak is elengedhetetlen feltétele.

A kérdés már csak az: Lehetséges-e a megbocsátás? *Ki képes megbocsátani?* Ráadásul úgy, ahogyan Jézus tanította: szívből (Mt 18,35), hetvenszer hétszer is (Mt 18,22), a minket üldözőknek, tönkretévőknek (Mt 5,38-48), a gyilkosainknak (Lk 23,34a) is?

Az képes rá, aki tudja és elismeri, hogy az ő szemében gerenda van, és ehhez képest szálka az, amit a másik vétett ellene; hogy az ő adóssága Istennel és embertársaival szemben körülbelül „40 millió dollár”, s embertársainak adóssága „30 dollár” vele szemben.

Az képes rá, aki átélte-megtapasztalta Isten szeretetét-megbocsátását; hogy Isten elengedte neki a 10 000 talentumot (Mt 18), az 500 dénárt (Lk 7); mint Zakeus, aki ezt átélte Jézus szeretetének közvetítésével, és ezért vagyona felét szétoztotta, s az okozott kárt négyszeresen megtérítette (Lk 19,1-10). Aki megtalálta a kincset, az igazgyöngyöt (Mt 13,44-46), az szíves-örömmel odaad cserébe mindent (vö. Tam 8)!

Így kapcsolódik a kérés második fele az elsőhöz: aki elismerte saját bűnösségét, kérte Isten bocsánatát és átélte azt, az képes megbocsátani az ellene vétkezőknek. – A bocsánat kérése így vezet a megbocsátáshoz, az imádság alkotó tettekhez. Itt is kiderül: az imádság iskolája Jézusnál az élet iskolája; aki jézusi módon imádkozik, az jézusi módon fog élni is.

Ne vígy minket kísértésbe, szabadíts meg a gonosztól!

Látszólag két kéréssel állunk szemben, valójában csak *ugyanannak az egy kérésnek kétféle, „negatív” és „pozitív” megfogalmazásával* (Lukács evangéliumában nincs is benne a „pozitív” kiegészítés); olyan ez, mint egy érem két oldala. Lényegileg két dolgot kell tisztáznunk: mi az, hogy „kísértésbe vinni”, és mi az a „kísértés”.

„Ne vígy minket kísértésbe!” – Ez úgy hangzik, mintha Isten vinné kísértésbe az embert, amikor akarja, de erről esetleg imádsággal le lehetne beszélni Őt. Jakab levele már az Újszövetségen belül elutasítja ezt az értelmezést: „Senki se mondja, amikor kísértést szenved: Isten kísért engem, mert Isten nem kísérhető a rosszra, és Ő maga sem kísért senkit” (1,13).

A kérés valódi értelméhez egy régi zsidó imádság vezethet el minket: „Ne vezesd lábamat a bűn hatalmába, és ne vígy a véték hatalmába, és ne a kísértés hatalmába, és ne a szégyenletes (dolgok) hatalmába!” – Az, hogy gyakorlatilag azonos értelemben található itt a bűn és a kísértés, továbbá a „hatalmába vinni” kifejezés is arra utal, hogy az imádkozó nem Isten cselekvésére, hanem csak megengedésére gondol: „Ne engedd, hogy a bűn, a véték, a kísértés kezébe essem! Ne engedd, hogy a kísértés áldozatává legyek! Ne engedd, hogy a kísértésben vereséget szenvedjek!” – Tehát nem azt kérjük, hogy Isten mentsen meg („ha lehet”, „ha úgy

gondolja”) a kísértéstől, hanem hogy *őrizzen meg (a jó úton) a kísértésben, a kísértés idején, a kísértéssel szemben, azaz: adjon erőt, hogy legyőzhessük a kísértést.*

Pontosan ezt fogalmazza meg „pozitív” módon a „*Szabadíts meg a gonosztól!*” kérés. A „gonosz” itt valószínűleg a gonosztságot, a bűnt jelenti, a „megszabadítani” eredeti jelentése pedig „visszarántani”, tehát azt kérjük: *Isten tartson vissza minket a bűntől* (annak elkövetésétől, és nem: lehetőségétől)! De mivel nem vagyunk bábok Isten kezében (akiket tetszése szerint mozgathatna), ez nem jelentheti azt, hogy Istentől függ, visszatart-e a bűntől; hanem *tőlünk függ a döntés, de az erőnk önmagában kevés (lehet), ezért Istentől kérünk erőt, hogy megmenekülhessünk a bűntől.*

Lássuk mármost, *mi is az a „kísértés”, aminek a legyőzéséhez az erőt kérjük Istentől!* A kísértés más szóval csábítás; „kísértés” számunkra az a valami vagy valaki, *ami vagy aki el akar csábítani, el akar téríteni minket Isten útjáról, azaz a szeretet útjáról*; más szóval: a kísértés az Istenhez való hűségünk szakítópróbája. Tehát elsősorban nem a hétköznapiok kisebb-nagyobb konkrét kísértéseiről van szó elsősorban, nem egyik vagy másik konkrét bűn elkövetésének veszélyéről (hiszen egy-egy bűn önmagában még nem jelenti azt, hogy elhagytuk Isten útját, csak elestünk: megbánhatjuk, fölkelhetünk és folytathatjuk az utat), hanem az igazi nagy Kísértésről, a nagy Bűnről: az Istentől és az Ő útjától való Elpártolásról (mert ha Isten útján botladozva, el-eselve, de újból és újból fölkelve járunk, az nem tragédia, de ha elhagyjuk az Ő útját és egészen más útra térünk, az tragédia).

Nézzük meg előbb, Jézusnak milyen kísértésekkel kellett szembenéznie, azután hogy a mi hűségünket milyen kísértések teszik próbára.

Jézus (számunkra ismert) első kísértése nyilvános működésének megkezdése előtt, a pusztában történt (Mk 1,13). Bár nem tudjuk biztosan, miben állt (Máté és Lukács leírása valószínűleg más időpontokhoz kötődik), de a szövegösszefüggésből (Mk 1,11) következtetni lehet rá: „Tényleg Isten szeretett fia vagyok-e, akiben kedvét leli?” Ha nemmel felelt volna erre a kérdésre, akkor egészen más útra lépett volna, mint amit Isten neki szánt. (A mátéi-lukácsi három kísértéssel ez konkrétan is nyilvánvalóvá tehető...) Kafarnaumban Jézus gyors és nagy sikert aratott, de éppen ugyanakkora kísértés rejlett: „Maradj itt – és főképp gyógyítással foglalkozzál!” Ha így tesz, elszabotálja küldetését, ti. hogy egész Izraelben – hirdesse az igét (Mk 1,38).

Nagy kísértés volt számára a szombati gyógyítások elhagyásának lehetősége (vö. Mk 2,27; 3,1-5). Ha, félve a nép vezetőitől, enged a csábításnak (hiszen a másik hat napon gyógyíthatott volna az uralkodó szokások értelmében is), akkor ezzel egyfelől megtagadta volna Isten szeretetét, amely szombaton is árad és gyógyítani akar, másfelől igazolta volna a farizeusok hamis vallásosságát.

Már nyilvános működésének vége felé is felvetődik a döntő kísértés, hogy elmeneküljön a rá leselkedő életveszély elől (Lk 13,31), de aztán a lehető legélesebben jelentkezik a Getszemáni kertben (Mt 26,34-44): „Ha lehetséges, múltjék el ez a kehely...” Még mindig eltűnhetne. De akkor egész eddigi útját, amelyen Istent követte, megtagadná, hiszen nem tartana ki a végsőkig a szeretetben. Azonban az imádságban Istentől erőt merítve, legyőzi a kísértést.

Ezekből a példákban az is látható, hogy „Istentől, Isten útjától eltérni” nem azonos a látványos vagy kifejezett istentagadással; nem a szavak vagy az elméleti állásfoglalások számítanak, hanem a tettek, a tényleges életvitelünk!

Nézzünk most néhányat a mi nagy kísértéseink közül (bár ezek egyikével-másikával természetesen Jézusnak is meg kellett küzdenie).

Általánosságban, a Miatyánk első része alapján így fogalmazhatnánk: A fő kísértés az, hogy valami más legyen a legfontosabb számunkra, mint hogy Isten egészen átjárjon minket, hogy megvalósuljon az Ő országa, s hogy ezt Istentől várjuk ahelyett, hogy magunk tennénk meg az Ő akaratát, szándékát, terveit.

Konkrétabb kísértések, szakítópróbák:

A pénz. Ha nem is feltétlenül a meggazdagodás, a luxus vagy akár csak a polgári kényelem; de már az anyagi biztonság feltétlen vágya is. „Ahol a kincsed, ott lesz a szíved is” (Lk 12,34; ld. még: Lk 12,24.27-29; Mk 10,25; Mt 6,24)!

A félelem. Egyrészt a kinevetéstől, kigúnyolástól (Mt 5,11-12; 10,25b; 11,25; 19,12), másrészt a hatalmasoktól és üldözésüktől (Mt 6,26-29). Az elmúlt évtizedek mennyi példát adtak az ebből fakadó elpártolásra...!

A közvélemény. Elsősorban a legszűkebb környezet: a család, a rokonok, a munkatársak. „Mit szólnak az emberek?” Mekkora veszély, hogy ez határozza meg cselekedeteinket! (Vö. Mk 3,22.21.31-35; Mt 10,37).

A rossz és a szenvedés. Isten „kiszolgáltat” minket ezeknek (Mk 9,31; 10,33). Talán azért, mert közömbös? Netán gonosz? A kísértés: ne bízzunk Benne, Isten nem érdemli meg. A kísértés: ne járjunk az Általa mutatott úton.

Az emberi gondolatok és hagyományok. Mert eltakarják Isten gondolatait és szándékait, akár öntudatlanul (vö. Mt 16,22-23), akár tudatos mesterkedés révén (vö. Mk 7,13).

Vallásosság kereszténység helyett. A Hitvallás fölmondása a hitvalló élet helyett, a szentségekhez járulás a szent élet helyett, pénteki böjt a szegények támogatása helyett (vö. Mt 7,21; 21,28-31; 9,13; 23,23-24.25-26). – És a legkevésbé látványos, *a legravasabb kísértés:*

Belefáradás a szeretet gyakorlásába. A szeretet gyakori hiábavalósága annak tulajdonképpeni szakítópróbája. „Úgy sem megoldás semmire!” „Úgyis hiábavaló!” „Csak illúzió!” Bizony: „A gonoszság növekedésével sok szívben kihűl a szeretet; de aki mindvégig (haláláig) kitart benne, az mentődik meg” (Mt 24,12-13). Csak a vég nélküli szeretet isteni, mondhatnánk úgy is: valódi szeretet; az, amely nem áll meg a jog, a szimpátia, a haszon – vagy éppen az eredményesség határán.

Ilyen és ezekhez hasonló kísértéseken, szakítópróbákon csak úgy tudunk úrrá lenni, ha Istentől merítünk erőt az imádságon keresztül: „Ne vígy minket kísértésbe – szabadíts meg a gonosztól!” (Persze nem ezt a formulát kell ismételnünk, hanem konkrét helyzeteket kell konkrét módon megbeszelnünk az Atyával.)

Végső összefoglalás. A Miatyánk azoknak az imája, akik számára Isten mindenkit feltétel nélkül szerető „Abba”; akiknek az a legfontosabb, hogy Isten átjárja őket; hogy Isten országa, a Szeretet országa megvalósuljon a Földön (és a Földön túl) azáltal, hogy mi megtesszük az Ő akaratát; a Miatyánk azoknak az imája, akik kérik és veszik az ehhez szükséges szellemi kenyeret; kérik Isten bocsánatát a maguk bűneire és megbocsátanak az ellenük vétkezőknek; és akiknek az a legfontosabb, hogy minden kísértés, minden szakítópróba ellenére halálíg hűségesek maradjanak a szeretet útjához.

(1992)

Tréfa, humor és irónia Jézus életében

*Josef Heer, Karl Herbst és Louis Kretz
nyomán és az ő tiszteletükre*

„Egy keresztény ne nevéssen! Jézus sem nevetett” – vélte egy múlt századi német teológus. A keresztény művészet is mindmáig csak komolynak, fenségesnek vagy jóságosnak ábrázolta Jézust – nevetve mindenesetre soha.

Pedig a nevetni tudásra fokozottan szükségünk lenne manapság, amikor az egyik legelterjedtebb betegség a **„problematitis”**, amelynek tünetei abban állnak, hogy az érintett úgy látja, tehetetlenül ki van szolgáltatva a problémáknak, elveszíti az örömet és nem tud többé szívből nevetni.

Szerencsére van **gyógyszere** ennek a betegségnek: **a humor!** Hiszen a humor olyan nevetés, amely még a problémáknak – és a szenvedés más formáinak – terhe *alatt* is lehetséges. Nem mintha a humor feltétlenül megoldaná a problémákat. Valami mást „old”. Hogy mit, azt a következő tréfás történet írja le. Egy idősebb úr már tíz éve súlyos reumában szenved. Elmegy orvosához, aki régóta kezeli. „Doktor úr”, mondja a beteg, „már nem bírom ezt a reumát.” Mire az orvos így vélekedik: „Maga is tudja, hogy mindent kipróbáltunk: masszírozást, kenőcsöket, tablettákat, kúrákat – és különösebb sikert nem értünk el. Felírhatok magának még egyszer egy iszapkúrát. De ha megint nem használ, akkor önnek már csak a humorkúra segít.”

A humor tehát nem oldja meg magukat a problémákat, vagy legalábbis nem közvetlenül, de **feloldja a görcsös kötődést a problémákhoz**, tehát éppen a problematitist; megváltoztatja viszonyulásunkat a problémákhoz, megszabadít attól, hogy azok bénító módon fölénk kerekedjenek, és ezáltal sokat elvesz nyomasztó súlyukból és végzetszerűségükből. Közvetve abban is segít, hogy „megoldásokat” találjunk a problémáinkra, még ha többnyire csak ideiglenes és gyakorlati megoldásokat is; mindenekelőtt azonban arra tesz képessé, hogy **együtt tudjunk élni** a megoldhatatlan problémákkal.

Persze a humor **fogalmát** itt nem a hétköznapi „vicc, tréfa” értelemben használjuk, tehát bármire, ami nevetésre ingerel, hanem az *Otto Julius Bierbaum* által meghatározott szűkebb értelemben: **Humor az, amikor az ember „mégis” nevet...** Tehát a humor az a képesség, hogy az ember „mégis”-nevetéssel méregetlenít, és ezáltal egzisztenciálisan legyőz egy ellenére lévő helyzetet.

A humornak különböző fajtái vannak, például az életművész vagy a fatalista humora. A hívő ember a humor egy sajátos formájára bukkanhat, a **„hit humorára”**. Ezt az találja meg,

- aki érzékeny (vagy azzá válik) arra, ami boldogító az életében;
- aki megtanulja az őt nyomasztó bajt annak nagyobb távlatába integrálni, ami őt most is pozitívan hordozza és örömmel képes eltölteni (azaz a saját hite);
- aki így módon viszonylagossá teszi szorultságát (depresszióját), és
- aki ezáltal újból nyitottá válik arra, ami megmaradt boldogítónak, úgyhogy a meglévő baj ellenére képes fölnevetni.

A hit e humorában az az **alapfok**, amikor valaki el tudja kerülni a megkeseredést, és eljut a bizakodás és a higgadtság állapotára. A **felsőfok** pedig a felszabadult felnevetés az új és új viszonylagosító integrálás és az öröm újra megtalálása után.

Jézus fölszólította hallgatóit arra, hogy tanuljanak tőle (Mt 11,29). Miért ne tanulhatnánk tőle humort is?

Persze az **evangéliumok** sehol sem írják, hogy Jézus nevetett volna. De azt sem írják sehol, hogy volt haja. Vajon arra következtethetünk-e ebből, hogy golyófejű volt? Az evangéliumok hallgatása tehát arra utal, hogy csak *közvetve* találhatunk rá Jézus humorára, egyfajta *nyomolvasás* segítségével, amely értő és beleérző értelmezéssel dolgozik.

Mindenesetre nem nehéz fölfedezni Jézus alakjának jellegzetes vonásait, és ezek közé tartozik az **életöröm** is. Ez egész magatartásában megmutatkozik. Hiszen Jézus minden más volt, csak aszkéta nem. Vendégségeken, lakomákon vesz részt, és szemel láthatóan oly gyakran, hogy ellenfelei szitkot gyárthatnak ebből: „... ez a zabáló és piáló, a vámosok és a bűnösök barátja” (Mt 11,19). De hát Jézus már názáreti programbeszédében is az Izajás próféta által meghirdetett öröm következtént értelmezte önmagát: „Az Úr küldött engem, hogy jó hírt vigyek a szegényeknek..., az öröm olaját a gyászruha helyett, ujjongást kétségbeesés helyett” (Iz 61,1-3; Lk 4,18-19).

Örömeinek legmélyebb **forrása** kapcsolata az Atyával: „Abban az órában Szentlélekkel telten, *tele örömmel*, felkiáltott: Áldalak téged, Atyám...” (Lk 10,21). Örömeinek másik forrása pedig az emberek iránti, istenkapcsolatából fakadó szeretete.

S ha üzenetét később egyszerűen „jó hírnek” (örömhírnek) lehetett nevezni, akkor lehetetlen, hogy a hírnök az ellenkezőjét élte volna.

Hogy Jézus **humorát miképpen tehetjük magunkévá**, abban segíthet a „magától növekedés” példabeszéde (Mk 4,26-29), amelynek főbb gondolatait így lehetne megfogalmazni:

- A mag mégiscsak Istentől van. Isten minden ellenvetés és kétség ellenére működik, és általunk is építi országát.
- A magot ma is el kell vetni. Ha – mint a példabeszédbeli paraszt – hagyjuk, hogy Isten igénybe vegyen erre, akkor új fényben látjuk magunkat és életfeladatunkat. Isten általunk akarja felhívni önmagára más emberek figyelmét is. Ez az elmélyült önazonosság alkotja az integrálás központi vonatkozási pontját.
- A mag csak lassan növekszik. Nem kíván-e ez olyan higgadtságot, amelyet hagynunk kellene, hogy erősen hasson ránk az integrálásban?
- Egyszer eljön az aratás. A hit bizakodása ez a jövőt illetően. Ha Isten elkezdett valamit az emberiséggel, akkor véghez is fogja vinni (vö. Lk 14,28-30.31-32). (Ezeket a gondolatokat – kibővítve másokkal – a magvetőről szóló példabeszéd is tartalmazza, Mk 4,1-9).

Ha meggyőződéssel valljuk ezeket a tételeket, akkor szembesíthetjük velük a gondokat és bajokat, s e **szembesítés** révén a gondok és bajok mindinkább veszítenek a fejünket és szívünket uraló hatalmukból, és létrejön egy bizonyos higgadtság; az az **„elkötelezett higgadtság”**, amely **megteszi**, ami lehetséges, és a többit ráhagyja *arra* az Istenre, akinek gondolatai és útjai mások, mint a mieink (Iz 55,8).

Ez a higgadtság – amelyet az „elaludni tudó” paraszt személyesít meg a példabeszédben – azután képessé tesz arra, hogy újból **nyitottá váljunk** arra a sok boldogító dologra, ami az életünkben és a hitünkben **adva van**. Ezért tudunk a sok megoldatlan – sőt talán megoldhatatlan – probléma ellenére nevetni. És éppen ezt hívjuk a hit humorának.

A Jézus humorát tárgyaló fejezetnek elébe állítunk egyet Jézus „tréfáiról”, majd csatlakoztatunk hozzá egyet Jézus iróniájáról. (Nehéz a három „műfajt” élesen elválasztani: egyik vagy másik példa kerülhetett volna az itteni beosztástól eltérő kategóriába, vagy éppenséggel két, esetleg három kategóriába is.)

1. Tréfa

A „tréfa” szót most egészen **sajátos jelentésben** használjuk. A „tréfálkozás” adományával megáldott ember örül annak, ha ötletgazdag találékonyságát szavakban (vagy tettekben) *kijátszhatja*; újból és újból ösztönzést érez arra, hogy **egy gondolatnak meglepő módon adjon alakot**. De találmányain nem tépelődik; ellenkezőleg, éber lélekjelenlétének az a jele, hogy *villámgyorsan* észreveszi a merész kifejezésmód alkalmát. Egyfajta művészet ez, amely egyedülállóan jelent meg Jézusban, lényé legmélyében gyökerezve. És éppen mivel oly mélyen gyökerezik, kibontakozásának *nem feltétele a jó hangulat* véletlene. Merész és meglepő szava kétségtelenül gyakran fakad lelkesedésből, de sűrűn felháborodásból, haragból, sőt olykor keserűségből; egyszer a csúfolódás, máskor a gúny vagy az irónia hanglejtésével; merész és „tréfás” szava nem is kell, hogy mindig nevetést váltson ki a hallgatóból.

Azt mondhatjuk tehát: **ez a fajta „tréfálkozás” egyfajta adomány, tehetség** – és nem ennek az adománynak, tehetségnek a terméke. Ha mégis magát a „terméket” akarnánk valahogy meghatározni, azt mondhatnánk: **A jézusi értelemben vett „tréfa” egy gondolat meglepő és szellemes formába öltöztetése**; tréfás megállapítás, kérdés vagy felszólítás, amely **meghökkenítően és váratlanul fején találja a szöveget**, és ezáltal *sokkol*. – Lássunk ezekből egy csokorra valót!

a) A teve és a tű foka (Mk 10,17-27). – Jézus megkedveli a gazdag ifjút, ezért megmutatja számára a továbblépés útját. Már ennek a megfogalmazása is milyen meglepő, milyen paradox: „Egy dolog hiányzik neked: ajándékozd el *mindenedet*!” („Egyet nem birtokolsz még: a birtoklás-nélküliséget!”) S amikor a gazdag ifjú képtelennek bizonyul a felvázolt út megtételére, akkor Jézus – keserűségében?, csalódottságában? – rátalál erre a *groteszk és hallatlanul merész*, és mégis csupán a valóságot kifejező képre: **„Könnyebb átmenni a tevének a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni Isten országába.”** (Nem is csak: „Olyan nehéz a gazdagnak, mint...”, hanem: „Könnyebb a tevének...”.) S ez így van: Az ember **nem** juthat be „Isten országába”, Isten világába, azaz oda, ahol az isteni magatartás érvényesül („uralkodik”, vö. „Isten Uralma”), **amíg** úgy össze van nőve a birtokával, mint a teve a púpjával; hiszen egymást szerető lények közösségében lehetetlen azt mondani: „Ez a dolog – legyen az egy termelőüzem vagy az utolsó darab kenyér – kizárólag számomra létezik, számotokra nem!” Aki még így gondolkodik és eszerint cselekszik, az egyszerűen kívül áll Isten világán, amelyben a kölcsönös *ajándékozás* isteni játéka a rend; a *magántulajdon* csomagjaival oda nem lehet bejutni, csak *tulajdonjog* nélkül; vékony, csomótlan fonálként – át a tű fokán.

b) Vágd le a lábadat (Mk 9,43-47)! – Azt mondják, ha a róka a mancsát becsípő csapdába esik, nem várja be a vadászt, hanem lerágja a mancsát, hogy legalább sántikálva tovább élhessen. Az élet töretlen akarásával párosult ösztönös okosságnak ezt a *szellemes képét* használja fel Jézus egy magasabb rendű igazság szemléltetésére, minthogy itt a pusztai biológiai létnél magasabb rendű, „Isten országabeli”, azaz szeretet-élet a tét: **„Ha az (egyik)**

lábad csapdában tart, vágd le! Jobb számodra az életre jutni, ha sántikálva is, mint mindkét lábad birtokában (ez egyúttal leheletfinom *irónia!*) a gehennára (= a holtak gödrébe) vettetned!” Azaz: Jobb számodra, ha határozottan elveted azt, ami az Isten országába jutásban (= a szeretet szerinti viselkedésben) (meg)akadályoz, legyen az az anyagiakhoz, a sikerhez, a hagyományhoz vagy éppen a pusztá biológiai életedhez kötődés, mint ha ezek teljes birtokában elveszíted az Életet!

A csapdába csípett láb képe egyúttal kizárja az aszketikus félreértést: Értelmetlen lenne *szükségtelenül* levágni a lábunkat, azaz ha enélkül is tovább tudnánk élni. Ugyanígy értelmetlen lenne például megvetni a föld javait azért, hogy böjtöléssel kiérdemeljük a mennyországot. Vidáman enni és inni – nagyon is jézusi dolog. De **ha** „mellettünk” éheznek valaki, *akkor* le kell mondanunk a kenyerről és meg kell osztanunk vele; vagy **ha** a családhoz kötődés lehetetlenné teszi, hogy bevessük magunkat Isten országáért, *akkor* szakítanunk kell a családdal. (Az eredeti képet az evangélisták bővítették ki a kéz levágásával és a szem kivágásával.)

c) Félbehagyott áldozatbemutatás (Mt 5,23-24). – „Ha adományodat az oltárra viszed, és ott eszedbe jut, hogy testvérednek panasa van ellened, **hagyd ott feküdni adományodat az oltár előtt**, és siess, hogy előbb kiengesztelődj testvéreddel...” *Meghökkentő* felszólítás, mert szó szerint véve valami *lehetlent* és *hallatlant* kíván. Hiszen mégsem hagyhat ott egyszerűen az ember egy leölt bárányt a jeruzsálemi templom oltára előtt, hogy közben elintézzon egy másik, talán nagyon hosszadalmas ügyet (esetleg egy galileai utazással egybekötve); mire visszaérne, igencsak büzlene az a bárány... Még nagyobb súllyal esik latba, hogy egyszerűen *tilos* a megkezdett kultikus cselekményt félbeszakítani („az istentisztelet = istenszolgálat előbbre való az emberszolgálatnál”). Mégis, milyen találóan fejezi ki Jézus ezzel a felszólítással, hogy az Istennel való kiengesztelődéshez **csak** a testvérrel való kiengesztelődésre van szükség, *semmi másra*; kultikus engesztelő áldozatra sincs, amelyet az ember *a felebarátját megkerülve akarna* Istennek felkínálni. (Az „adomány”, az istentisztelet esetleg lehet *azután* a megtörtént – emberi – kiengesztelődés *jele*: „Azután bemutatathatod adományodat.”)

Ugyanezt az igazságot képviseli hasonlóan paradox másik felhívása: „Ha már felálltatok a (közös) imádsághoz, *előbb* bocsássatok meg, ha panaszotok van valaki ellen – hogy Isten, a ti Atyátok nektek is megbocsássa bűneiteket” (= mert csak így bocsátja meg; Mk 11,25).

d) Böjtös lakodalom (Mk 2,18-19)? – Keresztelő János köre és a farizeusok szigorúan böjtöltek. De ennek a böjtnek a motívuma nem a lemondás volt az éhezőkkel osztozás érdekében, még csak nem is a normális önfegyelem, amely szükséges ahhoz, hogy egészségesek maradjunk (vagy azzá váljunk), vagy embertársainknak szolgálhassunk. Ez kultikus és aszketikus böjtölés volt, kifejezendő részben a szomorúságot amiatt, hogy *Jahve* elfordult *távol van népétől* (annak bűnei miatt), részben engesztelésül, hogy ismét forduljon vissza hozzá. Viszont Jézus azt élte meg, hogy Isten nagyon is **jelen van**, ráadásul nem mint haragos Bíró (ahogyan Keresztelő János hirdette!), hanem mint szerető, **örömet sugárzó Vőlegény** (ahogyan a próféták is beszéltek róla: Iz 54,5; 61,10-11; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16; Oz 2,18), következésképpen semmi ok a kultikus, aszketikus böjtölésre, amint teljességgel értelmetlen lenne az élet legvidámabb ünnepén evés-ivás helyett böjtölni. Ezt a magától értetődőséget fogalmazza meg *lefegyverző költői kérdésével*: „Böjtölhet-e a násznép, ha egyszer együtt van a lakodalmas házban a vőlegénnyel?” (Még szolidaritásból sem azokkal, akik a mindenkinek szóló – Lk 14,16-17.21-23 – meghívás ellenére kint maradnak, jelen esetben a Jánostanítványok és a farizeusok...)

e) Teremtsünk embert a szombatért (Mk 2,23-27)? – A „szombat” körüli konfliktusok hátterében az ószövetségi előírás állt: „Jahve megparancsolta: Hat napon át szabad dolgozni. A hetedik nap legyen előttek szent, a tökéletes nyugalom napja, szent *Jahve számára!*”

Mindenki, aki ezen a napon munkát végez, halállal bűnhődjék. Szombaton még tüzet sem gyújthattok házaitekben” (2Móz 35,1-3). Eszerint a szombatot Isten nem az ember javára rendelte, hanem *önmaga tiszteletére*. Oly *kizárólagosan*, hogy az ember legelemibb szükségleteinek is háttérbe kell szorulniuk, például a főzés céljából történő tűzgyújtásnak. És oly *szigorúan*, hogy Isten a szombat minden áthágását halállal büntetteti. Jézus rádöbrent: Micsoda Isten az ilyen?! (Pontosabban: Micsoda istenkép?!). És szívének bizonyosságában *egyszerűen megfordította* a logikai sorrendet: **„Isten a szombatot teremtette az emberért** (persze közvetve: azáltal, hogy az emberek fölismerték a hétnapos ritmus helyességét), **és nem az embert a szombatért”** (az eredetiben: „A szombat lett az emberért, és nem az ember a szombatért”).

Így, kijelentő módban hagyományozták át ezt a tanítását, de könnyen elképzelhetjük, hogy *eredetileg kérdő módban* fogalmazta meg (kérdéssel válaszolva a farizeusok *kérdésére?*). A kérdés formájú válasz még jobban kifejezné *talpraesettségét*, s egy csipetnyi iróniát is tartalmazna: „Vajon Isten előbb a szombatot csinálta meg a maga tiszteletére, és csak aztán *az embert a szombatért* (hogy szombaton ne kelljen egyedül tisztelnie önmagát), vagy *a szombatot az emberért* csinálta?” (Feltevésünkre feljogosít Mk 3,4: „Szabad-e szombaton jót vagy rosszat tenni, életet menteni vagy elpusztítani?” Vagy éppenséggel az előbb tárgyalt *kérdés*: „Bőjtölhet-e a násznép...?”)

f) Akinek vannak fülei (Mt 11,15; Lk 14,35)... – Jézus *tréfás*, ugyanakkor *szellemes*, nagy tágasságú és nagy mélységű megjegyzései közül az egyik legkedvesebb: „Akinek vannak fülei, **az** hallja meg” (Mt)! Amikor kimondja, alighanem kis mosoly suhan át az arcán, amit talán csak szemei felcsillanásán lehet észrevenni. A tréfa abban áll, hogy a felszólítás kifejezetten azokra irányul, akiknek vannak fülei. Eszerint kellene lenniük olyanoknak is, akiknek nincsenek. Egy szórakozott hallgató talán oda is kap oldalt a fejéhez, hogy ellenőrizze, melyik csoportba tartozik. De hát itt mindenki megszólított, hiszen a fül nélküliek csoportja nem létezik (a felszólítás mégis azt a látszatot kelti, mintha léteznék). Tehát mindenkinek szól: „*Jegyezzétek meg, amit mondtam!*”

E logion azonban más formában is fönmaradt: „Akinek vannak fülei **a hallásra**, az hallja meg” (Lk)! Most az feltételeztetik, hogy mindenkinek vannak ugyan fülei, de mintha egyesek hallás céljából rendelkeznének fülekkel, mások meg valamilyen más célból. De minthogy valójában senkinek a fülei nem szolgálnak más célt, a felszólítás *szó szerint véve értelmetlen lenne*. Értelmet csak annak számára nyer, aki a „hallást” tágabb (átvitt) értelemben fogja föl, nevezetesen: Ne csak arra használd a füleidet, hogy hallj velük, hanem arra is, hogy *helyesen* hallj; helyesen hallani azonban azt jelenti: *megérteni*; megérteni viszont azt: *megszívlelni*.

Jézus e felszólításának – amely ebben a formában valószínűleg az ő találmánya – *rendkívüli ötletességét* emeli ki az alábbi megfontolás: Mondanivalóját kifejezhette volna két meztelen szóval is: Mindenki hallja meg! De vajon **melyiket hangsúlyozná** a kettő közül? A legszívesebben mindkettőt, hiszen mindkettőre gondol: *Mindenki* hallja meg! És: Mindenki *hallja meg*! De egyszerre két szót hangsúlyozni nem lehet. Viszont a kis tréfa mintegy mellékesen mégiscsak nyomatékot kölcsönöz mindkét alkotóelemnek (ami persze különbözik a hang általi hangsúlyozástól), szinte gondolati nyaklevest adva mindkettőnek. A „mindenki” elem a kis csalás kerülőútján kapja a nyaklevest; az ember egy pillanatra meghökken: „*Akinek vannak fülei...*” Ki az? Hát éppen *mindenki*! A „hallja meg” elem másféle nyaklevest kap; mivel a fülek már szóba kerültek, bolondosnak ható magától értetődőség adódik: „Akinek vannak fülei...” *Mit csináljon?* Hát *halljon* velük!

Jó néhány ilyen „tréfát” említhetnénk még, de lezárásképpen éppen csak utalunk kettőre: „Isten legalább olyan jó (persze: sokkal jobb), mint a mész szomszédod” (aki nem akar éjjel fölkelni, hogy kenyeret kölcsönözzön: Lk 11,5-8); hasonlóan: „Isten legalább olyan jó..., mint a gonosz bíró...” (Lk 18,2-5.) – „Mivel akarjátok megfűszerezni a sótlanná vált sót” („Hogy akartok életet lehelni a megmerevedett, halott Tórába”; Mk 9,50)?

2. Humor

A bevezetőben részletesen kifejtettük, mit értünk humoron, ezért itt csak a legtömörebb „meghatározást” idézzük vissza: a humor a „mégis nevetés” képessége. Azt is mondtuk, hogy ennek a humornak a higgadtság, a lelki nyugalom az alapfoka (de ezt a vonását minden „lépcsőfokon” megfigyelhetjük majd, sőt a végén kiderül, hogy ez egyúttal felsőfoka is lehet), ezért egy erre utaló példacsokorral kezdjük idevágó fejtegetésünket.

a) A higgadtság példázatai. – Egészséges ember lévén, Jézus *részben* csalódottsággal és szomorúsággal reagált elutasítására. Például felpanaszolta: „Jeruzsálem, Jeruzsálem! Hányszor akartam egybegyűjteni fiaidat, mint ahogy a tyúk gyűjti szárnyai alá a csibéit, de te nem akartad” (Mt 23,37). De nemcsak hogy nem akarták, hanem erőszakosan léptek föl ellene: rossz hírbe hozták, fenyegették, üldözték (majd végül megkínózták, keresztre szögezték); keserű tapasztalatait összegzi, amikor azt mondja: „Isten országa erőszakot szenved” (Mt 11,12; Lk 16,16). *Másfelől* azonban, s úgy tűnik, ez a magatartása volt túlsúlyban, rendkívül meglepő higgadtsággal reagált, amiről *számos példabeszéde* tanúskodik.

A magvetőről szóló példabeszédben (Mk 4,1-9) tárgyilagosan és panaszos felhang nélkül állapítja meg igehirdetésének veszteségeit: szavainak vetése (nagyobb?) részben a keményre taposott útfélre, köves vagy tövises talajra hull; a többi azonban mégiscsak jó földbe kerül és bőséges termést hoz, s a végén ezt emeli ki Jézus pozitív beállítottsággal. – Tudja, hogy az általa elindított mozgalom olyan kicsi, mint egy **mustármag**, de nem panaszkodik, hanem bizalommal telve arról beszél, hogy ez a magocska nagy fává nő majd (Mt 13,31-32). – Csak néhány ember csatlakozik hozzá, ő azonban higgadtan abban reménykedik, hogy **kovászként** fognak hatni (Mt 13,33).

Jézus tehát maga is gyakorolta azt a magatartást, amelyet kifejezetten mintául állít abban a példabeszédében, amelynek nem jelentéktelen mellékszereplője **a nem ideges paraszt**, aki miután elvetette a magot, nagy lelki nyugalommal tud aludni, mivel tudja, hogy a magban (Istentől kapott) belső termőképesség rejlik (*automaté* hoz termést; Mk 4,26-29). (Nem véletlenül mondta egyszer kihívóan G. Bernanos: „Isten nem kedveli azokat az embereket, akik nem tudnak aludni” – mert nem hagyja őket a „problematitis”, amelybe nyüzsgésük és bizalmatlanságuk kergeti őket.)

Ezt a magatartást azonban nemcsak tanítani tudta Jézus, hanem „éles helyzetben” (sőt a legélesebbekben) gyakorolni is. Világosan tanúskodik erről **viselkedése a viharban** (Mk 4,35-41). Ha elbeszélői túlzásnak vélhetjük is, hogy aludt, miközben „a hullámok becsaptak a bárkába, úgyhogy már majdnem megtelt”, mindenestre rendkívüli nyugalmat kellett árasztania, ha tanítványai – minden tiszteletet félrehagyva – azt kérdezték: „Mester, nem törődöl azzal, hogy elveszünk?” Elképesztő a viszontkérdése a tomboló viharban: „*Mit féltetek annyira?* Hogy lehetséges, hogy még mindig nincs bizalmatok (Istenben)?” Még elképesztőbb, ha meggondoljuk, hogy annak a Jézusnak a szájából, aki tudomásul vette Isten be-nem-avatkozását a világ eseményeibe (vö. Mk 9,31a; Mt 26,39), és aki elutasította a bizonyító csodákat (vö. Mt 16,1-4), ez csak azt jelentheti: „Lehet, hogy bele fogunk fulladni a tóba; de

mégsem esnétek pánikba, ha bíznátok Istenben, aki képes arra, hogy három nap múltán (Mk 9,31b) új életre keltsen minket (odaát).” S beleérthette: „Ez a bizalom és a belőle fakadó higgadtság aztán képessé tette titeket arra, hogy pánik helyett megragadjátok az evezőket.”

b) Istendicséret a sikertelenség közepette (Lk 10,21): „Szentlélekkel telve, teljes örömmel így szólt abban az órában: **Áldalak téged, Atyám**, mennynek és földnek ura, mert elrejtetted ezeket a bölcsék és okosak elől, és föltártad a kicsinyeknek...” – Sikertelenségét és sikereit egyszerre tárja itt Jézus az Atya elé: az általa hirdetett „jó hír” elutasítását a „bölcsék és okosak” részéről, és elfogadását az „éretlenek”, a kicsinyek: a szegények és műveletlenek részéről. Ez azt mutatja, hogy Jézus képes a sikertelenségeit (is) – amelyeknek jövőbeli végzetes következményeit nem lehetett nehéz kiszámítania (vö. Mk 8,31) – *nagyobb összefüggésbe integrálni* (ez a „nagyobb összefüggés” jelentheti a most még elutasító „tékozló fiúk” jövőbeli megtérését [vö. Lk 15,4.8.11-24], meg Jézus bizalomteli és bensőséges viszonyát is az Atyához, azt a kapcsolatot, amely képes mindent elhordozni), s ezzel *az integrálással viszonylagossá tenni* a sikertelenségek miatti fájdalmát, és így ismét képessé válik Isten dicséretére, méghozzá „teljes örömmel” (*agalliaein* = ujjongani). Mi ez, ha nem „mégis nevetés” – azaz humor? Tanítgatta erre övéit is:

c) „Porlerázás.” – Jézus a békesség (*salóm*, Mt 10,12) üzenetével küldte szét (Mt 10,5) tanítványait. Ám számítaniuk kellett a visszautasításra is. Mitévők legyenek olyankor, kérdezhették. Jézus eligazítása: „Akkor (már) a ház elhagyásakor rázzátok le a port lábatokról” (Mt 10,14). „**Ne cipeljétek magatokkal** egy lépést sem azt a piszkot, ami ott rátok tapadt: **az ő békétlenségüket**, amely a sikertelenség miatti kedvetlenségként és haragként szállt rátok, mint lábatokra a por. Rázzátok le! Ne hagyjátok, hogy a kudarc keserűvé tegyen titeket! Akkor békességetek visszaszáll rátok (Mt 10,13), mint annak idején Noéhoz az első (béke)galamb, amely még nem talált szállóhelyet (1Móz 8,8), s ti tehermentesen tudtok tovább tevékenykedni.” (Jézusnak e mély humort rejtő béketanítását később a vádolás – Lk 9,5 –, a fenyegetés és a bosszú üzenetévé – Mt 10,14-15 – csavarták ki.) De Jézus ennél nagyobb bajok „humoros” feldolgozására is biztatta hallgatóit:

d) Szerencsés szegények. – „Szerencsétek van nektek, ti szegények – mert Isten országa értetek van itt” (Lk 6,20). A mondás mindkét fele magyarázatra szorul, főképp ha nem akarjuk, hogy kegyetlen gúnyként vagy olcsó vigasztalásként (ópiumként...) hangozzék, hanem azt akarjuk, hogy felfedezhető legyen benne a mélységes jézusi humor.

A szakirodalomban vég nélküli viták folynak arról, kikre gondolt Jézus, amikor „szegényekről” beszélt. Talán a legegyszerűbb és legbiztosabb, ha szavainak folytatását fogjuk fel értelmezésként: „Szerencsések vagytok ti, akik most **éheztek**..., akik most **sírtok**” (Lk 6,21), és semmi többet nem magyarázunk bele (tehát például a sírás mögött sem keresünk „magasabb” lelki okokat, hanem egyszerűen a különféle szenvedéseket tartjuk a gyökerének). Az éhezők és sírók szerencséje (és nyomorúságuk „humoros” feldolgozásának forrása) pedig abban áll, hogy Isten országa **értük van itt** (és ilyen értelemben az „övéké”), konkrétan: hogy ők a jóllakás és a nevetés várományosai. *Mi módon?* Nem csodák, Isten „földről” való beavatkozása révén (ahogy az apokaliptikusok gondolták), nem is erőszakkal (ahogy a zelóták akarták), hanem úgy, hogy *megtért emberek* – akik Isten országát alkotják, mert Isten ajándékozó lelkülete tölti be őket – *megosztják ennivalójukat* az éhezőkkel (Mk 6,37a) és *orvosolják szenvedéseiket* (Lk 10,9) (ahogyan Jézus tanította; ld. még Lk 6,35b). – Persze megjegyezhetjük, hogy a most szóban forgó humor részben *feltételes vagy közvetett* jellegű, hiszen teljes „működésének” feltételei részben kívül esnek az érintett szegényeken: azokban kell megvalósulniuk, akik Jézus tanítását követik.

A bevezetőbeli meghatározás szerint humor az, amikor az ember „mégis nevet”. Az eddig feldolgozott anyagból is látszik, hogy ez a nevetés (a dolog természetéből fakadóan) azért nem (mindig) könnyed, felhőtlen nevetés, hanem inkább csak mosolygás, derűs mosoly, vagy mint a fejezet lezárásában látjuk majd, még annyi sem, csupán belső béke. A most következő alpontokban azonban kifejezetten hangsúlyos a vidám mosoly vagy éppen nevetés.

e) Igyunk vizet borként! – A jézusi humor egyik legáttetszőbb és legzseniálisabb megnyilatkozását fedezhetjük fel a kánai menyegzőn történetekben (Jn 2,1-10), ha meg tudunk szabadulni a jánosi csoda-magyarázattól, másfelől pedig – beleélve magunkat Jézus szellemiségébe és lelkületébe – kissé szabadjára tudjuk engedni fantáziánkat (ha tetszik: intuíciónkat). Ez esetben a következő **parafrázist** adhatjuk elő.

Elfogyott a bor. Szegény (!) emberek lakodalmán megesik az ilyesmi, de akkor is – micsoda szégyen! Mit lehet tenni ilyen szorult helyzetben? Jézus már tudja. Megtölteti a hat nagy kőkorsót vízzel, hozat belőle, töltet magának, és kristályos *vízzel telt* poharát magasba emelve, humoros *tószta kezd*, mondjuk így: „Barátaim, mi szükségünk van borra, amikor egy oly nagy úr kínálja nekünk ezt a drága italt?!” Valaki közbekiabál: „És ki lenne az?” Mire ő: „Hát nem ismeritek az ég és a föld, a hegyek és **a források** nagyszerű **Urát**, akit Abbának szólíthatunk? Nézzétek, ezt az italt nem kereskedők pancsolták; ezt az Atya ajándékozza nekünk! Ha tudnátok, milyen jó Ő a gyermekeihez!” Megtölteti a vendégek poharát is, és folytatja: „Kérem a násznépet, igyunk arra, ami égen-földön a legjobb (*az ifjú párra tekintve*): az örült szerelemre!” Majd hatásszünet után: „Igen, a Teremtőnek az ember iránti megfoghatatlan szeretetére! Egészségünkre!” **Felszabadult nevetés** terjed szét a vendégek között, s bár egyesek azt gondolják: „Ez bolond! Így nem lehet beszélni Istenről!”, mások olyasmit élnek át magukban, mint *a vasfüggöny leszakadása*. Ez utóbbiak között van az étkemester, aki kiválóan rezonál Jézus humoros (a bajban is nevető!) hangvételére, és nevetve megfenyegeti őt: „Hé, te! Mindenki előbb a jó bort teszi az asztalra, és csak ha a vendégek már túl sokat ittak, akkor a kevésbé jót. Te viszont egészen mostanáig visszatartottad a jó bort!” És talán arra gondol: „Miért hozod csak most az Isten örömét, amikor népünk már torkig van a Tőle való félelem savanyú borával?”

f) Humor a szitokáradatban. – Az alábbi példacsokor azt szemlélteti, hogyan nyilvánult meg Jézus humora, amikor szidalmazták (őt és tanítványait), ami nem volt ritka jelenség. Idevágó humorának „*alapfoka*”, hogy mentegetőzés nélkül, higgadtan tudomásul veszi a fejéhez vágott szitkokat és **gúnyneveket**, aminek bizonyítéka, hogy gondtalanul ő maga idézi őket: „Eljött az Emberfia..., s azt mondják rá: Lám, a falánk és borissza ember, a vámosok és bűnösök cimborája” (Mt 11,19). Vagy: „Ha a házigazdát Belzebubnak csúfolják, mennyivel inkább a családtagjait” (Mt 10,25b). Elég annyit hozzátenni: Belzebub (Beelzebúl) magyarul annyi, mint „A trágya ura”...

A „*középfokot*” akkor figyelhetjük meg, amikor Jézus nemcsak feszélytelenül idézi a maga és tanítványai gúnynevét, hanem bizonyos értelemben még meg is erősíti, vagy rá is dupláz; persze csak bizonyos értelemben, és ettől lesz reakciója balekség helyett a mély humor megnyilvánulása. Két izgalmas példát is találunk erre.

Az egyik: „Áldalak, Atyám,... mert elrejtetted ezt a bölcsek és okosak elől, de feltártad az éretleneknek. Atyám, jó, hogy így tetszett neked” (Lk 10,21)! A *népíos* eredeti jelentése: éretlen, kiskorú, azaz aki még alkalmatlan az önálló gondolkodásra és ítéletalkotásra; a konkrét szövegösszefüggésben ez a Tórával kapcsolatos, tehát annak megítélésével, mi a helyes vagy helytelen Isten előtt; ha pedig felnőttekre alkalmazzák ezt a kifejezést, mint Jézus és tanítványai esetében, akkor nyugodtan fordíthatjuk így: „*infantilisek*”, vagy kicsit erősebben: „*idióták*”. „Igen, infantilisek, idióták vagyunk – mondja Jézus; **csakhogy** Isten éppen az ilyen

idiótáknak nyilvánítja ki önmagát és elgondolásait!” S hogy ezt nem valami komor, hanem sokkal inkább nevetős megállapításnak kell elképzelnünk Jézus részéről, azt már az is mutatja, hogy „felujjongása” közben hangzott el.

A másik: „... és vannak olyan *eunuchok*, akik önmagukat tették eunuchhá az Isten országáért” (Mt 19,12). – A kasztráció szigorúan tilos volt Izraelben; olyan rémség, amely kultikusan tisztátalanná tett, azaz gyakorlatilag kizárt Izrael közösségéből (5Móz 23,2). Az „eunuch” tehát durva szitoknak számított. Jézus minden bizonnyal erre a szitokra reagál idézett mondásában; kár, hogy nem jegyezték föl nevetését és szavainak dallamát: „Nyilván eunuchok vagyunk (tanítványaim és én); sőt rosszabb a helyzet: Mi tettük azzá magunkat! **Csak**hogy — az Isten országáért! Aki ugyanis elköteleződik Isten országa mellett, az nemcsak szüleit, testvéreit, gyerekeit (vö. Mt 12,36-37; Lk 9,59-60; Mk 3,31-35) nem szeretheti már *mindenekfölött*, hanem feleségét sem (vö. Mt 19,29; Lk 18,29). Igen, *ebben az értelemben* házasságra alkalmatlanná teszi magát, és kiteszi magát annak, hogy eunuchnak fogják szidalmazni. (Mondani sem kell, hogy mindennek semmi köze a cölibátushoz!)

A szóban forgó humor „*felsőfoka*” pedig az, amit Jézus így fogalmaz meg tanítványai számára: „... ha gyaláznak titeket, és neveteket mint valami romlottat kiköpik, **örüljete** és **táncoljatok**! Nézzétek, Istennél nagy a jutalmatok...” (Lk 6,22-23)! (Az utóbbi három példában is érdemes odafigyelni a bevezetőben és a 2b pontban is említett, nagyobb összefüggésbe történő integrálásra!...)

g) „Emberfia.” – Talán az előző alpontba sorolhattuk volna még a következő példát is, de különleges *teológiai jelentősége* miatt mégis kiemelten mutatjuk be. Hogy a benne rejlő mély humor még jobban kitűnjék, *előbb egy másik esetet* idézünk fel: „A Jeruzsálemből jött írástudók azt mondták: Beelzebúl („A trágya ura”...) van benne (szó szerint: „Beelzebúlt birtokolja”), és a démonok fejedelmével üzi ki a démonokat” (Mk 3,22). *S most* jön az a hely, amelyikre rá akartunk térni: „Útközben megkérdezte tanítványait: Mit mondanak az emberek, ki vagyok én? Azok így válaszoltak: Keresztelő János, mások szerint Illés, ismét mások szerint a próféták egyike. És megkérdezte őket: De ti mit mondotok, ki vagyok én? Mire Péter így felelt: Te vagy a Messiás” (Mk 8,27-29). – E két idézetből az derül ki, hogy ellenfelei az Alvilág urához tartozónak, s így az „ember alatti világhoz” tartozónak, azaz mintegy **„emberalatti lénynek”** (Untermensch) tartják őt, tisztelői viszont az „ember feletti világhoz” tartozónak, a Messiásnak, azaz mintegy **„emberfeletti lénynek”** (Übermensch; ez bizonyos fókig vonatkozik már azokra is, akik Keresztelő Jánost, s még inkább, akik Illést emlegetik.)

Jézus maga viszont „*ettől fogva* arra kezdte oktatni őket, hogy az Emberfiának sokat kell szenvednie...” (Mk 8,31). Az „emberfia” Jézus arám anyanyelvében semmi mást nem jelent, mint azt, hogy „ember, egyszerű ember” (a vallási nyelvben – 8. zsoltár, Ezekiel – egy kis mellékszöveggel: „önmagától tehetetlen, egyszerű ember, akit azonban Isten körülvesz gondoskodásával”); körülírással meghatározva: „az ember általában, és ennél fogva én is”, „egy egyszerű ember, mint én”. Míg tehát ellenfelei és ellenségei emberalatti lénynek tartják, rajongói pedig emberfeletti lénynek, Jézus **egyszerű embernek** nevezi magát (akinek, éppen *mivel ember, számolnia kell a szenvedéssel*)! Mint amikor egy matematikaprofesszor rejtett *humorral* ismét egészen előlről kezdve kezdi oktatni „szuperokos” hallgatóit, mondván: Az egy annyi, mint egy; **nem több, és nem kevesebb!** (Vö.: „Egy egyszerű ember, aki eszik és iszik”, Mt 11,18, és: „Íme, az ember”, Jn 19,5.)

Itt még lehetséges Jézus számára a nevetés vagy a mosoly, a humor „*külső oldala*”, mimikai kifejeződése is. De a tények (az, hogy az ördög cimborájának tartják) és saját szavai is („sokat kell szenvednie...”) már előrevetítik a kegyetlen végkifejletet, amikor a nevetés és a mosoly

már képtelenség, s egy-egy szóban vagy néhány arcvonásban (ld. a turini lepel arcmását) már csak a humor „*belső oldala*”, lényege fejeződik ki. Ez valósult meg – a kereszten.

h) Végső és teljes bizalom. – A bevezetőben azt mondtuk, a humor alapfoka a megkeseredés elkerülése, a bizalom és a higgadság lelkiállapota. Jézus magatartása és szavai a kereszten arról győznek meg minket, hogy a bizalom és a higgadság, immár a „vért izzadás” árán újra kivívott bizalom és higgadság egyúttal a humor *legfelső foka* is. Megkorbácsoltan, tövissel koronázottan, a kereszthez szögezetten, egy-egy korty levegő után kapkodva az elfogadás, a megbékélés, az Istenbe vetett **megingathatatlan bizalom** és az istendicséret zsoltárát imádkozza, a huszonkettediket, amelynek első szavai: **ÉLI, ÉLI** – én Istenem, én Istenem (pontosabban „én Eröm, én Eröm”: Mk 15,34; vö. Péter apokr. ev. V,17), utolsó szavai pedig: **Ő beteljesítette** (Jn 19,30)!

Mindebből aztán azt is megérthetjük, hogy a humor nem olyasmi, amit ha egyszer kivívtunk, egyszer s mindenkorra elveszíthetetlen tulajdonunk. Ellenkezőleg, megrendítő szenvedéseken keresztülmenve kell *újból és újból kivívnunk*. Jézus példája azzal biztat, hogy ez a legvégső nyomorúságban is lehetséges.

3. Irónia

A vice, a humor és az irónia közül alighanem az **irónia** meghatározását tekinthetjük a leg-egyszerűbbnek és legáltalánosabban elfogadottnak; eszerint az irónia **késérű, de szellemes és finom gúny**. Nagyon fontos mind a három jelző; bármelyik hiányzik is az általuk jelzett három tulajdonság közül, az irónia sava-borsa vész el, s egyszerű gúnnya silányul. Állítsuk ide mindjárt a **szarkazmus** meghatározását is, mert Jézus iróniája olykor-olykor mintha átcsapna ebbe, azaz a **csípős, maró, epés gúnyba**.

Tegyünk azonban rögtön néhány megszorítást. Jézus iróniája vagy szarkazmusa *sosem magánérdekből* fakad, hanem Isten országának szempontjai motiválják; az Isten országával kapcsolatos hiányosságokban vagy kudarcokban gyökerezik, és Isten országának teljesebb kibontakozását célozza; nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy **prófétai** iróniáról, vagy profétai szarkazmusról van szó. Továbbá a keserűség nála *nem elkeseredést vagy megkeseredettséget* takar, hanem konkrét fájdalmat, csalódottságot vagy értetlenséget, a gúny pedig – akár finom, akár maró, epés formájában – *nem* az érintett *bántására vagy lejáratására* irányul, hanem annak Isten országabeli előrehaladását akarja segíteni.

Jézus ironikus megjegyzéseit aszerint csoportosítottuk, hogy azoknak *az éle kike irányul*; így adódott öt, persze egyenlőtlen, de talán árulkodó méretű csoport: a nép, a gazdagok, az ellenfelei, a tanítványai és végül önmaga; tehát él benne az **önirónia** is, amit jó érzéssel vehetünk tudomásul, többek között azért, mert csak annak az iróniája megalapozott, kicsit durvábban: csak annak van joga az iróniához, aki képes az öniróniára is.

a) Célpontja: a nép. – „Amikor alamizsnát adsz..., imádkozol..., böjtölsz..., *ne tégy úgy, mint a színészek*,... hogy megtapsolják őket! Akik így cselekszenek, már megkapták fizetségüket... Te viszont a rejtekben... Atyád majd megfizet neked (Mt 6,2-4.5-6.16-18).” – Mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy az itt jelentkező irónia képi háttérét alkotó „színészek” *nem* a „képmutató” farizeusokat jelölik, hanem valóban hivatásos színészeket, mert ez a *hüpokrités* szó eredeti jelentése. Olyan vándorszínészekről van szó, akik egy-egy városba vagy faluba érkezve trombitálással csődítik össze az embereket, előadásuk színhelyéül természetesen az „utcasarkot”, a tágas útkereszteződést választják ki, s ott mondják el kötelező megnyitó imájukat vagy játsszák el keserű képpel a böjtölőt, s akik mesterségüknél fogva rá vannak utalva a nézőkre, azok tapsára és adományaira, mert e kettőből élnek, amit a közönség kegye

vagy juttat nekik, vagy nem. – „Neked viszont”, mondja Jézus (s ez a hallatlanul finom ironia első nyila itt), „**nincs szükséged nézőközönségre** mint munkaadóra, hiszen van Atyád, aki szeret téged, s aki nem kívülről, *páholyból* figyel, hanem egészen közel van hozzád, a szívedben; Előtte nem kell megjátszanod magad.” A következtetéseket levonó útmutatásokat is alighanem ironikus szemhunyorítások kíséretében adja Jézus: „Ne tudja a bal kezéd, mit cselekszik a jobb! Menj be a spájzba... Végy mosdóvizet és pomádét!” A *finom* gúny aztán kissé *csípősbe* megy át a végén, amikor háromszorosan hangsúlyozza, hogy „*Isten majd megfizet neked, kifizet téged*”; annak szájában ugyanis, aki az ajándékozást tanította új életelvként, s aki az ember–Isten-viszonyt is meg akarta tisztítani a **kereskedői gondolkodásmódtól** (Mk 11,17; Jn 2,16: „Az én házam a *kérés* háza... Ne tegyétek Atyám házat *vásárcsarnokká*!”), a személyes szeretetkapcsolatot állítva a valamit birtoklás helyébe – az Isten részéről történő „*kifizetés*” csak az ironia megnyilvánulása lehet.

„Ne legyetek gondban az életetek miatt, hogy mit fogtok enni, sem a testetek miatt, hogy mit fogtok fölvenni... Nézzétek meg a hollókat...! Avagy ki képes közületek arra, hogy szorongó aggodalmaskodásával egy könyöknyivel megtoldja testmagasságát (Mt 6,25-33; Lk 12,22-31)?” – „Miért nem követitek a madarak és a növények példáját, amelyek egyszerűen teszik, amit a természetük diktál (s az Atya ennek révén gondoskodik róluk)? **Miért csináltok úgy, mintha** idegesen ide-oda hadonászva (*merimnaó* = ide-oda rándulva a rossz lehetőségeket mérlegelni) és felpöffeszkedve (*meteoridzomai*), a teremtmény helyett Teremtőt játszva, úgy téve, mintha *mindenről* nektek kellene gondoskodnotok, és legalábbis képesek lennétek mondjuk 46 centiméterrel (= egy könyöknyivel) megnövelni testméreteteket?”

„Ha azt látjátok, hogy nyugaton felhő támad, mindjárt azt mondjátok: Eső jön, és úgy is történik. Ha déli szél fúj, azt mondjátok: Hőség lesz, és megjön az is. Ti színészek! A föld és az ég jeleiből tudtok következtetni. A kedvező órát (*kairos*) miért nem ismeritek föl? Miért nem ítéletek meg magatoktól, mi a helyes (Lk 12,54-57)?” – Jézus keserű tapasztalata lehetett (vö. Lk 11,29-32!), hogy annak megítélésében, mi a helyes (ti. Isten előtt: *dikaion*), például hogy amit ő, Jézus tanít és csinál, Istentől való-e, a nép – félretéve józan paraszti eszét – a teológusok vélekedéseit szajkózza (vö. Mt 11,16.19). „Érdekes”, mondja Jézus, „kiváló időjárási előrejelzéseket tudtok tenni, hiszen számításaitok beválnak. Tehát van elég eszetek magatoktól is. Akkor **miért színészkedtek**, miért játsszátok meg, mintha nem lenne, mihelyt arról van szó, hogy mi a helyes Isten előtt, vagy mit kíván tőletek a mostani óra?...”

„Hasonlít ez a nemzedék a piacon tanyázó gyerekekhez, akik odakiáltják a többieknek: Furulyáztunk nektek, de ti nem táncoltatok; siránkoztunk, de ti nem vertétek a melleteket... (Mt 11,16-19).” – Aszketikus magatartása miatt Keresztelő Jánost túl démoninak tartották a kortársak, Jézust viszont normális viselkedése miatt („eszik és iszik”) túl emberinek; így aztán elvetették Jánost is, Jézust is. Erre a keserű tapasztalatra támaszkodva (de elkeseredés nélkül, mert humorral feldolgozva – vö. 2g pont, 2. bek.) mondja Jézus *szellemes, finom gúnnal*: „Olyanok vagytok, mint a piacon tanyázó éretlen, **önző gyerekek**, akik csak a saját pillanatnyi hangulatukhoz ragaszkodnak, és azt akarják ráerőszakolni a többiekre: Táncoljatok velünk! Nem, ti szomorkodjatok velünk!”

[Hogy miben is állt az idézett gyerekek magatartása, arra nézve Louis Kretz más, nagyon izgalmas és mély, s *valószínűbb magyarázatot* hoz, és úgy gondolja, hogy a történetben Jézus egyik gyerekkori élménye is visszacseng. – Létezett akkoriban egy gyerekjáték, egy *ének- és táncjáték*, amely igen szigorú rituálé szerint zajlott. A piactéren tanyázó gyerekek két csoportra oszlottak: az egyikben voltak az énekesek, akik a történetet elénekelték, a másokban a táncosok, akik gesztusokkal és tánccal előadták. A történet szerelemről és szenvedésről szólt, lakodalomról és az ifjú férj halála miatti korai elválásról. Úgy tűnik, Jézus ennek a

történetnek egy bizonyos előadására emlékszik vissza (amelyben maga is részt vett, esetleg nézője volt), amikor is az előadás *kudarcba fulladt*, mert a táncosok csoportja, feltehetően néhány időtlen kamasztól vezérelve, megengedte magának azt a tréfát, hogy a másik csoport énekét éppen az ellentétes mozgásokkal kísérfje: amikor az énekesek a vidám lakodalomról énekeltek, a táncosok a szomorúságot juttatták kifejezésre, és amikor azok később a szenvedésről énekeltek, akkor lakodalmi táncot jártak hozzá.

Jézus éppen csak utal erre az eseményre, túlságosan is szüksézáván, így *szavai kiegészítésre szorulnak*. Hogy mifélére, azt megmutatja a kis példázat által ábrázolni kívánt gondolat, nevezetesen: Sokan vádolják Keresztelő Jánost, sokan őt magát; mindkettőjüket más okból, de mindkettőjüket jogtalanul. Csakhogy: a hamis vádlókat nem a néma tétlenség jellemzi, hanem a támadás, a rágalmazás, a szándékosan visszás beszéd vagy viselkedés. A példázat zavarosnak tűnő mondatait tehát ezzel a magától értetődő kiegészítéssel kell ellátni (amit a hallgatóság természetesen belehallott!): „Furulyáztunk, de ti nem táncoltatok, *hanem sírtatok*; siránkoztunk, de ti nem vertétek a melleteket, *hanem táncoltatok*.”

A példázat és a *bemutatni kívánt gondolat* tehát így cseng egybe: A játékból kamaszok *gonosz tréfából* vonakodtak, hogy a vidámat vidámként, a szomorút szomorúként hagyják érvényesülni; Keresztelő János és Jézus vádlói *elveteműtségből* vonakodnak, hogy a bősé Keresztelőt bőséként, a vidám Názáretit vidámként hagyják érvényesülni. Az egykori játékból és a mostani vádlókban tehát az a közös, hogy *nem akarják*, hogy valami *akként érvényesüljön, ami*, vagy valaki *akként érvényesüljön, aki*. – Így olvasva Jézus szavait, talán még világosabb a keserű, de rendkívül *szellemes, finom gúny*, az ironia. (Elképzelhető, hogy ugyanez a gyerekkori emlék visszhangzik Jézusnak a Lk 5,33-34-ben mondott szavaiban is.)]

b) Célpontja: a gazdagok. – Most következő, egyes gazdagok számlájára elmondott két ironikus tanításában a gúny jelzői közül a keserűség (fájdalom) hangsúlytalan; annál szembeötlőbb a *finom szellemesség*.

„Készítetek magatoknak olyan kincsesládákat, amelyek nem korhadnak el és nem törnek szét: Istennél szerezzetek magatoknak olyan kincset (vagyon), amely nem megy veszendőbe! Ott nem fér hozzá a tolvaj, és nem rága meg a moly. Ahol a kincsed, ott lesz a szíved is (Lk 12,33-34).” – Jézus itt a szegény gazdagoknak prédikál; valószínűleg vidám lakoma keretében, vámosoknak. Mert azokat a kisembereket, akik nyilvános beszédeire összecsdődtek, aligha foglalkoztatta a biztos széfek gondja. De ahol adóbehajtók poharaztak (és köztük ez a furcsa próféta...), ott ugyancsak foroghatott ekörül a beszélgetés: „Hogyan biztosíthatja az ember a tőkéjét ezekben a bizonytalan időkben? Te hogy védekezel a tolvajok ellen? Figyeld, az már megint milyen hivalkodó köntöst öltött! De nézd csak meg jobban: Látod a molyrágta lyukakat?” – Jézus érzékeli ezeknek a gazdagoknak a gondját, és alapjában véve igen komolyan veszi. Az ember meg akarja szerezni és meg akarja tartani a szerencsáját. Helyes! De keresse és találja meg az igazi szerencsét: „Szerencsések akartok lenni? Rendben! De akkor **készítetek nem rozsdásodó széfeket** (ekkor még ismeretlen a rozsdamentes acél...), és *szerezzetek olyan ruhákat, amelyeket nem rág meg a moly!* Szóval, én biztosabb tőkebefektetést ajánlok nektek. Szerezzetek kincset Istennél!” – Lukács közvetlenül kimondja, hogyan lehetséges ez: „Adjátok el vagyonotokat és osszátok ki alamizsnaként” (Lk 12,33a). De Jézus, a költő és pedagógus, valószínűleg vaskos zsiványtörténetbe csomagolta a megoldást e hétpróbás csirkefogók számára, és ők *mosolyogva lenyelték*, mielőtt észrevették volna, hogyan akadtak horogra:

„Volt egy gazdag ember, akinek volt egy intézője, és ezt bevádolták nála, hogy elkótyavetyéli a vagyonát... Magához hívatta urának adósait... Vedd adósleveledet, és írf (a száz helyett) ötvenet... nyolcvan... (Lk 16,1-6.9).” – Jézus belemegy társaságának „*kapitalista*”

gondolkodásmódjába: „Szóval, titeket az izgat, hogyan síbolhatnátok biztos külföldi bankba a tőkéteket? Mint ez az ötletes zsvány, ez az intéző, aki jól átvágta a főzsvány főnökét, meg a neki alárendelt parasztokat! Na jó, de *hát ha olyan fifikusak vagytok, menjetek totál biztosra!* Mert ugyebár ti is csak meghaltok egyszer? És mi lesz akkor az összeharácsolt vagyonotokkal (vö. Lk 12,16-20)? Szóval, adjátok oda a szegényeknek..., és akkor *örökre* biztosítjátok a magatok számára, mert ezek a szegények majd befogadnak titeket az örök hajlékokba (Lk 16,9)!” (Tartalmilag ebbe a sorba kíváncsoznak Jézusnak a gazdag ifjú csődje kapcsán mondott szavai – „Könnyebb a tevének...”, Mk 10,25 –, mégsem sorolhatók ide, mert hiányzik belőlük a gúny.)

c) Célpontja: ellenfelei. – Jézus iróniájának legfőbb céltábláját, a dolog természetéből eredően, ellenfelei alkotják. Még a legjóindulatúbbak is – akik talán nem is ellenfelei, csak egyszerűen a másik oldalon állnak – „megkapják a magukét”:

„**Senki sem hasít új anyagból foltot**, hogy azzal foltozza meg a régi ruhát. Így az újat is elszakítaná, és a régi ruhához sem illenék az új folt (Lk 5,36).” – A farizeusok és a János-tanítványok közül egyeseknek hajlandóságuk lehetett arra, hogy bizonyos dolgokat átvegyenek Jézustól, de nem mindent (például az ellenségszeretetet vagy a nem-bőjtölést nem). Idézett megjegyzését nekik címezhetette Jézus, utalva arra, hogy ha *csak „egy kicsit”, csak „valamit”* akarnak átvenni tőle, az széttépheti egész vallási rendszerüket, s közben az a „valami” is tönkremehet.

Hasonlóképpen az írás- és jogtudósok is – akiknek feladata a szent hagyományok őrzése volt – mérlegelhették, nem illeszthető-e bele a hagyomány biztos kereteibe Jézus igehirdetésének morálja, amely sok tekintetben egybecsengett „a Törvénnyel és a Prófétákkal”. Nekik szólhatott egy hasonló ironikus megjegyzés: „**Senki sem tölt új bort régi tömlőbe**; különben a (forrásban lévő) bor szétszakítja a tömlőt, és a bor meg a tömlő is tönkremegy. Az új bor új tömlőbe való (Lk 5,37-38).”

A két mondás látszólag ugyanarról szól, valójában az *első* a jézusi újdonság oszthatatlanságát és összekeverhetetlenségét hangsúlyozza, a *második* pedig arra hívja föl a figyelmet, hogy a tartalomnak megfelelő (itt konkrétan: rugalmas) formára van szüksége. Mindkét megjegyzés *ironikus* voltát alátámasztani látszik a 39. vers, amely valószínűleg Jézus *fájdalmas* missziós tapasztalatát tükrözi: „Aki régi bort iszik, nem akar újat, mert azt mondja: jólesik a régi” (Lk 5,39).

Éppen az ironikus értelmezés, és *csak* az teszi értelmessé a következő mondást, amely egyébként ellentmondásban állna a jézusi tanítással és gyakorlattal: „*Könnyebben múlik el az ég és a föld, mint hogy egy ióta vagy egy vesszőcske leessék a Törvény (szövegéből) (Mt 5,18).*” – A tisztaságra, a szombatra vonatkozó és egyéb törvényeket rendszeresen megszegő Jézus aligha mondhatta el ezt a mondatot a maga komoly meggyőződéséeként. De nagyon is gondolkodhattak így a farizeusok vagy éppen Keresztelő János, és nekik szólhatott Jézus kicsit *keserű szellemessége*: „**Ti persze azt hiszitek**, könnyebben múlik el az ég és a föld...”

Ez a megközelítés teszi érthetővé és izgalmassá a tékozló fiú példabeszédének második felét, azt, amelyik a bátyjáról szól (Lk 15,25-32). A szövegösszefüggésből (15,1-2) nyilvánvaló, hogy az idősebbik, „jó” fiú a farizeusokat jelképezi; hasonló helyzetben ők beszélnének így: „Annyi éve szolgállok neked, és *sosem szegtem meg a parancsodat.*” Az is nyilvánvaló persze, hogy a példabeszédbeli apa Istent jelképezi, s a szóban forgó farizeusi alapállás Feléje irányul (vö. Lk 18,11-12!). Az apa, Isten válasza tele van rejtett, vagy csak látszólag rejtett iróniával. Mert egyfelől természetesen nagyon komolyan gondolja válaszát: „Gyermezem, *te mindig velem vagy*, és minden, ami az enyém, a tiéd is.” De másfelől: Nem édeskés egy kicsit ez a

hangsúly? „Ti farizeusok mindig velem vagytok” Az ironikus „hátsó gondolat” adja meg a kulcsot a helyes értelmezéshez: „Legalábbis **ezt képzelitek!**” Hiszen ők kivételes helyet igényelnek maguknak Isten közelében. Ugyanígy: „*És minden, ami az enyém, a tiéd is.*” „Az én országom a ti országotok.” Ami csak egy ironikus mosoly kíséretében igaz: „**Vélték ti!**”

Ironikus szavakat adni Isten szájába, ironikus mosolyt rajzolni Isten arcára – hallatlan merészség! De tény – és Jézus szabad istenértelmezéséről tanúskodik.

Benne vagyunk immár a farizeusoknak címzett ironia sűrűjében, ahogyan azt a következő négy mondás is mutatja. Sőt! Ezek esetében talán már inkább **szarkazmusról** kell beszélni, abban az értelemben és azokkal a megszorításokkal, amelyeket e 3. pont bevezetőjében megfogalmaztunk. Ahhoz esetleg annyit tehetünk még hozzá, hogy a szarkazmus olyasmi, mint a *karikatúra*, amelynek rendeltetése betöltéséhez „fájnia kell”; de rendeltetése nem a bántás; „célja a propaganda, értelme az agitáció” (F. Jürgenmeier).

Mindenekelőtt a törvénytánítók hivatásbeli feladata volt, hogy ügyeljenek testvéreik „látáshibáira”, azaz teológiai tévedéseire. Ebben a szellemben mondhatta egyikük a tévtanítónak tartott Jézusnak: „Kedves Jézus testvér, én csak jót akarok neked. De nekem úgy tűnik, tévedésben vagy (amikor a bűnösökkel érintkezel, amikor semmibe veszed a szombatot stb.).” Neki válaszolhatta aztán Jézus egy szélsőséges abszurditásig fokozott képpel: „**Mit nézed a szálkát** testvéred szemében, a saját szemedben meg nem veszed észre a gerendát? **Hogy vagy képes** azt mondani testvérednek: Várj testvér, ki akarom venni szemedből a szálkát!, holott nem látod a saját szemedben a gerendát (alapvetően helytelen istenképedet, törvényértelmezésedet stb.) (Lk 6,41-42)?” – A szellemes, de maró gúny annál is inkább helyénvaló, mivel *kettős hibára mutat rá*: egyrészt a jogosulatlan bíráskodás szellemére (1. kérdés), másrészt arra a színészkedésre (*hüpopokrités*), amely a bíráskodást másnak adja ki, mint ami, ti. a gyógyítás szándékának (2. kérdés): a törvénytudó csak mímeli a szemorvost, de nem az. Befejező útmutatásával is („Vedd ki először saját szemedből a gerendát...”) erre a kettős hibára utal Jézus, hiszen az ott megőrzött kifejezés (*diablepseis*) *kettős jelentésű*: „akkor majd hozzáláthatsz (= jogod lesz hozzá)”, illetve „akkor majd világosan látsz ahhoz...”

Ha lehet, még groteszkebb képet (vö. a teve és a tű foka, Mk 10,25; ld. 1a pont) használ Jézus akkor, amikor azt mondja a farizeusoknak: „Vak vezetők! **Megszűritek a szúnyogot, s közben lenyelitek a tevét** (Mt 23,24)!” Mert a jelentéktelenre gondosan ügyelnek, ti. hogy a kaporból és a köményből is tizedet adjanak, az összehasonlíthatatlanul fontosabbat viszont könnyedén figyelmen kívül hagyják, nevezetesen „az igazságosságot, az irgalmasságot és a hűséget” (Mt 23,23), azaz a felebaráti szeretetet, illetve „Isten ítéletét és szeretetét” (Lk 11,42), azaz ami Isten ítélete szerint helyes és ahogyan Isten szeret (példát adva az embernek).

Amikor egy bénát hoznak hordágyon Jézushoz, hogy gyógyítsa meg, s ő előbb arról tesz tanúságot, hogy Isten megbocsátja a bűneit (ahelyett, hogy betegséggel torolná meg őket), az írástudók pedig ezt káromlásnak minősítik, akkor Jézus epésen kérdőre vonja őket: „**Mi könnyebb?** Azt *mondani*: Bocsánatot nyernek bűneid, vagy azt *mondani*: Kelj föl és járj (Mt 9,2-5)?” Ha nem ismernénk Jézus lelkületét, amellyel az írástudók lelkiismeretét akarja fölébreszteni (vö. 4b vers), már-már azt mondhatnánk: gyilkos gúny; hiszen magától értetődik, hogy *egyformán könnyű* kimondani az egyik vagy a másik mondatot, csakhogy a törvénytudók *még ezt* a semmi fáradságot nem igénylő segítséget *sem* akarják megadni a bénának, hanem azt akarják, hogy „érvényesüljön Isten igazságossága”: maradjon beteg, elnyerve „bűnei méltó büntetését”.

A házasságtörésen ért asszony megkövezését a Törvény írta elő. Az írástudók és farizeusok megkérdézik Jézust, neki mi a véleménye. *Négyszeresen* kínos helyzetbe kerül ezzel: ha

megengedi a megkövezést, akkor (1) szembekerül Róma törvényével (amely a kivégzések jogát magának tartotta fenn), (2) pusztulni hagyja az asszonyt, és (3) szembekerül saját elveivel is, ha viszont megtiltja, akkor (4) szembekerül a zsidók Törvényével. Olyan választ kell tehát adnia, amely *egyszerre felel meg mind a négy követelménynek*. Abszolút képtelenség, mondanánk. De nem Jézus számára. Pofon egyszerű és ugyanakkor elképesztő szellemességének talán legragyogóbb példája az a felelet, amely egyszerre komoly és hihetetlenül szarkasztikus: „**Aki (ilyen?) bűn nélkül van közületek, az dobja rá az első követ** (Jn 8,7)!” Bámulatunkat csak fokozza, ha tudatosítjuk még, hogy Jézus úgy akadályozza meg a megkövezést, hogy *felszólít* rá, másrészt hogy felszólítását – lehetetlen, ugyanakkor a gyökerekig hatoló módosítással – a megkövezés végrehajtásának korabeli *gyakorlatából* vette. Az volt ugyanis a szokás, hogy a kövezés kezdetén (valamelyik vezető, vagy a legidősebb a jelenlévők közül) bevett formulával felszólította a szemtanút, hogy ő dobja az első követ: „Aki közületek szemtanúja a bűnnek, az dobja az első követ” (5Móz 17,7)! Jézus viszont, látszólag magára öltve a bíró szerepét, így *parancsolja meg* a kövezés megkezdését: „Aki közületek bűn nélkül van, az dobja az első követ!”

A törvényhű farizeusok született ellenfelei voltak a liberális heródiánusoknak (és időnkint bizonytalankodva, de ellenfelei Jézusnak is); ha egyszer mégis azt mondják Jézusnak: „Menj, távozzál innét, mert Heródes meg akar ölni” (Lk 13,31), akkor emögött a halálos ellenségek rafinált szövetségét feltételezhetjük (vö. Mk 3,6), amelyben kieszték: ahelyett hogy Jézust Galileában, Heródes felségterületén fognák el, és egy második próféta-gyilkossággal terhelnék az uralkodót a nép szemében, el kell üzni a vándorprédikátort Júdeába, Jeruzsálembe, ahol a templomi hatóság vagy a megszálló hatalom intézheti el. Tehát félelmet kell kelteni benne: „Menj innét, Heródes meg akar ölni!” Jézus átlátja a fondorlatot, és *metsző szarkazmussal* válaszol: „*Menjete* (ti), és **mondjátok meg annak a rókának**: Nézd, ördögöket üzők ki és betegeket gyógyítok ma és holnap, és a harmadik napon leszek készen (Lk 13,32)!” (A „leszek készen” [*teleioumai*] lehetséges pontos fordítása: „befejeztetem [Isten által]”, de a tevékenységre utaló szövegösszefüggés alapján valószínűbb: „befejeztetik a művem [Isten által]”.)

Szellemes gúny ez – ismét a javából. *Szembeötlő gúny*, hogy a terület urát rókának nevezi, mert az akkori felfogás szerint ez a kifejezés nemcsak a ravaszságra és az alatomosságra utal, hanem a jelentéktelenségre is: „Csak egy róka, korántsem oroszán!” *Fokozza* a hatást, hogy uralkodóra alkalmazva azt is jelenti: hatalma csak látszathatalom; bábkirály (amint Heródes az is volt Róma kezében)... De valami egészen finom, *rejtett gúny* is megmutatkozik abban, hogy Heródes halálos fenyegetésével küldetéstudatának teljes mélységét állítja szembe Jézus: „Én, akit maga Isten alkalmaz szolgálatában, hogyan adhatnám be a derekamat egy fenyegető rókának?!” E magatartás és a ráépülő irónia mélységét csak *súlyosabbá teszi*, ha helytálló az a feltételezés, hogy Jézus itt az ún. Sínai-sémára nyúl vissza: Az Egyiptomból megszabadult néptől Isten azt kívánta, hogy szentelődjék meg „ma és holnap”, hogy „a harmadik napon” megajándékozhasa szövetségével és törvényével (2Móz 19,10). Ezen az alapon Jézus Heródeshez intézett üzenete azt (is) jelenti: „*Isten most újítja meg általam* kinyilatkoztatását és szövetségét. És akkor egy róka elől meneküljek?”

d) Célpontja: tanítványai. – Jézus iróniája a hozzá legközelebb állókat, tanítványait sem kímélte. Már tanítványjelöltjeit sem, így azok esetleg eleve tudhatták, mire számíthatnak e tekintetben, ha csatlakoznak hozzá.

„Valakit föl szólított: Kövess engem! Uram, felelte az, engedd meg, hogy előbb eltemessem apámat (= Hadd várjam meg, amíg meghal” – vagy azért, „hogy így örökségemhez biztosan hozzájussak”, vagy azért, „mert nem akarok konfliktusba keveredni vele”; Lk 9,59)! Jézus erre szellemes szójátékkal válaszol, amely azonban egyúttal éles irónia is: „**Hagyd a**

holtakra, hadd temessék el halottaikat (Lk 9,60)!” Azaz: „Hagyd a szellemi halottakra, az Isten országa számára meg nem nyerhetőkre, hadd foglalkozzanak ők az örökséggel (vagy: a hamis béke érdekében álló megalkuvással, vagy esetleg: hadd temessék el a fizikailag halottakat)! Hiszen te nem vagy halott! *Vagy...?*”

De lássuk a tényleges tanítványokat! Jakab és János a főhelyeket kérik Jézustól az általuk annyira remélt messiás-királyi országban. Jézus látszólag belemegy a szerencsétlen becs-vágyók játékába: **„Képesek vagytok-e arra, hogy igyatok abból a kehelyből, amelyből én iszom?”** Lelkes igenlő válaszuk igazolja Jézus véleményét, hogy „nem tudják, mit kérnek”. Ők arra gondolnak, hogy az állami *banketteken* legfőbb miniszterekként majd a király poharából ihatnak. Jézus azonban mélységes iróniával egy másik kiváltságot helyez kilátásba számukra: ihatnak majd a töviskoronás „király” (vö. Mk 15,26) *szenvedésének* poharából (Mk 10,35-39)...

Megismétlődik ez a helyzet az utolsó vacsora rangvitáján (Lk 22,24-30). A kérdés megint az, ki (lesz) a legnagyobb közülük. Fogalmuk sincs Jézus valódi céljairól; hatalomra és nagyságra törnek, mint e világ fiai. Ezért Jézus ismét fölvilágosítja őket: Uralkodás helyett szolgálat! Ahogyan ő szolgálja őket. (Talán ide kell elhelyeznünk a provokatív lábmosást, Jn 13,4-9). Majd éles iróniával leplezi le a díszhelyekért folytatott harcuk értelmetlenségét: „Ti viszont (ilyen viselkedéssel!), **talán kitarthatatok velem szakítópróbáimban** (s így kiérdemeltétek az első helyekben megnyilvánuló hűségjutalmat)?” De hiszen az igazi szakítópróbák csak most következnek! „Vagy királyi uralmat (*basileia*) fogok készíteni nektek, hogy asztalomnál egyetek-igyatok, és **trónokra ültetek titeket**, hogy ítéljétek Izrael tizenkét törzsét? Ahogy Atyám készített nekem királyi uralmat?” Micsoda nonszensz! (Valóban az lenne, ha ezeket a mondatokat kijelentő módon olvasnánk kérdő mód helyett.)

A folytatás sem kecsegtetőbb. Vége a szép galileai napoknak, amikor mindenütt barátságosan fogadták az emberek Jézust és tanítványait. Az ellenséges Jeruzsálemben veszélyes a helyzet, a levegőben lóg Jézus letartóztatása. Ebben a légkörben (talán valóban az utolsó vacsora titkos összejövetelén, talán már korábban) a tanítványok elkezdhetek így gondolkodni: „Most már nekünk kell gondoskodnunk magunkról. Most mindegyikünknek pénzre lesz szüksége, meg útravalóra, és mindenekelőtt fegyverre, hogy megvédhesse magát. Egy törre (kardot csak a rómaiak hordhattak) nagyobb szükség lesz, mint egy köpenyre.” Jézus megint *belemegy a játékba*. Először a tények iránt érdeklődik: „Amikor erszény, tarisznya és saru nélkül küldtelek szét titeket, szenvedtetek-e hiányt valamiben?” Gyanútlanul rávágják: „Semmiben.” Mire **záporoznak az ironikus kérdések: „Úgy? Most viszont vigye magával a pénzét, akinek van, s ugyanígy a tarisznyáját? És akinek nincs **tőre**, az adja el még a köpenyét is, hogy **vásárolhasson** (Lk 22,35-36)?”** Micsoda nonszensz! (És micsoda tragédia, hogy ennyire nem értik Jézust! És micsoda magánya Jézusnak!)

Péternek aztán külön is kijut. Amikor jóhiszemű, de veszélyes magabiztossággal azt állítja: „Uram, kész vagyok, hogy börtönbe, sőt halálba menjek veled!”, akkor Jézusnak a fájdalmat okozó iróniához kell nyúlnia, *hogy kijózanítsa*: „Mondom neked, **te Péter, te Kőszikla** (vocativus!), ezen az éjszakán (a sötétség és az életveszély idején), mielőtt a kakas szól (mielőtt ez a szakasz véget érne), meg fogsz tagadni engem, sőt (nem is egyszer, hanem) háromszor (Lk 22,33-34)!” Ott hullámszik ebben a mondatban *az irónia minden ismertetőjegye*: a keserűség, a szellemesség, a finomság és a gúny.

e) Célpontja: őnmaga. – Az iróniához, mondtuk, alighanem csak annak van valóban joga, aki képes az *öniróniára* is. Jézus ilyen valaki volt. Öniróniája sokszorosan megmutatkozott abban, hogy **gond nélkül idézte** – még ellenfelei jelenlétében is! – **a ráaggatott gúnyneve-**

ket: „falánk és borissza ember” (Mt 11,19), „Belzebub” (Mt 10,25), „eunuch” (Mt 19,12), „idióta” (Lk 10,21) (vö. 2f pont).

Ennél is *keményebb* öniróniával élt Jézus a szülőfalujában, Názáretben, ahol rokonai és ismerősei botránkoztak rajta: „**Csak a hazájában veszik semmibe a prófétát;** rokonai és saját családja körében (Mk 6,4).” Hát igen, messziről kell jönnie valakinek ahhoz, hogy hitelt adjanak neki. Egy ács, innen a szomszéd utcából? Ugyan!

Pályája vége felé aztán eljut *az önirónia csúcsára* (ahogyan eljutott a humor csúcsára is, vö. 2h pont). A farizeusi–heródiánus szövetség ajánlatára, ti. hogy meneküljön el Heródes felségterületéről, előbb ugyan az irónia szélsőséges formájával, metsző szarkazmussal felel (ld. 3c pont), de már ebben a feleletben is ott vibrál az önirónia: „*a harmadik napon befejeztetem*”; feleletének folytatása viszont már nyílt önirónia, annak is a felsőfoka, úgyhogy inkább *önszarkazmusról* kell beszélnünk, (*prófétai* önszarkazmusról persze, ahogyan szarkazmusa is *prófétai* szarkazmus volt): „**... mert nem illő, hogy prófétát Jeruzsálemen kívül öljenek meg**” (Lk 13,33)! (Természetesen ez egyben „Jeruzsálemnek” címzett irónia vagy szarkazmus is.)

Meglehet, Jézus iróniája és szarkazmusa *fájt* azoknak, akiket célba vett. De az, ami ironikus és szarkasztikus szavait mozgatta, tudniillik hogy felnyissa a megcélzottak szemét és szívét Isten országára, neki – **az életébe került.**

(1990)

Jézus monológja a keresztúton

1. Pilátus halálra ítéli Jézust

Megértelek, Pilátus! Mi mást is tehetél volna? Ha felmentesz, népem vezetői máris rohannak Rómába, bárhogya utálják is egyébként a császárt, és bevádolnak, hogy futni hagytál egy Róma-ellenes lázadót, és ezzel veszélyeztetted a Birodalom épségét, te pedig veheted a kalapodat, és eheted a száműzöttek keserű kenyerét valamelyik kopár provinciában. Sokan nyilván így is fogják gondolni. Mármost hogy inkább mentetted a bőrödet, és keresztre küldtél engem. De te aligha gondoltál kizárólag önmagadra. Bizonyára tekintettel voltál feleségedre és gyermekeidre is, továbbá mindazokra a rokonokra, barátokra, hivatalnokokra meg összes hozzátartozóikra, akik neked köszönhetik felemelkedésüket, és bukásod őket is bajba sodorta volna. S akkor még nem is említettük a legfontosabbat; azt, hogy felelősségtudattal bíró államférfiként nem kockáztathattál egy véres népfölkelést. Persze aligha a lemészárolandó zsidók és családjaik várható szenvedése rettentett el, s talán – ki láthat beléd? – saját zsoldosaid élete sem olyan túl fontos neked. De hát egy ilyen háború annyi gonddal-bajjal jár, aztán sosem lehet tudni, mivé fajul, a lázadás tüze átkerget a környező provinciákra is, és főhet a császár feje. Nagyon is érthető, ha úgy találtad: egy önjelölt zsidó messiás nem ér meg ennyi kockázatot.

2. Jézus vállára veszi a keresztet

Persze hiba lenne, ha azt hinném, hogy egyedül Pilátus hozta meg az ítéletet. Nem, nem. Olyannyira nem, hogy akár azt is gondolhatnám: Pilátus csak annyi volt, mint az ítéletet hordozó papíron a pecsét. Népem vezetőinek izzó gyűlölete, és főleg Kaifás hidegen számító gyűlölete nélkül talán sosem kerültem volna Pilátus elé. Ki tudja? De hát megértem Kaifást is. Nem könnyű egy főpap élete. Különösen egy megszállt országban nem, ráadásul olyan országban, ahol vallás és politika a legszorosabban összefonódik. Mit tudják azt az egyszerű hívek, micsoda egyensúlyozó művészetre van szükség az egyház kormányzásához... Nem véletlenül érvelt azzal a főtanácsban, hogy inkább vesszen egyetlen ember, semmint az egész nép elpusztuljon egy Róma-ellenes lázadásban. Senki sem mondhatja majd, hogy önző szándékok vezérelték. De ez csak a dolgok egyik fele. Bizonyára teljes szívéből átélte azt is, micsoda felelősség terheli – nem ám a nép, Pilátus, a császár vagy más földi halandók, hanem egyenesen Isten előtt a hit tisztaságáért. Az igazat megvallva, nagyon is jól érezte, hogy amiket én hirdetek, az fenekestül felforgat minden józan elképzelést Istenről, hitről, vallásról, s ha az emberek mindezt komolyan veszik – amitől persze nem kellett volna tartania –, akkor hamarosan bezárhatja a Templomot és annak összes intézményeit, mert vége lesz mindannak, amit a vallás jelent, mióta világ a világ. Hogyan is engedhetett volna szabad utat ilyesminek?

3. Jézus először esik el a kereszttel

Persze, nemcsak népem vallási vezetői miatt estem most el. Az effajta elítélésekhez, mint az enyém is, nem elég a hatalmi felelősségtudat, nem elég az Isten előtti felelősség súlya, és kevés a nép örök üdvösségéért meg földi boldogulásáért érzett felelősség is. Ideológiára is szükség van hozzá. Ahhoz meg szakértelemre. És valljuk meg, azzal sem Pilátus, sem Kaifás nemigen rendelkezik. Erre vannak az írástudók. Ők szolgáltatták a szakvéleményt. Ők járatosak az Írásokban, ők vélik tudni, mi az, ami Istentől való, és mi az, ami nem. Ők szaglászta három éve folyton a nyomomban, ők keresték a kákán is a csomót. Nincs a földön áruulás,

amelynek mélyén ne az ő árulásuk húzódna meg. De őket is meg kell értenem. Óriási a csábítás. Kevés olyan bizsergető érzés van az életben, mint amit ők érezhetnek, amikor arra gondolnak, hogy íme, mi Isten útjainak ismerői, titkainak szakértői vagyunk, ráadásul nem holmi prófétai megérzés, vagy pláne hatalmi kinevezés alapján, hanem a tárgyilagos értelem jóvoltából. Mit számít ehhez képest az e világi tudományok ismerőjének lenni? De nemcsak ezért kell megértenem őket. Hanem azért is, mert vakok. Világtalanok vak vezetői. Nem látják, hogy egész szakértelmük csupán évezredes hiedelmek kétségtelenül ügyes, ám nem kevésbé szörszálhasogató boncolgatása. Nem látják, hogy lenyűgöző fejtegetéseiknek és következtetéseiknek éppen csak alapja nincsen. Tulajdonképpen szerencsájuk van. Ha házak, paloták építésére adták volna a fejüket, azok már rég összeomlottak volna.

4. Jézus fájdalmas anyjával találkozik

Téged is megértelek, anyám! Pedig te nem értesz engem. Sosem is értettél. Akkor sem értettél, amikor 12 évesen, megmagyarázhatatlan vonzalomtól indítva ott maradtam Atyám házában. Azt kérdezted, miért tettem azt veled és apámmal. Mintha csak bosszantani akartalak volna titeket. És húsz évvel később sem értettél. Kánában sem, és azután sem, amikor tanítva és gyógyítva jártam a falvakat. Hitelt adtál testvéreim véleményének, hogy elment az eszem, nem vagyok beszámítható, s eljöttél velük, hogy hazavigyetek, mint egy kisgyereket, akinek még gyámságra van szüksége. De én mégis megértelek. Melyik anya képzel el ilyen sorsot a fiának? Melyik anya ne érezné úgy ebben az órában, hogy az ő fejét szúrja a töviskorona, az ő vállát nyomja a kereszt, az ő arcát rondítják a köpések? És melyik anya lelkét ne égetné a szégyen, hogy ilyen fiat szült, akit bűnözők társaságában fognak hamarosan fölakasztani! Ráadásul te nem is vagy csupán egy anya a sok közül. Te egészen különleges álmokat szövögettél rólam, mikor még meg sem születtem. Azt beszélik, néhány hetes magzat koromban idős rokonunknál, Erzsébetnél jártál, s elujjongtad neki, hogy reményeid szerint én leszek az, aki által az Úr nagyszerű dolgokat művel majd, uralkodókat taszít le trónjukról, fölemeli a megalázottakat, és nagygyá teszi népünket, amint megígérte atyáinknak. Ehelyett a vesztőhelyre kell elkísérned. Ki csalódhatott nálad nagyobbat?

5. Cirenei Simon átveszi Jézus keresztjét

Ez igazán kedves lenne tőled, Simon, ha önként vállaltad volna. De hát láttam, hogy történt. Egyszerűen kirángattak az erre járó bámészkodók sorából, és vállaidra rakták a gerendát. Nem kérdezték, van-e kedved hozzá, bírod-e. Ez nem az a társaság, ahol kíváncsiak az ember igényeire. Rólam is csak azért vették le, mert nem akarják, hogy még az úton kidőljek, és elkerüljem a kivégzést. Hová lenne akkor a példastatuálás? Te persze nem tiltakoztál. Nem kockáztattál az amúgy sem kellemes cipelés mellé még néhány pofont vagy korbácsütést is, amivel gyorsan jobb belátásra térítettek volna. Megértelek. Az ember ballag hazafelé a mezőről, háta mögött nyolc-kilenc órai kapálással a tűző napon, ráadásul itt Jeruzsálem környékén meglehetősen köves is a talaj – aztán egyszer csak római katonák ragadják meg, és kényszerítik egy kis keresztthordozásra. Az ember pedig már a vacsorára gondolt, ami hagyján, de eszébe jut a családja, két szép szál fia, derék leányai, és világos, hogy most nincs helye se okoskodásnak, se finnyáskodásnak, elemi érdeke, hogy minél gyorsabban és minél olcsóbban túl legyen ezen a kalamajkán, ha már épp őt kellett kiszemelnie a sorsnak arra, hogy belesodródjon a nagyok dolgába. Nem, nem. A kisember csak tartsa távol magát a történelemcsinálótól. S ha mégis odakeveredik, tegye azt, amit mondanak neki. Ha élni akar. Megértelek. Akarhat-e mást?

6. Egy asszony megtörli Jézus arcát

Jó hogy eljöttél. Jó, hogy engedted a jóság csábításának. Otthon is maradhattál volna. Senki nem kérhette volna számon. Az ilyesmire nincsen se törvény, se parancs. Hivatkozhattál volna a rengeteg házimunkára, az éhes gyerekekre, mogorva férjre, a mosatlan ruhák hegyére. Vagy arra, hogy küszöbön a szombat, kellően és illően elő kell készítened. Vagy nincsen férjed? Meghalt? Elhagyott? Gyerekeid sincsenek? Találhattál volna akkor is kellemesebb elfoglaltságot. Mindig akadnak ráérő szomszédasszonyok, akik szomjasak a legfrissebb pletykákra, vagy viszonzás reményében készek sajnálkozni sorstársukon. Egy kivégzési menetet elkísérni nem kéjutazás. Ámbár! Sokaknak jó szórakozás. Egy kis változatosság a hétköznapiok léleknyomorító unalmában. Hetekig lesz miről beszélniük. De te nem tartozol azok közé. Ők sápítoznak, szörnyülködnek vagy röhögnek, és tisztos távolból latolgatják esélyeinket, kibírjuk-e a dombtetőig. Te itt lépdelsz mellettünk testközelen, beszívod izzadságunk szagát. Vizeztömlő van nálad, meg törölkendő, és lesed az alkalmas pillanatot, amikor jóságod célt érhet. Jó, hogy letörölted arcomról a vért és verejtéket. Milyen boldog tud lenni a test, ha csak néhány pillanatra is, ha csak leheletnyit is enyhülnek fájdalmai! Ha mégis szültél volna, hát tudhatod. És a lélek! Miért is van, hogy egyetlen korty víz, egy kézmozdulat, egy durva szövésű kendő súrolása el tudja hitetni vele, hogy a mindent beborító gonoszság csak látszat, s hogy létezik egy másik világ, valóságos, túl e látszatokon? Jó, hogy eljöttél. Jó, hogy engedted a jóság csábításának. Tudod-e vajon, hogy téged a legkönnyebb megértenem?

7. Jézus másodszor esik el a kereszttel

Nemcsak Pilátus, nemcsak Kaifás, nemcsak az írástudók miatt jutottam idáig. Benne van ebben valahogy egész népem is. A sokaság, amely annyira lelkesedett értem. A kafarnaumiak, akik gyógyításaimat látva szívesen vették volna, ha örökre náluk maradok, s szinte erőnek erejével marasztaltak; a Betsaida környékiek, akikkel megosztottam kenyeremet, s akik erre maguk is megosztották sajátjukat a nélkülözőkkel, és annyira fölbuzdultak, hogy egyenesen királlyá akartak tenni; s a jeruzsálemiek, akik élvezettel hallgatták az írástudókkal folytatott vitáimat, s még nagyobb élvezettel nyugtázták, amikor azok alulmaradtak; és a többiek is mind, akik ámultak tanításomon, sírtak örömben a gyógyulásokon, s nem egyszer mondogatták, lám, mindent jól tesz. Boldogan fogadták, amit tettem értük. De ennyivel meg is elégedtek. Tanításomat nem követték, a hatóságok képviselőivel kialakult számtalan összetűzésemben nem emeltek szót értem. Lassanként mind el is tűntek. Így aztán Kaifáséknak, bár egy kicsit tartottak a néptől, nem nagyon fájt a fejük, nem kellett tömeges rokonszenvtüntetéssel számolniuk, sem attól tartaniuk, hogy tiltakozásul kiürülnek a zsinagógák, vagy nem lesz kinek meggyújtani a Templom áldozati tűzét. De hát megértem az embereket. Amit csináltam, kicsit szebbé, kicsit színesebbé tette az életüket; örültek is neki, hogyne örültek volna. De tévedhetetlen ösztönnel megérezték, hogy egyúttal fenyegetem is az életüket; legalábbis azt, amit ők az életnek tartanak. Miért is tartottak volna velem? Senki sem ellensége önmagának.

8. Jézus megfeddi a jeruzsálemi asszonyokat

Jeruzsálem leányai! Cirenei Simonhoz hasonlóan ti is úgy vonultok majd be a történelembe, mint a résztvevő szeretet mintaképei, akik utolsó útján bátran megsirattak egy ártatlanul elítélt embert, és arról fognak majd beszélni, hogy én megvigasztaltalak titeket. De ti is tudjátok, én is tudom, hogy nem erről van szó. Népünk szokásai szerint a siratóasszonyok hozzátartoznak a temetési menetekhez, azonkívül a rómaiak engedélyezik is, hogy jámbor asszonyok enyhítsék a kivégzésre hurcolt elítéltek kínjait. A siratóasszonyok dolga az, hogy sírjanak, s egy törölkendő vagy egy korty ital odanyújtásához nem kell különösebb hősiesség. Még azt is

mondhatnám, ravaszul visszaéltetek a helyzettel. Hangos, túlságosan is hangos sírásotokkal tüntettetek a halálra ítélték mellett és Róma ellen, mely brutálisan végez az ellenállási harcokkal, amint a velem együtt kivégzendő zelóták sorsa mutatja. Persze, énram csak ráfogták a felségárulást. Mi sem állt távolabb tőlem, mint bármilyen indítékból vagy bármilyen szent cél érdekében fegyvert fogni. Legyen az akár a haza sorsa is. Mégis így bánnak velem. S ha a megszállók így vetik tűzre a zöldellő fát, hogy fognak bánni az elszáradttal? Veletek és gyermekeitekkel. Veletek, akik az áldozatok siratásának ürügyén titokban hitet tettetek a szent háború mellett. Megértem, hogy szabadon akartok élni, és megértem, hogy csak ilyen burkoltan mertek tiltakozni Róma ellen. De sajnállak titeket. Ezért mondom: amíg nem késő, addig gondoljátok meg, milyen szenvedélyek fűtenek titeket.

9. Jézus harmadszor esik el a kereszttel

És a tanítványaim is benne vannak valamiképpen ebben az elesésben. Ebben a keresztútban. Nemcsak Júdas, aki a hatóság kezére játszott, és nemcsak Péter, aki azt sem tudja, hogyan határolódjon el tőlem. A többiek is mind, akik elfutottak. Ők, akik legszűkebb baráti körömhöz tartoztak. De a tágabb körbe tartozók is. Akik nem árultak el, nem tagadtak meg, és nem futottak el. De meg sem vallottak. Ki sem álltak értem. Vagy csak ideig-óráig, míg igazán forró nem lett a talaj. Ámbár, ami azt illeti, megértem őket. Fiatalok, előttük az élet. Vagy már nem is annyira fiatalok, de feleségük van, családjuk van. Miért rohantak volna vesztükbe egy ilyen álmodozó kedvéért? Pusztá eszméért, melyek amúgy sem valósulhatnak meg soha? És különben is, mit érhetek volna el azzal, ha kiállnak és azt mondják, nézd, Kaifás, nézd, Pilátus, mi is itt vagyunk! Ez az ember a mi barátunk, mi hozzá tartozunk. Mi tudjuk, hogy ártatlan. De ha mégis elveszejted, ölj meg minket is! Mire mentek volna ezzel? Pilátus nem széplélek, egy tucattal több vagy kevesebb kivégzett felségáruló az ő szemében nem oszt és nem szoroz. S ha lettek volna ötvenen? Vajon vállalja-e Pilátus akkor is a tömegmészárlást, és kockáztatja-e azzal a valódi népfölkelést? Nem jutott volna-e okfejtésének ellenkezőjére Kaifás, mondván, inkább fusson ez az egy ember, mint hogy fellázadjon a provincia? De lám, még a Koponyák hegyén is álmodozom. Tényleg nem csodálkozhatom, hogy már egészen egyedül vagyok.

10. Jézust megfosztják ruháitól

Megértem, hogy ennek is így kellett lennie. Hogy az emberi közösség végül is mindenemtől megfoszt és teljesen kivet magából, ahogy ezt pontosan és félreérthetetlenül jelképezi a lemeztelenítés. A jelkép után persze mindjárt jön majd a valóság is, amikor odaszögeznek a kereszterendához, aztán a magasba emelnek. Lábam se érje a földjüket! Hogy is járhattam volna másképp? Az emberi léleknek törvényei vannak, ahogy az emberi együttélésnek is megvannak a maga törvényei. Évezredes, évtízezredes, megszentelt törvényei. Hogyan is képzelhettem, hogy jövök majd én, fittyet hányok ezeknek a törvényeknek, feje tetejére állítom mindazt, ami az emberek szemében szép, és jó, és szent, ők pedig boldogan követnek, és lelkesen a fejük tetejére állnak? Hogyan is hihettem, hogy a kézzelfoghatótól, a megeghetőtől, az elfogyaszthatótól föl fognak emelkedni a szellem ritka levegőjű magaslataira; hogy a minél többet szerzés helyett egyszer csak a minél többet ajándékozást fogják vonzónak találni; hogy a saját biztonságuk megteremtése és növelése helyett odafordulnak a valóban kiszolgáltatottakhoz és fölkarolják őket; hogy a határt nem ismerő önsajnálát helyett majd megsajnálják bajban lévő embertársaikat; hogy a pusztá létezésnél többre fogják tartani a tartalmas és értelmes létezést? És végképp hogyan várhattam el, hogy lehetségessé váljon a lehetetlen, és természetesnek tartsák a természetellenest: hogy semmibe vegyék a halált? Hogy megértsék: halál nincs, mert amit ők annak tartanak, az csak a halál látszata, átmenet, pászka, belépés az élet teljességébe.

11. Jézust keresztre feszítik

Sintérmunka, amit csináltok. Híretekhez méltóan brutálisak vagytok és könyörtelenek. És szakszerűek. Rutinosak. És kellően közönyösek. Ha majd végeztetek, testvériesen megosztotok ruháimon, melyek szokás és jog szerint megilletnek titeket; jól is jön egy kis kiegészítés a nem túl fényes zsold mellé. Egybeszótt köntösömre meg majd sorsot vettek, ebből ne legyen harag. Aztán leheveredtek a földre, s őriztek engem meg a másik kettőt, kockázással is mulatva az időt. Sokan azt gondolják rólatok, szörnyetegek vagytok. Ti azt mondjátok, ez is csak egy szakma. Az embernek valahogy meg kell élnie. És mit csináljon az ember, ha nem ért máshoz, csak a gyilkoláshoz? Különb is. Szép, nem szép, ezt is meg kell csinálnia valakinek, amíg az emberek a felséges császártól az utolsó rabszolgáig úgy gondolják, hogy a világban rendnek kell lennie. Ha így gondolják, ne legyenek finnyások akkor se, ha olykor-olykor néhány csont törik, s egy kis vér folyik. Vagy éppen sok... De azt hiszem, én meg tudlak érteni titeket. Bár nem ismerem éltetek történetét, nem nehéz elképzelnem, hogy miután elhagytátok anyátok méhét – vagy már előbb is? –, annyi brutalitás és könyörtelenség ért titeket, testben-e vagy lélekben, egyre megy, vagy legjobb esetben is annyi közöny, annyira nem számított senkinek, vagytok-e vagy sem, s ha igen, kik is vagytok, olyannyira csak a hétköznapi rutin tárgyai voltatok, hogy nincs mit csodálkozni azon, ha felnővén ide jutottatok.

12. Jézus átadja Atyjának az élet leheletét

Itt vagy hát karnyújtásnyira, te, akit úgy hívnak, halál! Téged sem nehezebb megértenem, mint bármi mást, vagy bárki mást. Te is csak egy vagy a végtelen élet számtalan jelensége közül. Nem vagy kevésbé természetes és szép, mint a születés, első önálló lépéseink, vagy az első rügyek a fügefán, a mandula korán kibomló szirmai, a madarak hajnali dalai, a gránátalma ízei, a sajtóból kicsordogáló must kéksége, a kiscsikók rohangászása a tavaszi fűvön, a báránylehők – vagy felhőbáránysók? – kergetőzése az égen, a kisgyerekek másvilágot tükröző tekintete és magafelejtő játéka, az ifjúság ereje, vágyai és reményei, a szerelem, a társra találás és az ölelés, a tavon ringó halászbárka, a gyalupadról röpködő faforgácsok, a műhelybe behallatszó gyereksírás, a jól illeszkedő iga és a kézre álló kapanyél, birkáink bőséges szaporulata, a tűzhely lángjai és a készülő vacsora illata, a szívet vidámító kancsó bor, az alkonyi beszélgetés, a szomszédból idehallatszó lantpengés, az elülő tyúkok, a kezdődő éjszaka neszei, ikertestvéred, az alvás, aztán az újra felkelő nap, az újrakezdődő gondok és fájdalom, a ránc törő, majd megintcsak továbbálló betegség, az eszelősök borotvaél-tánca valóság és képzelet között, gyerekeink eltévelyedése, a csapdába esett nyulak szemében a megtört fény, a galileai tenger háborgása vagy az évi termést elverő jégeső, a rablók késének villanása és nyomában a rekedt sikoly, a magukra hagyott öregek vállának tétova megereszkedése, a sírba szállók szemsugarának utolsó pásztái s a tüdejükben rekedt búcsúsóhaj...

13. Jézust leveszik a keresztről

Ti persze most mind azt gondoljátok, halott vagyok. Nem baj. Mozdulatlanságom mögött én látlak, hallak titeket. Téged is, József, téged is, Nikodémus! Kicsit későn kaptatok ugyan bátorságra, de ne gondoljátok, hogy ezt nem tudom értékelni. A kevés is valami. Mint ahogy azt is megértem, miért csak most vállaltátok a közösséget velem. Nem könnyű a gazdag, tekintélyes emberek helyzete, különösen ha vezető testületek tagjai. Annyiféle elgondolásra, emberre, ügyre és érdekre kell tekintettel lenniük, ha tetszik nekik, ha nem! Sajnos nem engedhetik meg maguknak azt a fényűzést, hogy a szívükre hallgassanak. Hová is jutnának, ha komolyan vennék egy ágrólszakadt vándortanító első pillanatra szépnek tűnő, ám annál valószínűleg inkább elképzeléseit, már ami a szegények fölkarolását, a vagyon megosztását, a

feltétlen megbocsátást, az erőszak elvetését, a kiváltságokról lemondást – úgymond a testvériséget illeti? Kiesve megszokott helyükről és szerepükből, hogyan is élhetnének a megszokott életszínvonal alatt, a megszokott barátok és társadalmi kapcsolatok nélkül, a megszokott megbecsülés és tekintély híján, a megszokott biztonságot nélkülözve? Kitehetnék-e mindennek családjukat, gyermekeiket? Nem is szólva arról, kiszolgáltatathatják-e a rendezett emberi közösséget a tervszerűtlenségnek, a hozzá nem értésnek, a céltalanságnak, az egymásnak ellentmondó elképzelések tömegének, a kiszámíthatatlanságnak, a létbizonytalanságnak? A káosznak. Vállalhatnák-e mindezért a felelősséget?

14. Jézust sírba fektetik

Eltemettek, és ez is érthető. Bár korántsem magától értetődő. Szerencsém volt. Sürgette őket a szombat, le kellett venniük a testeket. Különb, ki tudja, talán a sakálók és keselyűk gyomrában kötöttünk volna ki. És szerencsém volt, hogy József elkérte a testemet, különben aligha nem engem is csak behajítottak volna egy gödörbe. Így azonban, ha kissé kapkodva is, de eltemettek, szokás szerint. Mármost az előkelő, gazdag József családjában dívó szokás szerint. Bizony, nem hiába mondják, hogy a szokás nagy úr. Talán a legnagyobb? Hiszen, ahogy láttam, az embereket leginkább szokásaik vezérlik. Az örökölt, közös szokások, meg a maguk egyéni kis szokásai. Szokásból dolgoznak, szokásból szórakoznak, szokásból házasodnak, szokásból szülnék és nevelnek gyerekeket, szokásból járnak a zsinagógába, vagy kerülnek el azt, ki-ki a maga szokása szerint. Szokásból gyűlölködnek, mert megszokták, hogy bizonyos helyzetekben úgy szokás, s néha már-már azt hittem, örülni is csak szokásból örülnék, mert más helyzetekben meg azt diktálja a szokás. Persze a szokások változnak, de ezt nemigen veszik észre, mert pillanatnyi szokásaikat mindig természetesnek tartják, nem kevésbé, mint amennyire természetellenesnek mások szokásait; így aztán szokásaik miatt csaknem mindig mindenki hadban áll a másikkal. Ami engem illet, kiléptem szokásaikból. Ahogy gondolkodni szoktak, ahogy beszélni szoktak, ahogy cselekedni szoktak. Eleinte csodálkoztam ellenségességükön. Most már nem csodálkozom, hogy szokásuk szerint eltettek láb alól.

15. ...

Itt vagyok most még két világ határán. Amim volt, már nincs, amim lesz, még nincs. Amim van, az csak a megértés.

Megértem, hogy Pilátus több okból is úgy gondolta, nem kockáztathat egy zendülést. Megértem, hogy Kaifás felelősnek érezte magát népe hitének tisztaságáért. Megértem az írástudók becsvágyát és büszkeségét. Megértem anyám álmait és csalódottságát, megértem szenvedéseit. Megértem, hogy Simon élni akart, hát nem okoskodott és nem finnyáskodott. Megértem az ismeretlen asszonyt, hogy szívében utat engedett a jóságnak. Megértem népemet, hogy csak az kellett nekik tőlem, ami megenyhítette sorsukat. Megértem a jeruzsálemi asszonyok szabadságvágyát és ravasz tüntetését. Megértem tanítványaim röghöz kötöttségét, s hogy nem rohantak a falnak furcsa álmaimért. Megértem a kivégző osztag hideg brutalitását, közönyükben a kristályos kétségbeesést. Megértem József és Nikodémus kényelemföltétését, de késői bátorságukat is. Megértem a természet törvényeit, és megértem az emberi közösség törvényeit, megértem még a szokásaikat is. Mindent megérték, és mindenkit megérték. Megértem az életet. És megértem a halált.

Vajon megért egyszer majd engem is valaki?

Vagy te értesz engem, Atyám?

Istenem, Istenem! Miért hallgatsz?

(1999)

„Az én erőm az Úr”

(Hab 3,19)

A prófétai hivatáshordozás lélektana

*„A világ Isten-szötte szőnyeg,
mi csak visszáját látjuk itt,
s néha – legszebb perceinkben –
a színéből is – valamit.*

(Reményik Sándor)

Vizsgálódásaim során meglepő felismerésekre jutottam. Ezeknek a lényege az, hogy **a prófétákban zajló belső folyamat sokszor egészen más, néha teljesen ellentétes azzal a külső képpel, amelyet a kívülről figyelő szem alkothat meg és alkot is meg.** S ez az ellentét nem csupán a külső megfigyelés felszínességéből adódik, hanem hogy úgy mondjam, lényegi. Például kívülről rendkívül határozottnak látjuk a prófétákat, de sokszor kiderül, mennyire bizonytalanok; magabiztosnak látszanak, s közben identitásválsággal küzdenek; megingathatatlan istenkapcsolatot feltételezünk róluk, de ők arról panaszkodnak, hogy csalódtak Istenben. Megszoktuk, hogy hőst lássunk bennük; én viszont anélkül, hogy hős voltukat kétségbe vonnám, szeretném megmutatni bennük az embert.

A rendelkezésre álló ószövetségi anyag feldolgozása során eltekintettem a legújabb kori szentírástudomány módszereinek alkalmazásától, mivel úgy ítélt meg, hogy **a vizsgált szövegrészekben „örök érvényű” lélektani igazságok fogalmazódnak meg,** amelyeknek az értelme és jelentősége független attól, hogy a szóban forgó próféta a feltételezett korban élt-e vagy máskor, ő írta-e a róla elnevezett könyvet vagy mások, vagy hogy egyáltalán létezett-e az illető próféta (pl. Jónás) vagy sem. Analógiaként a mítosz vagy a mese kínálkozik: ezeknek az igazságtartalma független attól, hogy mi a valóságértékük azoknak a mondatoknak, amelyekből felépülnek.

Úgy vélem, **az itt leírt megfigyelések** és állítások könnyen, de ami fontosabb, megalapozottan **általánosíthatók** térben és időben, közelebről: *gyakorlatilag* teljes mértékben érvényesek a jézuskövetés lélektanára is. De nyugodtan feltételezhetjük azt is, hogy bárkiben, aki valóban emberré akar válni, ugyanezek, vagy *lényegüket tekintve azonos* lelki folyamatok játszódnak le, függetlenül attól, mely korban és időben, melyik kultúrában él, és attól is, milyen a vallása vagy világnézete. Ezért az alábbiakban a „próféta, prófétai” szavak *gyakorlatilag* tetszés szerint felcserélhetők a „Jézus, jézusi” vagy „ember, emberi” szavakkal.

I. Meghívottság

Mindenfajta prófétai küldetés és életpálya az Isten részéről történő meghívás élményével és a meghívottnak erre adott válaszával kezdődik. Általános érvénnyel elmondható: **a meghívás közvetlenül történik**, tehát a meghívó Isten és a meghívott ember között lezajló esemény, és a meghívott ember mindig tisztában van azzal, hogy Isten (a Magasságbeli) hívja, szólítja őt, és nem más (akár ember, akár intézmény, akár a Sátán vagy éppen saját lelkének hangja). Egyetlen kivétellel találkozunk az egész Ószövetségben: a fiatal Sámuel nem ismeri fel rögtön

az Úr hangját, emberi hívásnak véli, s csak közvetve, emberi közvetítéssel tanulja meg fölismeri a hívó isteni szót (1Sám 3,1-4).

Érdeklődésünknek megfelelően most nem azzal foglalkozunk, miben is áll, hogyan is zajlik le egy ilyen meghívás a valóságban (noha ennek földeitése és leírása hallatlanul izgalmas vállalkozás lenne), hanem azt vizsgáljuk, hogyan élük meg, **mit vált ki a meghívottakból**, hogyan válaszolnak rá.

Általánosnak mondhatjuk a hívás nyomán a meghívottakban létrejövő *megdöbbenést, lenyűgözöttség- és megragadottság-élményt*. (Szándékosan nem mondunk elragadtatás-élményt, mert nem akarunk misztikus vizekre evezni.) Ez közismert dolog, nem is kell rá példát hoznunk. Inkább azt emeljük ki, hogy az isteni hívást egyáltalán nem követi mindig azonnali és feltétel nélküli „igen”. Jeremiás *tiltakozását* („Jaj, Uram Isten! Nézd, nem tudok én beszélni, hiszen még ifjú vagyok” – 1,6) bizonyára nem tekinthetjük egyedi esetnek; Jónás Tarsisba *menekülését* az Úr színe előtt (1,3) is alighanem ugyanígy kell értelmeznünk. Jónás talán félelmében akart elmenekülni, mint Babits véli („nehogy a fedett népség megkövezzék”), Izajás – Jeremiához hasonlóan – méltatlanságának élménye miatt *habozott* („tisztátalan ajkú ember vagyok” – 6,5), Deutero-Izajás pedig talán reménytelensége miatt *vonakodott* (a „Hirdesd!” felszólításra adott „Mit hirdessek?” válasza – 40,6 – esetleg értelmezhető úgy is, hogy „Nincs mit hirdetni, kilátástalan a helyzet!”).

Végül is azonban a meghívottak válasza az engedelmesség Isten hívásának, és ez az első döntő mozzanata annak, hogy meghívottból prófétává lesznek (ha úgy tetszik, „választottá” – vö. Mt 22,14). Persze ebben az engedelmisségben, amely nyilvánvalóan *az emberi szabadság talaján* születik meg, van egy adag „*belső kényszer*” is („Ki ne félne, ha ordít az oroszán? Ki ne prófétálna, ha szól az Úr, az Isten?” – Ám 3,8), amint erről még részletesebben szólunk majd. Ez a „belső kényszer” pedig egyúttal a küldetés igazolása is a próféta számára, részben önmaga előtt, részben a „világ” előtt (Ám 3,7-8b; 7,14-15: „Nem voltam én próféta, sem prófétának fia; pásztor voltam... az Úr azonban elhívott a nyáj mellől”).

A prófétai küldetés tartalma közismert; elég, ha itt egyetlen mondattal összefoglaljuk: „Megmutatni a helyes és igaz utat” (1Sám 12,23).

II. Elkötelezettség

Akárhogyan születik is meg az Isten hívására kimondott „igen”, bármilyen magától értetődően vagy bármekkora vívódások árán, a hívásnak való engedelmeskedés azután *szenvedélyes elkötelezettségben bontakozik ki*. Elképesztő világossággal és érzékletességgel fogalmazódik meg ez Jeremiás egyik vallomásában (23,9):

A szívem megszakad bensőmben,
minden csontom remeg.
Olyan vagyok, mint a részeg,
mint a bortól mámoros ember,
az Úr miatt és szent szavai miatt.

Ennek az elkötelezettségnek természetesen nem kritériuma, hogy „szenvedélyes” legyen a szó „érzelmileg töltött, túlfűtött” értelmében; *lényege a küldetés teljesítésében megmutatkozó felelősségtudat*, amely józan megfontolás formáját is öltheti. Ezt Ezekiel az Úr szájába adva így fogalmazza meg (3,16-21; érzékletes képpel szemléltetve: 33, 1-9):

Ha azt mondom a gonosznak: Meghalsz,
s te nem figyelmeztetted...,
meghal a bűne miatt,
de vérét tőled kérem számon.
Ha azonban figyelmeztetted...,
meghal bűne miatt,
te ellenben megmented életedet.
Ha figyelmeztetted az igazat...,
és nem vétkezik, akkor életben marad...,
és te is megmented életedet.

Látnivaló: *a felelősség kettős*, egyrészt a próféta saját Élete-Halála a tét, másrészt mind-azoknak Élete-Halála, akikhez küldetése rendeli.

E felelősségtudat jegyében és a küldetés teljesítése érdekében a próféta éber, feszülten és tartósan várakozik – **figyel Isten szavára**, megnyilatkozására. Szemléletesen mondja Habakuk (2,1):

Kiállok őrhelyemre,
felállok a sánkra,
és figyelek,
mit mond bennem az Úr.
Izajás ugyanezt a képet használja (21,8):
Uram, őrségen állok egész nap folyton-folyvást,
és kitartok őrhelyemen minden éjszaka.

Az Istenre figyelés *intenzitását* azonban megdöbbenően jelzi az, hogy – amint a szöveg-összefüggésből (21,6-10) kiderül – a próféta személyisége mintegy megkettőződik: „egyik éne” Palesztinában hallja az Úr szavát („Menj, állíts őrszemet...”), a „másik éne” ugyanakkor Babilonban figyelő őr („Uram, őrségen állok egész nap...”). (Vö. még Iz 50,4c: „Reggelenként ő teszi figyelmessé fülemet...”) – A próféta élete ebben az állandó készenlétben, őrségen állásban telik: figyel, mit mond neki az Úr, mit kell mondania a rábízottaknak.

III. Élmények magasiskolája

Ebben a harmadik fejezetben azt szeretnénk – három alpontra – nyomon követni, **hogyan éli meg belülről** a próféta a maga **prófétai mivoltát és** a küldetése teljesítésében kibontakozó **elkötelezettségét**, függetlenül attól, hogy kívülről milyennek látszik ő maga vagy a tevékenysége. *Erre* a megélésre utal a címbeli „élmények” kifejezés, amelyet tehát nem a szó megszokott, de leszűkített hétköznapi értelmében („örömteli, felszabadító, felemelő hatású eseményekben részesülés”) használunk, és amely itt nem csupán – bár elsősorban – érzelmi történésekre vonatkozik, hanem tudatiakra, indulatiakra, sőt akaratikra is. Meglehet, a próféta kívülről kiegyensúlyozottnak tűnik, és működése határozottnak, egyenes vonalúnak, közben ő maga menny és pokol közt hanyódik, jobbára mégis az utóbbi közelében. Ezért beszélünk magasiskoláról.

1. Öröm

Elgondolkodtató, hogy az egész ószövetségi (prófétai) irodalomban még féltucatszor sem esik szó a próféta öröméről! S amikor mégis, ennek az örömnek a forrása akkor is mindig Isten, a próféta Hozzá fűződő kapcsolata:

... örülök az Úrban,
ujjongok üdvözítő Istenemben,

ahogyan Habakuk fogalmazza (3,18), illetve Isten szavának, üzenetének vétele, felfogása, megértése. Különösen szívbe markoló ennek az örömnak a leírása a gyötrődésre talán leginkább hajlamos Jeremiás részéről (15,16):

Ha szavaid élém kerültek,
csak úgy nyeltem őket;
kedvem telt szavadban
és öröme szívemnek.

Ugyanez a zseniális képeket alkalmazó Ezekiel megfogalmazásában így hangzik (3,2-3; a könyvtekerics Isten szavainak, üzenetének jelképe):

Kinyitotta számat,
és megetette velem a tekercest,
és azt mondta nekem:
Emberfia, gyomrod eméssze meg
és egész belső részed teljen el
ezzel a tekerccsel, amit adok neked.
Megettem, és olyan édes volt a számban,
mint a méz.

Ez az öröm azonban, főleg intenzív formájában, csak a prófétai lét ritka pillanataiban jellemző (vö. Reményik: „...néha – legszebb perceinkben...”). Egészen más élmények azok, amelyek viszonylag állandónak mondhatók. Ilyenek a következők.

2. Nyughatatlanság

Konkréten csak egyetlen példát idézünk Trito-Izajástól, mert többre talán nincs is szükség, annyira mindennapos és ismert jelensége ez a prófétai létnek (Iz 62,1):

Sion miatt nem hallgathatok,
Jeruzsálem miatt nem nyugodhatom,
míg föl nem ragyog igaz-volta, mint a hajnal,
és szabadulása mint a fáklya, nem tündököl.

„Sion” és „Jeruzsálem” annak a jelképei, amit az evangéliumok nyelvén „Isten országának” hívunk, s a „nem hallgathatok” és „nem nyugodhatom” az eredetiben ugyan azt jelenti, hogy „nem szabad” hallgatnom és nyugodnom, de (a prófétai személyiség egészének ismerete alapján) talán nem túl erőltetett beleérteni azt is, hogy „nem tudok”, nem vagyok képes hallgatni és nyugodni. **Örökös nyughatatlanság és nyugtalanság** a prófétai lét, **örökös elégedetlenség és kielégületlenség**, mert hát mikor állapíthatja meg, hogy Sion, Jeruzsálem vagy Isten országa immár ragyog, mint a hajnal, és mint a fáklya tündököl? Örökös úton levés, örökös célratörés – a beteljesülés ígézetében, de a beteljesülés megtapasztalása nélkül; örökös hányódás a nyílt és többnyire viharos tengeren – a partot-érni-vágyás merő kínjában és az (e világon) partot-el-nem-érhetés bizonyosságában.

Ezzel el is jutottuk a prófétai élményvilág leggyakrabban és legjobban dokumentált köréhez, amelyet – hogy az előbbi képnél maradjunk – ebbe az alcímbe sűrítetünk:

3. Gyötrelmek óceánja

Lássuk most már kicsit közelebbről, konkrétan, mik is azok a dolgok, amik a prófétának fájdalmat okoznak.

Minthogy a prófétának mindenekelőtt és végső soron kizárólag „Sion, Jeruzsálem, Isten országa” a fontos, **legtöbb és legfőbb fájdalma** ennek **az Országnak a nem-valósulásából fakad**. Ezt a nem-valósulást a biblikus nyelv úgy mondja: *bűn*, törvénytelenység, szövetségszegés Istennel, hűtlenség... Emiatti fájdalmát Mikeás ekképpen panaszolja el (7,1-6):

*Jaj nekem! Úgy jártam,
mint aki kalászt megy szedgetni aratás után,
mint aki böngészni akar szüret után:
sehol egy fürt, hogy egyen,
sehol egy korai füge,
hiába vágyom rá.
A hűségesek eltűntek az országból,
nincsen igaz az emberek között.
Mindegyikük vérontásra készül,
törbe csalják testvéreiket.
Kezüik ügyes tenni a rosszat.
A főember követelőzik,
a bíró ajándék fejében osztogatja az igazságot,
a vezető kénye-kedve szerint beszél.
Ne bízzatok társatokban,
ne reménykedjete barátotokban!
Ne nyisd meg szádat az előtt sem,
aki kebleden pihen!
Köztük a legjobb is olyan, mint a tövis,
a legigazabb, mint a szúrós sövény.*

Zakariás ezt így foglalja össze (11,8):

A juhok miatt keserűség fogta el a lelkem.

Ennek a fájdalomnak **sajátos fajtája a hamis próféták és hamis pásztorok miatti bánkódás**. Jeremiásnál ez így jelentkezik (23,9-40; részletek):

Igen, a próféta és a pap is istentelenné vált,
még házamban is találkoztam gonoszságukkal,
mondja az Úr...
Baál nevében prófétáltak,
és félrevezették népemet, Izraelt...
Még bátorítják is a gonoszokat,
nehogy megtérjenek gonoszságaikból...
Jeruzsálem prófétáitól árad szét
minden istentelenség az országban...
A maguk kitalálta látomást hirdetik,
és nem az Úr ajkáról valót.
Akik elvetik az Úr szavát, azoknak azt mondják:
„Jó dolgok lesz”!
És azoknak, akik szívük gonoszsága szerint járnak:
„Semmi baj nem érhet titeket!”...

Így félrevezetik népemet hazugságaikkal,
csalárdságaikkal...

Valóban, kevés dolog lehet fájóbb az igaz próféta számára, aki népét a „helyes és igaz úton” (1Sám 12,23) akarja vezetni, mint az, hogy *akik magukat prófétáknak, papoknak, (Istentől küldött) vezetőknak mondják, félrevezetik a népet*. Ráadásul a nép többsége többnyire épp az ilyen hamis prófétákért lelkesedik, úgyhogy Mikeás maró iróniával jegyzi meg (2,11):

Ha a Lélek valamelyik embere
ilyen hazugságot koholna:
„Borról és itálról jövendölök neked!” –
akkor ennek a népnek az volna a prófétája.

Az igaz prófétának ezzel szemben a „Béke!” helyett (vö. Mik 3,5) **jobbára romlásról, pusztulásról kell „jövendőlnie”** (most tekintsünk el az Ószövetségben gyakori háborús változatától, s gondoljunk elsősorban a szellemi-erkölcsi romlásra, és az ennek következtében – hosszú távon – beálló anyagi, testi, fizikai romlásra, amely aztán egy-egy nép vagy civilizáció pusztulásához is vezethet). Az effajta „látomások” okozta szenvedéseket Izajás így festi le (21,3-4):

Ezért van tele gyötrellemmel ágyékom,
olyan fájdalom kínoz,
mint a vajúdo asszony fájdalma.
Rémülettel tölt el, amit hallok,
s zavarba ejt, amit látnom kell.
Reszket a szívem, iszonyat fog el,
s még az alkony órája is,
mely oly kedves nekem,
rettegéssel tölt el.

Mindezeket összegezve azt mondhatjuk: az Úr ügyének, **Isten országának kudarcai** töltik el meg-megújuló gyötrelmekkel a prófétát. Ennek alátámasztásául hadd ismételjük meg Jeremiás már idézett sorait (23,9):

A szívem megszakad bensőmben,
minden csontom remeg.
Olyan vagyok, mint a részeg,
mint a bortól mámoros ember,
az Úr miatt és szent szavai miatt...

Ráadásul az igaz próféta szavait, útmutatását nemcsak egyszerűen figyelmen kívül hagyják, hanem őt magát gúnyolják („Hol van az Úr szava? Valósuljon meg!” – Jer 17,15), megvetik, köpdösik, gyalázzák (Iz 50,6), **elnémulásra akarják bírni**, s ha erre nem hajlandó, akkor – a történelem tanúsága szerint – sokszor a szó legszorosabb értelmében elhallgattatják (Jer 11,21 – vö. Mt 23,29-32).

De a prófétát nemcsak a külső ellenállás kínozza, nemcsak mások bűnei sajognak benne, elszomorítja **saját bűnössége**, méltatlansága is. Illés megvallja (1Kir 19,5):

Én sem vagyok külön atyáimnál –
azoknál, akik szintén vállalták az Úr szolgálatát,
de aztán mégis belefáradtak.

A saját küldetésének nem teljesítése miatt nyugalmaát veszített Jónás pedig így kesereg (2,2-10):

A mélybe vetettél, a tenger mélyére,
körülvelt az áradat;
örvényeid és hullámaid
összecsaptak fölöttem...
A vizek torkomig hatoltak,
körülvelt a mélység,
hínár borítja fejemet...
Leszálltam a föld alatti országba...
elcsüggedt a lelkem...

S bármilyen hihetetlen is, de mint éppen Jónás példája mutatja, **még Isten nagylelkűsége is** oka lehet a próféta szomorúságának: Jónás zokon veszi, hogy Isten megkönyörült a bűnös városon, és úgy véli (Jón 4,1-11):

Jogosan haragszom,
egészen a halálig.

Aki még sosem volt próféta, annak ez talán érthetetlen; csak akit már körülvelt a mélység, és fejét hínár borította...

Csodálkozhatunk-e ezek után, ha a prófétán erőt vesz a kétségbeesés, a csüggedés, a pesszimizmus, ha hullámvölgybe kerül? Sőt azt kell mondanunk, ő az az ember, aki egész életén keresztül **egyik hullámvölgyből a másik hullámvölgybe** botorkál (vö. „...olyan vagyok, mint a részeg...” – Jer 23,9). Az élete: *állandó lelki válság*. Ebben a hullámvölgy-helyzetben nem egyszer esik meg vele, hogy minden értelmét veszíti számára, minden céltalanná válik. Deutero-Izajás mindössze két sorban (de a halló fül számára micsoda két sorban!) foglalja össze ezt az életérzést (49,4):

Én azt gondoltam: Hiába fáradtam,
Haszontalanul tékoztam erőmet.

Meglehet, kívülről úgy látszik, szép és irigylésre méltó dolgok történnek a próféta életében („mégiscsak olyan ember, akihez Isten szól, aki érti Isten szavát, akivel nagy dolgok esnek meg...” – mindez mit sem változtat azon a belső élményen, amelynek legvilágosabb összegzése ez a két szó: „Hiába fáradtam.”

Ebből a csüggedtségből és pesszimizmusból aztán egyenesen fakad **a menekülés vágya**.

A prófétát újból és újból elfogja a vágy, hogy elmeneküljön **az emberektől**, éppen azoktól, akikhez küldetése szól. Zakariás azt mondja (11,9):

Nem legeltetlek tovább benneteket.
Aki meg akar halni, csak haljon meg,
aki ki akar pusztulni, csak pusztuljon ki.
Akik pedig megmaradnak, egyék meg egymás húsát.

Jeremiás is, ha lehetne, inkább a sivatagot választaná a népe körében tartózkodás helyett (9,1):

Ha a pusztában akadna számomra
utasnak való szállás,
akkor itt hagynám népemet
és messze mennék innét,
mert mindnyájan házasságtörők,
hitszegő népség.

Illés pedig egy válságos órájában nem csupán morfondírozik erről, hanem meg is teszi: mindennek hátat fordítva, még a szolgáját is hátrahagyva, „behúzódott egy napi járásra a pusztába” (1Kir 19,4).

Az emberektől menekülést úgy is meg lehet fogalmazni, mint menekülést **a küldetés teljesítésétől** (az utóbbi talán csak másik oldala az előbbinek). Zakariás szavaiban szorosan egybe is fogalmazódik a kettő (11,9):

Nem legeltetlek tovább benneteket.

Jeremiás is bevallja (20,9):

Már azt gondoltam: Nem törődöm vele,
[ti. az Úr szavával],
nem beszélek többé a nevében.

Jónás pedig (ha szó szerint vesszük a történetet, és *lélektani* értelemben ezt megtehetjük) Illéshez hasonlóan a tettek embere: ténylegesen el is menekül (egy időre) küldetése elől (1,3):

Jónás el is indult, de azért,
hogy Tarsisba meneküljön az Úr színe elől.
Lement Jaffába, és talált is egy hajót,
amely Tarsisba készült.
Mégfizette az úti költséget, és beszállt,
hogy elmenjen velük Tarsisba az Úr színe elől.

Amint ez az idézet, meg a Jeremiástól való is mutatja, a küldetésteljesítéstől menekülés egyúttal Istentől – **Isten elől** menekülés is. (A háromféle menekülés voltaképpen ugyanannak az egy menekülésnek három „oldala” csupán, amiből az is következik, hogy az egyik szükségképpen maga után vonja a másik kettőt is, noha ez nem feltétlenül válik tudatossá a prófétában (vagy csak lassan és utólag). *S ez talán a legmeglepőbb.* Mert hiszen azt vélhetnénk, hogy ha a próféta az egész világgal hadilábon áll is (ez még valahogy érthető), legalább Istennel harmóniában van, aki ha megfoghatatlan is, mégis szilárd pont az életében. Bizonyos értelemben ez igaz is, de csak bizonyos értelemben, ahogyan ezt majd a IV. fejezetben kifejtjük. De abban az értelemben, ahogy ezt emberileg feltételezni szokás, még Isten sem szilárd pontja a próféta lelkivilágának.

A próféta és Isten között olykor fellépő diszharmonia enyhébb formája az, amikor a próféta **vitába száll Istennel**, perlekedik Vele. Ennek a vitának a tárgya Habakuk első panaszában (1,2-4) a világban eluralkodott gonoszság és erőszak. Habakuk egyrészt amiatt panaszkodik (ha tetszik: vádolja Istent!), hogy mennyi gonoszság és nyomorúság van a világban, másrészt azért, hogy Isten mindezt miért tárja föl előtte, és harmadrészt, ha már mindez így van és neki látnia kell, akkor Isten miért nem hallgatja meg legalább az ő könyörgő szavát, amellyel megszabadítását (= az elmenekülés lehetőségét!) kéri:

Meddig kell még, Uram,
segítségért kiáltanom anélkül,
hogy meghallgatnál,
hozzád kiáltanom: „Erőszak!”,
anélkül, hogy megszabadítanál?
Miért feded fel előttem a gonoszságot,
és mutatod meg a nyomorúságot?
Csupa fosztogatást, csupa rablást
látok magam előtt.

A vádaskodás és civakodás
egyre fokozódik.
Csorbát szenved a törvény,
a jog nem érvényesül.
Üldözi a gonosz az igazat,
a jogot kicsavarják.

Jeremiás perlekedésének (12,1-2) ugyanez a tárgya (méltán, hiszen van-e központibb problémája az emberiségnek, mint az emberi gonoszság, s annak legsúlyosabb formája, az erőszak?), megtoldva azzal az örök paradoxonnal, hogy éppen a gonoszoknak megy jól a soruk e világon:

Biztos, hogy neked lesz igazad, Uram,
ha vitatkozni kezdek veled,
mégis hadd tegyem föl kérdésemet:
Miért szerencsések a gonoszok,
s miért van jó dolguk a hűtleneknek?
Elülteted őket, s ők gyökeret vernek,
felnőnek és gyümölcsöt hoznak.
Közel vagy a szájukhoz,
de távol a szívüktől.

Az effajta perlekedések valóban csak enyhe formái az említett diszharmóniának, hiszen a panasz és a vita ellenére Isten és a próféta mégiscsak azonos oldalon állnak (az igazság és a jószág oldalán), vagy mondjuk így: bár vitázik Vele, a próféta mégiscsak Isten oldalán áll. A diszharmónia (a menekülés) súlyosabb formája az, amikor a próféta **személyes ellentétbe kerül magával Istennel**, mintegy fáradtan lemond róla, elszakad a szál, amely mindennek ellenére hozzá kötötte. A legmegrázóbban Jeremiás írja le ezt az állapotot (20,7-9a):

Rászedtél, Uram! S én hagytam, hogy rászedj.
Erősebb voltál nálam, legyőztél.
Nevetségessé váltam napról napra:
Aki csak lát, mind kicsúfol.
Ahányszor csak beszélek, azt kell kiáltanom,
azt kell hirdetnem: „Erőszak! Romlás!”
Az Úr szava így mindennap
gyalázatomra vált és csúfságomra.
Már azt gondoltam: Nem törődöm vele,
nem beszélek többé az ő nevében.

Még megdöbbenőbb és drámaibb a másik vallomása, annak az embernek a sírása, aki totálisan elkötelezte magát Isten és az ő ügye mellett, aki úgy érezte egykor, hogy Isten „vas-oszloppá és ércfallá tette az egész ország ellenében” (Jer 1,18), s akinek most azt kell éreznie, hogy az „egész ország” után Istenben is csalódott (15,18):

Miért nem szűnik meg fájdalmam,
és a sebem miért nem akar meggyógyulni?
Bizony, olyan lettél számomra,
mint a csalóka patak,
amelynek vizére nem lehet számítani.

Az eső idején megtelő, majd gyorsan kiszáradó időszakos patak az Ószövetségben az állhatatlanság jelképe; elborult elmével ilyennek látja Jeremiás az Urat, s ha ilyennek, mi jöhet még ezután?

Mi más, mint *a menekülni akarás csúcspontja, végső megnyilatkozási módja*: az életben maradásnak, és egyáltalán az élet értelmének kétségbe vonása (Jer 15,10):

Jaj nekem, anyám! Miért is szültél? –

és ennek logikus folytatásaként a **halálvágy** (Jer 20,14-17):

Átkozott legyen a nap, amelyen születtem,
az a nap, amelyen világra hozott anyám,
ne legyen áldott!

Átkozott legyen az a férfi,
aki hírül vitte apámnak:
„Fiúgyermeked született”,
és ezzel mint jó hírrel örvendeztette meg.

Legyen hasonló az az ember
azokhoz a városlakóhoz,
amelyeket az Úr
könyörtelenül feldúlt;
reggel halljon csatakiáltást,
délben meg harci riadót,
mert nem ölt meg az anyaölből.

Bárcsak anyám teste lett volna a sírom,
amikor még méhében hordozott!

Életének egy sötét órájában Illés ugyanerre az eredményre jut: Behúzódik egy napi járásnyira a pusztába, ott leül egy borókabokor alá, és halálát kívánja, mondván (1Kir 19,4):

Most már elég, Uram!

Vedd el az életemet!

Bármilyen furcsa vagy lesújtó is mindaz, amit idáig leírtunk, valamiképpen mégis nagyon emberi, és ésszel-szívvvel talán felfogható. De **lehetséges-e innen folytatás?** A tények és az Írások alapján azt kell felelnünk: igen, és ezzel a prófétai hivatáshordozás lélektanának legtitokzatosabb, leghátborzongatóbb és legdöntőbb pontjához jutottunk el. Oda, hogy a próféta számára **a legelszántabb menekülésből is van visszatérés, a legsötétebb halálvágyból is (amely gyakorlatilag egyenértékűnek tekinthető a szellemi-lelki halállal) van föltámadás!** Sőt: *lélektani szempontból* éppen ez a prófétai lét *punctum salience*, az *igaz prófétai mivolt (lélektani szempontból) perdöntő kritériuma*: képes-e, alkalmas-e az illető erre a feltámadásra. Mivel a történelem sok-sok neves és névtelen prófétájának élettörténete igazolja az „igen” választ, megírhatunk még egy negyedik fejezetet ezzel a címmel:

IV. Hűség haláláig

Egészen lenyűgöző és megható, ahogyan a mélypontok mélypontjára jutott, esetleg még Isten-nel is szembekerült próféták egyszer csak – szinte minden átmenet nélkül – ismét a felszínre bukkannak az alvilág vizeiből, és határozottan, szenvedélyes elkötelezettséggel folytatják küldetésük teljesítését. A nagy és megválaszolhatatlannak tűnő kérdés: **Hogyan jön létre ez a fordulat?**

Az összes ószövetségi próféták egybehangzó tanúsága szerint **a fordulathoz szükséges erő forrása az Úr**, az Isten. Deutero-Izajás így vall (49,4-5):

...én azt gondoltam: „Hiába fáradtam,
haszontalanul tékoztam erőmet.”
Ám igaz ügyem az Úr előtt van,
és jutalmam Istenemnél.
Becsés vagyok az Úr szemében,
és *Istenem az erőm*.

Majd később (50,7):

Isten, *az Úr megsegít*,
ezért nem vallok szégyent.

És általános érvénnyel, nemcsak a prófétákra vonatkozóan (40,31):

Akik *az Úrban* bíznak, *új erőre kapnak*,
szárnyra kelnek, mint a sasok.

A legnagyobb kétségbeesésekre képes Jeremiás így könyörögni (17,14):

Gyógyíts meg, Uram, és meggyógyulok,
szabadíts meg, és megszabadulok,
mert *te vagy egyetlen reménységem*.

Majd megállapítja (20,11):

Az Úr hős harcosként *mellettem áll*.
Ellenfeleim meginognak, s nem bírnak velem,
szégyent vallanak és elbuknak.

Mikeás az általános romlottság miatti elkeseredésében végül is ezt mondja (7,7):

De én *az Úrra* emelem tekintetem,
Istenben bízom, aki megment.
S egy másik alkalommal (3,8):
Engem azonban *erő tölt el*,
az Úr lelke, igazság, bátorság,
hogyan feltárjam Jákob előtt vétkét,
Izrael előtt gonoszságát.

Mindezekkel egybecseng Habakuk vallomása, aki az általános pusztulás leírását így fejezi be (3,18-19):

Én mégis örülök *az Úrban*,
ujjongok üdvözítő Istenemben.
Az én erőm az Úr, az Isten.
A szarvaséhoz teszi hasonlóvá lábamat,
felvisz a magasságokba.

A képek nyelvén elmondva ugyanezt halljuk Illésről, akinek az Úr angyala visz sült cipót és vizet a sivatagba (1Kir 19,6), és Jónásról, amikor is „az Úr szólt a hálnak, és az kivetette Jónást a szárazra” (2,10).

Könnyen úgy tűnhet az elmondottak alapján, hogy a „Hogyan jön létre a fordulat?” kérdésre azt a választ kell adni: ***Isten hozza létre***. Csakhogy ha ez egyszerűen így lenne, akkor az egész probléma emberi szempontból elveszítené jelentőségét, lélektani szempontból is teljesen

érdektelenné válna, és legfeljebb egyfajta fundamentalista teológia számára, meg filozófiai szempontból lenne érdekes (nevezetesen az emberi szabadság kérdése szempontjából).

Ezzel szemben már az iménti idézetekben is fel kell figyelnünk arra a mozzanatra, amely legvilágosabban Mikeás szavaiban fogalmazódik meg (7,7):

De én az Úrra *emelem* tekintetem,
Istenben *bízom*, aki megment.

Jeremiás is egészen határozottan effajta hangot hall épp azután, hogy „csalóka pataknak” nevezte Istent (15,19-20):

Erre így válaszolt az Úr:

„Ha *visszatérsz* hozzám,
visszafogadlak szolgálatomba;
és *ha* csak nemes dolgokról *szólsz*,
mellőzve mind, ami megvetni való,
akkor mintegy szájammá teszek...
Erős ércfallá teszek ez előtt a nép előtt...”

Deutero-Izajás idevágó klasszikus kijelentése pedig (50,7):

Arcomat *megkeményítem*,
mint a kőszikla,
és tudom,
hogymég nem vallok szégyent.

Ezen idézetek alapján viszont a „Hogyan jön létre a fordulat?” kérdésre azt felelhetnénk: **A próféta dönt és fordul meg.**

Mivel azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül az első idézetsoport tartalmát sem, ki kell egészítenünk ezt a feleletet, s így jutunk a valószínűleg legpontosabb válaszhoz: **A próféta dönt és fordul meg**, de nem (csupán) a saját erejéből, hanem **Isten erejéből** (is).

(Ha valaki erre azt mondaná: itt ellentmondás van, azt felelnénk: Igen, de csak látszólagos; és hozzátennénk: ennél a paradoxonnál tovább jutni az emberi agy nem képes, ez a *paradoxon* az ember teremtményi, s olyan-amilyen teremtményi mivoltából fakad: *a szabadság és a szükségszerűség „egybeesésének” problémája előtt állunk.*)

Ha a fenti kettős választ („A próféta dönt – Isten erejéből”) tömören és egyetlen válaszként akarnánk megfogalmazni, talán azt mondhatnánk: **„Belső kényszerből”** történik, hogy a próféta az ismétlődő hullámvölgyek mélypontjain a folytatás mellett dönt, és hogy képes a folytatásra (mint ahogy voltaképpen egy ilyen „belső kényszer” hatására kezdi is a működését, és végzi akkor is, amikor – ritka időszakok! – épp nincs hullámvölgyben, és ahogy ez a „belső kényszer” mozgatja haláláig). Ebben a kifejezésben a „*kényszer*” szó utal a külső erőforrásra, Istenre, a „*belső*” szó pedig a próféta döntésére és cselekvésére, az emberi szabadságra. Ezt a belső kényszer aztán *nevezhetjük lelkiismeretnek vagy meggyőződésnek is*, ahogy tetszik. A lényeg az, hogy végső soron ez mozgatja a prófétát prófétai léte kezdetétől annak (s ez azt is jelenti: életének) végéig – és nem a siker, az eredmény vagy a jutalom reménye.

Jeremiás megfogalmazásában ez a belső kényszer így hangzik (20,9):

Már azt gondoltam: „Nem törődöm vele,
nem beszélek többé az ő nevében.”
De ilyenkor *mintha tűz gyúlt volna szívemben*,
és átjárta minden csontomat.

S ha megfeszítettem erőmet,
hogyan ellenálljak,
belefáradtam, és nem tudtam elviselni.

Ámosz hallatlanul szemléletes képekből, hasonlatokból álló okfejtésében pedig így fest (3,3-8):

Jár-e együtt két ember,
ha nem értenek egyet?
Nem akkor ordít-e
az erdőben az oroszlán,
ha nem talál prédát?
Nem akkor bömböl-e
búvóhelyén az oroszlánkölök,
ha nem szerzett semmit?
Leesik-e a madár a földre,
hogyanha nincsen csapda?
Csattan-e a csapda,
ha nincs, amit fogjon?
Megszólal-e a kürt a városban anélkül,
hogyan a nép meg ne rémülne?...
Ki ne félne, ha ordít az oroszlán?
Ki ne prófétálna, ha szól az Úr, az Isten?

Babits a Jónás könyvében kétszer is felejthetetlen sorokkal fejezte ki ezt a belső kényszert. A második részben így:

Bezáróltattál, Uram, engem!
Sarak aljába, sötétségbe tettél,
ragyogó szemed elől elvetettél.
Mindazonáltal szemeim vak odva
nem szűnik nézni te szent templomodra.
Sóvár tekintetem nyilát kilőttem
s a feketeség meghasadt előttem.
Éber figyelmem erős lett a hitben:
akárhogy rejtőzöl, látlak, Isten!
Rejteztél én is előled, hiába!
Utánam jöttél tenger viharába...
De mennél csúfabb mélybe hull le szolgád,
annál világosabb előtte orcád.
Most már tudom, hogy *nincs mód futni tőled*
s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved.

A harmadik részben pedig így:

Elküldtél engem, férgekhez a férget,
kik ellenedre s fricskád nélkül éltek.
Én inkább ültem volna itt a pusztán,
sorvadva, mint ma, gyökéren és sáskán.
De böjt s jámborság néked mint a pélva,
mert vétkesek közt cinkos aki néma.
Atyafiáért számot ad a testvér:
nincs mód nem menni, ahova te küldtél.

Ez a belső kényszer, a szívben felgyulladó és a csontokat átjáró tűz viszi előre, úzi-hajtja a prófétát, és teszi képessé arra, hogy a küldetés teljesítésében **hűséges legyen mindhalálig**. Hogy kitartson a kudarcok ellenére, a reménytelenség ellenére, a tiltások ellenére, üldöztetései ellenére. Deutero-Izajás gyönyörű szavával szólva (42,3-4):

Hűségesen elviszi az igaz élet üzenetét;
nem lankad el és nem törik össze,
míg az igaz életet
meg nem szilárdítja a földön.

Talán szabad kissé átírni az utóbbi sorokat, hiszen az igaz életről szóló tanítás és az igaz élet (héberül *mispát*) megszilárdulása nem egyedül a prófétán fordul; mondjuk hát inkább így: „Nem lankad el és nem törik össze, *míg küldetését be nem töltötte.*” A többi, az eredmény – nem az ő dolga.

(1989)

S. D. G.